MŰVÉSZI IPAR

AZ ORSZÁGOS MAGYAR IPARMŰVÉSZETI MUZEUM
ÉS
A MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MAGYAR KIR. MINISTERIUM

MEGBIZÁSÁBÓL

PASTEINER GYULA

SZERKESZTŐ TÁRS

RADISICS JENŐ

1894

KILENCZEDIK ÉVFOLYAM

BUDAPEST
KIADJA A SZERKESZTŐ.
1894.

30o671

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Franklin-Társulat nyomdája.

491

MŰVÉSZI IPAR

AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI MUZEUM
ÉS
A M. IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MAGYAR KIR. MINISTERIUM

MEGBIZÁSÁBÓL

PASTEINER GYULA

SZERKESZTŐ TÁRS:

RADISICS JENŐ

IX. ÉVFOLYAM. 1894. I. ÉS II. SZÁM.

1894

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT
1894

MŰVÉSZI IPAR

KILENCZEDIK ÉVFOLYAM. 1894. I. ÉS II. SZÁM.

TARTALOM.

SZÖVEG: Oldal

A magyar iparművészeti társulat közgyűlése ... 1
A bútor fejlődése a XVII. és XVIII. században. MENYHÁRT GYÖRGYTŐL ... 12
A színes görög szobrok. BALLHORN TIVADARTÓL ... 39

Irodalom:

Könyvismertetés: GABRIEL VON TÉREY, *Die Handzeichnungen des Hans Baldung in* Originalgrösse und in Lichtdruck-Nachbildungen. Strassburg. Ed. Heitz. 1893—94. U. a. *Verzeichniss der Gemälde des Hans Baldung.* Strassburg. Heitz. 1894. CARL KOETSCHAU, *Barthel Beham und der Meister von Messkirch.* Strassburg. Heitz. 1894. ÉBER LÁSZLÓTÓL ... 51
Folyóiratok ... 52
A magyar iparművészti társulat ügyei ... 55
Különfélék: Jan van Eyck festménye a nagy-szebeni Bruckenthal múzeumban. Művészettörténeti intézet Firenzében. Schack gróf képtára Münchenben. A müncheni művészegyesület történelmi gyűjteménye. Vita a modern festészet fölött. Színes sokszorosítások. Fényképészeti kiadványok. A karyatidák eredete. A német művészek háza Rómában ... 59

KÉPEK A SZÖVEGBEN:

Faragott és aranyozott kerek asztal XIV. Lajos idejéből ... 17
Faragott és aranyozott fáklyatartó XIV. Lajos idejéből ... 17
Faragott és aranyozott konzol XIV. Lajos idejéből ... 18
Nyolcz lábú konzol a XVII. századból ... 19
Faragott és aranyozott konzol XIV. Lajos idejéből ... 20
Ugyanaz ... 21
Boulle-féle kabinet ... 21
Boulle-féle talapzat ... 22
Boulle-féle nyolcz lábú íróasztal ... 23
Boulle-féle négy lábú íróasztal ... 24
Cressent-féle fiókos szekrény ... 25
Cressent-féle íróasztal ... 26
Lakkozott sarok szekrény ... 27
XV. Lajos íróasztala. OËBEN ÉS RIESENERTŐL ... 28
Hengeres íróasztal. RIESENERTŐL ... 29
Mária Antonia író és pipere asztala ... 30
Hengeres íróasztal. RIESENERTŐL ... 31
Mária Antonia kis íróasztala. RIESENERTŐL ... 32
Riesener-féle íróasztal ... 33
Riesener-féle szekrény ... 34
Ugyanaz ... 35
Fiókos szekrény mahagoni fából ... 37

M. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

*

Szerkesztőség és kiadó-hivatal: Budapest, VI., Andrássy-út 67.

*

A Művészi Ipar 1894. (kilenczedik) évi folyamára 5 forintjával előfizetést elfogad a kiadó-hivatal.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. A SZERZŐK NÉVMUTATÓJA BETŰRENDBEN.

Ballhorn Tivadar. *A színes görög szobrok* ... 19
Császár Elemér. *A Karyatidák* ... 123
Cs. E. *A székely ház*, irta Huszka József ... 198
Éber László. *Die Handzeichnungen des Hans Baldung* von Gabriel von Térey. *Verzeichniss der Gemälde des Hans Baldung* von Gabriel von Térey. *Bartel Beham und der Meister von Messkirch* von Karl Koetschau ... 51
Falke O. *A mohamedán díszítmény fejlődése* ... 73
Fittler Kamill. *A mintarajziskola és rajztanárképezde növendékeinek iparművészeti tervezései* ... 65
J. K. *Die Technik von Oelmalerei* von Heinrich Ludwig és *Über die Grundsätze der Oelmalerei und das Verfahren der classischen Meister* von Heinrich Ludwig ... 88
Kammerer Ernő. *Országgyűlési beszéd* ... 175
K—ch. *A szabadkézi rajz tanításának módszere*, irta Lányi Ernő ... 137
Láng Nándor. *Meisterwerke von Martin Schöngauer* von Ludwig Ritter von Kurz ... 138
— *A muzeumok ügye Franczia országban* ... 192
Menyhárt György. *A butor fejlődése a XVII. és XVIII. században* ... 22
— *Volkskunst, Hausfleiss und Hausindustrie* von Alois Riegl ... 89
Névtelen. *A stukko-díszítmény régi és új technikái* ... 190
— *A díszítő művészetek kongresszusa Párisban* ... 195
Pasteiner Gyula. *Esterháza kastély* ... 147
Radisics Jenő. *Az orsz. m. iparművészeti muzeum 1893-ik évi szerzeményei* ... 103
Báró Weissenbach János. *A magyar díszítmény fába égetve* ... 109
— *A pirosculptura* ... 181

II. KÖZLEMÉNYEK MUTATÓJA.

ELSŐ ÉS MÁSODIK SZÁM.

A magyar iparművészeti társulat közgyűlése ... 1
A butor fejlődése a XVII. és XVIII. században. Menyhárt Györgytől ... 12
A színes görög szobrok. Ballhorn Tivadartól ... 39

*

Irodalom:
Könyvismertetés:
GABRIEL VON TÉREY, *Die Handzeichnungen des Hans Baldung* in Originalgrösse und in Lichtdruck-Nachbildungen. Strassburg. Ed. Heitz. 1893—94. U. a. *Verzeichniss der Gemälde des Hans Baldung*. Strassburg. Heitz. 1894. CARL KOETSCHAU, *Barthel Beham und der Meister von Messkirch*. Strassburg. Heitz. 1894. ÉBER LÁSZLÓTÓL ... 51
Folyóiratok ... 52
A magyar iparművészeti társulat ügyei ... 55
Különfélék: Jan van Eyck festménye a nagy-szebeni Bruckenthal múzeumban. Művészettörténeti intézet Firenzében. Schack gróf képtára Münchenben. A müncheni művészegyesület történelmi gyűjteménye. Vita a modern festészet fölött. Színes sokszorosítások. Fényképészeti kiadványok. A karyatidák eredete. A német művészek háza Rómában ... 59

HARMADIK SZÁM.

A mintarajziskola és rajztanárképezde növendékeinek iparművészeti tervezései. FITTLER KAMILL-től 63
A mohamedán diszítmény fejlődése. FALKE O.-tól ... 73

Irodalom:
Könyvismertetés:
HEINRICH LUDWIG, *Die Technik der Oelmalerei*. U. a. *Ueber die Grundsätze der Oelmalerei und das Verfahren der classischen Meister*. Zweite Ausgabe. Leipzig. Wilh. Engelmann. J. K.-tól ... 88
ALOIS RIEGL, *Volkskunst, Hausfleiss und Hausindustrie*. Berlin. Georg Siemens. 1894. MENYHÁRT GY.-től 89
Uj könyvek ... 91
Folyóiratok ... 92
Különfélék: Szent György bronz lovas szobra Prágában. A budapesti állami nőipar iskola. A bécsi császári képtár. A magdeburgi iparművészeti társulat. Az athénei franczia iskola Delfiben. Kitüntetett magyar művészek. Iparművészeti kongresszus. A pforzheimi ékszerészet. Művészeti ösztöndíjak. Strobl Alajos szobrász. Rajztanításra képesítő vizsgálatok. Feichtinger József György. Balló Ede festőművész. A vidéki múzeumok fejlődése ... 95

NEGYEDIK SZÁM.

Az országos m. iparművészeti múzeum 1893. évi szerzeményei. RADISICS JENŐTŐL ... 103
A magyar diszítmény fába égetve. Dr. báró WEISSENBACH JÁNOSTÓL ... 109
A Karyatidák. CSÁSZÁR ELEMÉRTŐL ... 123

Irodalom:
Könyvismertetés:
LÁNYI ERNŐ, *A szabadkézi rajz tanításának módszere*. 1894. K—chtól ... 137
LUDWIG RITTER von KURZ, *Meisterwerke von Martin Schongauer:* 24 Blätter mit 31 Kupferstichen, getreu nach den Originalen gestochen von Aloys Petrák. Zweite umgearbeitete Auflage. Regensburg. 1894. Dr. LÁNG NÁNDORTÓL ... 138
Folyóiratok ... 141
Különfélék: A valódi bronz és a patina. A müncheni kiállítás érmei. Az Uffizi képtár bővítése. Ásatások Delfiben. Égetett agyagból készített növénytani tanszerek ... 144

ÖTÖDIK ÉS HATODIK SZÁM.

Esterháza kastély. Pasteiner Gyulától ... 147
Kammerer Ernő képviselőházi beszéde ... 175
A piroscultura. Dr. báró Weissenbach Jánostól ... 181
A stukko-diszítmény régi és új technikái ... 190
A muzeumok ügye Franciaországban. Dr. Láng Nándortól ... 192
A diszítő művészetek kongresszusa Párisban ... 195

Irodalom:
Könyvismertetés: Huszka József, *A Székely ház*. Cs. E.-től ... 198
Folyóiratok ... 201
A magyar iparművészeti társulat ügyei ... 204
Különfélék: Szerkesztői nyilatkozat a *Művészi Ipar* tárgyában. Művészettörténeti kongresszus Kölnben. Iparművészeti pályázatok Párisban. Ó kori művészet ... 206

III. KÉPEK A SZÖVEGBEN.

Faragott és aranyozott kerek asztal XIV. Lajos idejéből ... 17
Faragott és aranyozott fáklyatartó XIV. Lajos idejéből ... 17
Faragott és aranyozott konzol XIV. Lajos idejéből ... 18
Nyolcz lábú konzol a XVII. századból ... 19
Faragott és aranyozott konzol XIV. Lajos idejéből ... 20
Ugyanaz ... 21
Boulle-féle kabinet ... 21
Boulle-féle talapzat ... 22
Boulle-féle nyolcz lábú íróasztal ... 23
Boulle-féle négy lábú íróasztal ... 24
Cressent-féle fiókos szekrény ... 25
Cressent-féle íróasztal ... 26
Lakkozott sarok szekrény ... 27
XIV. Lajos íróasztala. Oëben és Riesenertől ... 28
Hengeres íróasztal. Riesenertől ... 29
Mária Antonia író- és pipereasztala ... 30
Hengeres íróasztal. Riesenertől ... 31
Mária Antonia kis íróasztala. Riesenertől ... 32
Riesener-féle íróasztal ... 33
Riesener-féle szekrény ... 34
Ugyanaz ... 35
Fiókos szekrény mahagoni fából ... 37
Renaissance fejléczek. Tervezte Adlmann Gusztáv ... 64
Rokoko diszítmények. Tervezte Aadlmann Gusztáv ... 65
Tiz darab különféle diszítmény. Tervezte Aadlmann Gusztáv ... 66
Fejlécz. Tervezte Neumann Tóbiás ... 67
Kéleti díszű agyag edény. Tervezte Mittelmann Jakab ... 67

Fejlécz. Tervezte Zsitvay János ... 67
Német renaissance könyvtábla. Tervezte Bülch Károly ... 68
Rokoko asztal. Tervezte Zsitvay János ... 69
Díszes tál. Tervezte Jancsó János ... 69
Renaissance diszítményű pillér. Tervezte Auerbach Lipót ... 70
Renaissance diszítményű pillér. Tervezte Mérő István ... 70
Rekeszes zománczczal diszített arany palaczk ... 74
Régi perzsa faïence tál. XIII. század ... 75
Perzsa folyondárral diszített török faïence burkolat ... 76
Lakkal föstött perzsa könyvtábla ... 77
Bevert díszű vas kanna és tál Ispahánból. XIX. század ... 78
Vésett díszű réz vizi pipa ... 79
Arabeszk és részben khinai díszű faïence lámpa 1549-ből ... 80
Folyondáros és részben khinai díszű faïence váza. XVI. század ... 81
Lakkal föstött indiai ládácska. XIX. század ... 83
Török faïence tálak. XVI. század ... 84, 85
Török faïence kancsó ... 86
Szobafal-burkolat része, tölgyfából, faragott diszítésekkel. Franczia. XVIII. század ... 104
Ugyanabból másik rész ... 105
Ugyanabból harmadik rész ... 107
Pamlag. Sené mester munkája. Franczia. XVIII. század ... 111
Chaise-longue. Franczia. XVIII. század ... 113
Uti evőkészlet tokja, domborított és ponczolt bőrrel borítva. Olasz. XVI. század ... 115
Metszett és festett bőrrel burkolt láda részletei. Franczia. XV. század ... 117
Khaldeai kosárvivő szobor ... 124
Egyiptomi tükör ... 125
Az ipszambuli kis templom homlokzata ... 127
Atlas az agrigenti templomban ... 128
A Karyatidák csarnoka ... 129
Karyatidák. Domború művek a berlini múzeumban ... 132 és 133
A Heroon kapuja Gjölbasiban ... 134
Tánczoló Karyatida. Szobor a berlini múzeumban ... 135
Esterháza kastély az országútról tekintve ... 149
Esterháza kastély parkja, balfelől mesterséges vízesés ... 151
Esterháza kastély déli homloka ... 153
Esterháza kastély. — A kapu középső része ... 155
Esterháza kastély. — A középső szárny éjszaki homloka ... 157
Esterháza kastély. — A földszinti terem ... 159
Esterháza kastély. — A díszterem ... 161
Esterháza kastély. — Hálószoba ... 163
Esterháza kastély. — Konzolasztal ... 165
Esterháza kastély. — Bronzzal diszített fiókos szekrény. XVI. Lajos kora ... 167
Esterháza kastély. — Fali karos gyertyatartó bronzból ... 169
Esterháza kastély. — Karos gyertyatartó bronzból ... 171
Esterháza kastély. — Kék diszítményű porczellán vázák ... 173
Izzó tűvel vésett diszítmények. Báró Weissenbach Jánostól ... 182, 183, 186, 187

IV. KÉPEK A SZÖVEGEN KIVÜL.

I. Magyar motivumos könyvtábla. Tervezte Adlmann Gusztáv.
II. Magyar motivumos czimlap. Tervezte Adlmann Gusztáv.
III. Pamlag. Franczia XVIII. század vége.
IV. Magyar diszitmények. Tervezte Zsitvay János tanár.

MŰVÉSZI IPAR

M. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A M. IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT IX. KÖZGYŰLÉSE

1894. április 8-án.

A magyar iparművészeti társulat IX. rendes évi közgyűlését folyó évi április 8-ikán tartotta meg.

Elnökölt Szalay Imre a társulat második alelnöke.

Elnök: Tisztelt közgyűlés!

Sajnálattal látom, hogy a társulat tagjai ezúttal oly csekély számban jelentek meg a közgyűlésen. Ennek okát egy felől abban keresem, hogy a tagok egy részét a mai napra tűzött egyéb ülések foglalják el, másfelől pedig be kell vallanom, hogy akkor, midőn a társulat nagy czéljaihoz mérten oly csekély eszközök fölött rendelkezik, bizonyos önmegtagadással és önfeláldozással jár a társulat tevékenységében részt venni. Tekintve azonban azt a benső viszonyt, melyben a társulat az iparművészeti múzeummal van, reményleni lehet, hogy midőn majd elkészül a múzeum új épülete, akkor a múzeummal együtt a társulat is nagyobb lendületet nyer. Addig is bíztassuk magunkat Széchenyi jelszavával: Állhatatosság és remény!

A közgyűlés ideje és napirendje az alapszabályokban megkívánt időben és módon a *Budapesti Közlöny* hivatalos lapban közhírré tétetvén, a közgyűlés a törvényes követelményeknek megfelel.

Ezzel megnyitom az iparművészeti társulat IX-ik rendes évi közgyűlését és a jegyzőkönyv hitelesítésére Beck Dénes és Thék Endre tagokat kérem föl.

1. Elnök fölhívja titkárt, hogy olvassa föl a választmánynak jelentését a társulat 1893-ik évi működéséről.

Többen utalva arra, hogy a jelentés nyomtatásban szétosztatott, indítványozzák, hogy az fölolvasottnak vétessék.

Az indítvány értelmében fölolvasottnak vétetik a jelentés, mely így hangzik:

Tisztelt közgyűlés!

A társulat múlt közgyűlése egy felől áthatva ama meggyőződéstől, hogy a hazai iparművészet fejlesztése egyike a legfontosabb nemzeti érdekeknek, más felől tekintettel a rendelkezésére álló eszközök csekély voltára, elhatározta, hogy évi 5000 frt állami segélyért folyamodik a magyar kormányhoz. A közgyűlésnek e tárgybeli kérvényét a választmány tíz tagú küldöttsége élén társulatunk elnöke nyujtotta át a vallás és oktatásügyi miniszter úrnak és ez alkalommal élő szóval is

hangsúlyozta úgy az ügy fontosságát valamint azt is, hogy a társulat eszközei a föladathoz mérve mennyire elégtelenek. Sajnálattal kell jelentenünk, hogy a közgyűlés e kisérletének nem volt meg a remélt és óhajtott eredménye; az állam pénzügyei egyelőre akadályozták a vallás- és oktatásügy m. kir. miniszter urat kérelmünk teljesítésében. Eljárásunk sikertelensége azonban nem ok arra, hogy lemondjunk az állami segélyről, ellenkezőleg bizalmat merítve abból az élénk érdeklődésből, melylyel a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr az iparművészet és társulatunk iránt mindenkor tanusít, indítványozzuk a tisztelt közgyűlésnek, hogy ismételje meg múlt évi kérvényét. Sokkal nagyobb és nehezen pótolható veszteség a társulatra nézve, hogy részben a kérvény sikertelensége következtében is, kivált pedig az okból, hogy nem rendelkezünk megfelelő eszközökkel, gróf Keglevich István úr, 1892-ben megválasztott elnökünk, nem várva be a három év lefolyását, tisztjéről a t. közgyűléshez intézett levélben lemondott. Sikertelen maradt a választmány abbeli kisérlete, hogy az elnököt lemondási szándékának megváltoztatására birja. Nem tehetünk tehát egyebet, mint hogy a lemondást mély sajnálattal tudomásul vegyük. Tekintettel arra, hogy egy év mulva a társulat egész elnökségének megbizatása lejár, a választmány azt javasolja, hogy a t. közgyűlés halaszsza el az elnöki tiszt betöltését a jövő évre és az elnökség viselésére kérje föl Ráth György másodelnök urat. Egyébként a tisztelt közgyűlésen áll, a fölött határozni, vajjon elfogadja-e javaslatunkat, vagy pedig az elnöki tisztet már most betölti.

A választmány az elmúlt évben is kiváló gondot fordított a karácsonyi tárlat fokozatos fejlesztésére és e czélból ismét megválasztotta a tavaly oly szép sikerrel működött rendező bizottságot. Örömmel jelenthetjük, hogy az 1893-ik évi karácsonyi tárlat gazdagság, a kiállított tárgyak művészeti becse és látogatottság tekintetében nem állott az előző évi alatt. 42 kiállító 32,072 frt értékű 1199 darabot állított ki. Ebből eladatott 197 drb 2185 frt értékben. Az eladott tárgyak árából a társulat javára levont 5 százalék 109 frt 30 krt eredményezett.

Ezzel szemben 298 frt 77 kr. kiadás áll, úgy hogy a tárlat összesen 189 frt 47 kr. költséget okozott.

A nyeremény tárgyakat, melyeket a társulat a kiállításon vásárolt, a választmánynak 1894 márcz. 12. ülésén a megállapított sorsolási szabályok szerint kisorsoltuk és annak eredményét a társulat közlönyének legközelebbi száma fogja közzé tenni.

A tárlat alkalmából kitűzött pályadíjak odaitélésére kiküldött bizottság 1893 decz. 17-ikén hozott határozattal elismerését fejezte ki dr. Wartha V. műegyetemi tanárnak a keramika technologiájának tudományos művelése és e téren elért fényes eredmény fölött. A bizottság továbbá a 100 frtos első díjat Hibján Sámuelnek itélte oda, a zománczozásnak a fejlettség magasabb fokán való műveléséért. A 2-dik díjat Dorn Jenő helyes előállítású ötvösművekért és a 3-ikat özv. Jakab Aladárné ízléses női kézi munkákért nyerte el.

A föntiekben összefoglalt eredmény igazolja a várakozást, melyet a karácsonyi tárlat intézményéhez fűztünk. A közönség körei, a művészi iparosok mind jobban fölismerik a tárlatban kínálkozó előnyöket. Különös elégtételül szolgál az a körülmény, hogy művészi iparosaink közül azok, kik egyszer fölkeresték a tárlatot, arról többé nem maradnak el.

Társulatunk 1893-ik évi történetének legkiválóbb mozzanata az, melynek kezdeményezése a megelőző évre esik és melyről a VIII-ik közgyűlés elé terjesztett jelentésünkben részletesen szólottunk. Értjük a Szent László érmet. A Scheid G. A. budapesti ötvöző czég, melyre a sokszorosítás és elárusítás jogát átruháztuk, az érmet a szerződésben megállapított ötféle nagyságban az év folyamán elkészíté és forgalomba hozta. Daczára annak, hogy az érem ötféle nagysága csak szeptember havában készült el, deczember végéig elkelt 284 darab különféle nagyságú arany érem 2616 frt értékben, 860 darab ezüst 815 frt 90 kr. értékben és 113 darab bronz 19 frt 50 kr. értékben; összesen 1257 darab 3451 frt 40 kr. értékben. Ezeknek árából a társulat javára kikötött százalék fejében összesen 287 frt 96 kr. folyt a társulat pénztárába. Az elért eredmény nem fényes, de kielégítőnek mondható és alapos reményünk van, hogy a Szent-László érem ezentúl a társulatnak egyik állandó jövedelmi forrását fogja képezni. Ismételten fölhivjuk társulatunk tagjainak figyelmét a hazafias jelentőségű éremre és kérjük, hogy annak terjedését körükben előmozdítani sziveskedjenek.

A kereskedelemügyi m. kir. miniszter úr átiratban fölhivta a társulatot, hogy nyilatkozzék, vajjon óhajt-e az ezredéves ünnep alkalmából rendezendő országos kiállítás tartama alatt nemzetközi vagy országos iparművészeti kongresszust tartani. A választmány az ügynek beható megfontolása után az átiratra adott válaszban a kiállításra való tekintetből országos kongresszus tartását javasolta, azonban készneknek nyilatkozott a miniszter úrnak segédkezni, ha netalán nemzetközi kongresszus megtartását határozná el.

A választmány az 1896-ik évi országos kiállításra vonatkozólag egyelőre két határozatban állapodott meg, névszerint, hogy kiválólag ama művészi iparosok érdekében, kik egyes tárgyakat óhajtanak bemutatni, a társulat gyüjteményes kiállítást rendez, a melyen mindenki a saját neve alatt állít ki, továbbá, hogy a kevésbbé tehetős, jelesül kezdő iparosok számára iparművészeti tárgyak terveit elkészítteti és azokat az illetőknek díjtalanul rendelkezésére bocsátja. Kérjük a tisztelt közgyűlés jóváhagyását, hogy az ily czélból készítendő tervek költségeit a tervező művészek szakosztályának czéljaira fölvett összegből, valamint a dologi kiadások tételeiből fönmaradó fölöslegből födözhessük.

A társulatnak ez idő szerint van 186 alapító, 274 rendes és 15 segélyező tagja. Az elmúlt évhez képest az alapító tagok száma nem szaporodott, az évdíjas tagok száma 18-al, a segélyező tagok száma 1-gyel apadt. Azzal a bizalomteljes kéréssel

fordulunk a társulat tisztelt tagjaihoz, iparkodjanak körükben az iparművészet ügyét tagok gyűjtésével előmozdítani.

A *Művészi Ipar* folyóirat, a társulat közlönye, 1893-ban VIII-ik évfolyamát tölté be. Közbe jött akadályok miatt ezúttal elkésve megjelenő utolsó füzete néhány nap múlva küldetik szét a társulat alapító és rendes tagjainak.

Az alapszabályok 26. §-a értelmében három évi tartamú tisztségük lejártával a választmányból kilépnek az 1891-ben megválasztott tagok, névszerint: Beck Dénes, Császka György, Egger Dávid, Forster Gyula, Gerlóczy Károly, Hampel József, Keleti Gusztáv, Lipthay Béla báró, id. Luczenbacher Pál, Pulszky Ferencz, Radisics Jenő.

A közgyűlés napirendjének egyik tárgya e kilépő tagok helyébe ujak választása.

Az alapszabályok 19. §-ának b) pontja értelmében a múlt közgyűlés az 1893. évi számadások megvizsgálására Benke Gyula és budahegyi Pauer Leo urakat választotta meg.

A számvizsgálók a társulat számadásait megvizsgálták.

Jelentésüket szerencsénk van a közgyűlés elé terjeszteni és annak alapján kérjük a fölmentést.

Végül kérjük az előterjesztendő 1894-ik évi költségvetés jóváhagyását.

2. Elnök jelenti, hogy Keglevich István gróf a társulat elnöki tisztéről lemondott

A közgyűlés mély sajnálattal veszi tudomásúl a jelentést.

3. Titkár fölolvassa az 1893-ik évi számadások megvizsgálásáról szóló jelentést.

A jelentés tudomásúl vétetik és a fölmentés minden irányban megadatik.

4. Titkár fölolvassa az 1894-ik évi bevételek és kiadások előirányzatát.

Az előirányzat elfogadtatik.

5. Elnök fölhívja a közgyűlést az 1894-ik évi számvizsgálók, valamint az alapszabályok 26-ik §-a értelmében a választmányból kilépő tagok helyett új tagok megválasztására.

Megválasztattak számvizsgálókká: Benke Gyula és budahegyi Pauer Leo; a választmány tagjaivá: Beck Dénes, Braun Arnold, Császka György, Keglevich István gróf, Forster Gyula, Gerlóczy Károly, Keleti Gusztáv, Lipthay Béla báró, id. Luczenbacher Pál, Pfaff Ferencz, Radisics Jenő.

Thék Endre indítványára a közgyűlés elhatározza, hogy ezúttal az elnöki tisztet nem tölti be, és fölkéri Ráth György másodelnököt, hogy legyen szíves a jövő közgyűlésig az elnöki tisztet ellátni.

Elnök a közgyűlést berekeszti.

Nyereség- és veszteség-számla. A Magyar Iparművészeti Társulat 1893. évi forg. eredményének kimutatása

	KIADÁSOK	Forint	kr.	Forint	kr.		BEVÉTELEK	Forint	kr.	Forint	kr.
1	Pályadíjak	200	—			1	Eddigi üzlet-eredmények	411	55		
2	Ösztöndíj	300	—			2	A M. Tud. Akadémia adománya a Szécsényi Molnár István-féle alapból	100	—		
3	Tisztviselők tiszteletdíjai	600	—			3	Adomány	100	—		
4	Irodai átalány	120	—			4	Szt.-László-érem eladása után járó százalék	287	96		
5	*Művészi Ipar* folyóirat segélyezése	1200	—			5	Rendes tagsági díjak	1460	—		
6	Tagok között kisorsolt műtárgyak	611	30			6	Segélyező tagsági díjak	30	—		
7	Nyomtatványok	143	13			7	Értékpapir-kamatok	1407	50		
8	Irodai költségek	27	35			8	Egyéb kamatok	155	11	3952	12
9	Vegyes költségek	124	37								
10	Karácsonyi kiállítás költsége	189	47								
11	Díjak beszedéséért járó százalék	62	45								
12	Leírások	248	50	3826	57						
13	1893. év végével mutatkozó üzlet-eredmény egyenlege			125	55						
				3952	12					3952	12

Pasteiner Gyula s. k.
titkár.

Megvizsgáltatott és rendben találtatott:
Budahegyi Pauer Leó s. k. számvizsgáló. *Benke Gyula s. k.* számvizsgáló.

Lipcsey József s. k.
pénztárnok.

Mérleg a Magyar Iparművészeti Társulat vagyonáról 1893 deczember 31-én.

	VAGYON	Forint	kr.	Forint	kr.		TEHER	Forint	kr.	Forint	kr.
1	Értékpapirok	30715	52			1	Tőke-alapitvány	37850	—		
2	Pénzkészlet a házi pénztárban	468	92	31184	22	2	Előre befizetett tagsági díjak	30	—		
3	Alapitványi követelés	2500	—			3	Számla-tartozás	200	—		
4	Tagdij-hátralékok	265	—			4	Üzlet-eredmény 1893. év végén	125	55	38205	55
5	Kamat-hátralékok	90	—	2855	—						
6	Iparművészeti tárgyak	2290	11								
7	Leltári ingók	100	—	2390	11						
8	Folyószámla-követelés a Magyar Földhitelintézetnél	326	22								
9	Számla-követelés	1450	—	1776	22						
				38205	55					38205	55

Pasteiner Gyula s. k.
titkár.

Megvizsgáltatott és rendben találtatott:
Budahegyi Pauer Leó s. k. számvizsgáló. *Benke Gyula s. k.* számvizsgáló.

Lipcsey József s. k.
pénztárnok.

Előirányzat az 1894. évre.

	KIADÁSOK	Forint	kr.		FEDEZET	Forint	kr.
1	A titkár tiszteletdija	400	—	1	1893. évi üzlet-eredmény	125	55
2	A pénztárnok tiszteletdija	200	—	2	Rendes tagok díja	1370	—
3	Irodai átalány	200	—	3	Segélyező tagok díja	30	—
4	A *Művészi Ipar* folyóirat segélyezése	1200	—	4	Értékpapirok kamatai	1377	—
5	Nyomtatványok	50	—	5	Egyéb kamatok	145	—
6	Irodai költségek	50	—	6	A M. T. Akadémia adománya a Szécsényi Molnár István-féle alapból	100	—
7	Vegyes költségek	100	—	7	Szt.-László-érmek eladása után járó százalék	250	—
8	Karácsonyi tárlaton pályázat útján iparművészeti tárgy díjazása	200	—	8	Karácsonyi tárlaton eladott tárgyak utáni jutalék	110	—
9	Tagok között kisorsolandó tárgyak vételére	600	—				
10	Díjak beszedéséért járó százalék	60	—				
11	A tervező művészek szakosztályának czéljaira	280	—				
12	A karácsonyi tárlat költségeire	150	—				
		3490	—			3507	55

MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT BUDAPESTEN.

ELNÖKSÉG:

Az elnöki tiszt üresedésben.

Ráth György
másodelnök.

Szalay Imre
másodelnök.

VÁLASZTMÁNY:

1892-BEN MEGVÁLASZTOTT TAGOK:

Bánffy György gróf
Benczúr Béla
Czigler Győző
Fischer Ignácz
Fittler Kamill
Giergl Ernő
Hadik-Barkóczy Endre gróf
Jakabffy Ferencz
Lechner Lajos
Nádler Róbert
Széchenyi Béla gróf

1893-BAN MEGVÁLASZTOTT TAGOK:

Bachruch Károly
Czobor Béla
Jungfer Gyula
Kiss István
Kramer Samu
Marton Alajos
Rauscher Lajos
Thék Endre.

1894-BEN MEGVÁLASZTOTT TAGOK:

Beck Dénes
Braun Arnold
Császka György
Forster Gyula
Gerlóczy Károly
Keglevich István gróf
Keleti Gusztáv
Lipthay Béla báró
id. Luczenbacher Pál
Pfaff Ferencz
Radisics Jenő

Ideiglenes titkár:
Pasteiner Gyula.

Pénztárnok:
Lipcsey József.

VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁG:

Elnök: Ráth György. *Tagok:* Czigler Győző, Fittler Kamill, Forster Gyula, Radisics Jenő.

SZAKOSZTÁLYOK:

I. SZAKOSZTÁLY.
FA-, FÉM- ÉS CSONTIPAR.

Elnök:
Radisics Jenő

Helyettes elnök:
Bachruch Károly

Tagok:
Bánffy György gróf
Braun Arnold
Györgyi Géza
Hadik-Barkóczy Endre gr.
Jungfer Gyula
Kramer Samu
Lechner Lajos
Lipthay Béla báró
Marton Alajos
Thék Endre

II. SZAKOSZTÁLY.
AGYAG-, ÜVEG- ÉS KŐIPAR.

Elnök:
Fittler Kamill

Helyettes elnök:
Fischer Ignácz

Tagok:
Gerlóczy Károly
Giergl Ernő
Jakabffy Ferencz
Keglevich István gróf
Keleti Gusztáv
Lipthay Béla báró
Németh Imre
Roth Ádám

III. SZAKOSZTÁLY.
BŐR-, PAPIR- ÉS SZÖVŐIPAR.

Elnök:
Forster Gyula

Helyettes elnök:
Keleti Gusztáv

Tagok:
Beck Dénes
Benczúr Béla
Császka György
Czobor Béla
Gervay Mihály
Jakabffy Ferencz
id. Luczenbacher Pál

IV. SZAKOSZTÁLY.
TERVEZŐ MŰVÉSZEK.

Elnök:
Czigler Győző

Helyettes elnök:
Jakabffy Ferencz

Tagok:
Benczúr Béla
Csizik Gyula
Fittler Kamill
Györgyi Géza
Györgyi Kálmán
Háry Gyula
Kiss István
Lechner Ödön
Nádler Róbert
Nagy Lázár
Palóczi Antal
Pfaff Ferencz
Rauscher Lajos
Schikedanz Albert.

A MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT TAGJAI.

I. Alapító tagok:

	forint
I. Ferencz József Ő császári és apostoli királyi Felsége	1500
Erzsébet Ő császári és apost. kir. Felsége	500
Rudolf trónörökös Ő cs. és kir. Fensége (meghalt 1889-ben)	200
József főherczeg Ő cs. és kir. Fensége	400
Szász Coburg Fülöp hg Ő kir. Fensége	200
Hirsch Móricz báró, Páris	5000
Pavel Mihály görög-kath. püspök, Nagy-Várad	2100
Herzog Péter nagykereskedő, Budapest	1500
Budapest főváros hatósága	1000
Iváncsich Viktor dr., (meghalt 1892-ben)	1000
Kistelki Lévay Henrik főrendih. tag, Budapest	1000
Simor János bibornok, hercz.-primás, (meghalt 1891-ben)	1000
Első Magyar Ált. Biztositó Társaság, Budapest	500
Haynald Lajos bibornok érsek, (meghalt 1891-ben)	500
Kováts Zsigmond püspök (meghalt 1887-ben)	500
Magyar-Franczia Bizt. Részv.-Társ., Budapest	500
Samassa József dr. érsek, Eger	500
Wodianer Albert földbirtokos, Budapest	500
Zichy Jenő gróf orsz. képviselő, Budapest	500
Császka György érsek, Kalocsa	400
Wodianer Mór báró (meghalt 1886-ban)	300
Andrássy Aladár gróf, Budapest	200
Bonnaz Sándor püspök (meghalt 1889-ben)	200
Fuchs Rudolf (meghalt 1892-ben)	200
Harkányi Frigyes ministeri tanácsos, Budapest	200
Károlyi Gyula gróf (meghalt 1890-ben)	200
Luczenbacher Pál főrendiházi tag, Budapest	200
Nagyczenki czukorgyár részv.-társ.	200
Pellet Ödön apát-kanonok, Székesfehérvár	200
Pesti hazai első takarékp. egyes., Budapest	200
Ráth György kir. it. táblai tanácseln., Budapest	200
Schlauch Lőrincz megyés püspök, Nagy-Várad	200
Széchényi Béla gróf főrendiházi tag, Budapest	200
Széchényi Pál gr. Budapest	200
Venczell Ferencz kanonok, Nyitra	200
Weisz Bernát Ferencz (meghalt 1888-ban)	200
Wodianer Albert báró, Budapest	200
Zichy Edmund gróf (meghalt 1894-ben)	200
Zichy Ferencz gr. kir. főasztalnokm., Budapest	200
Andrássy Dénes gr. főrendiházi tag, Kraszna-Horka-Váralja	150
Adamofszky Péter papirkereskedő, Budapest	100
Andrássy Géza gróf, Budapest	100
Apponyi Albert gr. orsz. képviselő, Budapest	100
Atzél Béla báró orsz. képviselő, Budapest	100
Baich Milos báró orsz. képviselő, Budapest	100
Baiersdorf és Biach, Budapest	100
Bánffy György gróf, Budapest	100
Baranyay Géza, Kurtakesz	100
Batthyány Lajos gróf kormányzó, Fiume	100
Beck Dénes bank-igazgató, Budapest	100
Berg Gusztáv báró, Kapuvár	100
Berzeviczy Albert dr. államtitkár, Budapest	100
Blaskovich Ernő, Budapest	100
Bobula János épitész, orsz. képv., Budapest	100
Brankovics György g. k. püsp., Temesvár	100
Bubics Zsigmond megyés püspök, Kassa	100
Budapesti kereskedelmi és iparkamara	100
Bukovits Gyula épitész, Budapest	100
Burchard Konrád főrendiházi tag, Budapest	100
Burger A. üvegkereskedő, Budapest	100
Csanádi székes-káptalan, Temesvár	100
Csáky László gróf, (meghalt 1891-ben)	100
Csekonits Endre gr. főrendiházi tag, Zsombolya	100
Czobor Béla dr., Budapest	100
Debreczeni kereskedelmi és iparkamara	100
Dulánszky Nándor megyés püspök, Pécs	100
Egger Dávid régiségkereskedő, Budapest	100
Eisele József gépgyáros, Budapest	100
Esterházy Miklós herczeg (meghalt 1894-ben)	100
Esterházy Móricz gróf, Pápa	100
ifj. Esterházy Móricz gróf főispán, Budapest	100
Érsekujvári takarékpénztár	100
Falk Zsigmond lovag nyomda-igazg., Budapest	100
Festetits Andor gróf főrendiházi tag, Szeleste	100
Tolnai Festetits Tassilo gróf, Keszthely	100
Fischer Ignácz majolikagyáros, Budapest	100
Flandorfer Ignácz lovag, Sopron	100
Floch Henrik dr. kir. tanácsos, Budapest	100
Özv. Flór Ferenczné, (meghalt 1891-ben)	100
Forgó és Társa üvegkereskedők, Budapest	100
Forster Gyula min. tanácsos, Budapest	100
Forster János (meghalt 1892-ben)	100
Forster Kálmán min. fogalmazó, Budapest	100
Fraknói Vilmos czímz. püspök, Budapest	100
Göndöcs Benedek apát (meghalt 1893-ban)	100

	forint
Grünwald Béla (megh. 1891-ben)	100
Győri Gschwindt Mihály, Budapest	100
Győri székesegyházi káptalan	100
Hadik-Barkóczy Endre gróf, Budapest	100
90 Hajós József (meghalt 1888-ban)	100
Hauszmann Alajos épitész, Budapest	100
Hauszmann Sándor, Budapest	100
Háromszékmegyei ipartelep	100
Hidassy Kornél megyés püspök, Szombathely	100
95 Holdházy János apát-kanonok, Alcsuth	100
Hornig Károly báró megyés püspök, Veszprém	100
Horváth Boldizsár, Budapest	100
Hüttl Tivadar porczellán-kereskedő, Budapest	100
Ipolyi Arnold püspök (meghalt 1887-ben)	100
100 Irsik Ferencz kanonok, Szatmár	100
Ivánka Imre orsz. képviselő, Budapest	100
Jászóvári prépostság	100
Kaas Ivor báró, Budapest	100
Károlyi Alajos gróf (meghalt 1891-ben)	100
105 Károlyi István gróf orsz. képviselő, Budapest	100
Károlyi Sándor gróf orsz. képviselő, Budapest	100
Károlyi Tibor gróf, Budapest	100
Keglevich István gróf főrendiházi tag, Budapest	100
Keleti Gusztáv mintarajztanodai igazg., Bpest	100
110 Kégl György orsz. képviselő, Budapest	100
Kobek István orsz. képviselő, Bátorkesz	100
Kochmeister Frigyes báró, főrendiházi tag, Budapest	100
Königswarter Moritz báró, Bécs	100
Kramer Samu kárpitos, Budapest	100
115 Láng József, Budapest	100
Láng László gépgyáros, Budapest	100
Láng Sándor, Budapest	100
Lázár Bernát földbirtokos, Segesvár	100
Lechner Ödön épitész, Budapest	100
120 Lenk Emil, Sopron	100
Lenk Gyula, Sopron	100
Lipthay Béla báró, Budapest	100
Lobkowitz Rudolf herczeg, Budapest	100
Luczenbacher István földbirtokos, Muzsla	100
125 Luczenbacher Miklós, Budapest	100
Majláth József gróf, Perbenyik	100
Márton Alajos díszműárus, Budapest	100
Matuska János kanonok (meghalt 1888-ban)	100
Mendl István magánzó, Budapest	100
130 Miehl Jakab prépost-kanonok, Székesfehérvár	100
Mihalovits József bibornok-érsek (meghalt 1891-ben)	100
Modrovics Gergely (meghalt 1885-ben)	100
Müller P., Sopron	100
Nákó Kálmán gróf, Budapest	100
135 Nádasdy Ferencz gróf főrendiházi tag, Budapest	100

	forint
Német József cz. püspök, Temesvár	100
Nopcsa Ferencz báró főudvarmester, Budapest	100
Nyitramegye közönsége	100
Pallavicini Ede őrgróf, Budapest	100
140 Pánthy Endre cz. püspök, Eger	100
Pap Samu dr. orsz. képviselő, Budapest	100
Patzenhofer Konrád gyártulajdonos, Czinfalva	100
Pártos Gyula épitész, Budapest	100
Petschacher Gusztáv (meghalt 1890-ben)	100
145 Péterffy Zsigmond vasuti üzletigazg., Budapest	100
Prifach József nagyprépost, Székesfehérvár	100
Pucher József épitész, Budapest	100
Radisics Jenő, az orsz. m. iparműv. muzeum igazgatója, Budapest	100
Szentmártoni Radó Kálmán főispán, Répczelak	100
150 Rakovszky Géza orsz. képviselő, Budapest	100
Reiner Zsigmond, Budapest	100
Rothermann Rudolf lovag gyártulajd., Hirm	100
Rósa Lajos földbirtokos (meghalt 1892-ben)	100
Schönborn Ervin gróf, Bécs	100
155 Schreiber Ignácz, Bécs	100
Somorja rend. tanácsú város	100
Soproni kereskedelmi és iparkamara	100
Soproni takarékpénztár	100
Stephani Lajos légszesz-társ. igazg., Budapest	100
160 Strasser Alajos nagykeresk. (meghalt 1888-ban)	100
Supka Jeromos apát, (meghalt 1891-ben)	100
Sváb Károly főrendiházi tag, Budapest	100
Szalay Imre ministeri tanácsos, Budapest	100
Szapáry Géza gróf, Budapest	100
165 Szatmári káptalan	100
Széchenyi Gyula gr., k. főajtónálló-m., Budapest	100
Széchenyi Pálné grófné, Budapest	100
Szivák Imre dr., Budapest	100
Szlávy József koronaőr, Budapest	100
170 Szmrecsányi Pál megyés püspök, Szepeshely	100
Tauffer Vilmos dr. egyet. tanár, Budapest	100
Temesvári kereskedelmi és iparkamara	100
Thék Endre gyáros, Budapest	100
Thurn-Taxis Egon herczeg, (megh. 1892-ben)	100
175 Tisza Lajos gróf orsz. képviselő, Budapest	100
Trefort Ágoston (meghalt 1888-ban)	100
Vancsa János dr. érsek (meghalt 1893-ban)	100
Vaszary Kolos bibornok, herczeg-primás, Esztergom	100
Idősb Vay Miklós báró koronaőr, Budapest	100
180 Vályi János dr. püspök, Eperjes	100
Weber Antal épitész (meghalt 1889-ben)	100
Wechselmann Ignácz épitész, Budapest	100
Zalka János dr. megyés püspök, Győr	100
Zichy Antal főrendiházi tag, Budapest	100
185 Zichy Nep. János gróf, Budapest	100
Zsolnay gyár Pécs	100

II. Rendes tagok:

Aebli Adolf bankár, Budapest.
Aggházy Gyula festőművész, Budapest.
Alpár Ignácz építész, Budapest.
Altenbuchner Henrik festő, Budapest.
Andrássy Tivadar gróf orsz. képviselő, Budapest.
Apor Gábor báró főispán, Segesvár.
Apponyi Sándor gróf főrendiházi tag, Lengyel.
Axamethy Lajos dr. ministeri oszt. tan., Budapest.
Axmann Adél, Eszék.
Árkay Sándor lakatos, Budapest.
Bachruch Károly ékszerész, Budapest.
Papi Balogh Péter magánzó, Haraszti.
Barabás Miklós festőművész, Budapest.
Bartoss Imre, Budapest.
Beervaldszky János dr. plébános, Odorin.
Beidl Alajos kanonok, Győr.
Benczúr Béla tanár, Budapest.
Benczúr Gyula festőművész, Budapest.
Bende Imre megyés püspök, Nyitra.
Benedek Béla műépitész, Budapest.
Benke Gyula, Budapest.
Benz Ferencz kövezőmester, Budapest.
Bergh Ferencz aranyozó, Budapest.
Bierman Henrik J., Budapest.
Bohus László orsz. képviselő, Budapest.
Borhy György földbirtokos, Gyöngyös.
Braun Arnold épitész, Budapest.
Brestyánszky Béla szobrász, Budapest.
Brüll Ignácz dr. ügyvéd, Budapest.
Burda Venczel érczműves, Budapest.
Csehély Adolf gymn. rajztanár, Trsztena.
Cserna Károly festőművész, Budapest.
Ifj. Cséry Lajos, Budapest.
Csizik Gyula rajztanár, Budapest.
Czettel Gyula gyárigazgató, Budapest.
Czigler Győző műegyetemi tanár, Budapest.
Dankó József dr. pápai prælatus, Pozsony.
Deschán Achill alispán, Temesvár.
Deutsch Sándor kereskedő, Budapest.
Dicenty Ernő lakatos, Deés.
Dobosfy Ferencz, Budapest.
Doby Jenő rézmetsző, Budapest.
Donáth Gyula szobrász, Budapest.
Dvorcsák Ferencz rajztanár, Alsó-Kubin.
Dvořák Ede műépitész, Budapest.
Ehrlich Miklós, Budapest.
Engel Lajos szobrász, Budapest.
Erdélyi Pál m. n. muzeumi tisztviselő, Budapest.
Éder Géjza tanár, Budapest.
Farkas Gizella, Budapest.
Fay József földbirtokos, Ecséd.
Fehér Ipoly kir. tan. főapát, Pannonhalma.
Fehérváry József dr. kanonok, Veszprém.
Feichtinger József G. akad. festő, Budapest.
Fenyvessy Ferencz dr. orsz. képviselő, Budapest.
Fertsek Nándor kanonok, Szepeshely.
Feszty Adolf épitész, Budapest.
Fittler Kamill épitész, Budapest.
Fleischl Róbert, épitész, Budapest.
Flesch Mór kereskedő, Budapest.
Francsek Imre épitész, Budapest.
Frankl Ármin kereskedő, Budapest.
Freitz Péterné szül. Obermayer Rózsa, Budapest,
Freund Vilmos épitész, Budapest.
Geittner és Rausch gyárosok, Budapest.
Gelléri Mór hirlapíró, Budapest.
Gerlóczy Károly a fő- és székváros első alpolgármestere, Budapest.
Gervay Mihály min. tanácsos, Budapest.
özv. Geyer Ferenczné, Budapest.
Giergl Ernő üveggyáros, Budapest.
Goldberger Sámuel, gyáros, Ó-Buda.
Gottermayer Nándor könyvkötő, Budapest.
Granichstädten Testvérek ékszerészek, Budapest.
Greiner Károly festő, Budapest.
Grosz Mór gyáros, Budapest.
Grünstein Henrik aranyműves, Budapest.
Gyöngyösi kaszinó.
Gyöngyösi takarékpénztár egyesület.
Györgyi Géza épitész, Budapest.
Györgyi Kálmán rajztanár, Budapest.
Gyulai Pál egyet. tanár, a főrendiház tagja, Budapest.
Haberern J. Pál dr., egyet. tanár, Budapest.
Hampel József dr. egyet. tanár, Budapest.
Havel Lipót épitőmester, Budapest.
Háry Gyula festőművész, Budapest.
Hegedűs Károly m. kir. technologiai iparmuzeumi főigazgató, Budapest.
Hegedűs Sándor orsz. képviselő, Budapest.
Ifj. Herpka Károly fémvésnök tanár, Budapest.
Herz Miksa épitész, Kairó.
Herz Vilmos m. papirgyár részv.-t. igazg., Budapest.
Hibján Samu ötvös, Budapest.
Hirhager Károly könyvkötő, Budapest.
Hoffmann Alfréd könyvkereskedő, Budapest.
Hofhauser Elek épitész, Budapest.
Hollós Károly rajztanár, Budapest.
Holub József épitőmester, Budapest.
Holzwarth G. szállótulajdonos, Budapest.
Hopf János kanonok, Kalocsa.
Horváth Viktor theol. tanár, Szepeshely.
Horváth Ignácz ügyvéd, Kalocsa.
Hradszky József lelkész, Szepes-Váralja.
Huszka József tanár, Budapest.
Ivanovits Béla városi levéltárnok, Esztergom.
Jahn József épitőmester, Budapest.

Jaiser Gyula szobrász, Budapest.
Jakabffy Ferencz építész, Budapest.
Jamniczky Lajos építész, Budapest.
Jendrassik Alfréd építész, Budapest.
Jeszenszky Szilárd asztalos, Budapest.
Jókai Mór orsz. képviselő, Budapest.
Joós Imre tanár, Sepsi-Szt-György.
Jungfer Gyula lakatos, Budapest.
Kálazdy nővérek, Budapest.
Karátsonyi Jenő gróf, Budapest.
Kammerer Ernő dr. orsz. képviselő, Budapest.
Kassai polgári társaskör.
Kauser József építész, Budapest.
Kállay Gyula, az első magyar ált. bizt. társ. főtisztviselője, Budapest.
Kálman Arthur dr., Budapest.
Károlyi Gábor gróf orsz. képviselő, Budapest.
Károlyi György kereskedő, Budapest.
Kegyes tanitórend, Budapesten.
Kellner Albert kereskedő, Budapest.
Kézmárszky Tivadar dr. egyet. tanár, Budapest.
Kiss István építész, Budapest.
Klenovits Antal építőmester, Budapest.
Klösz György fényképész, Budapest.
Knauz Nándor kanonok, Esztergom.
Kolba Mihály és Fia papirgyár tulajd., Diós-Győr.
Kommer József műépitész.
Kossuch János czég, Budapest.
Kovrik Tivadar építész, Budapest.
König Isidor asztalos, Budapest.
Könyöki József tanár, Pozsony.
Megyeri Krausz Izidor gyáros, Budapest.
Krausz Lajos, Budapest.
Krenner József dr. műegyet. tanár, Budapest.
Kunc Adolf prælatus, Csorna.
Lechner Lajos min. tanácsos, Budapest.
Lederer Ede építész, Budapest.
Lederer Sándor kereskedő, Budapest.
Lencsó János rajztanár, Selmeczbánya.
Lichtensteiger Ferencz cz. püspök, Kalocsa.
Linhart Vilmos festő, Budapest.
Link István ötvös, Budapest.
Lipcsey József orsz. m. iparművészeti muz. titkár, Budapest.
Kadocha Lippich Elek min. fogalmazó, Budapest.
Lipthay Béláné bárónő, Budapest.
Lonovics József főispán, Dombegyház.
Lőwy Fülöp, Budapest.
Lustig Esti és Neményi Hermin, Budapest.
Mahunka Imre asztalos, Budapest.
Manheimer Gusztáv festőművész, Budapest.
Majorosi Géza építőmester, Budapest.
Májovszky Pál, Budapest.
Majthényi Ádám, Mező-Nyárád.
Maszák Hugó gyorsiró, Budapest.
Matlekovits Sándor nyug. államtitkár, Budapest.
Mátrai Lajos György szobrász tanár, Budapest.
Mayer Béla kanonok, Kalocsa.
Mayer Sándor ügyvéd, Budapest.
Mayory Sándor szobrász, Budapest.
Mezey Sándor építész, Budapest.
Mészáros János min. biztos, Budapest.
Mihályi Viktor gör. k. püspök, Lugos.
Molnár Viktor min. fogalmazó, Budapest.
Morelli Gusztáv fametsző-tanár, Budapest.
Moskovitz Miksa ékszerész, Páris.
Müller Rezső asztalos, Budapest.
Nádler Róbert tanár, Budapest.
Nagy Jenő gyógyszerész,
Nagy Lázár festőművész, Budapest.
Nagy Virgil építész, Budapest.
N. Naláczy Ödön földbirtokos, Budapest.
Nemes János gróf orsz. képviselő, Hidvég.
Neuländer K., Budapest.
Neumann Frigyes terménykereskedő, Budapest.
Neuschlosz Marczel gyáros, Budapest.
Neuschlosz Ödön gyáros, Budapest.
Németh Imre min. tanácsos, Budapest.
Nicolics Fedor báró orsz. képviselő, Budapest.
Nogáll Károly cz. püspök, Győr.
Novák Ferencz építész, Budapest.
Oetl Antal gyáros, Budapest.
Ormody Vilmos első ált. bizt. társ. igazg., Budapest.
Ifj. Örley János, Budapest.
Paal Gergely asztalos, Budapest.
Palóczy Antal építész, Budapest.
Pap János tanar, Ungvár.
Pasteiner Gyula dr. egyet. tanár, Budapest.
Pauer Leó, Budapest.
Payr Lajos építész, Budapest.
Pásztor József rajztanár, Gyöngyös.
Pecz Samu műegyet. tanár, Budapest.
Pellett József apát-kanonok, Esztergom.
Pertik Otto dr. egyet. tanár, Budapest.
Petrik Lajos tanár, Budapest.
Péchy Imre min. oszt. tanácsos, Budapest.
Péterfalvi papirgyár.
Pfaff Ferencz építész, Budapest.
Pór Antal apát-kanonok, Esztergom.
Pórfi Ferencz kereskedő, Budapest.
Pótsa József főispán, Sepsi-Szt-György.
Pozsonyi Toldy-kör.
Pulszky Ferencz m. n. muzeumi igazg., Budapest.
Pulszky Károly dr. orsz. képtári igazg., Budapest.
Quittner Zsigmond építész, Budapest.
Radocza János ügyvéd, Budapest.
Radvánszky Béla báró főispán, Sajó-Kaza.
Rajztanodai «Társas-kör», Budapest.
Rauscher Lajos műegyet. tanár, Budapest.
Ráth Károly főpolgármester, Budapest.

Révai Samu könyvkereskedő, Budapest.
Richter Aurél festőművész, Budapest.
Rieger György gőzmalom-igazgató, Budapest.
Rimaszombat rendes tanácsú város.
Romocsa Ödön asztalos, Budapest.
Roskovics Ignácz kanonok, Ungvár.
Roszlosnik Lukács építész, Budapest.
Rozinay István építész, Budapest.
Röck Gyula gépgyáros, Budapest.
Ruprich Károly asztalos, Budapest.
Schickedanz Albert építész, Budapest.
Schlick Béla gyáros, Budapest.
Scholtz Róbert szobafestő, Budapest.
Schöffer Ignácz kereskedő, Budapest.
Schreyer József, Budapest.
Schuster Constantin megyés püspök, Vácz.
Schuster Gyula kereskedő, Budapest.
Schwartz Antal lakatos, Budapest.
Seethal Ferencz, Szepsi-Szt-György.
Selmeczbányai ev. lyceum.
Spányi Kálmán mérnök, Budapest.
Spitzer Mór, bérlő, Széleskút.
Ifj. Spuller Ferencz bankhivatalnok, Budapest.
Stadler Tófor kir. tanácsos, Beszterczebánya.
Steinhausz László építész, Budapest.
Stettler Miksa, Budapest.
Strobl Alajos szobrász, Budapest.
Sugár Sándor uradalmi főszámvivő, Csorna.
Sujánszky Antal kanonok, pápai prælatus, Esztergom.
Szalavszky Gyula főispán, Nyitra.
Szerb György ügyvéd orsz. képviselő, Budapest.
Szerémi Alajos tanár, Budapest.
Széchényi Aladár gróf, Budapest.
Szilányi Ferencz apát-kanonok, Esztergom.
Szilágyi Dezső igazságügyminister, Budapest.
Szlávy László rendőrtanácsos, Budapest.
Szmrecsányi Miklós az orsz. képzőművészeti társulat titkára, Budapest.
Szomjas József orsz. képviselő, Budapest.
Sztáray István gróf, Budapest.
Tandor Otto építész, Budapest.
Takács Lajos kereskedő, Budapest.
Tarkovich József államtitkár, Budapest.
Tarnóczi Gusztáv, Budapest.
Teleki Sándor gróf legifj. orsz. képviselő, Budapest.
Testory Antal kereskedő, Budapest.
Tilles Béla dr. káptalani ügyész, Beszterczebánya.
Török József gyógyszerész, Budapest.
Ullmann C., Budapest.
Ullmann József kőnyomda-tulajdonos, Budapest.
Urbány Lajos szobrász, Budapest.
Vandrák László bronzöntő, Budapest.
Vágner József prépost-kanonok, Nyitra.
Várdai Szilárd rajztanár, Budapest.
Vogronics Antal apát-kanonok, Veszprém.
Weinwurm Antal fényképész, Budapest.
Weinwurm Emilia, Budapest.
Weiss Berthold, Budapest.
Id. Weiss Jakab szeszgyáros, Budapest.
Weissenbacher Endre vállalkozó, Budapest.
Wiener Bertalan kereskedő, Budapest.
Wisinger Mór ötvös, Budapest.
Zemancsik István püspöki titkár, Szepeshely.

III. Segélyző tagok:

Ausim Ede aranyműves, Budapest.
Böhm Samu, Budapest.
Dembitz Mihály aranyműves, Budapest.
Höcker Testvérek gyárosok, Budapest.
Huber József György, Budapest.
Hudovernig Károly, Budapest.
Jansa Nándor kéményseprő, Budapest.
Kaufmann Ede szódagyáros, Budapest.
id. Poldini Ede és Társa, Budapest.
Rigler József Ede gyáros, Budapest.
Rüblein Tamás ügynök, Budapest.
Stadler Hieronimus, Budapest.
Szikszay János min. osztálytanácsos, Budapest.
Wassermann J. és Társa, Budapest.
Wesztermeyer Sándor asztalos, Budapest.

A BÚTOR FEJLŐDÉSE A XVII. ÉS XVIII. SZÁZADBAN.

Az iparművészet rendesen együtt virágzik a művészettel. Midőn Hellász földjén a három testvérművészet ama fönséges műveket alkotta, ugyanakkor a keramika, az ötvösség, a bronzművesség a fejlettség tetőpontját érte el; az akkor ismert egész világra szóló iparágak keletkeztek. A közép korban az építészettel együtt virágzott az iparművészet; mikor ama hatalmas templomok keletkeztek, ugyanakkor vasból, fából, aranyból stb. mesteri kezek a művészetnek igazi remekeit alkották. A renaissance művészet fénye megaranyozza az iparművészeti termékeket is.

Az utóbbi korszakban az iparművészet terén a lakás berendezése nagy fontosságra emelkedett. Az új társadalom műveltségével együtt az élet kényelme is fejlődött. A miben az ó kori és a közép kori ember beérte a legszükségesebbel, abban az új társadalom embere szívesen látta a fölösleget, sőt ez a fölösleg rá nézve szinte nélkülözhetetlenné vált. A lakás egyszerre benépesedett a kényelemnek szolgáló bútorokkal. A gazdag és kényelmes berendezésű lakás egyik új vonása és megkülönböztető jele a renaissance műveltségnek és egyszersmind a művészeteknek is. Az iparművészet mezeje kibővült; az asztalosság eladdig nem is sejtett jelentőséget nyert, az iparművészet egyik legfontosabb ágának rangjára emelkedett; a bútorok sokféleségét követelő művelt élet új és új föladatokat tüzött ki, a melyek megoldásánál alig szolgálhattak mintául a régebbi idők hasonló termékei. Az a műveltség, mely e követelményekkel állott elő, a saját művészetében birta azok kielégítésének föltételét. A renaissance művészet fénye az iparművészet ez ágán, az asztalosságon tündöklött legszebben; az építmények mellett a bútor a legnagyobb bizonyítéka alkotó erejének. Az építészet és az asztalosság karöltve járt. Testvérművészetek, vagy ha jobban tetszik: anya és gyermeke. Testvérek, a mennyiben mind a kettő az új műveltségből származott, azt szolgálta; anya és gyermeke, a mennyiben az új föladatot először az építészet oldotta meg és ezzel megteremtette a föltételét annak, hogy az asztalosság hivatásának megfeleljen. Az építészettel való benső kapcsolatból származik a renaissance bútornak legfőbb ismertető jele. A milyen a renaissance épület, olyan a renaissance bútor. Egyiknek is, másiknak is az a jel-

lemző vonása, hogy a szerkezeti formákat, nem mindig és egyedül csak a szerkezet elemeül, hanem egyszersmind és pedig nagy kedvteléssel tagozatul és díszítményül is alkalmazza.

Ennek az értelmét nem nehéz röviden és világosan fölfejteni.

Természetes, hogy minden készítményen szembe szökő legyen az, a mi lételének fő föltétele. A több darabból összeszerkesztett készítményen tehát, a czélszerűség, használhatóság megóvása mellett, joga van az uralomra ama daraboknak, elemeknek, melyek azt összetartják. Igy az építménynek, valamint a kisebb használati tárgyaknak a jellemző formát a legrégibb időktől fogva a szerkezeti elemek adták meg. A díszítmény ezeknek mindig alá volt rendelve, hozzájuk alkalmazkodott, mintegy árnyékukban húzta meg magát. A görögök következetesen megtartották, a legapróbb részletekig összhangzatosan fejlesztették ki e szabályt és ebben rejlik művészetük tartós érvényének egyik titka. A rómaiak nem ragaszkodtak oly szigorúan a szabályhoz, az épületen az oszlopokat, pilléreket, gyámokat stb. tagozatul és díszül alkalmazták, azonban mindig úgy, hogy annyira, a mennyire legalább a látszatot megmentették. A közép korban, noha annak építészeti rendszerei megőrizték szerkezeti jellegüket, itt-ott tért foglal a puszta kedvtelésből származó díszítmény. Ugyan ekkor a még csekély számú és nem sokféle bútoron kezdenek meghonosodni az építészet szerkezeti elemei: oszlopos árkádok tagolják a ládák oldalait, helylyel-közzel egy-egy oszlop megpróbálkozik a díszítmény szerepével. Mind ez azonban még csak tapogatódzás, szerény kisérlet. A renaissance annál határozottabb volt. Építészete az új körülményekhez mért föladatokhoz a rómaiaktól kölcsönözte az elemeket és azok alkalmazásának módját. Viszont az asztalosságnak az építészet volt a mestere és a bútorokat az építészeti művek képére és hasonlatosságára teremté. A mi az ó kori használati tárgyakon egészen ismeretlen volt, a mi a közép korban például ötvösműveken már elég gyakori, s itt-ott mutatkozik a bútorokon is, az uralkodó elemévé lesz a renaissance iparművészetnek, kivált pedig az asztalosságnak. A bútorok, a mint számuk és sokféleségük szaporodott, azon arányban kivetkőztek tektonikai formájukból, elvesztették a fából összerótt alkotmány jellegét és építészeti jelleget öltöttek magukra. Az oszlopokkal, pillérekkel, triglifekkel, gyámokkal stb. tagolt és díszített homlokzatú palota belsejében, a termek és a szobák falain ugyan ez elemek ismétlődnek, s a bútorok, melyek benépesítik, szintén valóságos építmények. A késő renaissance, vagy másként úgynevezett barokk művészet az álláspontot nem változtat, megtartja az építészeti elemek uralmát, de módosítja a részleteket: az egyenes vonalú, szabatos, szikárabb, klasszikus formákat, hajlított és megtört vonalú, erősebb, szinte duzzadó formákkal váltja föl.

Ekként alakult a bútor a renaissance művészet vezetése mellett Olaszországban, s a többi országokban, melyek mind az előbbinek hatása alatt állottak, így Franczia-

országban is a Valois házbeli királyok, névszerint I. Ferencz és II. Henrik idejében. A bútor fejlődésének ez első korszakában úgy a művészet, mint az iparművészet terén Olaszországé volt az elsőség. Utána Franczia ország ragadta magához a vezérszerepet. Ez a XVII. századba esik, a Bourbon házbeli királyok idejébe, fénykorába ama nagyszabású, az emberiség történetében páratlan kulturpolitikai iskolának, melyet a XII. századtól kezdve csekély megszakítással folytonosan ápolt hagyományokra Richelieu alapított, majd Mazarin és Colbert tovább fejlesztettek. A három kormányférfiúnak hat évtizeden át tartó czéltudatos törekvéssel elért vívmányai közt talán legjelentősebb a bútor. A művészeti és technikai tökély, mely ez időben a franczia termelést átalán jellemzi, teremti meg a tulajdonképeni modern bútort, az új kori kultura egyik legfőbb ismertető jelét és a franczia művészet egyik legnagyobb dicsőségét.

A fejlődés első mozzanatával XIV. Lajos alatt sokat jelentő két tény jár karöltve. Egy felől a franczia művészet végleg lerázta az eladdig uralkodó idegen hatást, mely XIII. Lajos alatt még utját állta a nemzeti fölfogásnak; más felől a franczia ízlést elismerte, annak hatalma előtt meghajolt az egész világ. A művészi ipar összes ágaiban, de kivált a bútorban nyilvánult a franczia művészi teremtő erő leghatalmasabban. A találékonyságban szinte kifogyhatatlan tevékenység nem egyenesen a népből fakadt, az első sorban a nevelés műve, a mely a nemzetnek, mély belátással fölismert sajátos képességeit ápolta, azokat a legnemesebb törekvésre méltó czélok felé vezette. A becsvágyó király és az udvar nem korlátozta, inkább támogatta az iparművészeti nevelést, s kivált annyiban jótékony hatást gyakorolt, a mennyiben a szertelenségre való hajlamot korlátozta. Az ugynevezett akademiai fegyelem XIV. Lajos uralma alatt vert oly mély gyökeret Franczia országban, de mérséklő hatására legnagyobb szükség a rokoko idejében volt. Hozzá járult, hogy a művészi ipar a kényes ízlésű udvar szolgálatában szabatos kimunkálásra volt utalva, a miben minél nagyobb járatosságot iparkodván elérni, egyfelől biztosította udvarképességét, más felől pedig szert tett ama technikai ügyességre, mely utóbb hatalmas tényezőjévé vált a nemzeti vagyonosságnak.

Az asztalosság XIV. Lajos idejében szinte hihetetlen gyorsasággal virágzott föl, attól kezdve mindig elüljárt, mintegy vezetője volt az iparművészet fejlődésének és legjellemzőbben tükrözi vissza a franczia ízlésnek alakulásait egész a nagy forradalomig.

A mai asztalosság föladatait első sorban annak segítségével oldja meg, a mit a franczia szellem e másfél század alatt, a XVII. század közepétől a XVIII. század végeig alkotott, azért hasznosnak látszik annak történetét Graul Richárd *Kunstgewerbliche Streifzüge* czimű czikkei nyomán összefoglalni.

Tudnunk kell, hogy e korszakban nem csupán az udvar és annak szolgálatában álló miniszterek s a művészek és a gyakorlat emberei érdeklődtek az iparművészet

iránt. Az egész társadalom behatóan foglalkozott a nemzeti vagyonosság e kérdésével. Descartes bölcsész volt az első, ki gondolkozott a fölött, miként lehetne az ipar fejlődését iskola utján előmozdítani, fölveté a munkások nyilvános szakoktatásának eszméjét és annak tervét elkészíté. Az eszme 17 évvel halála után megvalósult, midőn 1667-ben megkísérlették Charles Lebrun vezetése alatt iskolában tanítani az iparművészetet. A XVIII. században Diderot így nyilatkozott: «Az a nemzet, mely gyermekeit úgy tanítja rajzolni, mint írni, a művészetekben hamar tulszárnyalja a többit».

Jean Lepautre volt első hirnöke a XIV. Lajos korabeli dekorativ művészetnek. Saját művészi egyéniségének jellegét rányomja e korszak első felére, mely mintegy a XVII. század végeig tart. 1640 körül készült rajzaiban alkotá meg a formákat, melyek lényegét és alapját képezik az új ízlésnek. Antik római és olasz barokk elemek jellemzik a szertelenül gazdag művészetet, mely nagyszerű pompára, erőtől duzzadó nagyságra törekszik, de sokszor nyomasztóan nehézkessé válik. Charles Lebrun hatalmas egyénisége támogatta ez irányt, s iparkodott annak nagyobb egyöntetüséget adni és az udvari ízléssel jobban összeegyeztetni. Jean Berain szabad röptű képzelme volt hivatva, hogy a diszítmény nagyon is merev komolyságát a Ráfáel groteszk diszítményeitől kölcsönzött elemekkel kecsesebbé és vidámabbá tegye. Berain művészetének különösen nagy jelentősége volt XIV. Lajos utolsó éveiben, míg utóbb Mansard és de Cottes a dekorativ művészetet a rokoko felé terelték.

A fafaragók és az asztalos művészek nagy száma szegődött a mesterekhez. A franczia ízlés győzelmének azonban utját állta a németalföldi és az olasz hagyomány, mely XIII. Lajos idejéből maradt fönn és szívós életü volt. Az idegen művészek: Caffieri, Domenico Cucci, Tubi Golle, Vordt, s még többen, kiket Richelieu, majd Mazarin hívtak az országba, iparkodtak a saját hazájukból hozott művészetet megóvni. A polgári lakásban a németalföldi, az udvar és az előkelők termeiben pedig az olasz ízlésű bútor uralkodott. Az idegen elemek hatásának nyomait megtaláljuk egész a rokoko ízlés idejéig.

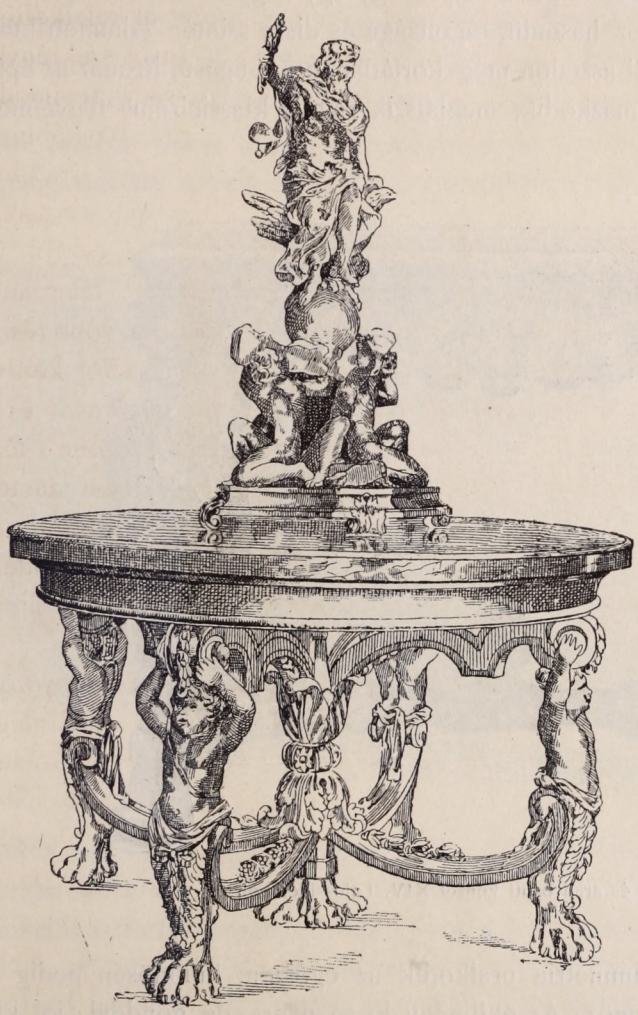
Ezek azonban csak is nyomok, mert ellenük erős harczot folytatott a törekvés, mely a nemzeti irányt juttatta győzelemre. XIV. Lajos 1662 junius 6-án Colbert tanácsára megvette a képszövő műhelyt, mely alapítója Gobelin nevét viselte. A műhely eredetileg csak a képszövést űzte, utóbb azonban átalakították és belőle keletkezett a Manufacture royale des Meubles de la Couronne. E nagyszerű intézetben készült a királyi kastélyoknak minden készlete. A művészi ipar valamennyi ága számára voltak itt jól berendezett műhelyek. Az egész intézet Lebrun vezetése alatt állott, a ki leghivatottabb volt a fejedelem czéljait megvalósítani, nagy diszítő művész és páratlan tehetség a szervezésben. A Gobelin, majd utóbb a Louvre műhelyeiben mintegy programm szerint alkotá meg a XIV. Lajosról neve-

zett művészetet, melyet némi klassikus vonás, méltóság és egységes szabatosság jellemeznek.

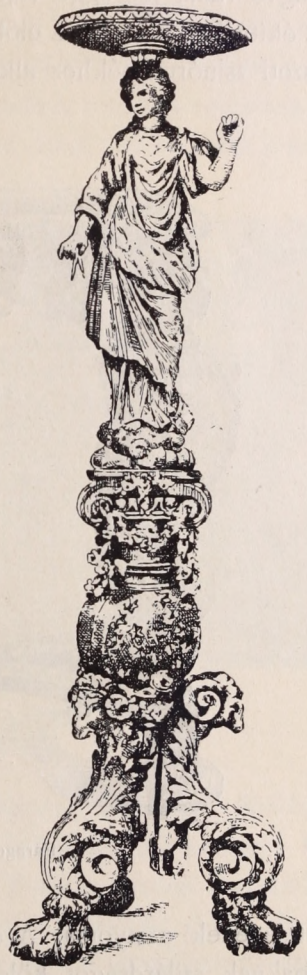
E művészet a bútoron a maga módja szerint jutott kifejezésre. Az aranytól ragyogó királyi termekben egyébként még kevés volt a bútor. A lakályos polgári házakhoz mérten a kastélyok híján voltak ama tárgyaknak, melyek a regensség és XV. Lajos alatt a növekvő kényelem szolgálatában oly nagy számmal keletkeztek. A szekrény-féle bútorok közűl divatoztak: az almárjom, az állványos szekrényke (cabinet), mely mintegy összekötő kapocs a láda és a fiókos szekrény (commode) közt, továbbá asztal-félék közt különös kedveltségű volt a konzol-asztal. Az utóbbival Du Cerceautól kezdve De Lalondeig sokat foglalkoznak a rajzolók. A kárpitozott bútorok divatja szintén XIV. Lajos alatt lett átalánosabb; széles karos székek, hatalmas menyezetű ágyak, alacsony ülőkék nagy számmal készültek. Ezeken kívül még kerek asztalok (guéridon) faragott és aranyozott kandeláberek, talapzatok (gaine, scabellon) stb. (1. 2. kép) élénkítették a termeket. A bútorok nagyobb része, jelesül a szekrények, a renaissance idejében diófából, a XVII. századtól kezdve pedig ébenfából készültek. E változás következtében a faragvány tért veszít és a síma fölszinű bútor jut érvényre. A berakott diszítmény, melynek különösen a fém kedvelt anyaga, a legnagyobb tökélyt éri el. Azonközben a fafaragók sem szüntek meg faragványos bútorokat készíteni, a mennyiben a fémmel berakott bútorok fölötte drágák voltak. Sőt a fafaragók a jellemző formák kimüvelésében egy ideig vezérszerepet játszottak. Termékeik jobban alkalmazkodtak a divathoz, s rajtuk határozottabban mutatkozik a formák fejlődése.

A Mobilier National párisi múzeumában levő egyik faragványos és aranyozott konzol jellemző képviselője a XIV. Lajos-féle ízlés első korszakának, mely mintegy 1640-től 1660-ig tart. (3. kép.) A konzol lába erélyes hajlású, s szilárd formájú voluta, melynek felső hajlása aránytalanúl kiszökellik az erős tagoltságú asztallap vonalából. Keresztbe fekvő két lécz köti össze a négy lábat. Az utóbbi alkotó elemekhez következetesen ragaszkodik a XIV. Lajos idejebeli asztalosság. Szertelenül gazdag faragvány, átmenet és kapcsolat nélkül, illeszkedik az asztal lapjához. Az utóbbi bizonyos mértékben barokk jelleget kölcsönöz az asztalnak. Megjegyzendő azonban, hogy a barokk formáknak csak esetleges jelentőségük van a XIII. és XIV. Lajos korabeli iparművészetben, azért e kifejezés «barokk jelleg» a szó szűkebb értelmében veendő. Tagadhatatlan, hogy az asztal egészben véve rendkívül eredeti alkotás, de híján van a formák egységes szép arányának, a mi a még fegyelmezetlen ízlés bizonyítéka. Valószinű, hogy egyike ama műveknek, a melyek amaz olasz fafaragók hatása alatt keletkeztek, a kik a fényűzési bútor terén XIV. Lajos kiskorúsága alatt irányadók voltak· Erről tanúskodik többek között az asztal lapjának florenczi ízlésű mozaik diszítménye, mely porfirból, gránitból, jaspisból, fehér és egyéb ritka márványból van összeállítva. A mozaik-burkolatot nagyon kedvelték

ez időtájt. Branchi, a Megliorini testvérek, Giacetti és más olasz művészek, kikhez Le Tellier csatlakozott, számos ilyféle művet alkottak a Gobelin-műhelyben. A mozaik-diszítmény a geometriai mustrából indult ki, de csakhamar alakok és növények ábrázolását is megkisérlette, sőt utóbb annyira megtévedt, hogy romok-

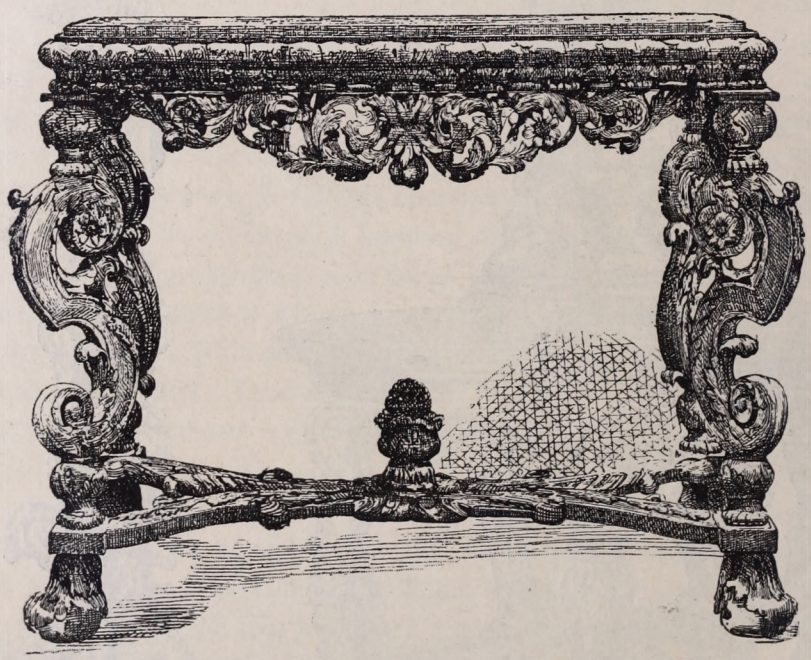
1. Faragott és aranyozott kerek asztal XIV. Lajos idejéből. A Louvreban.

2. Faragott és aranyozott fáklyatartó XIV. Lajos idejéből. Párisban a művészeti akadémiában.

nak távlati képét is ábrázolta. A kőmozaikot XIV. Lajos uralkodása utolsó éveiben leszorította a famozaik. Ha tehát azt olvassuk, hogy sok évvel később, a rokoko virágában, Boulle fiai bútorokat kőmozaikkal is diszítettek, ez csak azt bizonyítja, hogy kivételképen visszatértek ahhoz, a mi egykor dívott, nem pedig, hogy e technika állandóan gyakorlatban volt.

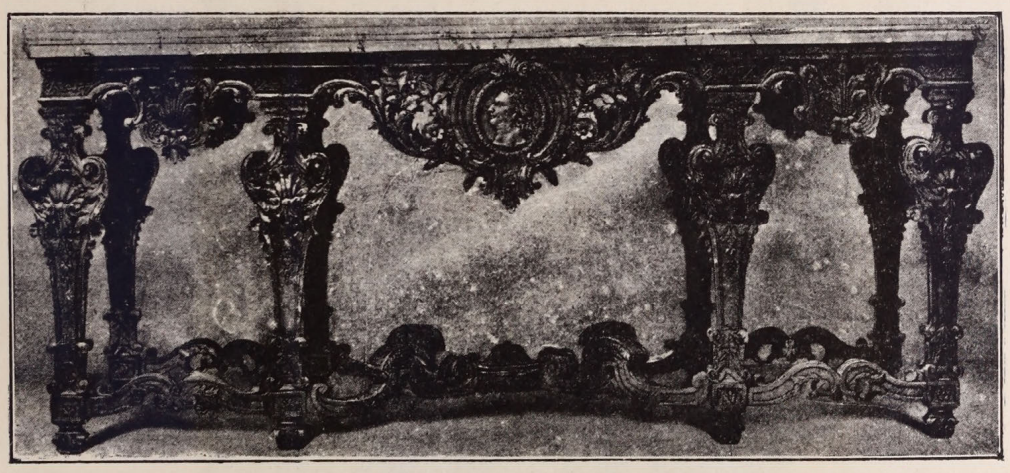
A Mobilier National muzeumában levő nyolczlábú konzol-asztal a már iskolázott ízlés szabatos alkotása. (4. kép.) Emlékeztet Lepautre fölfogására. A XVII. sz. végén készülhetett és a mester kiváltképen az erős, szinte zömök lábakat formálta szabatosan, sőt szimmetrikusan. A pillérszerű lábak fölfelé szélesednek, majd két oldalt kerekded formában kidomborodnak és e helyen egy-egy kagyló diszíti. A lábakon nyugvó ráma lecsüggő rojthoz hasonlít, tagoltsága és disze szintén szimmetrikus. Az ékítmény, a mely az előbbi asztalon még korlátlan csapongású, itt már az építészeti zsinórmértékhez alkalmazkodik, meglátszik rajta a klassicizmus fegyelme-

3. Faragott és aranyozott konzol XIV. Lajos idejéből.

zettségének a nyoma. A szimmetria uralkodik az egészen, különösen pedig a lábaknak szilárdságot kölcsönöz. Az ékítmény kissé nyers, de gonddal, jól kiszámítva van az egyes alkotó elemeken elrendezve, azoknak szerepét kiemeli, egészben véve gazdag, a nélkül, hogy a fő formákat elnyomná. Különösen figyelemre méltó és jellemző a koczkás és rózsás mustra, mely a rámának ékítménynyel be nem födött fölszinét élénkíti. Az ilyenféle egyszerűbb asztalok gyakran úgy vannak szerkesztve, hogy a ráma hiányzik és a domború tagoltságú, széles asztallap mindjárt a lábakon nyugszik. A domború tagot, vagy pedig a ráma párkányát gyakran derékszögben tört vagy átfűzött szalagból alkotott fonat födi. A babérgallyakkal megszakított akantusz levelek merész hajlású formái sokszor

elfödik az asztal egész állványát. Legnagyobb változatosság azonban a lábakon és a lábakat összekötő keresztléczeken mutatkozik. Lepautre, Bérain és Daniel Marot különösen remekül formálják a pillérszerű lábakat. Némely művükön gondosan megtartják a pillér hármas tagoltságát: a talpat, a törzset és a fedő lapot, más művökön ellenben a szimmetriához ragaszkodnak ugyan, de az alkotmány szerkezetének áttört diszítménynyel könnyedséget kölcsönöznek. Majd kosfej és maskara foglalja el a lábak legszélesebb részét. Később kényai nő vagy Hermes alakját öltik föl a lábak. Végül midőn a lábat annyira áttörték, hogy szinte ketté volt hasítva, akkor lassankint szabálylyá lett az erős hajlású vonal. A székeken és pedig azoknak karjain 1660 körül mutatkozik a hajlított vonal; utóbb aztán a szék

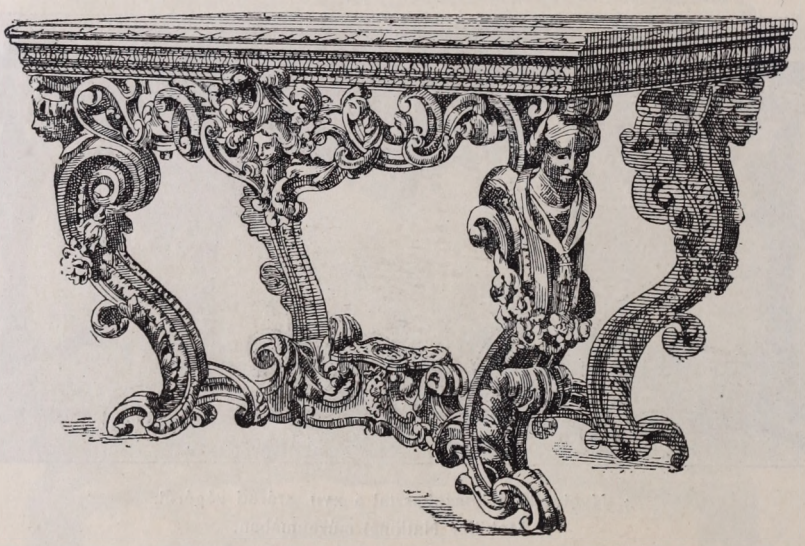

4. Nyolcz lábú konzol-asztal a XVII. század végéről.
A Mobilier National múzeumában.

többi szerkezeti tagja is e formát ölti föl. 1670-től kezdve a bútoron általános uralomra jut a hajlított forma, az asztalok és konzolok is hatalma alá kerültek. De a hajlított forma még nagyon távol volt a rokokonak a 8-ashoz hasonló formájától.

A szilárd szerkezet lassankint meglazul. A lábak, s a szerkezet többi alkotó elemei megnyúlnak, mintha menekülni akarnának a merev szabályszerűségtől. XIV. Lajos uralkodásának és a XVII. századnak utolsó éveiben következett be ezen alakulás, a faragott bútor alkalmazkodott az ízlés újabb fordulatához, mármár emlékeztet a régensség idejebeli rokoko művészetre. Ellenben társaik, a szoros értelemben vett asztalosok, meg Boulle művei makacsabban ragaszkodnak a szabatosabb formákhoz, sőt részben észre sem veszik, hogy körülöttük már új ízlés uralkodik. Nem tekintve a szerkezetet, maguk a részletek is hirdetik már a rokoko közeledtét: az akantusz-levelek mind élénkebben mozognak, sőt itt-ott természetes virágok is mutatkoznak. Az asztallap párkánya nem oly nehéz-

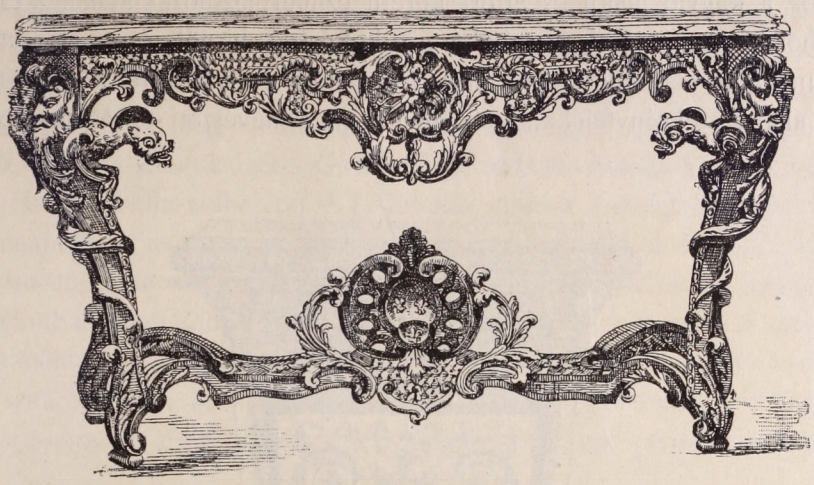
kes többé, nagy tömege át van törve. E tekintetben azonban vannak kivételek is, ilyen például a Fontainbleau kastélyban levő egyik konzol. (5. kép.) Lapjának tagoltsága elüt a lábak formájától, vannak rajta részletek, melyek XIV. Lajos uralkodásának elejére, sőt XIII. Lajos idejére emlékeztetnek, mindazáltal keletkezését mégis abba az időbe tehetjük, a mely már nagyon közel volt a rokoko ízléshez. Erre vallanak a lábak és a keresztléczek hajlított formái. Ez asztal érdekes még azért is, mert formáinak gazdagsága és nyersesége képviseli a németalföldi hatást. Egyes részletek, kivált a szabadon formált női fejek úgy tűnnek föl, mintha valamely fiatal, üde erő megkisérlené szembeszállné Lebrun irányának kényszerével.

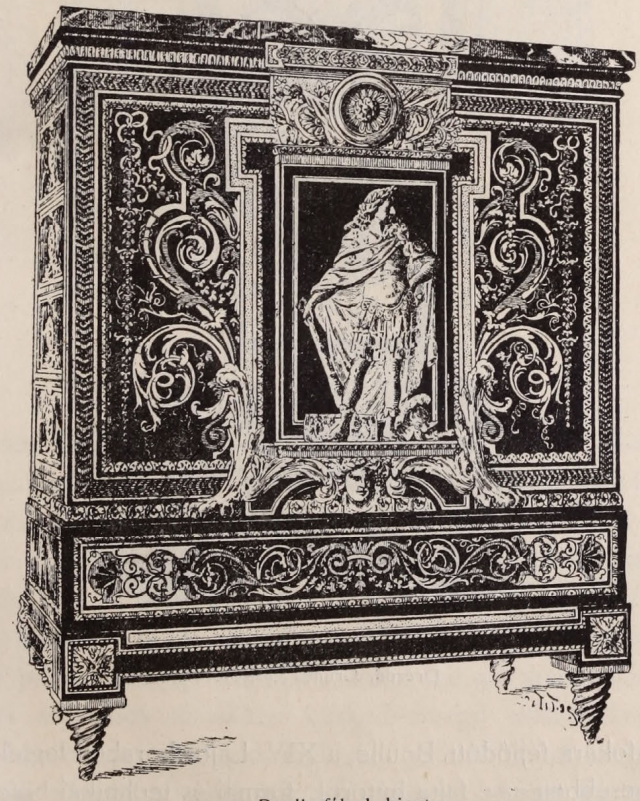
5. Faragott és aranyozott konzol XIV. Lajos idejéből.
Fontainebleau kastélyban.

Kétségtelenül németalföldi jellegük van a részleteknek, s készítőjük csak annyiban hódolt a franczia ízlésnek, hogy az asztal oldalát diszítő női fej haját francziásan (à la Fontanges) fésülte.

Szintén a Fontainebleau kastélyban levő egyik konzol, melyet sárkányok diszítenek, még közelebb áll a régenssség idejebeli ízléshez. (6. kép.) Alkatra nézve még egyben és másban hasonlít az előbbihez; azonban már őszintébben hódol a rokoko művészetnek. Itt-ott még látunk rajta XIV. Lajos-féle motivumokat, ilyen például a párkány fonatos dísze, továbbá ilyen a faun-fej, továbbá a keresztléczek. A sárkány, mely a lábat övezi, a chinai keramika kedvelt díszére emlékeztet. A chinai termékek XIV. Lajos idejében kerültek Franczíaországba. A múltra emlékeztető mind e részletek azonban csekély jelentőségűek a természetes virágokkal kevert folyon-

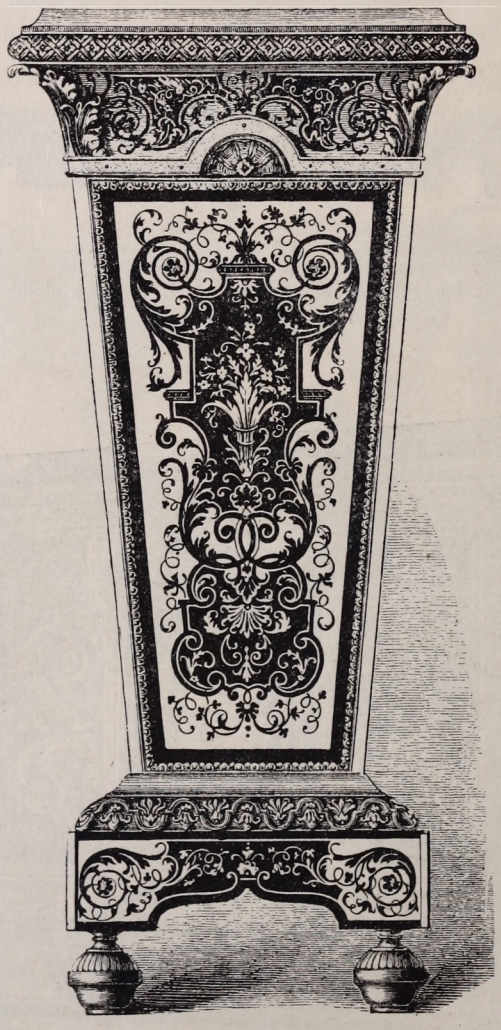
6. Faragott és aranyozott konzol XIV. Lajos idejéből.
Fontainebleau kastélyban.

7. Boulle-féle kabinet.
A Louvreban.

dárokhoz, a kagyló alakú és áttört keretű czímerpajzshoz, s átalán a czikornyás formákhoz képest, melyek ez asztalon a rokoko ízlés hirnökei.

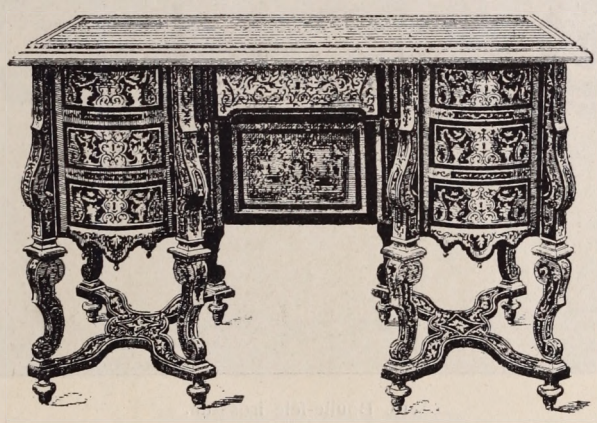
A XVII. század második felében, míg az asztalféléken a faragvány volt az uralkodó dísz, az alatt a szekrényféléken a sík diszítmény a művészeti tökélynek többé utól

8. Boulle-féle talapzat.
Drezda, Grünes Gewölb.

nem ért magas fokára fejlődött. Boulle, a XIV. Lajos korabeli legjelesebb asztalos, képviseli legteljesebben az e fajta bútorok formai és technikai befejezettségét. Az bizonyos, hogy nem a királyi háznak ez elsőrangú asztalos művésze találta föl a bútornak berakott fémmel való diszítését, a mint nem az ő találmánya az intarsia sem.

Mind a kettő igen régi diszítési mód, s átalános elterjedésű a Keleten és a Nyugaton. Németalföldön a XVII. század elején átalánosan dívott az intarsia. A hollandusok tengeren túli gyarmataikból nagy mennyiségben hozták a legkülönbözőbb színű fát, a melynek megmunkálásában ritka ügyességet értek el. Colbert fölismerte e technika jelentőségét s Golle, Vordt és több intarsia-készítőt nyert meg és telepített a Gobelin-műhelybe. A hollandiai intarsia leginkább virágokat ábrázolt, fölhasználta a hazai és az exotikus növényeket, azokat tömött csokrokba csoportosította, néha madarakkal és lepkékkel élénkítette. Később azonban a sík fölszínt, mintha kelme volna, lehetőleg egyenletes és széles mustrával töltötték ki, a mi csakhamar helytelenségre vezetett. A berakott dísz túltengett a nehézkes formájú szekrényeken, azoknak tagoltságát egészen figyelmen kívül hagyta. Az e féle diszítménynek több példája van a Mobilier National párisi múzeumában.

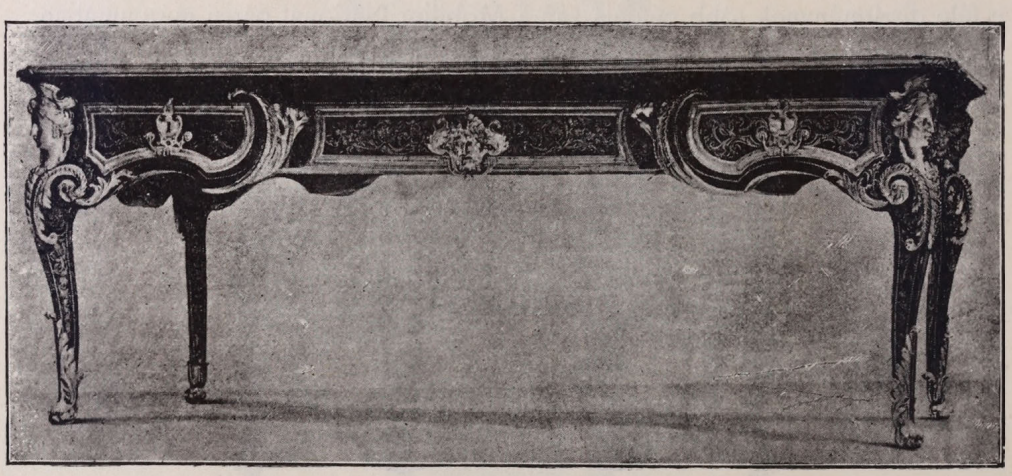

9. Boulle-féle iróasztal.
Fontainebleau kastélyban.

André-Charles Boulle életéről és műveiről kevés hiteles adatunk van. Annyi bizonyos, hogy nem bevándorlott, hanem franczia eredetű. 1642-ben november 11-ikén született. Kétséges, vajjon annak a Pierre Boullenak a fia-e, a ki mint királyi asztalos 1619-ben a Louvreban lakást kapot. Valószínű, hogy ez a Boulle, a kinek két fia volt és 1649-ben halt meg, André-Charles Boullenak nagyatyja volt. Bizonyos azonban, hogy az ifjú a mesterséget atyjától tanulta, s innen van, hogy fiatal kori műveit összetévesztették azokkal, melyek atyja műhelyéből kerültek ki. Fiatal kori műveiben az akkor közkedveltségű németalföldieket követte. A jegyzőkönyvben, melyet 1720-ban augusztus 30-ikán vettek föl ama tűzről, mely Boulle műhelyét elpusztítá, említtetik öt szekrény, melyet különféle színű fából berakott virágok, madarak, állatok, levelek stb. diszítettek. A diszítés e módját különben soha sem adta föl egészen. A. de Champeaux *Le Meuble* című könyvé-

nek 2-ik kötetében megkisérli Boulle állítólag hiteles műveit osztályozni és a három kora diszítési mód mellett két másik módot különböztet meg. Ez öt osztály azonban inkább illik átalánosságban ama kor összes bútoraira; nyomukon nem lehet Boulle egyéni művészetét megállapítani. Nyolcz metszet, huszonnégy rajz és nehány valóban hiteles bútor áll csupán rendelkezésünkre, melyeknek segítségével tájékozódhatunk a neki tulajdonított munkák nagy sokaságában.

Az adatok gyér voltához járul még egy körülmény, mely szintén sok tévedésnek vált forrásává. A diszítési mód, mely Boulle nevét oly híressé tette, a lehető legkonzervativebb, azt a divat alig érintette. A XVIII. század végén is készültek Boulle-féle bútorok. Ez az oka, hogy a XIV. Lajos korabeli ízlés a bútoron aránylag

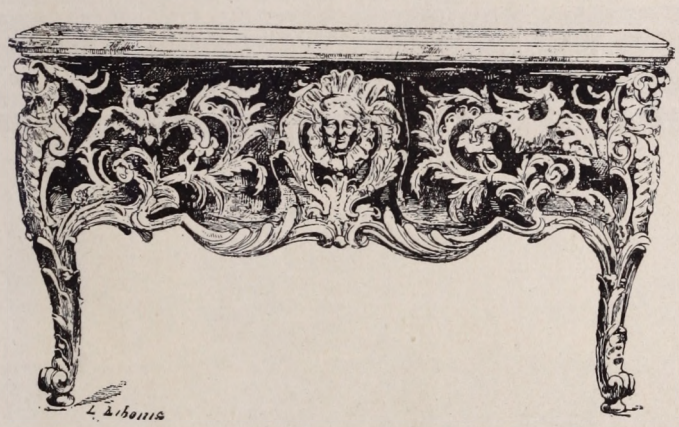
10. Boulle-féle iróasztal.
Versailles kastélyban.

tisztán fönmaradt a király uralkodása után is. André-Charles Boulle még 1725-ben is dolgozott és 1732-ben halt meg. Utódai — négy fia — ügyes kézművesek voltak és ragaszkodtak atyjuk modorához, az ízlés újabb áramlatait alig vették tudomásul. Örökölték atyjuk mintáit, de nem annak tehetségét. Igy hangzott a kortársak ítélete. Mindazáltal ezeknek műhelyéből is derék munkák kerültek ki, a melyek bár nem voltak eredeti alkotások, a többi utánzók készítményeit azonban jóval fölülmúlták.

Az öreg Boulle egyetemes képességű művész volt: építész, szobrász, festő, metsző és éremvéső. Az utóbbit kivéve, a művészet többi ágaiban való járatosságának nyomait megtaláljuk amaz újításokon, melyeket az asztalosságban eszközölt. Bútorai szigorúan építészeti alkatúak, azoknak tömegét helyes érzékkel tagolja. Diszítményei egészükben és részleteikben festőiek. Jól kimért átmenetekkel kapcsolja össze és választja el az ellentéteket. A különböző színű anyagok összeállításá-

ban helyes színérzék vezeti. Szobrászati készítményei: a maskarák, a rozetták, a domború művek művészi befejezettségűek. Azt tudjuk, hogy egy és más rajzot Mansardtól, Lebruntől, Béraintől kölcsönzött, a szobrászat terén egyet-mást Warin, Domenico Cucci és másoktól vett, mindazáltal rendkívüli jelenség az asztalos művészet terén. A legkülönbözőbb elemeket mesterien tudta hatásos egységbe összefoglalni, helyes ízléssel mindig a legjobbat használta föl, az eredetiség dicsőségét nem kereste, s még is oly műveket alkotott, melyek egyéni jellemét magukon viselték. Ilyesmire csak kiváló művészi tehetség képes.

Az újítás bizonyos fokú erőszakkal járt. Midőn Boulle teknősbékával, elefántcsonttal, vörös és sárga rézzel borította ébenfa bútorainak fölszinét, akkor a fát értéktelen anyaggá tette, mely csupán állványául szolgált a pompás burkolatnak.

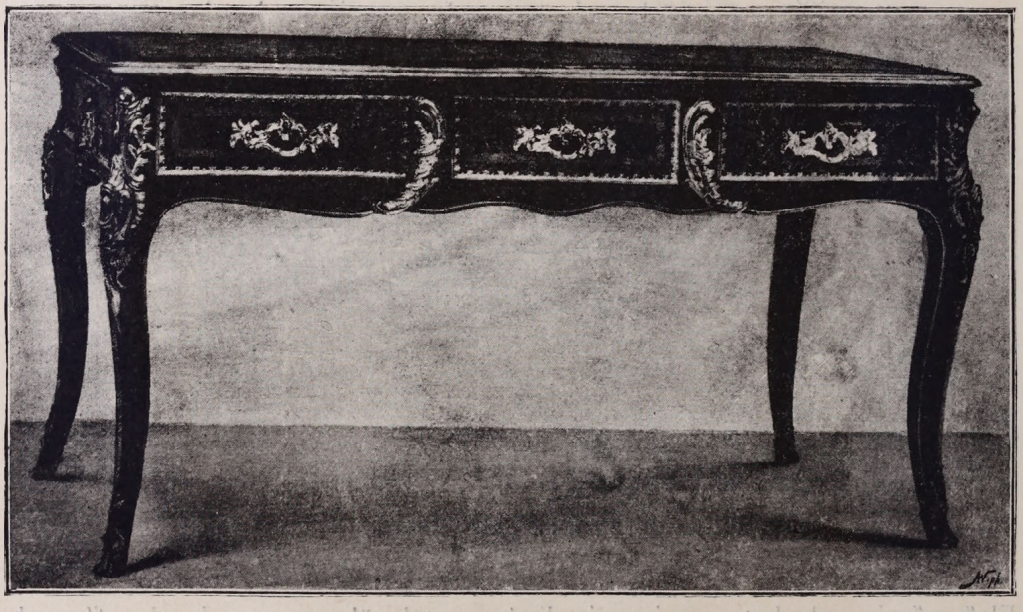
11. Cressent-féle fiókos szekrény.

Első művei, melyeket nem intarsia diszít, szertelenül meg vannak rakva fémmel. Később jobban mérsékelte magát, s ekkor 1695 és 1710 között készültek legszebb művei. Általán valamennyi bútora építészeti jellegű, alkatuk épszögű, a minek jellemző példája a Louvreban őrzött kabinet. (7. kép.) Hasonlók a talapzatok is (8. kép.) Kivételt képeznek: nehány iróasztal, a melyeknek nyolcz lábuk van és négyet-négyet keresztléczek kötnek össze, (9. kép) továbbá későbbi korából való néhány fiókos szekrény és végül nehány olyan bútor, mely átmenetet képez a regensség ízlésébe.

A Boulle-féle berakott diszítményt természete a sík fölszínre utalja. Semper G. fürészelő technikának nevezi és fő sajátságát abban látja, hogy a berakott dísz területileg helyes arányban legyen a dísz nélkül hagyott területtel, s hogy azoknak ellentéte helyesen legyen kiegyenlítve. A hatásnak a forrását az alapnak és a beléje rakott dísznek elütő színei képezik. E hatás még inkább fokozódik, ha összetartozó

két bútoron váltakoznak a színek. Igy például az egyiken az alap teknősbéka, a másikon (contre-partie) pedig vörös réz. Azonban általán többre becsülik azokat a bútorokat, melyeken teknősbéka alapba vörösrézdiszítmény van berakva (première partie). Az u. n. (contre-partie) kevésbbé értékes. Az angolok a «première partie» bútort tartják igazi Boulle-féle munkának; a másikat egyszerűen «counter»-nek nevezik.

Már említettük, hogy Boulle nem csupán a fém-intarsiának volt mestere. Azonkívül kitünően mintázott. Bútorain a szobrászati részletek, a bronzból öntött és nagy gonddal czizelált, ragyogó fényű: maskarák, alakok, domború művek, rozet-

12. Cressent-féle iróasztal.
A Mobilier National múzeumában.

ták, és szegélyek mindenben megütik a bámulatos képzelettel alkotott többi részlet mértékét.

Boulle művei egyenkint is valódi remekek, azonban még nagyobb hatást érnek el a nekik szánt helyen, megfelelően diszített környezetben, a milyen volt például a Louvreban az Apollon galeria, Lebrun e páratlan alkotása. Szóval a Boulle-féle bútorok kimért előkelőségüknél fogva is, bizonyos helyhez kötött diszművek; tehát tulajdonképen helyükből el sem mozdíthatók és nem számoltak ama kor társadalmának szokásaival, a melyek mind nagyobb és nagyobb kényelmet kezdtek követelni. Ez a társadalom követelményeit már XIV. Lajos idejében kezdte érvényesíteni, a minek nyoma azonnal meglátszott a bútoron is. Más szóval a bútornak

szabadabb alakulása, a mi mintegy előjele a rokokonak, XV. Lajos kiskorúsága előtt már mutatkozik.

Boulle is művészeti tevékenységének tetőpontján kénytelen volt engedményeket tenni az új ízlésnek; az asztalosság terén akarata ellen hirnöke lett a rokoko művészet közelgő áramlatának. Mindazáltal csorba nélkül megőrzi azt a dicsőséget,

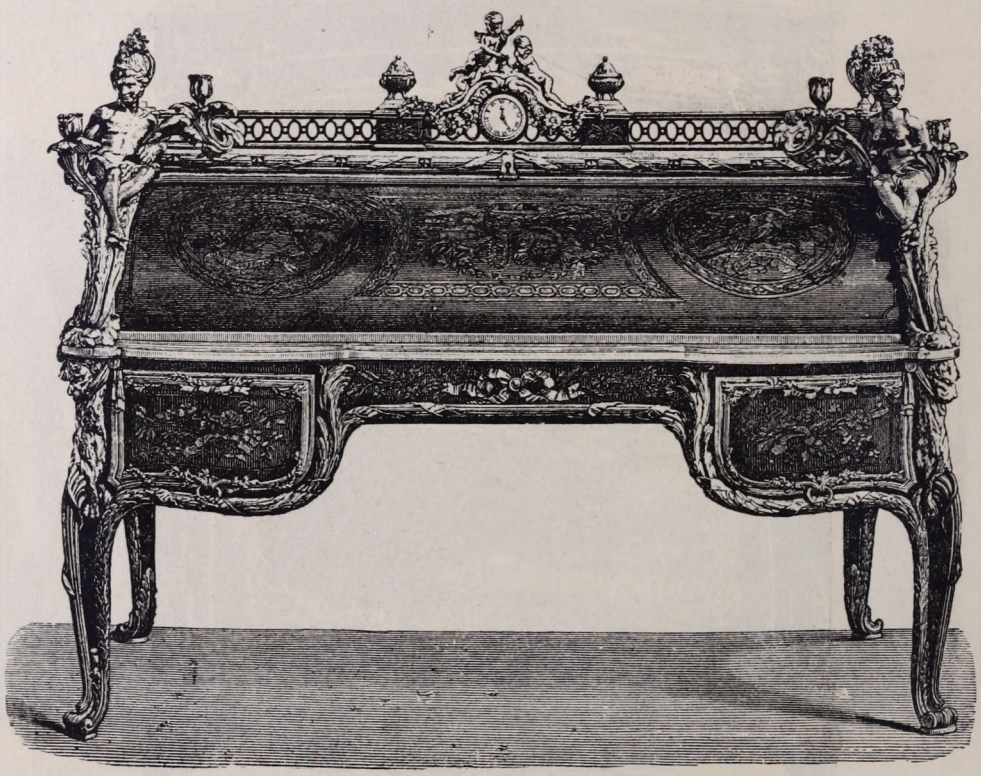

13. Lakkozott sarokszekrény.
A Mobilier National múzeumában.

hogy az utolsó és egyedüli nagy asztalos volt, a ki az építészet szabályához ragaszkodó szerkesztéssel alkotá a bútorokat és azok diszítésének egészen eredeti módját találta föl.

Ily szempontból Boullenak ama bútorai, melyek XIV. Lajos korának ízlését követik, úgy tünnek föl mint több száz évig tartó fejlődésnek befejezői. Visszafelé a renaissance, sőt a csúcsíves művészet korába vezet tekintetünk.

A hagyományokkal való nyílt szakítás azonban csak Boulle után válik teljessé és akkor nyer elvi jelentőséget az asztalosság további alakulására nézve. Ámbár később is tettek itt-ott kisérleteket visszatérni az építészet vezetése alá: igazi életképes bútorformák azonban nem keletkeztek e kisérletekből. A XVI. Lajos korabeli kecses alkotások, noha az antik építészeti formákban tetszelegnek, igazi formai jellegük még is abból áll, hogy a szerkezet szigorú törvényeit játszva meg-

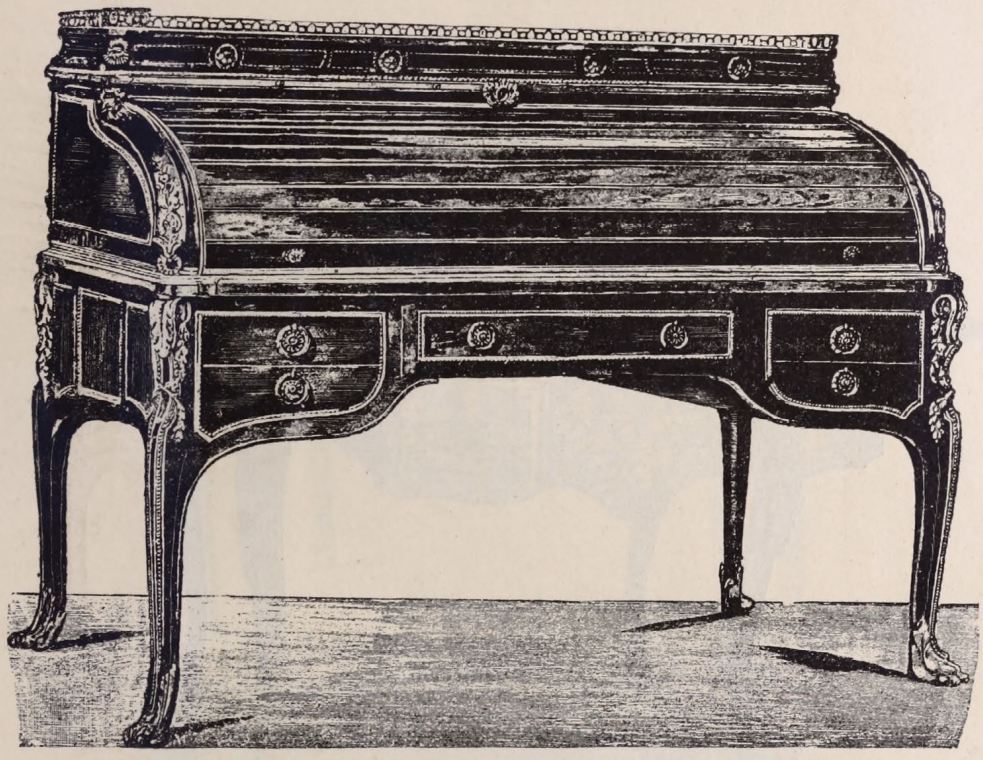
14. XV. Lajos iróasztala, a Louvreban.
Oëben és Riesener műve.

kerüljék; tetszetős czélszerűségüknek előföltételei a barokk ízlésben gyökereznek és azok szabják meg formáikat is.

A XVIII. század első két évtizedében lazultak meg a bútor arányai és erősödött meg az idegenkedés az egyenes vonaloktól. Bekövetkezett az, a mit a korábbi század végén nehány faragott bútor, jelesül asztal már hirdetett. Ide tartoznak továbbá azok a bútorok, melyeken észrevesszük, hogy Boulle is megalkudott a divatos iránynyal. Ezek között van nehány fiókos szekrény is, melyen szintén meglátszik az alkalmazkodás.

Boullenak hiteles műve a Versailles kastélyban levő iróasztal. (10. kép.) Ez egyike

ama butoroknak, a melyeken legelőször mutatkozik a hajlam a mértékletes rokoko (1725—1740), vagy másként a regensség ízlése felé. Az utóbbi elnevezés idő tekintetében nem eléggé szabatos. A szóban levő négy lábú iróasztal fajtája XIV. Lajos uralkodásának második felében keletkezett újítás; a korábbi iróasztal, jobban mondva szekrény kényelmetlen volt, nyolcz lábon állott és két oldalt fiókjai voltak. A versaillesi iróasztal alkatán az építészeti szerkezet még fölismerhető: szilárd, zömök, lábai alul állati körmökben végződő levelek kelyhéből nőnek ki,

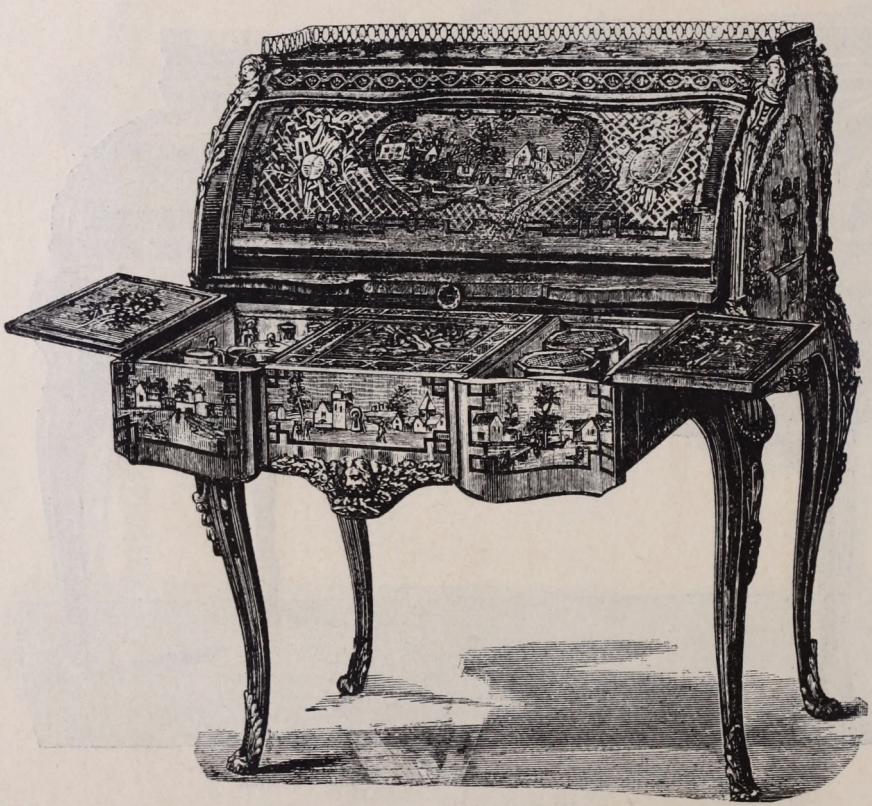

15. Hengeres iróasztal, a Mobilier National múzeumában.
Riesener műve.

fölfelé kihajlanak; e formájukat szép hajlású voluta bronzból még inkább emeli; fölül hatalmasan formált női fejjel végződnek és ezeken látszik nyugodni az asztal lapja. Az asztal rámájában (ceinture) három fiók van. A két szélső fióknak szeszélyesen hajlított kerete van, a mi csalhatatlan jele az új ízlésnek; a középső fiók egyenes vonalú és mélyebben fekszik.

Közelebb áll a regensség idejebeli művészethez a Compiègne kastélyban levő iróasztal, mely nagyjában hasonlít az előbbihez. Ennek a művészetnek legkiválóbb képviselője Charles Cressent (1685—1768), a ki egyszersmind a tulajdonképeni úttörője a rokoko bútornak. Művészetét csak is számos utánzójának készítmé-

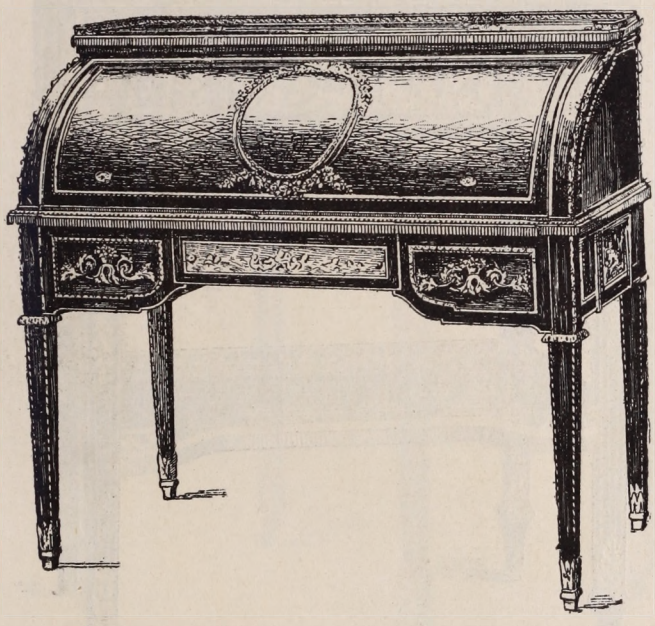
nyeiből és egykorú lajstromok leirásából ismerjük. A Cressent modorában készült bútorokon itt-ott még meglátszanak a XIV. Lajos korabeli hagyományok, kevésbbé testesek, kevésbbé építészeti szabásúak, a szilárd szerkezetnek legalább látszatával bírnak, az egyenes vonalokat kivétel nélkül hajlított vonalok váltják föl, a görbe formák azonban még óvatosságot árulnak el, nem negédesek, a szabadabb mozdulatot inkább csak jelzik, nem valósítják meg oly következetesen, mint a Meissonier-féle rokoko, szóval még leküzdik a csapongó, önkényes szeszélyt.

16. Mária Antónia iró- és pipere asztala.

A fiókos szekrények nem annyira helyhez kötöttek, valamivel könnyebbek ugyan, de azért még is a lomhaság bizonyos foka látszik rajtuk, a mennyiben testük a lábak közt hajlított vonalban leereszkedik, alkatuk nem meredek, keskeny és hosszanti oldaluk kihasal. A franczia kifejezés: hasas szekrény (commode ventrue) találóan megjelöli a regensség korabeli bútor e jellemző sajátságát. (11. kép.) A szekrény ez alkatát még jobban kiemeli a rá alkalmazott bronz diszítmény, mely gyorsabban hozzá szokott az új formákhoz, mint a bútor teste. A Cressent-féle bútorra rakott diszítmény az, mely legjobban kifejezi az uralkodó ízlést.

Cressent inkább szobrász volt s kevésbbé asztalos. A bronz kimunkálásában remekelt. Teljes joggal kapcsoljuk össze nevét a Compiègne kastélybeli már említett iróasztallal, noha semmi sem bizonyítja, hogy az saját műve. Mennyivel barátságosabb, otthonosabb jelenség ez összehasonlítva a Boulle-féle butorokkal. A mi azokon merev, komoly, az emezen szelíd mosolylyá változott. Lábaik könnyed hajlásúak, a női alakok, melyekkel fölül végződnek, nem oly mozdulatlanok, kíváncsi tekintettel, pajkosan mosolyogva fordítják oldalra arczukat. A butorra rakott aranyos bronzdísz is szabadabb alakítású, apró kagylók és könnyed hajlású akantusz-

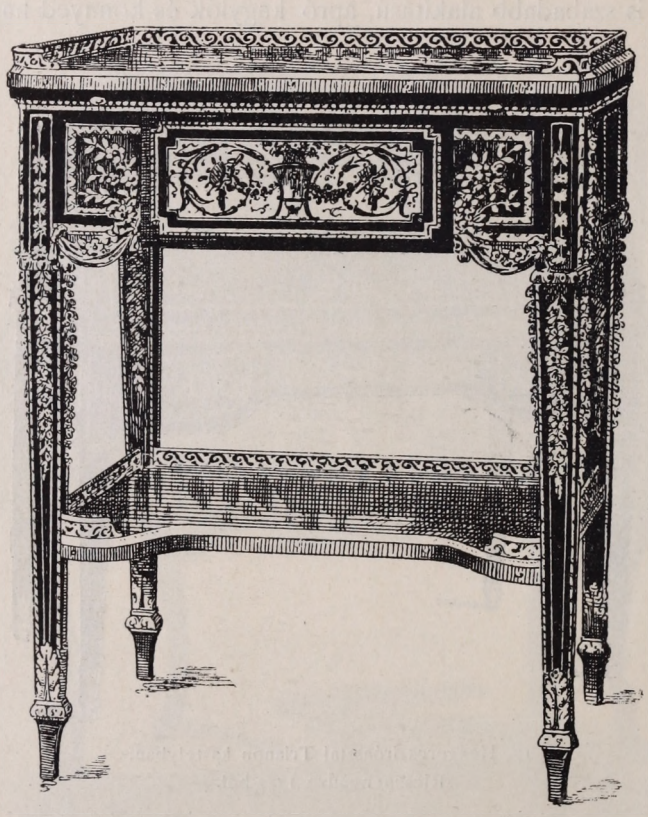

17. Hengeres iróasztal Trianon kastélyban.
Riesener műve 1777-ből.

levelek lágyan oda símulnak a butor fő vonalaihoz. Egy másik műve, a Mobilier National muzeumában levő asztal már a rokoko küszöbén áll. (12. kép.) Ennek hullámos formái kerülik az egyenes irányt, a merevséget, a határozottságot. Közeledik az idő, a melyben az elmés önkényűség kineveti a nehézkedés és a szerkezet törvényeit. A butor bele szokik a szeszély szolgálatába, negédessé, kecsessé, mulattatóvá lesz. Ötven évvel előbb a nagy század komoly, méltóságos pompájának alkotó eleme volt, most a boudoir eseményeiről tereferéz. A Boulle-féle berakott fémdiszítmény régen megszünt, helyét elfoglalta a fafornir, melyen a fölrakott fémdísz és a chinai lakkfestés uralkodik. Utóbb a fölrakott bronzdísz is megszünik.

Egyelőre azonban kivált az utóbbin mutatkozik a formák átalakulása. A föl-

rakott bronzdísz kezdetben a butor egyes helyeire: a kulcslyukra, a fogantyúra, a lábak talpára és sarkaira szorítkoznak, utóbb Cressent és Gillot nagyobb jelentőséget tulajdonítanak neki. Kecses keretek övezik a butor sík részeit. Kezdetben e kereteket vékony léczek képezik, majd nyugtalanabb és merészebb formát öltenek. Utóbb a keretekre növényi elemek rakódnak le, ezekhez aztán kagylók csatlakoznak, végül ez utóbbiak az előbbieket leszorítják, az akantuszlevelek meg-

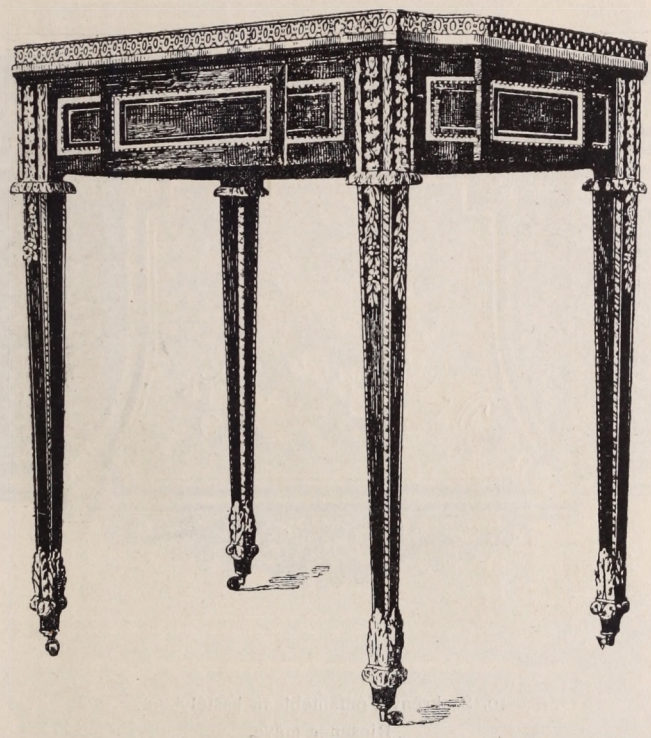

18. Mária Antonia kis iróasztala.
Készité Riesener 1790 körül.

nyulnak, szélük tüskéssé lesz, majd összegöngyölödnek vagy karimásan kihajlanak, vagy legyező alakot öltenek. Aztán egyszerre elszaporodnak a virágok, a diszítmény gazdaggá, követelővé válik, valóságos és képzelt állati alakok, majmok, sárkányok stb. népesítik be, a mit aztán az allegoriai jelvények nagy készlete követ. A diszítmény ekként alakult már a regensség idejében, a midőn Jules Aurèle Meissonier ízlése adott irányt a divatnak és utóbb tehetetlen utánzók a nyers természetesség útjára terelték a finom érzékű klaszikus rokoko művészetet.

A rokoko első idejében a franczia asztalosok művei mindig alkalmazkodnak

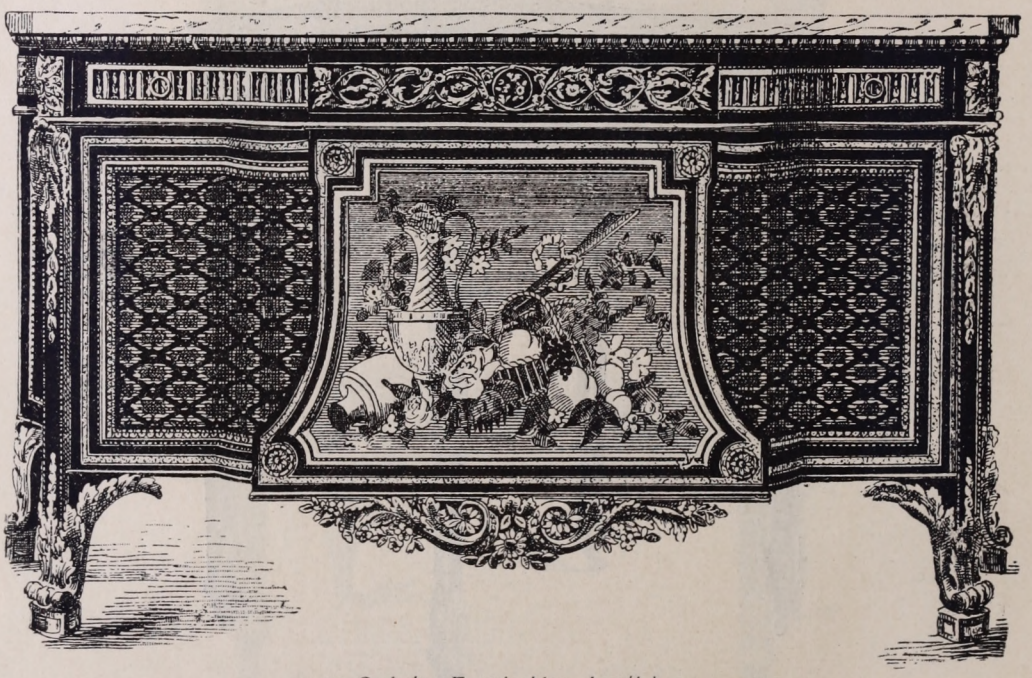
a helyes ízléshez. Az idegen utánzók, jelesül a németek, ezt nem bírták megérteni és hasznukra fordítani. Az utóbbiak kicsapongásaival szemben állanak a franczia rokoko művészet klasszikus alkotásai, melyeket a későbbiek nem múltak fölül sem a formák előkelősége, sem az arányok helyessége, sem a dísz kecsessége tekintetében. E remek művekből megértjük, hogy a rokoko szellem, a rokoko művészet nem csupán frivol szeszély, s hogy a mit a művészet jeleset alkotott, azt a maiak is hasznukra fordíthatják.

19. Riesener-féle iróasztal.
A Louvreban.

A tulajdonképeni rokoko művészet, t. i. a butornak ama diszítési módja, melyet kivált Meissonier (1695—1750) honosított meg, Franciaországban aránylag rövid életű volt, nem tartott XV. Lajos uralkodásának végeig. «XV. Lajos korabeli ízlés» és «rokoko» két olyan fogalom, mely nem födi egymást teljesen. Az előbbi magában foglalja az utóbbit. A rokoko ízlés a butoron 1730 körül kezdett érvényre jutni, valóban tíz évig uralkodott, mintegy az 50-es évek elejéig. Midőn Meissonier, XV. Lajos udvari rajzolója (dessinateur du cabinet du Roy), 1736-ban bemutatta a saját rajza szerint készült szekrényt, az egész világ megbámulta e csudát.

Egy csapással győzelmet aratott a szeszélyes újítás. Az asztalosok nagy serege sietett azt utánozni, úgy a hogy tudta. Közöttük legtehetségesebb volt Jean-Jaques Caffieri (1678—1755), fia ama Philippe Caffierinek, ki Boulle követőinek egyike volt. Az ifjabb Philippe Caffieri fia Jean-Jaquesnak, s egyszersmind méltó munkatársa, a kinek műveit az atyja műveitől nem lehet megkülönböztetni. Mind a kettő lelkes művelője volt a divatos rokoko fényűzésnek, de mind a kettő zabolázta ízlését. Alkotásaik szeszélyesek és könnyelműek, de egyszersmind előkelőek. Mind a kettő befejezett mester; a bronzdiszítmény képezi dicsőségük javarészét.

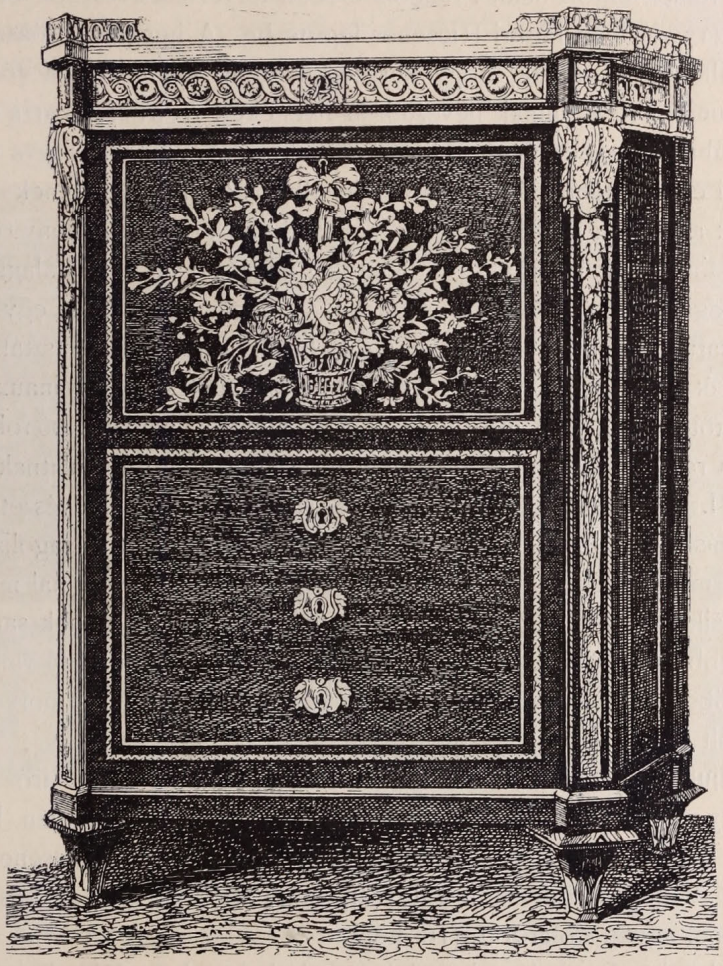

20. Szekrény Fontainebleau kastélyban.
Riesener műve.

Mindez azonban nem volt képes az igazi rokoko-butor életét Francziaországban 1750-en túl föntartani. Helyét a XVI. Lajosról nevezett ízlés foglalta el, mely szintén rövid életű volt.

Már XV. Lajos uralkodása alatt mutatkozott a rokoko elleni visszahatás. Francziaország politikai történetének irodalma nem kedvezően ítél Pompadourról; azonban a franczia ízlés történetében jó hangzású a neve e szép asszonynak. Lazare Duvaux ritkaságkereskedő *Livre Journal* című naplója, mely 1748-tól 1758-ig terjed, úgy tünteti föl Pompadourt, mint új butorok fáradhatatlan megrendelőjét. Palotái és kastélyai telve voltak legújabb divatú butorokkal. Különösen kedvelte a lakkozott butorokat, s a mint a valódi chinai munkák ritkák lettek, a

Martin-féle lakkra fordította figyelmét. (13. kép.) A Martin család a chinai lakk alkotó elemeinek fölkutatásán fáradozott. Ez nem sikerült ugyan, mégis oly készítményt állítottak elő, mely a chinai lakkot megközelítette, s melyet kocsikra, hordozó székekre alkalmazva, általános elismerést vívtak ki. Róbert Martin (1706—1765)

21. Riesener-féle szekrény.
A párisi iparművészeti múzeumban.

négy fivér közt a legifjabb, volt a család legkiválóbb tagja. Nem utánozta szolgailag a chinai műveket; találmányát önállóan használta föl. Diszítési módját jól mutatja a Mobilier National egy sarok szekrénye. (13. kép.) A közép mezőt rokoko keret övezi, melyen aranynyal előállított tájkép van. A lakkozott butorok alkata és ékítménye mérsékelt rokoko és visszatükrözi az 1770 körül bekövetkezett művészeti átalakulást. Ennek az átalakulásnak főbb ismertető jelei: a fa intarsia meg-

újított divatja, mérsékeltebb, kecsesebb, a mellett természetesebb formák, melyek mind jobban és jobban közelednek az egyes vonalhoz, tovább a fölrakott bronzdiszítmény korlátozása, mely majd kisebb antikizáló alakot ölt, végül pedig a világos színek.

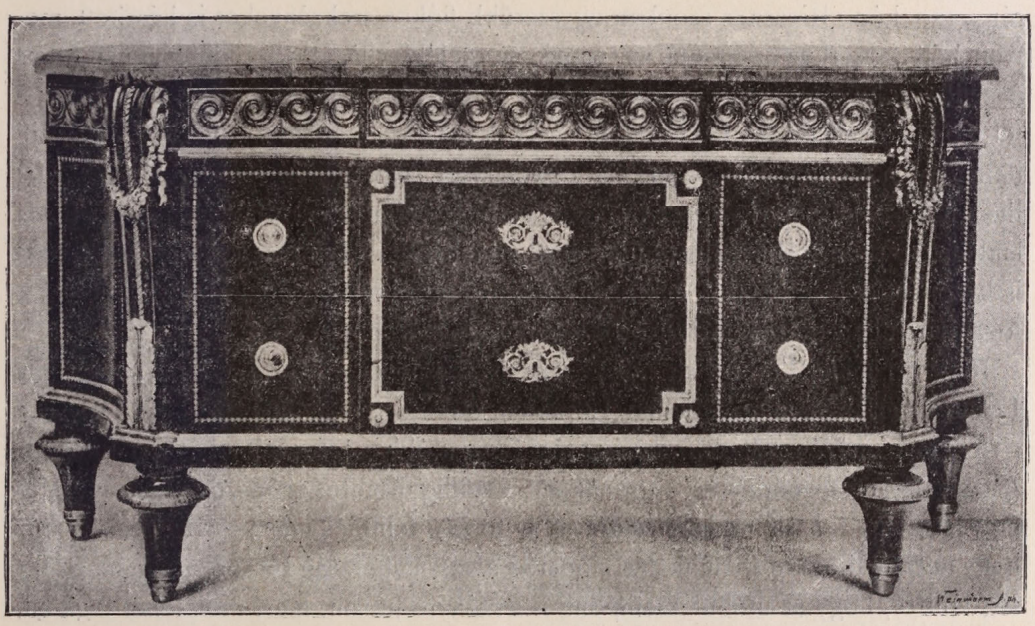
A XVI. Lajos korabeli ízlésre való átmenetet jellemzi XV. Lajos egyik iróasztala. (14. kép.) E remek butort Jean François Oëben tervezte és részben el is készíté. Halála utan (1765) Jean-Henri Riesener fejezte be. A hengeres iróasztal ez időben ujság volt. Azt mondják, hogy herczeg Kaunitz találta volna föl, legalább gyakran Kaunitz-féle asztalnak nevezték az ilyeneket. Az iróasztal arra van szánva, hogy a szobában szabadon álljon, alkata nehézkes, nagyságánál fogva nem könnyű helyéből elmozdítani; lábai akantuszlevélből nőnek ki, melynek alul voluta formája van; a hol az asztal lapja rájuk nehezedik, a bronzdiszítmény oroszlánbőrt ábrázol; lábainak belső sarkát és folytatólag állványának élét szalaggal átkötött levélfonat szegi; a mezők berakott díszűek; a henger két oldalán egy-egy bronzalak ül és tartja a gyertyát; legfelül áttört bronz korlát fut az asztal hosszában, ennek közepét óra foglalja el. A bronz részleteket Duplessis és Winaux mintázták, Hervieux öntötte, az óra Lepautre műve. Az asztal alkata nagyában késő rokoko művészetű, csak a részleteken van újítás, mely hirnöke közelgő fordulatnak. A lobogó szalagok XVI. Lajos korára utalnak. A bronz korlát Riesener művészetének egyik jellemző vonása; további sajátsága, hogy a mezőket határozottan tagolja.

Riesener művészetét leghűbben tünteti föl a Mobilier National múzeumában levő egy másik hengeres iróasztal, mely alkatára nézve az előbbinek sarja, de sokkal egyszerűbb. (15. kép.) Ez érdekes azért is, mert mahagoni fából van, a mely fa abban az időben, midőn a szekrény készült (1770—1775) Franczíaországban még nem igen volt elterjedve.

Nem tudjuk, hogy kicsoda készítette Mária Antonia ú. n. iró- és pipere asztalát, mely most a South-Kensington muzeumban van. Kétségtelen, hogy közeli rokona XV. Lajos iróasztalának; alkata és részletei egyaránt Riesener művészetére utalnak és megerősítik azt a föltevést, hogy Riesener akkor készíté, mikor még Oëbennel együtt dolgozott. (16. kép.)

1760-tól kezdve hanyatlásnak indult a rokoko uralma. XV. Lajos iróasztala kétségtelenül mutatja, hogy Oëben utódai, köztük Riesener is, nem igen voltak hajlandók az uralmat elismerni, noha Riesener fölötte alkalmazkodó természetű volt. Az 1770-ik év után készült butorok még világosabban tanuskodnak arról, hogy az emberek megunták a rokoko formákat. Még egy ideig legömbölyítik az éleket, a vonalak hajlanak, hullámzanak ugyan, de erejükből már sokat vesztettek. Mint a regensségkori butorok a XIV. Lajos korabeliekhez, épen úgy a XVI. Lajos korabeliek az előzőkhöz képest kecsesek, de náluk jóval erőtlenebbek. Lábaik megnyulnak, karcsúk, véznák, hajlásuk bágyadt.

Nemsokára aztán nagy hullámokat csapott a klasszikus művészetért való lelkesedés, mely lassanként átjárta az ízlést is és uralmát kiterjesztette a butorra. A formáknak még megmaradt mozgékonysága egyszerre eltünik és helyüket a merev, egyenes vonalú, erőtlen formák váltják föl. Trianon kastélyban van egy hengeres iróasztal, melyet szintén Riesener készített, de 1777-ben. (17. kép.) Ezt összehasonlítva a XV. Lajos iróasztalával, továbbá a másik Riesener-féle iróasztallal, nyilvánvalóvá lesz az ízlés átalakulása. A legutóbbinak alkata mindenben megegyezik az előbbiével, mely 1770—1775 között készült; a különbség a kettő között az, hogy az előbbin még vannak hajlított formák, emezen pedig az egyenes

22. Fiókos szekrény mahagoni fából.

vonal uralkodik: a hengeren, annak közepét diszítő bronz koszorún és a két szélső fiók aljának bátortalanul lemetszett sarkán kívül nincs az asztalon több görbe vonal. Igen vékony gyöngysor bronzból szegi az éleket és tagolja a mezőket. A kecses előkelőség, a kaczér finomság szinte elfeledtetik, hogy a butornak gyakorlati czélja van s hogy e czéljánál fogva a szépet a hasznossal össze kell egyeztetnie.

Riesener nagy tevékenységével lépést tartott kimeríthetetlen találékonysága; műveinek nagy száma meglepő változatosságot mutat. Egyik legkecsesebb alkotása a Rothschild Ferdinánd birtokában levő kis iróasztal, mely egykor Mária Antonia tulajdona volt, s mely 1790 táján készülvén, a XVI. Lajos korabeli művészet teljes fejlődését képviseli. (18. kép.) A Louvreban van egy asztalka, mely

nagyon hasonlít hozzá. (19. kép.) Ha a kettőnek diszítményét egybevetjük, észrevesszük, hogy a természetes formáju virág mind nagyobb helyet foglal. E butorok bronz diszítményeit Gouthière-nek szokás tulajdonítani, a minek azonban alig van alapja.

A bronz diszítmény nem egyedüli jelessége a Riesener-féle butornak; egyenlő befejezettséggel alkalmazta díszül az intarsiát és a lakkfestést is. A két utóbbi diszítmény különösen jól illett ama kor ízléséhez. Erről tanúskodnak Riesener szekrény-féle butorai, melyek közül a fiókos szekrények nehézkesebbek, mint az állványos szekrények. A művésznek e fajbeli jelentékeny műve, a Fontainebleau kastélyban levő és intarziával és bronzzal egyaránt gazdagon diszített pompás szekrény. (20. kép.) Riesener azonban egyszerűbb fiókos szekrényeket is készített, melyek helyes szerkezeti alkatuk és annak megfelelő világos elrendezésüknél fogva állandó értékű, befejezett minták. Önként értetik, hogy alkatuk egyenes vonalú; a felső lap alatt rendesen bronz öv fut végig, a mely vagy virágfüzér vagy egyéb antik ékítmény, a butor oldalán a mezőket gyöngysor vagy még egyszerűbb lécz keríti; ilyen mező rendesen három van, s a régiebbek intarsiával diszítvék, később azt lakkfestés, porczellán váltotta fel, végül a mahagoni nemes anyagának divatja ezt is leszorította. (21. kép.) A mahagoni butor egészen síma, csupán a kulcslyuk és a fogantyú enged csekély tért a bronzdísznek. (22. kép.)

Riesener mellett e korbeli nevezetesebb asztalosok: Martin Carlin, François Leleu, Charles Saunier, Etienne Levasseur stb.

Riesener művészetének franczia utánzóihoz utóbb számos német is csatlakozott. A széles körü tevékenység a formáknak eladdig ismeretlen gazdagságát teremté meg. A XVIII. század utolsó tizedében a formai fejlődés már be volt fejezve, úgy hogy azontúl csakis a kimunkálás módja és a használhatóság bír fontossággal. Szükség volt rá, hogy az utóbbi szempont is érvényre jusson, mert nem lehet tagadni, hogy Riesener és követői az előkelő, tetszetős formákat keresve, sokszor megfeledkeztek a bútor gyakorlati czéljáról. A XVI. Lajos korabeli bútor tartósság és használhatóság tekintetében sokszor nem üti meg a mértéket. Hozzá járul, hogy az antik művészet iránt mutatkozó hajlam révén lassankint merevebb vonások vegyültek a formákba. A klasziczizáló ékítmény, melyet Riesener sem vetett meg, mind nagyobb tért hódított; utóbb föltétlen uralomra jutottak a klasziczizáló formák, ezeknek egyszerűségét tartották legalkalmasabbnak arra, hogy a bútor a gyakorlati követelményeknek megfeleljen. Az asztalosok egy csapásra a geometriai formák szerint kezdettek gondolkozni; a képzelő tehetség lassankint elapadt. Nem sokára I. Napoleon egyiptomi hadjárata után meghonosodnak az egyiptomi művészet formái is. Igy ért véget az ancien régime asztalos művészete.

Menyhárt György.

A SZÍNES GÖRÖG SZOBROK.

Az a kérdés, vajjon a görögök szobraikat színezték-e és miként színezték, újabb időben élénken foglalkoztatja a tudósokon kívül a művészeket is, kik közül többen megpróbálkoztak a szobrok befestésével. 1885-ben Berlinben befestett szobrokból kiállítást is rendeztek, melyet e folyóirat részletesen ismertetett. Tekintve, hogy a kérdésnek nem csupán elméleti, hanem gyakorlati jelentősége is van, közöljük Ballhorn Th. *Die Polychromie in der griechischen Plastik* című tanulmányát, mely több tekintetben új szempontból világítja meg a görög művészetet. Megjegyezzük azonban, hogy nem felel meg a valóságnak szerző azon állítása, mintha Semper utalt volna először arra, hogy a görögök épületeiket és szobraikat befestették. Igazságtalanság, hogy szerző elhallgatja Quatremère de Quincy *Le Jupiter Olympien* című munkáját, mely Sempert húsz évvel megelőzte.

*

A legújabb időig az esztetikának egyik átalánosan elfogadott tétele volt, hogy a szobrászat, mivel tisztán a formák művészete, nem tűri a színt. Lehetetlen, hogy a görögök, a szobrászatnak átalánosan elismert mesterei, ne ragaszkodtak volna a forma tisztaságához. Így okoskodtak : a márvány csudálatos szépségéből, annak kimunkálásában elért mesteri járatosságból, a minek épen az volt a czélja, hogy ama szépségnek teljes hatását biztosítsa, önkényt következik, hogy a szobrász megőrizte a márvány színtelen tisztaságát. Riegl Hermann 1875-ben ezt írta : «A jó ízlés fölháborodik a szín ellen; mert úgy látszik, hogy a színes élénkséget nem lehet összeegyeztetni a szobormű nyugalmával és eszményiségével, sőt a színes élénkség bizonyos tekintetben barbárságra vall.» Riegl e nézetének támogatásául Welckerre hivatkozik, a ki szerinte találóan mondja: «Nyilvánvaló, hogy a fejlődött művészet mellőzte a színek segítségét, mint olyant, mely a magasabb fölfogással, a formák tisztaságának méltóságával nem egyeztethető össze; nem tételezhető föl, hogy a fejlődött művészet a tarkaságot a hatás eszközeül használta volna, midőn az alakok jelleme, tartása, mozdulata és kifejezése által magasztosabb föladat megoldására törekedett. Nem helyes a déli népeknek a közönséges életben a színek iránt nyilvánuló érzékéből következtetést vonni a szobrászatra, a melyben az eszmény irányozza a fölfogást és az előállítást.»

A múzeumokban őrzött fehér márvány szobroknak nagy sokasága is támogatta azt a véleményt, hogy a régi görögök szobrai nem voltak föstve. Akkoriban ugyanis még nem tudták, hogy a levegő és még inkább a föld nedvessége mily romboló hatást gyakorol a márvány fölszinére, kivált pedig a föstékre. Mert a föstéknyomai, melyek a márványon még láthatók, mikor fölássuk, a szabad levegőn csakhamar eltünnek. Az újonnan megnyitott etruszk sírkamrában meglepő a koporsó domború műveinek tarka pompája; nehány év múlva azonban alig marad nyoma a föstéknek,

utóbb pedig egészen elenyészik. Hol a nyoma például a Medici Venus haján az aranynak, a velletrii Pallas szobron a föstéknek? Akárhányszor megesett az is, hogy eltávolították a föstéknek nyomait, minthogy azok zavaró hatásúak voltak, s a régi szoborral össze nem egyeztethető ízléstelenségnek látszottak. Sőt mi több, a régi írók ama helyeit, melyek beföstött szobrokról beszélnek, a fölirásokat, melyek szobrot aranyozókról és befestőkről tesznek említést, vagy ha a költő valamely leányzó fürtjeit beföstött szobor fürtjeihez hasonlítja, inkább úgy értelmezték, hogy a kifejezés nem elég szabatos, de azt nem fogadták el, hogy a szobrok be voltak föstve.

Ez a fölfogás átalánosan elterjedt és mély gyökeret vert. Nem csuda tehát, hogy a művelt világ borzalmat érzett, midőn Semper Gottfried az athenei templomon megejtett kutatásai eredményeként 1834-ben *Bemerkungen über bemalte Architektur und Plastik bei den Alten* című iratában kifejezte azt a véleményt, hogy a régiek a művészet virágzása idejében is épületeiket és szobraikat egyaránt beföstötték. Az emberek irtóztak attól a gondolattól, hogy valamit le kell ütni abból a bámulatból, melylyel az ó kor művészetének adózni megszokták, lehetetlennek tartották, hogy Phidias és Praxiteles művei is úgy be voltak föstve, mint a csúcsíves templomok faragványai. Az újabb kutatások, kivált pedig az athenei akropolison legutóbb előkerült emlékek eloszlatták a kétséget. Ezentúl a művészetek történetével foglalkozó könyvekben, külön fejezetet kell szánni a szobrok befestésének. Mert ez nem olyan tünemény, mely a még kezdetleges művészet, vagy az elfajzott barbár ízléstelenség körébe tartozik. A szobrok színezése mély gyökeret vert szokás, mely Butades agyag szobraival kezdődik és a római császárok mellszobraival végződik. A legnagyobb művészek sem vetették meg a színeket. A beföstött szobroknak ránk maradt példányai igen sokfélék kor, művészeti érték és tárgy tekintetében: istenek, héroszok, emberek mindenféle nagyságban, a legkisebbtől a koloszszusig.

A szobrászat és a föstészet ez öszvér-alkotásai, mint azokat a bukófélben levő elmélet híve nevezné, nem gyérek, s nem olyanok, mintha az égből hullottak volna; benső kapcsolatban vannak más rokon jelenségekkel, a ruházat föstői hajtékaival és az optika törvényeivel. Jól összeforrasztott láncz ez, melyből egy szemet sem lehet kiszakítani.

Ahhoz tehát többé nem fér kétség, hogy a szobrok be voltak föstve. Úgy látszik, hogy a szobrok teljes befestése, az épület falait borító színpompának a követelményeként, úgy Egyiptomban, Asziriában, mint régente Hellászban is, átalánosan dívott, utóbb azonban kiválóan a vallásos szobrokat föstötték be. Az athenei akropolison napvilágra került szobrok közül a legrégiebbek mészkőből, a későbbiek márványból vannak, de valam ennyi színezet és valamennyi vallásos jellegű, mert hisz az akropolis az istenek és a papok otthona, a hol a világi dolgokat nem tűrték. Minthogy tehát az eddig talált színes szobrok rendszerint bálványok, mindinkább bizonyossá válik, hogy a régiek, épen úgy mint mi is, vallásos épületeikbe beföstött szobrokat állítottak, ellenben a lakásba, a kertbe, s e féle helyekre szánt szobrokon, kivált későbbi időben, meghagyták a márvány természetes színét. A beföstött szobrokat, minthogy azoknak anyaga úgy sem látszott, többnyire gyarlóbb kőből, agyagból készítették. A legrégibb időből csak is bálványok maradtak fön; mert ezek mindenütt túlélték a világi műveket.

E szerint tehát az ó korban is meg kell különböztetni a vallás szolgálatában álló művészetet a világi művészettől. Föltehető azonban, hogy a világi művészet eleinte egyben és másban alkalmazkodott a vallási művészet szabályaihoz és csak lassankint szabadult föl a művészi alkotó erőt korlátozó vallási szimbolika alól. Így lehet megérteni például, hogy a szobrok haja vörös, majd kék, majd zöld volt. Ez szimbolika, mely mindenütt előfordúl: Hellászban, a Keleten és Nyugaton, Ceylonban és Khinában.

Azonban míg egy felől bizonyos, hogy a

szobrok színezése dívott, más felől bizonytalan, hogy voltak-e be nem föstött szobrok is, s ha voltak, számuk mily arányban állott az előbbiekhez. Továbbá bizonyos és könnyen érthető az is, hogy a befestés szokása a görögöknél honnan származott, s mi volt az oka, hogy e szokástól soha sem szabadultak meg egészen. Először is a szobrok befestése szükséges következménye volt a befestett épületnek. Mert kétségtelen, hogy a görögök, épen úgy mint az aszirok és az egyiptomiak színesre föstötték templomaik falait. Ennek két czélja volt: az egyik a pompa, a másik az, hogy az épület ékítményeinek szerepe még határozottabb kifejezést nyerjen. Így például a megnyugvás érzetével követi szemünk az echinusznak hatalmas hajlású vonalát, mely egymagában is jól föltünteti azt, hogy a szerkezet ezen eleme nagyobb erőt fejt ki, mint az oszloptörzs. Azonban az echinusz erejéről, melylyel a ránehezedő súlyos gerendát tartja, még világosabb képzetet alkotunk magunknak, ha kétsoros levélfüzér van rá föstve és a levelek hegye az echinuszra nehezedő teher alatt lekonyul, s pedig annál jobban, minél nagyobb a ránehezedő gerenda nyomása. A görög oszlopos épület mind ama helyén, a hol hasonló szerkezeti momentum áll elő, megtaláljuk ugyanazt az ékítményt, a mi azt bizonyítja, milyen határozott és tiszta képzetük volt az építmény szerkezetéről. Hogy a színezést mily fontosnak tartották, az kiderül abból, hogy a domborúan kifaragott ékítményeket is színezték. A befestett szobor és a színezett ékítmény gyakran karöltve járnak. Az alárendeltebb helyeken megelégszenek a festéssel; megesik az is, hogy az ékítményt, melyet faragni kezdtek, festéssel folytatják és fejezik be. Nyilvánvaló, hogy mindenütt számítottak a színekre, s az összhatást mindig azokra alapították.

Ha tehát színesekre föstötték az épület tagozatainak faragott ékítményeit, önként következik, hogy az épületnek szerkezetileg közömbös helyeit, az oromfalat, a gerendaközöket, az övet diszítő szobrok sem képezhettek kivételt. Mi nem vagyunk hozzá szokva a színpompához, még is megütköznénk rajta, ha a görög templomon, melynek falai szinesre voltak föstve, vakító fehér szobrokat látnánk. A művészeti következetesség e követelményét a tapasztalat is igazolja. A szobrokon, melyek egykor görög templomot diszítettek, megtaláljuk a fösték nyomait. A szobrok testébe furt lyukak továbbá azt bizonyítják, hogy aranyozott bronzból készült ékszereket, fegyvereket, stb. hordtak. A tarkaságnak e nyomai kapcsolatban az épület tarkaságával, elégséges bizonyítékok arra, hogy fölismerjük az átalános érvényű szabályt.

Ha tehát a föstött szobrok a templom külsején az épület színeinél fogva szükségesek voltak, akkor a tulajdonképeni istenkép a templom czellájában sem maradhatott föstött dísz nélkül. A finom és képzett művészeti érzékű görög nép, mely az ábrázolt istenségnek a templomot adta lakásúl, ezt az istenképet a művészileg ékesített tér leglényegesebb részének tekintette és megegyeztette amannak ékítményével, a mely úgyis rá vonatkozott és benne találta betetőzését. Annál nehezebb, de annál szükségesebb is volt ez, minél régiebbek voltak ezek az istenképek. A legrégiebbek nem is márványból voltak, mint a templom külsejét diszítő alakok, hanem formátlan fafaragványok, melyek az égből hullottak alá vagy különben ismeretlen eredetűek, állítólag istenek vagy a legrégibb mondai művészek művei voltak. Már ez az anyag is megkövetelte, hogy föstékkel vonják be; ennek megújítása a szobron csakhamar vallásos cselekvénynyé vált és a görögökné meg rómaiaknál ez a befestés annyira összeforrt az isteni fogalommal, hogy nemcsak Bacchus papja Athénben, hanem a diadalmenetet tartó hadvezér is Rómában, a körmenet alkalmával, mikor teljes díszben magát az istent — emez Jupitert, amaz Dionysost — ábrázolták, arczukat pirosra föstötték.

De a fösték csak a legritkább esetben lehetett elégséges az istenkép fölékesítésére. A durva, művészietlen fafaragvány szükségessé

tette, hogy igazi ruhákba bujtassák és különféle ékszerekkel diszítsék föl, a mint az még mai nap is látható a katholikus templomokban a szentek szobrain. A templomnak gazdag ruházata volt, mely a papság gondozása alá esett és a szent szobrok újra fölruházása az istentiszteletnek fontos része volt, így első sorban a panatheneákon Athenében, mikor az Erechtheumban álló régi Athenaszobrot az athenei hajadonoktól erre a czélra készített peplos-szal diszítették.

Az isteneknek eme ruhái nem lehettek egész fehérek, már azért sem, mert a görögök közönséges ruházata sem volt fehér, a hogy azt többnyire gondolják, hanem többféle színű. A görög viselet szinességét a régiek egyéb tanuságai mellett érdekesen és hitelesen bizonyítják a nem régen fölfedezett kerkei egyiptomi mumiaképek. Eme képeken látható valamennyi ruha színei nem rikító tarkák, a milyenek mai nap szokásosak a délvidéki népviseletben — a mi a finom érzékű görög népnél természetes — de nem is egyformán fehérek, hanem gyöngédek, teltek és gyakran — különösen a női képeken — raffinált színérzékkel vannak összeegyeztetve az egyéni megjelenéssel. Úgy látszik, különösen szerették a bágyadt, vöröses-barnába hajló ibolyaszínt, a mely néha mint a fehér ruhák szegélye, néha, többnyire fekete vagy aranyos sávokkal diszítve, mint alapszín jelentkezik és sok, majd vöröses, majd kékes árnyalatot mutat föl, a leggyöngédebb ibolyaszíntől a legsötétebb kékes feketéig. Nagyon valószinű, hogy ez volt a régiek híres biborszíne. A mi szokásos képzetünk a biborszínről nem határozott. Többé-kevésbbé élénk vörös szint értünk rajta. A föstési eljárás fejlődésével a bibornak számtalan változata keletkezett és épen az egyik változat olyan lehetett, hogy a költők a legkülönbözőbb dolgokat, a tengert, szőlőt, vért, sötét hajat és a rózsát hasonlíthatták hozzá. Hogy pedig a régiek biborszíne eredetileg ibolyaszín volt, azt Lacaze-Duthier állapította meg *Mémoire sur la pourpre* czímű értekezésében.

Így tehát ezeket a legrégibb istenszobrokat nagyon durva fa bábúknak kell gondolnunk, a melyek vagy csak be voltak föstve, vagy föl is voltak öltöztetve. Mikor pedig a templomok megszaporodtak és az időközben előrehaladott művészetnek az új templomokat kellett istenképekkel ellátnia, akkor a művészek bizonynyal a régtől fogva tisztelt fa szobrokat, különösen ezek ruházatát tanulmányozták. Ekkor válhatott fölöslegessé a szobroknak igazi ruhával való fölruházása. Ennélfogva különböző nemű és színű anyagokat állítottak össze, segítségül véve a technika régi hagyományát, mely művészies kivitelű tárgyakon maradt fönn. Fölhasználták az ébenfát, elefántcsontot, aranyat és ezüstöt, részint, hogy az ekként össze- vagy berakott részek világosabbak legyenek, részint a színes hatás kedvéért. Tehát itt is, bár korlátolt eszközökkel, a színezésnek bizonyos rendszere fejlődött ki, a mely a színes hatást lényegesnek tartotta.

Ebből fejlődött ki az a technika, a melyet a legnagyobb mesterek a legeszményibb istenségek alkotásánál használtak föl, a chrystelephantin szobrászat, a melynél csak arany meg elefántcsont szerepelt. Ismeretes, hogy Phidias két fő műve, az Athena Parthenos és az olympiai Zeus, továbbá Polykletos leghíresebb műve, az argosi Hera aranyból meg elefántcsontból volt. Huzamos ideig ezt a technikát, mely a legnemesebb és legbecsesebb anyagokkal dolgozik, tartották a legméltóbbnak a templomi szobor alkotásánál. Gyakran azonban erre nem volt elég költség; ilyenkor például márványhoz és aranyozott fához folyamodtak, hogy különböző nemű és színű anyagok ellentétével hasonló hatást érjenek el. Mikor azután a márvány földolgozásában is mesterek lettek, fölismerték annak csodálatos szépségét és belátták, hogy istenképeket csak márványból lehet a legszebben előállítani, akkor a többszínű szobrászat már annyira meghonosodott, hatása olyan általános volt, hogy a görögök szeme egészen hozzászokott, hogy a szobrok előállításánál a rendelkezésre álló eszközökkel törekedtek a

színes hatásra. Továbbra is befestették a márvány szobrokat és épen a márvány szobrászat legnemesebb művelőiről, Skopasról és Praxitelesről maradtak fönn tudósítások, melyek bizonyítják, hogy ők nem vetették meg a színeket. Nem lehet föltételezni, hogy ezek a tudósítások csak magukban álló jelenségekre vonatkoznak, a melyeknél a véletlen és szeszély űzték játékukat; ellenkezőleg, találó bizonyítékai annak a ténynek, hogy a teljesen kifejlődött márványszobrászat sem hagyott föl a színezéssel.

A következő korban, a Nagy Sándor utáni időben, a mikorról különben határozott hagyományok nem maradtak fönn, az akkori művészetnek a pompához és fényűzéshez való hajlamánál fogva alig lehet arra gondolni, hogy a derült színhatás öröklött eszközeiről a tiszta, szigorú egyszerűség kedvéért lemondott, annál kevésbbé, mert hiszen az ázsiai és egyiptomi művészet, a melynek közelébe jutott, egyáltalán színes volt.

Hogy sem a márványszobrászat fénykorában, sem a diadochok idejében nem szünt meg a szobrok befestése, azt határozottan tanúsítja a szemek ábrázolása. A szobrok színezése természetesen magában foglalja a szemek megfelelő előállítását is. Az előállításnak két módja kinálkozott: vagy üvegből, zománczból vagy drágakövekből készültek, vagy pedig a szivárványhártyának és a szemcsillagnak bevésése által ábrázolták. Ez az utóbbi, vésővel való előállítás, nem a görög-római művészet hanyatlása korában keletkezett, mint azt eddig hitték, hanem megvolt már az ódon szoborműveken, a melyeket az athenei akropolison eszközölt utolsó ásatások alkalmával találtak. A szemnek ez a hatásos ábrázolása, a melyet a renaissance idejében újra gyakoroltak, ősrégi. A szem szerkezetére és fénysugárzására támaszkodik, a sötét szemcsillagot mély, sötét körrel különíti el a világosabb szivárványhártyától, vagy pedig, hogy a szem ragyogását visszaadja, a szemcsillagot világosan, a szivárványhártyát bemélyítve, sötéten hagyja.

A művészet fénykorában felhagytak az ábrázolás eme módjával. A legremekebb szoborművek üres szemekkel, idegenszerűleg tekintenek ránk; hiú beszéd, ha valaki ezen szemek kifejezéséről szól. A Ludovisi-féle Juno «nagy tekintetét» tágra nyilt szemeiből ismerjük meg; de nagy elfogultság kell ahhoz, ha valaki a haldokló gallusról azt mondja, hogy «tekintetét a halál árnyékozza be», vagy a belvederei Apollóról, hogy «fénylő szeme az imént kilőtt nyíl hatását látszik követni» és a Niobénak is csak arczkifejezéséből és tekintetéből lehet arra következtetni, hogy «szemében csodálatosan egyesül a mély fájdalom és a fenkölt lélek.«

Ezen üres szemeket látva föl kell tételeznünk, hogy a művészet fénykorában a szemek ábrázolására az ecsethez folyamodtak. Csak föstve lehetett pl. a knidosi Aphrodite szeme, a melyről a régi írók azt mondják, hogy bizonyos csillámos, hullámzó kifejezés volt benne, nem az epedő vágynak, hanem a szerelem istennője gyöngéd érzésének kifejezése. Tehát még ezek az üres szemek is azt bizonyítják, hogy a fénykorban és közvetlen utána sem hagytak föl egészen a szoborművek színezésével.

Világos immár az az út, a melyen a görögök szoborműveik befestéséhez eljutottak. Érthető és könnyen megmagyarázható az is, miért nem mondtak le a föstésről soha egészen, még a tiszta márványszobrászatban sem. De nemcsak szokásból tartotta meg a görög művész a szobrok befestését, nemcsak azért, mert csak föstött szobrokat látott; volt erre más, nagyobb oka is.

Még a mi gondolatvilágunkban is nagy szerepet játszanak a görögök istenei, hozzá vagyunk szokva, hogy Ares harczias dühéről, Athéne bölcseségéről, Aphrodite szépségéről beszéljünk, de pillanatig sem kételkedünk abban, hogy mindezen nevek csak olyan eszményi alakok nevei, melyeket a képzelet alkotott, de a valóságban sehol sem léteznek. Máskép volt ez a görögöknél. A perzsák istenei erkölcsi-politikai allegoriák, az egyip-

tomiak istenei a természeti erők szimbolumai voltak, a görög istenek élő jellemek, egyének és ezek nincsenek önmaguk szemléletébe elmerülve, mint a hinduk Bráhmája, hanem folyton, önként emlékeznek, az emberi nemmel szoros cselekvő, sőt szenvedő viszonyban is állanak. A görög ember szemében az istenkép nem volt valamely elvont fogalom puszta szimboluma, olyas valami, a mi benne egy tökéletesebb természet képzetét ébreszsze föl, hanem magának a látható istennek a testi képe. Istenek és szobrok elválaszthatlan fogalmak. Ebből következik, hogy az isteneket sohasem ábrázolták a puszta lét, hanem a megjelenés állapotában. A velletrii Pallas ünnepélyes, bámulatraméltó alakján szigorú nagyság és komoly méltóság van kifejezve, de fejét gyöngéden a föld felé fordítja, boldogítólag int a könyörgő felé. Ugyanez mondható a Villa Albani gyönyörű Minerva-szobráról és így kell képzelnünk a Phidias olympiai szobrát is, ha ugyan igaz az a monda, hogy eszméje Homerosból (Ilias I. 528. köv.) van merítve. Voltak istenszobrok, melyek jobbjukban csészét tartottak, mintha a szent áldozatot akarnák átvenni, mások koszorút, győzelmi szalagot vagy szárnyas Nike-szobrot tartottak kinyujtott kezükben. Mindenütt cselekvés, ha csak puszta intés is, még pedig olyan cselekvés, a mely nem eszmei, hanem testi, látható és eszmei tartalmat épen csak külső kifejezése által nyer. A szobor mindig eleven viszonyban áll szemlélőjével.

De az istentiszteleti szokások, valamennyi szertartás úgy voltak megalkotva, hogy a szobor és tisztelői között minél szorosabb kapcsolat legyen. A szoborhoz intézték a himnusokat és imákat, a veszély perczében az ő térdét fogták körül. A rokon isteneknek, kedvenczeik szobrait adják társaságul és még a szükséges használati tárgyakról is gondoskodnak. Ünnepélyes menetben viszik az isten új díszruháit a templomba és az opisthodomosban kincseket halmoznak föl. Úgy ápolják és gondozzák a szobrokat, mintha élő lények volnának, megkoszorúzzák, megkenik, megfürösztik, sőt, mintha mozdulatlan unalmukat el akarnák űzni, bohózatokkal mulattatják őket.

Mindent elkövettek, hogy lakásukat minél kellemesebbé tegyék, mert hiszen elhagyhatták, elmehettek jobb hazába. Pedig milyen sok függött attól, hogy az istenek szobraik képében jelen legyenek! A míg a szorongatott várost nem fosztották még meg védő istenének képétől, addig még nem tünt el minden remény; de ha az ellenség kezébe került, akkor a város menthetetlenül veszve van. Azért, mikor Nagy Sándor Tyrust ostromolta, Apolló szobrát arany lánczokkal erősítették Herakles oltárához, sőt voltak olyan szobrok is Görögországban, a melyek állandóan le voltak bilincselve, hogy hűségük annál bizonyosabb legyen. A bevett városoktól elvett istenszobrok a teljes győzelem jelei, védő erejük megmarad az idegen földön is, hogy ott mintegy újból meggyökeredzék. A jósdák megparancsolják, hogy idegen istenszobrokat hozzanak a hazába és elismert erejű szobrokat tulajdonosaik döntő pillanatokban szövetségeseknek és bajtársaknak kérnek föl. Egyik monda szerint a delphii Apolló-templom egy szobra isteni hatalomból Korcyrába ment, hogy a város falait megvédelmezze.

De nemcsak ilyen védő erőt tulajdonítottak az istenségeknek; az istenek jelenléte szobraikat más démoni erőkkel is fölruházta, a melyek rendesen szunnyadoztak, de fölkelhetők voltak és olyankor csodásan hatottak. Bizonyos istenszobroknak jósló erőt tulajdonítottak, pl. Hekaté egy szobrának, melyet Theagenes folyton magánál hordott és megkérdezett. Még Pausanias is látott a pharei piaczon Achajában egy jövendőmondó Hermes-szobrot. Megsúgták a kérést a szobornak és az első hang, a mely a szent kerület elhagyása után hallható volt, jóslat számba ment. Másutt a jámbor hit magából a szobor szájából hallotta az isten szavát, de nyilván arra is volt eset, hogy csalással ámították el a jámbor hívőket.

Nem csoda, ha egyenesen maguknak a

szobroknak tulajdonítanak érzést, ha holt anyaguk időről-időre a szerves test természetét veszi föl, ha egyik szobor emitt könyeket hullat, amott félelmében verejtéket vagy vért izzad, hogy szimpathiai viszonyba lép az emberi testtel, a mint pl. Plinius egész komolyan beszéli, hogy egy szobor fején nőtt fű meggyógyítja a fejfájást.

Az istenkép élő, lelkes lény volt. Élt, érzett, mozgott és démoni erővel hatott. Maga a néphit sem engedte volna meg, hogy az istenség a holt márvány szobor képét öltse, olyan testet követelt számára, a melyen át a élek könnyen, elevenen, szabadon nyilatkozhassék.

Ha az elevenségnek ez a követelménye már az istenek eszményi alakjai számára is fönnállt, mennyivel inkább érvényesülnie kellett az gazi életből vett szoborművekkel szemben! Ezekben való tanulmányait a gimnáziumokban, az olympiai szent játékokon tette a művész; itt födözte föl a mezítelen test ragyogó szépségét, még pedig a legszabadabb, legmerészebb mozgás közepette, itt érte el az emberi test azt a mozgékonyságot, azt a sokoldalú ügyességet, a mely azontúl páratlan maradt. Természetes, hogy az utánzó művészet ilyképen egészen más, sokkal szabadabb lett, mint a mi, gipsz figurákon és fa bábukon fölnevelt művészetünk. A görög művészetben még a leghevesebb mozdulat is természetes maradt és nem volt olyan ugrás vagy futás, birkózás vagy öklözés Olympia mezején, melyet a görög szobrász ne mert volna ábrázolni. Távol volt tőlük az egyiptomi művészet holt nyugalma és minél elevenebb volt a mű, annál inkább megcsudálták. Résztvevő szivvel nézték. Fájt nekik az a seb, melyet Philoktetes lábán hordott; lesték, hogy meddig élhet még a haldokló harczos; hallani vélték az imádkozó szavát. Livius meséli, hogy mikor Paulus Aemilius belépett az olympiai templomba, az isten képe annyira megrendítette, mintha magát Jupitert látná szemtől szembe. A versenyfutó szobra szinte fölugrik a koszorúhoz és a Ganymedest hordó sas érezni látszik, hogy ki van karmai között. Skopas bacchansnője szent őrjöngéstől van eltelve, Pythagoras szobra megszólalna, ha nem a szófukar bölcset ábrázolná és Niobe élne, ha nem meredt volna kővé gyermekei sírjánál.

A görög minden időben a teljes élet látszatát követelte a szoborművektől. Az igazi élet minden ösztönét megvető, fölöttük álló eszmény csak a kereszténység idejében keletkezett, neki köszöni létét. A görög művészetet az érzéki élet táplálja, a fizikai és lelki harmonia képezi tartalmát. A görög művész nem ismerte el a lélek fölényét a test fölött. Természetes tehát, hogy a márvány holt fehérségében nem találta meg azt az életet, a melyet mindenütt keresett, külsőleg a színnel is ki akarta fejezni.

Bizonyos azonban az is, hogy a föstéket nem alkalmazták olyan módon, a hogy azt panoptikumaink viasz bábjainál látjuk, a melyek épen nem keltik az igazi élet látszatát. Ha első pillantásra meg is lepnek elevenségükkel, rövid idő múlva csak mozdulatlan, holt, színezett alakokat látunk. Egész más volt a görög szobrok szinezése; megerősítette azt az életet, mely őket nélküle is áthatotta. Meg fogjuk ezt érteni, ha közelebbről vizsgáljuk azt a kérdést, hogy miképen föstötték be a görögök szobraikat.

Annyi fölfödözés és megfigyelés daczára is közvetlen tudomásunk még elég fogyatékos, mindazonáltal egyes dolgokat biztosan megállapíthatunk. Forrásúl szolgál néhány szoborművek a legrégibb időből, de még inkább a szoborművek egész sorozata a római császárok idejéből, melyek szerencsése nagyon jó karban maradtak ránk. A görög szobrászat legrégibb emlékeinek egyike tudvalevőleg Aristion síremléke Athenében. Teljes harczi díszben, lándzsáját balját tartva áll az öreg harczos. A régi művészetet jellemző gonddal van a pánczél legkisebb részlete is kidolgozva; a csillag és az oroszlánfő a vállvéden, a sávok és szegélyek, a különféle díszítmények nemcsak gondosan be vannak kar czolva, hanem tarka színekkel csínosan ki is

föstve. Ennek megfelelően a haj és szakáll, a szemek és ajkak is ki vannak színezve, az egész alaknak alapja pedig eleven vörös.

Még korábbi időből való két kisebb és két nagyobb orom-domború mű poroskőből, melyeket csak 1882, 1887 és 1888-ban ástak ki az athenei akropolison. Ezek a belföldi, attikai képzőművészet legrégibb, talán Solon idejéből való ránk maradt művei, a melyek még nem állottak az ioniai Ázsiából az aegaei tenger szigetein át Attikába került technika hatása alatt. Ezek a leletek különösen azért értékesek; mert példát szolgáltatnak az oromfalak díszítésének régi módjára, mely nem szabadon álló alakokat, hanem domború műveket alkalmazott, a mi szempontunkból pedig azért, mert világosan föltüntetik a föstészet kapcsolatát a szobrászattal. Még ma, mintegy 2500 év után is láthatók a fösték nyomai az alakok ruházatán és egyes testrészein. Gonddal törekesznek arra, hogy ezen szinek, melyek olyan sokáig nem voltak kitéve a világosság hatásának és most romlásnak indulnak, megmaradjanak. Az egyik domború mű Zeus harczát ábrázolja Typhon, a vulkáni erők személyesítése, egy szárnyas, kígyókban végződő szörny ellen, melynek három szakállas feje és három férfitörzse van. Az egyik fején fehér haj, a másiknak kék, fölfelé álló haja, kék bajúsza és szakálla van — a munkások el is nevezték Kékszakállnak —, vörös arcza, sárga szeme, zöld szivárványhártyával és fekete szemcsillaggal, valamint vigyorgó nevetése ez alakot rendkívül groteszk, sajátszerű megjelenéssé teszik. A kigyó testén vörös, fehér és kék színek váltakoznak. A domború mű alapja föstetlen. A színek tarkák, de épen nem természethívek. Ugyanazon ásatások alkalmával életnagyságú, ódon jellegű képmás szobrokat is találtak, melyeg valószinűleg Athena papnőit ábrázolják ; tagjaik aránytalanok, szemük szögletes helyzetű, ruházatok hosszan, mereven formált. Rajtuk is vannak zöld és vörös fösték nyomai.

Az ujabb időből való Augustus császárnak a Livia nyaralójában talált márványszobra, melynek eredeti föstése szokatlan jó karban maradt meg. Olyan korból való, mikor a művész már nem törekedett új, nagy föladatok megoldására, a régi, különösen attikai mesterművekhez tartotta magát és kevésbbé akart eredetiségével, mint a formák szabatos alkotásával, eleganccziával és mesteri technikával kitűnni. Bizonyosnak vehetjük tehát, hogy ennek a szobornak szinezése nem volt valami kisérlet, ujítás, hanem a régi, különösen attikai hagyományok kifolyása.

A fösték megmaradt nyomai szerint Augustus tunikája karmazsin —, köpenye biborvörös volt, a pánczél rojtjai sárgák ; a test mezítelen részein nem láthatók fösték nyomai, valamint a hajzaton sem, csak a szemcsillag sárgás. Különös gonddal vannak kiföstve a domború művű díszítmények a pánczélon, melynek alapja föstetlen. A vállvédek mindegyike egy szfinxszel van díszítve, mely alatt egy rózsadíszítményre gyűrű van ráerősítve. Az alakok közül a kék hullámokból vagy felhőkből kiemelkedő égisten mindkét kezében biborvörös ruhát tart ; a napisten kocsija karmazsínvörös; előtte nőalak lebeg kiterjesztett kékszárnyakkal ; a föld istennőjének kalászkoszorú van szőke hajában. Apolló karmazsinvörös köpenyben nyargal egy kékszárnyú griffmadáron ; a karmazsinvörös ruhájú szőke Diana vörösbarna szarvason ül. A középen egy római tábornok áll kék és vörösre festett pánczéllal, karmazsinvörös tunikával, biborvörös köpenynyel és kék sisakkal. Egy szakállas katona karmazsinvörös tunikában és kék nadrágban kékre föstött jelvényekkel ellátott római hadijelt tart. A jobb oldalon álló, vörösösszőke hajú, biborszinű köpenyes bárbárnak hadi trombitája van ; a baloldali alak szintén szőke kék köpenynyel.

A későbbi császárok koráról is vannak példák a szobrok befestésére. Különösen tanulságosak a Herculanumban és Pompéjiben talált ilyennemű maradványok azért, mert egy meghatározott korra vonatkoznak. Többnyire itt is csak az egyes részeken vehetők észre a fösték nyomai ; az aranyozás Balbus leányai-

nak a haján, egy Venus-szobron és egy támadó Athena szobrán, a melyről az aranylapocskákat le lehetett szedni ; Pompejiben egy Ceres kezet találtak, aranyozott kalászokkal és vörös mákszárakkal. Legjobban megmaradtak a színek egy 1760-ban Herculanumban kiásott Artemis-szobron, mely egy ódon szobornak finom utánzata. Haja és a homlokszalagon levő rózsadíszek be vannak aranyozva, a felső ruhának piros, fehér díszítménynyel ékített, arany sávoktól katárolt szegélye, a chitonnak alúl a nyaknál és az újjakon rózsapiros szegélye van. A sarúk szíjai, a puzdra szalagja különféle vörös színűek ; az utóbbin a dudorok fehér pontokkal vannak megjelölve. Több példa van arra, hogy a későbbi korban Görögországban is ugyanez a szokás volt meg. Athenében Herodes Atticus odeumában találtak egy fejet, melynek borostyánkőből berakott szemcsillagai egész különös hatást gyakorolnak. Egy késői epigramm dícsér egy szobrot, mely Daphné átváltozását babérfává nemcsak formáival, hanem színeivel is kitűnően kifejezi.

A színezésnek bizonynyal nem az volt a föladata, hogy a szobornak életet adjon ; erre nem is lett volna képes. Az sem volt czélja, hogy a tulajdonképeni föstészet hatását egyesítse a szobrászattal. Csak arra törekedett, hogy — úgy mint az építészetben — a szobrászat jellemzetes hatását még megerősítse. Árnyalásra nem volt szükség, mert hiszen az már a szobormű formáiból következett ; mindössze néhány tiszta színt alkalmaztak — főleg vöröset, kéket, sárgát vagy aranyozást —, melyeket harmonikus hatás elérése végett nagy gonddal, bizonyos szimmetriával osztottak el. A szín a tetszetős hatás mellett elősegítette a fölfogást is : a jelentősebb részeket kiemelte, jelezte a művészi elrendezést, az egészet tagoltabbá, áttekinthetőbbé tette. Különösen a külső hozzátételeket föstötték be : a ruházatot és czipőt, a ruhák szélét és szegélyeit, fegyvereket és botokat, koszorúkat, szalagokat, ékszereket, azonkívül az emberi test bizonyos részeit : a hajzatot és szakállt, a szemet és ajkakat. Bizonyára erősen hatott a régi hagyomány, a mely nem enyészett el, csak átalakúlt és megfinomodott. Ugyanezen részeket emelik ki az érczszobrászatban, mikor a színes hatás kedvéért a bronz mellett aranyat, ezüstöt, vörös rezet használnak föl ; még a beföstött agyag edényeken is a testnek ugyanazon részeit ékítik tarka szinekkel.

Ezek a görög szobrok polychromiájának meglehetősen határozott fő vonásai, akármilyen fogyatékos is a mi közvetlen szemléletünk. A történeti kutatás elérte czélját, ha, tekintet nélkül az eszthetikai érzésekre és kételyekre, megállapította a tényeket. De most már fölvethetjük azt a kérdést is, hogy a beföstött szoborművek igazán szépek voltak-e, hogy nincsenek-e a görögök izlésének a rovására ?

A görögök a szépérzék tekintetében minden kornak és népnek ragyogó mintaképei, izlésük páratlanul nyilatkozik mindabban, a mit alkottak. Lehetetlen, hogy a márvány szobrok beföstése azoknak szépségét megsemmísítette volna. Épen Skopasról és Praxitelesről, a márványszobrászat legkitűnőbb mestereiről tudjuk, hogy épen nem vetették meg a föstéket. Skopas legmagasztaltabb műveinek egyikéről, a rajongó fölindulásban, lobogó hajjal rohanó bacchánsnőről, a ki örjöngésében egy gödölyét tépett szét, különösen megemlítik, hogy a színezés még emelte a szobormű hatását. Még fontosabb Praxitelesnek egy nyilatkozata Mikor megkérdezték, hogy melyik művét tartja a legkitünőbbnek, azt felelte, hogy azt, a melyen Nikias végezte a föstést. Ha egy Praxiteles ilyen súlyt fektetett a föstő közreműködésére, akkor a színes hatást bizonyára lényegesnek tartotta és ha olyan jeles föstő mint Nikias nem röstelt szobrokat befösteni, akkor ez nyilván olyan föladat lehetett, a melynél ízlését és a színek harmóniája meg a szobrászattal való megegyeztetése iránti finom érzékét nyilváníthatta. Később is, a kik ezeket a mesterműveket látták, lelkesen magasztalják őket ; seholsem említik, hogy tarkaságukon megütköztek volna.

Nem szabad a görögök izlését szobormű-veik tarkasága miatt tévesen elítélnünk ; az a körülmény, hogy a különben olyan finom izlésű görögök ebben az irányban barbárokul tünnek föl előttünk, arra a kérdésre ad alkalmat, van-e jogunk a márvány szobrok befestését a jó izléssel ellenkezőnek tartani, hogy nem mi vagyunk-e az okai, ha ebben a tekintetben érzésünk annyira ellenkezik a görögökével. Nyiltan meg kell vallanunk, hogy bennünk nincs meg az, a mi a görögökben annyira meg volt : a kifejlett színérzék, a színek élénk szeretete. A mi természetünk, melynek olyan hosszú a téli álma, nem is sejteti a kelet színpompáját ; még a tavasz zöldjét és virágait is köd és füst fátyolozza el. Természetünknek megfelel színekben oly szegény ruházatunk, mely fogyatékos színérzésünknek legvilágosabb kifejezése. Sokszor még világos, élénk színű női ruhák is sértik szemünket, mert könnyezetükkel olyan ellentéket képeznek és csak fényesen kivilágított teremben, ragyogó nyári napfényben hatnak kellemesen szemünkre.

De nemcsak fogyatékos színérzékünk okozza azt, hogy a tarka márvány szobrokat olyan különöseknek találjuk, hanem az is, hogy nálunk a márványnak egész más szerepe van, mint a görögöknél. Görögország minden kis városának lakói márvány szobrok közepette nőttek föl ; nálunk többnyire csak a nagyvárosok lakója van márvány szobrokhoz hozzászokva és azért, ha valami kisebb városban olykor egy márvány szoborművet állítanak föl, az általános csudálatot és elragadtatást kelt, még akkor is, ha művészeti szempontból nem is áll valami magas fokon. A márványnak finoman csiszolt, a fényt elnyelő és kisugárzó fehér fölülete olyan élvezetet okoz szemünknek, a melyet a befestés csak megrontana. Épen a mi égaljunk, a maga mérsékelt nap fényével juttatja a márványt teljesen érvényre. Még ha egész erővel sugározza is be minálunk a nap a márványt, ez bizonyos fokig mindig tompa marad, míg a görögországi nap olyan élesen világítja meg a szabadban fölállított szobrokat, hogy azoknak finomabb rajzolatai elmosódnak és az egész többé- kevésbbé mint egy nagy fényfolt jelentkezik. Azért ha a szabadban álló márvány szobrot egész szépségében akarták bemutatni, a festékhez kellett folyamodniok, ha pedig a szobor a templomnak csak kevéssé világított czellájában állt, ismét szükség volt a színezésre, hogy az árnyalás erősebb, az alakok plasztikája hatásosabb legyen. Minálunk azonban, a hol épen csak annyi napfény van, hogy a márvány egész szépsége érvényre jusson, színezésre nincs szükség. Ehhez járul a fiziká-nak egy ujabb fölfödözése. Nagyon erős világításnál valamennyi szín fehéressé válik, úgyhogy a közvetlenül távcsövön nézett napspektrumban a színbenyomás majdnem egészen eltünik, csak a vörös végénél marad némi világossárga szín. Ha pedig valamennyi szín fehéressé válik, akkor éles ellentétük csökken ; harmonikusabban olvadnak egybe. Azért a szabad ég alatt még a lángvörös, valamint a fénylő fehér szín sem hat sértően. Igy tehát a fénylő görög ég alatt a többé- kevésbbé rikító színekkel festött szobrok hatása kellemes lehetett, míg a mi világításunkban, vagy épen zárt helyen hatásuk egészen más volna.

Nagyon tekintetbe jön a márvány szobrok környezete is. Erre minálunk a legujabb időkig a művészek nagyon kevés sulyt fektettek. Világosra mázolt falak elé állították a márványszobrokat, úgyhogy a háttérből való kiemelkedésről szó sem lehetett. Az ilyen háttér a színes márvány szobor hatását türhetetlenné tenné. Még sokkal sulyosabb a helyzetük azoknak a modern márvány szobroknak vagy ó kori márvány emlékeknek, melyet éghajlatunk folytán nem állítanak ki a szabadba, hanem a muzeumokban raknak hosszú, unalmas sorba. Ilyen környezetben a színes márvány szobor csakugyan borzasztó lenne.

Hát a görögök hogyan állították föl szobraikat ? A görög szobrászat nemcsak az építészettel együtt és vele kapcsolatban fejlődött ki, hanem meg is maradt vele folyton a legszorosabb viszonyban. Akár a templom czellájának,

akár egy oszlopcsarnoknak, akár egy oromfalnak a diszét képezte a szobor, mindig egy nagyobb, harmonikusan elrendezett egésznek alkotó része volt, sohasem volt önmagában elzárva. A templomok és szentélyek idővel olyan művészeti gyüjteményekké váltak, melyeknek gazdagságáról alig lehet fogalmunk. A görög élet nagy középpontjaiban, például az athenéi akropolison, ezek a gyüjtemények az állam történetének nagyszerű jelvényei voltak ; Olympiában és Delphiben a művészet történetét páratlan módon szemléltették. A szoborművek a legszorosabb kapcsolatban állottak az élettel, helyük mindig észszerüen volt kiválasztva és tőlük nyerte jelentősége egy részét. Athene piaczán a város megszabadítóinak, Harmodios és Aristogeitonnak szobrai ugyancsak helyükön voltak, szintugy egy Apolló szentélyben a Niobidák szobrai, egy Dionysosnak szentelt kerületben a satyrok és maenadok vigságtól tomboló csoportja.

De még akkor sem állott a szobor önmagában elszigetelve, ha el is volt választva a templom szentélyétől vagy más épülettől ; mindig öntudatosan arra törekedtek, hogy közelebbi kapcsolatba hozzák a körülötte lövő térrel. Orpheus szobra ugyanaz maradt, akárhol állott is, de a görögök érezték, hogy csak a Helikon magashatán áll igazán helyén. Aphroditét eredeti szobrát, a melyből a későbbi ábrázolások kiindultak, Alkamenes kertben állította föl ; a Hermes-, Herakles és Eros-szobrok testgyakorló helyeken, gimnaziumokban, a tritonok, nereidák és uraikodójuk, Poseidon a tenger partján, Artemis és nymphái árnyas ligetekben állottak. Egy helyen forrás bugyogott ki Poseidon delphinjéből, másutt eleven víz fakodt a Pegasus patái alatt. Néha a természet önkényt kinálkozott arra, hogy a művészi alkotás hatását kiegészítse. Narcissus szobrát egy forrás vize tükrözte vissza. Néha mesterségesen állították elő a megfelelő természeti környezetet : a taenarosi előfokon Poseidon szobra barlang alakjában épült templom előtt állott.

A rómaiak tépték szét a szoborművet és környezete között létező természetes kapcsot. Görögországból hadi zsákmányul hurczolták el az istenek és hősök képeit és szobrait és mint maradandó győzelmi emlékeket nyilvános helyeken állították föl azokat, de a görögök példájára ők is törekedtek, hogy méltó helyet adjanak nekik, sőt a későbbi kor fényüzése ebben a tekintetben tulságig ragadtatta magát. Apulejus irja le Dianának egy szobrát és ha túloz is, leírása az ilyen elrendezéseknek eleven képét adja. A parosi márványból készült szobor az istennőt futva, lobogó ruhával ábrázolta, két oldalán fenyegető tekintetű, lihegő, fülelő kutjái futottak. Az istennő mögött barlangos szikla emelkedett, fűvel és mohával, cserjékkel és bokrokkal borítva, a barlang szélén gyümölcs, szőlő pompázott ; — minden kőből volt rendkivül művészien kifaragva. Az istennő lábánál patakok csörgedeztek és a bokrok között Aktaeon leselkedett. A művészet és természet ilyetén egyesítésével ékítették a római császárok, az előkelők pompás kertjeiket. Alig hihető, hogy ezek a holt fehérségű márvány szobrok igy állottak volna természeti környezetükben ; valószínű, hogy, ha csak bizonyos fokig is, be voltak föstve.

Láttuk immár, miként jutottak a régiek márvány szobraik befóstéséhez és miként végezték azt ; megértettük azt is, miért ellenkezik a mi érzékünkkel ez a színezés, mig a régiek a szobrok helyes fölállításával nemcsak türhetővé, hanem épenséggel szükségessé tették ; most már csak az a kérdés, hogy mi ebben is kövessük-e az ő példájukat ? A legtöbben erre csak határozott nemmel felelhetnek. A márvány szobrok befóstése a görögöknél ősrégi hagyományok eredménye volt, mig a mi szemünk annyira hozzászokott a márvány fehérségéhez, hogy ez a föstetlenség a szépség föltétele lett.

A görög szobrász, úgy mint a közép kori festő, a vallás szolgálatában állott, fő föladata mindig istenszobrok alkotása maradt. A mi szobrászaink csak művészek, csak a szépség szolgálatában állanak. De ha a görög szobrász nem is állott a vallás szolgálatában, még ak-

kor is nagy ür választja el a modern művésztöl. Az ő emberi eszménye más mint a mienk. A keresztény tudatban a test mindig csak a lélek hordozója, szolgája és azért a mi eszményünk mindig többé- kevésbbé elvont. A görög szobrász, kinek legfőbb czélja volt a test és a lélek harmonikus kapcsolata, olyan alakokat teremt, melynek nemcsak belső, hanem külső életük is van. Végre, már maga a görögországi nap is arra késztette a szobrászt, hogy versenyre keljen a természet színpompájával.

Igy tehát merész kisérletnek tekinthető, ha modern művészek a polychromiát föl akarják eleveníteni, főleg akkor, ha mint rendesen az egész alak színeinek könnyed fokozásával törekednek színes hatásra. Hogy törekvésüket siker koronázza, kell, hogy a chryselephantin technikából induljanak ki és főleg nem szabad a szobor hús részeit szinezniök. Különben, ha majd valamikor a mi eszményeink is megváltoznak, ha majd a lélek mellett a test is megköveteli a maga részét, ha majd fölébred a mi színérzékünk is, akkor bizonyára támadnak olyan mesterek, a kik megtalálják a szoborművek beföstésének leghelyesebb módját. —

IRODALOM

KÖNYVISMERTETÉS.

GABRIEL VON TEREY, *Die Handzeichnungen des Hans Baldung gen. Grien*, in Originalgrösse und in Lichtdruck-Nachbildungen nach den Originalen in Basel, Berlin, Bern, Besançon etc. etc., mit Unterstützung der Regierung von Elsass-Lothringen und der Stadt Strassburg herausgegeben. Drei Bände in Mappe. Strassburg J. Elsass. J. H. Ed. Heitz. 1893—94;

u. a. *Verzeichnis der Gemälde des Hans Baldung gen. Grien.* Studien zur deutschen Kunstgeschichte. Heft 1. Strassburg, Heitz 1894;

Dr. CARL KOETSCHAU, *Barthel Beham und der Meister von Messkirch*, eine kunstgeschichtliche Studie. Strassburg, Heitz. 1893.

A modern német művészettörténeti irodalomnak nincsen kedvesebb tárgya, mint a régi német festők és metszők műveinek ismertetése. Alig vehetünk német művészeti folyóiratot a kezünkbe, a melyben lépten-nyomon ne találkoznánk rájuk vonatkozó kisebb-nagyobb, átalánosabb vagy speciálisabb érdekű dolgozatokkal. Nem múlik el év, hogy egyes mesterek műveit ne adnák ki díszes kiállítású, kifogástalan pontosságú reprodukciókban. Nevezetes az is, hogy ez a törekvés nem tisztán a szakemberekhez fordul, hanem a nagy művelt közönségnek is akar kedveskedni. Gondoljunk csak egy kitünő müncheni kiadónak (Hirth Györgynek) pompás, népszerű kiadványaira!

Ezen a téren működik már nehány év óta hazánkfia, Térey Gábor is, a kinek munkásságával már volt alkalmunk foglalkozni és a kinek főleg Dürer velenczei tartózkodásáról írt könyvecskéje a német szakemberek között átalános érdeklődést keltett. Legujabb munkáinak tárgya Hans Baldung, a strassburg mester, Dürer kitünő tanítványa és barátja, a XVI. századbeli német mesterek közül egyike a legérdekesebbeknek. Az ő festményeinek jegyzékét adja Térey. Sajnáljuk, hogy a német kritika ezen munkáját meglehetős keményen itélte meg, annál is inkább sajnáljuk, mert meg kell győződnünk arról, hogy az ellene emelt kifogások nagyon is alaposak. Be kell ismernünk első sorban, hogy egy Baldung-jegyzékre, a milyent Térey állított össze, egyátalán nem volt szükség. De ha már ezt a hálátlan, vagy német birálói szerint fölösleges munkát magára vállalta, úgy bizony nagyobb készültséggel, szigorúbb kritikával, nagyobb önállósággal és alapossággal kellett volna eljárnia. Az ilyen nemű munkának csak úgy van értéke, ha a szerző tökéletesen, kimerítően, saját szemléletből ismeri tárgyát és nem elég, ha nagyrészt illetéktelen, részben szigorúan véve nem is tudományos művek adataira támaszkodik. Többé-kevésbbé föltünő és sértő tévedésektől csak úgy maradhat menten.

Örvendetesebb Téreynek másik munkája, melyben Baldung rajzait adja ki összegyűjtve. Ha félnünk is kell attól, hogy a gyűjtemény, a mely különben még csak részben jelent meg, kritikailag nem lesz egészen kifogástalan,

semmi esetre sem tagadhatjuk, hogy a nagy német mester gyönyörű, formaérzék és mély fölfogás dolgában Dürerrel vetekedő rajzainak kiadása által nem csekély érdemet szerez magának a XVI. századbeli német művészet ismertetése, népszerűsítése körül.

Érdekes, hogy Térey munkáival körülbelül egy időben jelent meg Koetschaunak két, szintén XVI. századbeli német mesterről írt könyvecskéje. A német tudományos világban bizonyos érdeklődést és nem csekély derültséget keltett az a vitatkozás, melyet Térey folytatott Koetschauval a *Repertorium für Kunstwissenschaft* addigi köteteihez való tárgymutató elé írt előszó (!) miatt. Akármint gondolkodjék valaki egy ilyen tárgymutató megírásával végzett tudományos munkáról, mindenesetre különös fényt vet Téreyre az a körülmény, hogy olyan nagyon haragszik Koetschaura, azért, mert a közösen készített tárgymutatóhoz az írta az előszót. Tant de bruit . . .

Koetschau különben legujabb munkájával megmutatta, hogy egy tárgymutatónak vagy előszónak megírása nélkül is komoly számba menne a német művészettörténet terén. Alapos, éleselméjű fejtegetésében röviden tárgyalja Barthel Beham életét, fő érdeme azonban annak a kimutatása, hogy a Messkirchben és Wildensteinben levő, eddig Behamnak tulajdonított festmények nem tőle valók és hogy ilyképen egy külön «Messkirchi mesterrel» van dolgunk, a ki szoros kapcsolatban áll az idősebb Schäufeleinnel. Az ilyesmi többet ér egy előszónál.

Éber László.

FOLYÓIRATOK.

L'ART revue bi-mensuelle illustrée. 711. sz. 1894 január 1. Tartalom: É. Michel, *Aimé G. de Lemud.* E. de Bricqueville, *Les collections d' Instruments de musique au XVI., XVII., XVIII. siècle.* A. Wauters, *Les Verrières de Bernard van Orley.* A. Patoux, *De l' authenticité de quelques pastels du musée Maurice-Quentin de la Tour.* — 712. sz. január 15. Tartalom: É. Michel, *Aimé G. de Lemud* (folyt.). P. Foucart, *La jeunesse de Jean-Baptiste Pater.* Ch. Normand, *Une excursion à la Wartbourg.* H. Lechat, *L' éducation artistique en province.* — 713. sz. február 1. Tartalom: P. Foucart, *La jeunesse de Jean-Baptiste Pater* (vége). G. Migeon, *Les mystères d' Eleusis.* M. Bongesco, *Étude sur Raffet.* P. Leroi, *La collection de M. Charles Gillot.* Revillout, *Le don de l' Egypt exploration fait au musée du Louvre.* — 714. sz. február 15. Tartalom: R. Reynier, *Royal Academy of Arts. Winter Exhibition, twenty-fifth year.* R. Marc, *Lettres d' artistes et d' amateurs.* P. Leroi, *Une lettre de Raffet.* C. Eulart, *L' art scandinave.* P. Leroi, *César Cui.* Ph. Zilken, *Courrier de Pays-Bas.* F. Lhomme, *La comédie d' aujourd' hui.* J. Cassiers, *Lettre de Belgique.* P. Leroi, *Théodore Chassériau et Valbert Chevillard et A. Bouvenne.* — 715. sz. márczius 1. Tartalom: G. Migeon, *L' estampe japonaise au Musée du Louvre.* P. Leroi, *Vandalisme.* H. Havard, *Willem Jacobs Delff.* P. Leroi, *La seizième exposition de la Société d' Aquarellistes français et l' exposition d' Aquarellistes hollandais.* P. Leroi, *Le nouveau Catalogue de la Galerie des tableaux de l' Eremitage impérial a Saint-Pétersbourg.* R. Reynier, *Royal Academy of Arts. Winter Exhibition, twenty-fifth year* (folyt.) — 716. sz. márczius 15. Tartalom: F. Lhomme, *La comédie d' aujourd' hui.* P. Leroi, *Silhouettes d' artistes contemporains: Mlle Gabrielle Niel.* N. Gehuzac, *Edmond Yon.* P. Milliet, *Andrea Pisano et son nouvel historien.* R. Reynier, *Royal Academy of Arts. Winter exhibition: twenty-fifth year* (folytatás). P. de Volhace, *À propos de manuscrits de Léonard da Vinci.* E. Coüard, *Deux vues du château de Versailles*

sous Louis XIV. R. Reynier, *Royal Institute of painters in water colours.* — 717. sz. ápr. 1. Tartalom: É. Michel, *Une lettre inédite de Rubens avec facsimile.* L. Viltart, *Une oeuvre inconnue de Carpeaux.* D. Franken Dz., *L'exposition de tableaux anciens qui se fera à Utrecht, en septembre 1894.* E. de Bricqueville, *Les pochettes de maîtres de danse.* A. Melani, *Courrier d'Italie.* Ph. Zilcken, *Courrier des Pays-Bas.* P. Leroi, *Le séjour de Voltaire en Angleterre.*

Gazette des Beaux-Arts. 439. sz. 1894. január. Tartalom: L. Palustre, *Germain Pilon.* I. S. Reinach, *L'origine et les caractères de l'art gallo-romain.* II. A. Renan, *La peinture orientaliste.* G. Marye, *L'exposition d'Art musulman.* II. H. Hymans, *Le Musée du Prado: Rubens et le XVIIième siècle.* — 440. sz. febr. Tartalom: F. Masson, *L'image vraie de Napoléon.* M. Raymond, *La sculpture florentine au XIV. siècle.* (III.) L. Falize, *Claudius Popelin et la renaissance des émaux peints* (vége). J. Hermant, *L'art décoratif à l'exposition de Chicago.* — 441. sz. márczius. Tartalom: H. Hymans, *Le musée du Prado: Les écoles de peinture du Nord* (vége). G. Gruyer, *Vittore Pisano.* (II.) S. Reinach, *Courrier de l'art antique.* H. Bouchot, *Le Portrait-Miniature en France: Le révolution et l'empire.* (I.) Maindron, *Les collections d'armes du Musée d'artillerie.* (II.) — 442. szám, április. Tartalom: L. Palustre, *Germain Pilon.* (II.) E. Bonnaffé, *Études sur la Renaissance: Voyages et voyageurs.* (I.) H. Bouchot, *Le Portrait-Miniature en France: La révolution et l'empire.* A. Marguillier, *Un maître oublie du XV. siècle Michet Pacher.* A. de Champeaux, *L'art décoratif dans le vieux Paris.* (XV.) Ch. Phillipps, *L'exposition d'hiver à la Royal Academy et à la New Gallery de Londres.*

Zeitschrift für bildende Kunst. Új folyam. V. év. 4. sz. 1894 január. Tartalom: G. Frizzoni, *Lionardo da Vinci und die berühmten weiblichen Bildnisse im Louvre und in der Ambrosiana.* Három kép. K. Woermann, *Ismael und Anton Raphael Mengs* (folytatás). III. Nyolcz kép a szövegben és egy kép a szövegen kívül. O. Donner von Richter, *August Wittig.* Három kép. nn., *Der Untergang der nordischen Götterwelt und das Erscheinen des Christentums. Bilder-Cyklus von Fritz Röber in Düsseldorf.* Négy kép. Fr. Schneider, *Vaticanische Miniaturen.* Egy kép a szövegen kívül. C. v. L., *Verein für Original-Radirung in München.* Egy kép a szövegen kívül. — 5. sz. február. Tartalom: G. Jonetz, *Brieg* (folytatás). Két kép a szövegben és egy kép a szövegen kívül. A. G. Mayer, *Die Münchener Kunstausstellungen.* II. Öt kép a szövegben és egy kép a szövegen kívül. J. Langl, *Rechts und Links in Natur und Kunst.* Tizenöt kép. — 6. sz. márczius. Tartalom: A. Rosenberg, *Peter Paul Rubens.* Egy kép a szövegben és egy kép a szövegen kívül. W. Bode, *Die Kunst in den Vereinigten Staaten.* Hat kép a szövegben. J. P. Richter, *Die Winterausstellungen der Royal Academy und New Gallery in London.* Három kép. *Kleine Mitteilungen.* Három kép. Kép a szövegen kívül: Ferry Beraton, *Auf dem Heimwege.* — 7. sz. április. Tartalom: S. Wolfram, *Die Reiterstatuette Karl's des Grossen.* Egy kép. W. Bode, *Die Kunst in den Vereinigten Staaten* (folytatás). Négy kép. K. Woermann, *Ismael und Anton Raphael Mengs* (folytatás). V. Hat kép a szövegben és egy kép a szövegen kívül. *Kleine Mitteilungen.* Kép a szövegen kívül: Fr. Völlmy, *Pappelallee.* Originalradirung.

Kunstgewerbeblatt. Új folyam. v. évf. 4. sz. 1894 január. Tartalom: *Das badische Kunstgewerbe in Chicago.* Tizenhét kép. *Kleine Mitteilungen.* — 5. sz. február. Tartalom: E. v. Czihak, *Bemaltes Schmiedeeisen.* Öt kép. Fr. Schlier, *Aus der kunstgewerblichen Abteilung des grossherzoglichen Museums zu Schwerin.* IV. Egy kép. *Kleine Mitteilungen.* Négy kép. — 6. sz. márczius. Tartalom: A. P., *Ein zweites Exemplar des gräfl. Brühl'schen Schwanen-Services.* Hét kép. Dr. Ed. Mayer, *Flaggen und Fahnen.* Három kép. *Kleine Mitteilungen.* Három kép. Két kép a szövegen kívül: *Mappe*

aus Maroquinleder; Regulatorgehäuse in reicher Holzschnitzerei. — 7. sz. április. Tartalom: W. Bode, *Moderne Kunst in den Vereinigten Staaten von Amerika.* II. *Die Architektur und das Kunsthandwerk.* Egy kép. E. Ruaglio, *Aus der Werkstatt des Theatermalers.* Hat kép, A. Seemann, *Natur und Kunst.* Két kép. *Kleine Mitteilungen.* Tíz kép.

MITTHEILUNGEN DES K. K. ÖSTERR. MUSEUMS FÜR KUNST UND INDUSTRIE. Új folyam. IX. évf. 1. sz. 1894 január. Tartalom: Dr. A. Ilg, *Nachrichten über das Kunstleben am Wiener Hofe im 17. und 18. Jahrhundert.* L. Woseczek, *Die Glasmalerei auf der Weltausstellung in Chicago. Angelegenheiten des österr. Museums und der mit demselben verbundenen Institute. Litteratur-Bericht. Bibliographie des Kunstgewerbes. Notizen.* — 2. sz. február. Tartalom: *Graf Edmund Zichy †. Hanusch-Feier.* J. Folnesius, *Antiker Goldschmuck.* Négy kép. *Angelegenheiten des österr. Museums und der mit demselben verbundenen Institute. Litteratur-Bericht. Bibliographie des Kunstgewerbes. Notizen.* — 3. szám, márczius. Tartalom: J. v. Schlosser, *Die Entwickelung der Medaille.* F. Ritter, *Der Meister der Kraterographie.* Négy kép. *Angelegenheiten des österr. Museums und der mit demselben verbundenen Institute. Litteratur-Bericht. Bibliographie des Kunstgewerbes. Notizen.* — 4. szám, április. Tartalom: J. v. Falke, *Die Ausstellung für graphische Kunst im k. k. österr. Museum.* B., *Zur polnischen Kunstgeschichte.* J. v. Schlosser, *Die Entwickelung der Medaille* (vége). *Angelegenheiten des österr. Museums und der mit demselben verbundenen Institute. Litteratur-Bericht. Bibliographie des Kunstgewerbes. Jahresbericht des k. k. österr. Museums für Kunst und Industrie für 1893.*

ZEITSCHRIFT DES BAYERISCHEN KUNST-GEWERBE-VEREINS IN MÜNCHEN. 1894. évf. 1. füzet. Tartalom: Prof. H. Pfeifer, *Façadenmalereien der Renaissance in Italien und Deutschland.* Hat kép a szövegben és egy kép a szövegen kívül. Dr. A. Kisa, *Der Friedenssaal in Osnabrück.* Négy kép. Képek a szövegen kívül: *Tafelaufsatz*, entworfen und ausgeführt von Prof. Fr. v. Miller; *Musiksaal*, nach dem Entwurfe von Prof. G. Seidl ausgeführt von Barth u. Co.; *Kanne* in Silber getrieben, Entwurf von H. Kellner. Melléklap: *Kunstgewerbliche Rundschau*, 1. sz. — 2. füzet. Tartalom: Prof. H. Pfeifer, *Façadenmalereien der Renaissance in Italien und Deutschland* (vége). Négy kép. Dr. P. F. Krell, *Die Papiertapete.* Nyolcz kép. Képek a szövegen kívül: *Prunkstuhl* von P. Attenkofer; *Pokal*, Entwurf von A. Glaser; *Prunkschränke* von O. Fritzsche; *Entwurf zu einem Glasgemälde.* Melléklap: *Kunstgewerbliche Rundschau*, 2-ik szám. — 3. füzet. Tartalom: L. Gmelin, *Kunstgewerbliches von der Weltausstellung in Chicago* (folytatás). Öt kép. Képek a szövegen kívül: *Ehrenkette für die Stadt Metz*, entworfen von Prof. A. Seder; *Vorplatz-Thüre*, entworfen und ausgeführt von Fr. Schütter; *Decoration eines Lederkästchens; Kamin* von Prof. Kloucek. Melléklap: *Kunstgewerbliche Rundschau*, 3. szám. — 4. füzet. Tartalom: L. Gmelin, *Kunstgewerbliches von der Weltausstellung in Chicago* (vége). Hat kép. Képek a szövegen kívül: *Silberner Ehrenbecher der Stadt München*, Entwurf und Ausführung von Winterhalter; *Rococo-Möbel*, Entwurf von M. Kiendl; *Dalmatinische Stickerei: Deckenstuckaturen aus der Kirche zu Fürstenfeld.* Melléklap: *Kunstgewerbliche Rundschau*, 4. szám.

A MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT ÜGYEI.

A magyar iparművészeti társulat választmánya 1894. január 31-ikén ülést tartott Ráth György másodelnök elnöklete alatt.

Jelen voltak: Szalay Imre másodelnök, Bachruch Károly, Bánffy György gróf, Beck Dénes, Czigler Győző, Fittler Kamill, Forster Gyula, Jakabffy Ferencz, Jungfer Gyula, Kiss István, Lechner Lajos, Lipthay Béla báró, Nádler Róbert választmányi tagok.

Jegyző Pasteiner Gyula titkár.

Elnök az ülést megnyitván a jegyzőkönyv hitelesítésére Jakabffy Ferencz tagot kérte fel.

Titkár fölolvasta az 1893. deczember 1-jén tartott ülés jegyzőkönyvét, s az megjegyzés nélkül jóváhagyatott.

A választmány továbbá tudomásul vette a társulat vagyoni állapotáról és a tagok számáról szóló pénztári jelentést.

Elnök előterjesztette Keglevich István grófnak, a társulat elnökének a közgyűléshez intézet levelét, melyben bejelenti, hogy az elnöki tisztről lemond.

A választmány sajnálattal értesült az elnök szándékáról és a másodelnököket fölkérte, hogy a választmány egy küldöttsége élén kérjék föl az elnököt szándéka megmásítására.

A választmány tudomásul vette a bizottsági jelentést a karácsonyi tárlatról és köszönetet szavazott a bizottságnak buzgó fáradozásáért.

Tudomásul vétetett a karácsonyi tárlat alkalmából kitűzött pályadíjak odaítéléséről szóló jelentés.

Jóváhagyatott az 1894-iki költségvetésnek a végrehajtó bizottság által megállapított tervezete.

Jungfer Gyula indítványozta, hogy elősegítendő a kisebb iparosok részvételét az ezredéves kiállításon, határozza el a társulat, hogy iparművészeti tárgyakból gyűjteményes kiállítást rendez.

Bachruch Károly pártoló fölszólalása után az indítványt egyhangulag elfogadta a választmány és köszönettel tudomásul vette Ráth György másodelnök ajánlatát, hogy ez ügy-

ben tudakozódni fog a kiállítás igazgatóságánál és megteszi az előkészítő lépéseket.

Elnök az ülést berekeszté.

*

A magyar iparművészeti társulat választmánya 1894. márczius 12-ikén ülést tartott Szalay Imre másodelnök elnöklete alatt.

Jelen voltak: Bachruch Károly, Bánffy György gróf, Beck Dénes, Forster Gyula, Jakabffy Ferencz, Lipthay Béla báró, Marton Alajos tagok.

Jegyző Pasteiner Gyula titkár.

Elnök az ülést megnyitván a jegyzőkönyv hitelesítésére Lipthay Béla báró tagot kérte föl.

Titkár fölolvasta és a választmány jóváhagyta az 1894. január 31-ikén tartott űlés jegyzőkönyvét.

A választmány továbbá jóváhagyólag tudomásul vette a pénztári kimutatást.

A választmány sajnálattal tudomásul vette a vallás- és oktatásügyi m. kir. ministernek tagadó válaszát a társulatnak anyagi segélyezése tárgyában hozzá benyújtott kérvényre.

Jóváhagyatott a kérvény szövege, melylyel a társulat fölkéri a vallás- és oktatásügyi m. kir. ministert, hogy a *Művészi Ipar* czímű folyóiratot rendelje meg a középiskolák számára.

Elnök bemutatta a pénzügyi m. kir. ministertől a sorsolás megtartására nyert engedélyt. A számok helyességéről a kiküldött politikai biztos meggyőződvén, a sorsolás megejtetett a következő eredménynyel:

Az 1-ső nyereményt, kötött és nyirot szőnyeget, 134 frt értékben a 377-ik számmal nyerte Samassa József egri érsek.

A 2-ik nyereményt, 70 frt értékű fali szekrényt a 439-ik számmal nyerte dr. Tiller Béla.

A 3-ik nyereményt, 68 frt értékű teaasztalt a 123-ik számmal nyerte Forster Gyula.

A 4-ik nyereményt, 50 frt értékű bronz mellszobrot a 17-ik számmal nyerte Altenbuchner Henrik.

Az 5-ik nyereményt, 45 frt értékű evőedénykészletet 311-ik számmal nyerte Novák Ferencz.

A 6-ik nyereményt, 45 frt értékű széket az 5-ik számmal nyerte Erzsébet királyné ő felsége.

A 7-ik nyereményt, 30 frt értékű majolika vázát a 203-ik számmal nyerte Kammerer Ernő.

A 8-ik nyereményt, 26 frt értékű író készletet vasból 282-ik számmal nyerte Mendl István.

A 9-ik nyereményt, 24 frt értékű majolika dobozt a 296-ik számmal nyerte Nagy Virgil.

A 10-ik nyereményt, 22 frt 50 kr. értékű kalotaszegi varrottas asztalfutót a 466-ik számmal nyerte Wodianer Albert báró.

A 11-ik nyereményt, 20 frt értékű majolika díszedényt a 106-ik számmal nyerte Farkas Gizella.

A 12-ik nyereményt, 18 frt értékű, kötött és nyirott lábszőnyeget a 447-ik számmal nyerte Vay Miklós báró.

A 13-ik nyereményt, 18 frt értékű bőr párnát a 436-ik számmal nyerte a temesvári keresk. és iparkamra.

A 14-ik nyereményt, 15 frt értékű festett ládikát a 250. számmal nyerte Lévay Henrik.

A 15-ik nyereményt, 14 frt értékű botgombot ezüstből a 103-ik számmal nyerte Éder Géza.

A sorsolás ez eredményét föltűntető lajstrom hitelesíttetett.

Elnök javaslatára határoztatott, hogy a társulat IX. rendes évi közgyűlése 1894. április hó 1-sején délelőtti $10^1/_2$ órakor tartassék meg. Kapcsolatosan a közgyűlés napi rendje a következőkben állapíttatott meg:

1. A közgyűlés megnyitása.

2. Keglevich István gróf úr lemondása az elnöki tisztről.

3. A választmány jelentése a társulat 1893. évi működéséről.

4. Az 1893-ik évi számadások megvizsgálására a múlt közgyűlés által kiküldött számvizsgálók jelentése és ennek kapcsán a fölmentés megadása.

5. Az 1894-ik évi költségvetés megállapítása.

6. Az 1894-ik évi számadások megvizsgálására kiküldendő tagok megválasztása.

7. Az alapszabályok 26-ik §-a értelmében a választmányból kilépő tagok helyett újjak választása.

8. Az elnöki tiszt betöltése, esetleg az elnökség megújítása.

Titkár előterjeszté a társulat 1893-ik évi tevékenységéről szóló jelentést.

Tudomásúl vétetett és elnök fölkéretett a jelentés szövegének megállapítására és jóváhagyására.

Titkár jelenté, hogy az alapszabályok 26-ik §-a értelmében a választmányból három évi megbizatásuk lejártával kilépnek az 1891-ben megválasztott tagok. Név szerint: Beck Dénes, Császka György, Egger Dávid, Forster Gyula, Gerlóczy Károly, Hampel József, Keleti Gusztáv, Lipthay Béla báró, id. Luczenbacher Pál, Pulszky Ferencz, Radisics Jenő.

Határoztatott, hogy a közgyűlésnek megválasztásúl ajánltatnak: Beck Dénes, Császka György, Forster Gyula, Gerlóczy Károly, Braun Arnold, Keglevich István gróf, Keleti Gusztáv, Lipthay Béla báró, id. Luczenbacher Pál, Pulszky Ferencz, Radisics Jenő.

Elnök fölhívta a választmányt véleményének nyilvánítására az elnöki tiszt betöltése tárgyában.

Többek hozzá szólása után határoztatott, hogy tekintettel arra, hogy három évi megbízatása az elnökségnek a jövő évre lejár, tehát akkor az egész elnökség megújjitattik, a választmány javasolja a közgyűlésnek, hogy a megüresedett elnöki tisztet ezúttal ne töltse be, hanem az elnöki tisztnek ellátására kérje föl Ráth György urat a társulat másodelnökét.

Elnök az ülést berekeszté.

*

A magyar iparművészeti társulat választmánya 1893. április 17-ikén ülést tartott Ráth György másodelnök elnöklete alatt.

Jelen voltak: Szalay Imre másodelnök, Bachruch Károly, Benczúr Béla, Braun Arnold, Czigler Győző, Giergl Ernő, Fittler Kamill, Lechner Lajos, Marton Alajos, Nádler Róbert, Pfaff Ferencz, Radisics Jenő, Rauscher Lajos.

Jegyző Pasteiner Gyula titkár.

Elnök az ülést megnyitván a jegyzőkönyv hitelesítésére Fittler Kamill tagot kérte föl.

Titkár fölolvasta és a választmány jóváhagyta a márczius 12-én tartott ülés jegyzőkönyvét.

Szalay Imre másodelnök jelenté, hogy a választmány határozatából f. év április hó 1-jére kitűzött közgyűlést tekintettel Kossuth Lajos temetésére, elhalasztotta egy héttel, s a közgyűlés április 8-ikán tartatott meg.

Jóváhagyólag tudomásúl vétetett.

Titkár fölolvasta a társulat tagjainak számát és vagyoni állapotát föltüntető pénztárnoki jelentést.

Tudomásúl vétetett.

Elnök üdvözlé Braun Arnold és Pfaff Ferencz urakat, mint a választmánynak újból megválasztott tagjait és fölhívta a választmányt a szakosztályok és a végrehajtó bizottság megalakítására.

A választmány Braun Arnold tagot az I., gróf Keglevich István tagot a III., Pfaff Ferencz tagot a IV., szakosztályba sorozta. Egyébként a szakosztályok változatlanul meghagyattak. A végrehajtó bizottság tagjai: Ráth György, Szalay Imre, másodelnök, továbbá Radisics Jenő, Fittler Kamill, Foster Gyula és Czigler Győző a szakosztályok elnökei.

Elnök a társulatnak a milleniumi kiállításban való részvétele tárgyában tett előterjesztést, jelesül, hogy a kiállítás igazgatósága késznek nyilatkozott az ügyet minden irányban tőle telhetőleg elősegiteni és a legjobb helyek egyikét hajlandó a társulat rendelkezésére bocsátani. Elnök azzal kapcsolatban indítványozta, hogy a korábbi határozatok kiegészítéseül mondja ki a választmány, hogy a kevésbbé tehetős iparosokat akként fogja támogatni, hogy részint terveket készíttet és azokat díjtalanúl bocsájtja rendelkezésükre,

részint pedig egyes kiállítandó tárgyakat rendel meg náluk. Elnök fölhatalmazást kért, hogy a társulat nevében kérvénynyel fordulhasson a kereskedelmi miniszterhez a társulat anyagi segélyezése tárgyában. Indítványozza továbbá, hogy a választmány küldjön ki egy szükebb bizottságot, melynek föladata lenne az eszme megvalósításának módjait előkészíteni.

Szalay Imre másodelnök örömmel üdvözlé az eszmét, mely ha megvalósúl, lehetővé tétetik a kiállításon való részvétel azokra nézve, kik csak kisebb és egyes tárgyakat állíthatnak ki.

Elnök indítványait a választmány egyhangúlag elfogadta és a szűkebb bizottság tagjaiúl fölkérettek: Ráth György, Szalay Imre, Bachruch Károly, Czigler Győző, Giergl Ernő, Marton Alajos, Pfaff Ferencz.

Elnök az űlést berekeszté.

KÜLÖNFÉLÉK.

A nagy-szebeni Bruckenthal-féle képtárban érdekes felfödözést tett Frimmel Tivadar dr. Egy férfi arczképe (233. sz.), melyet a gyűjtemény 1844-iki lajstroma Dürernek tulajdonít, az új lajstromban még szintén Dürer neve alatt áll, de kérdőjellel ellátva. Frimmel dr. gondosan megvizsgálván a képet, arra az eredményre jutott, hogy az minden valószínűség szerint Jan van Eyck műve; a «németalföldi művészet egyik gyöngyének» nevezi, melyet gyaníthatólag a XVIII. században kereszteltek el Dürernek. *Kleine Galeriestudien* czímű művének legközelebb megjelenő kötetében, valamint az *Oud Holland* czímű folyóiratban a nagy-szebeni képtár több érdekes képével együtt erről a föstményről is részletesen fog értekezni a szerencsés kutató.

*

Művészettörténeti intézet alapítását határozta el a múlt évben Nürnbergben tartott művészettörténeti kongresszus. Abban is megegyeztek, hogy az alapítandó intézet székhelye Firenze lesz, az a város, mely legalkalmasabb arra, hogy az újabb művészetet tanulmányozóknak tartózkodási helyül szolgáljon. Az intézetnek egyelőre az lesz czélja, hogy egy lehetőleg teljes művészettudományi könyvtárat és összehasonlító tanulmányokhoz szükséges reprodukcziókat gyüjtsön össze, továbbá, hogy egy sokoldalú képzettségű szakembert alkalmazzon, a ki az intézetben folytatott tanulmányoknak vezetője, tanácsadója legyen. Először is önkénytes adakozásokból a könyvtárt és a gyüjteményt fogják létesíteni, azután az érdekelt államok kormányaihoz fordulnak, hogy azok az intézetet anyagilag támogassák. A terv megvalósítására a kongresszus egy tizenöt tagból álló bizottságot küldött ki. A fölhivást aláirták : Bayersdorfer A., konservator, München. Bezold S., konservator, München. Bode V., titkos tanácsos, képtárigazgató, Berlin. Boesch J. múzeumigazgató, Nürnberg. Cavalcaselle G. B., Róma, Clemen P., tartományi konservator, Bonn. Dehio G., egyetemi tanár, Strassburg. Dietrichson L., egyetemi tanár, Krisztiania. Gnoli D. gróf, főkönyvtárnok, Róma. Haendcke B., magántanár, Bern. Hofstede de Grot K., képtárigazgató, Hága. Hymans H. tanár, Brüsszel. Jordan M., titkos tanácsos, Berlin. Justi K., titkos tanácsos, egyetemi tanár, Bonn, Kraus F., titkos tanácsos, egyetemi tanár, Freiburg B. Lange Gy., egyetemi tanár, Kopenhága. Lützow K., tanár, Bécs. Neuwirth J., tanár, Prága. Oechelhäuser A., tanár, Karlsruhe. Pulszky K., képtárigazgató, Budapest. Ridolfi E., képtárigazgató, Firenze. Schmarzow A., egyetemi tanár, Lipcse. Schnütgen A., kanonok, Köln. Semper J., egyetemi tanár, Innsbruck. Sokolowski, egyetemi tanár, Krakkó. Thode H., egyetemi tanár, Heidelberg. Tikkanen J. egyetemi tanár, Helsingfors. Upmark G., múzeumintendáns, Stockholm. Venturi A., tanár, Róma. Weizsäcker H., kép-

tárigazgató, Frankfurt M. m. Wölfflin H. egyetemi tanár, Bázel. Zimmermann M. G., tanár, Róma. A fölhívás következtében már is tekintélyes, 10,000 márkánál nagyobb összeg gyűlt össze. Hohenzollern Lipót herczeg 1000 márkát írt alá, Lauckoronski Károly gróf Bécsben 5000 márkát, Sarre dr., Bécsben 1000 márkát, stb. Érdekes, hogy Springer Antal már 1888-ban, Schmarzowhoz intézett levelében sürgeti az intézet megalapítását és szintén Firenzét ajánlja székhelyül.

*

Schack gróf nagybecsű képtárát tudvalevőleg a német császár örökölte. A császár megengedte, hogy a képtár Münchenben maradjon és a következő táviratot intézte a müncheni polgármesterhez: «Táviratokból értesültem, hogy Schack gróf nekem hagyományozta képtárát. Ez a művészeti kincs, melyet a müncheni művészek és polgárok, valamint az összes németek annyira megszerettek, maradjon továbbra is Münchenben. Fogadja München lakossága császári kegyem és jóléte iránti érdeklődésem jeléül, Én pedig örvendek, hogy szép városukban császári jelül áll az a ház, melynek csarnokaiban a művészet minden hívét szívesen látom. Vilmos, Imperetor Rex». Ezt a táviratet márványba fogják vésni és az épület külsejére illeszteni.

*

A müncheni művészegyesület történelmi gyüjteménye páratlan a maga nemében és hivatva van arra, hogy a müncheni művészet, sőt az egész XIX. századbeli német festészet történetére nélkülözhetlen forrásul szolgáljon. A gyüjteménynek eszméje egy régi festmény föltalálásakor keletkezett, mely egy müncheni művésztársaságot ábrázol 1812-ben. *Cederström* báró festőnek akadt az a gondolata, milyen hasznos dolog volna, ha a művészegyesület gondoskodnék arról, hogy a müncheni művészetre vonatkozó emlékeket gyüjtsék össze és tartsák fönn a művészettörténet számára. Menten hozzá is fogtak az eszme megvalósításához, úgy hogy már 1892. megnyílt az a gyüjtemény, melyben kisebb-nagyobb képek és tanulmányok, rajzok, képmások, autogrammok és egyéb tárgyak voltak egyesítve, melyek a XIX. századbeli müncheni művészetre vonatkoznak. Azóta ugyancsak megszaporodott a gyüjtemény. Híven tükrözteti vissza nem csak az egyes művészek életét és művészetét Münchenben, annak többékevésbé fontos eseményeit, viszonyát a királyi udvarhoz, az államhoz, a városhoz, magában foglal olyan emlékeket is, melyek a híres müncheni művészünnepélyekről maradtak fönn. Az egyes művészek művei és képmásai gondosan össze vannak állítva, csoportosítva; egyéni fejlődésük, de az egész müncheni festészet története is megelevenül szemünk előtt. Roppant sok értékes anyagot foglal magában a levéltár is. Egyes fontos eseményekre vonatkozó följegyzések, autogrammok, életrajzok, nekrológok, birálatok vannak itt összegyüjtve; különösen becsesek azok a kérdőívek, melyeket vagy maguk a művészek, vagy családjuk töltöttek ki. Sok tárgy van fölhalmozva, mely a város művészeti életére vonatkozik és folyton szaporodik a könyvtár is, melyben máris nagy számmal találhatók a modern művészetre vonatkozó munkák.

Ez az egész intézmény minden tekintetben követendő például szolgálhatna nekünk is. Minekünk is van már művészetünk, sőt van már egy kicsinyke művészeti multunk is, a melynek ha emlékeit összegyüjtenék, az a művészet iránt érdeklődő közönségnek, de még inkább a jövő nemzedékeknek rendkívüli okulására szolgálna. Nagy hálára kötelezné a magyar művészetet, maradandó érdemet szerezne magának például az újonnan alakult Nemzeti Szalon, ha azt az eszmét fölkarolná és annak megvalósításán fáradoznék. Nehéz volna a munka, de nagy volna a szolgálat is, melyet az által egész nemzeti kulturánknak teljesítene. Meg vagyunk róla győződve, hogy üdvös törekvését mindenki támogatná, mert alig hiszszük, hogy valaki be ne lássa, mennyit nyernénk avval, ha ilyen, szemlélhető alakban bírnók művészetünk tör-

ténetét és ilyen megbízható, kézzelfogható forrásokat szolgáltatnánk az utókornak.

*

A modern föstészet fölött a kedélyek csak nem tudnak megnyugodni. Különösen Németország az, a hol alig mulik el hónap, hogy akár a modern föstészet ellenzőinek, akár híveinek táborából ne indulna világgá valami többé-kevésbbé tárgyilagos vagy szenvedélyes könyv vagy röpirat. A folyóiratok meg épenséggel tele vannak a modern föstészetet illető kérdések tárgyalásával. Nem régiben tett közzé Franquet *Schaupöbel* című folyóiratot, a melyben hevesen, szenvedélyesen megtámadja a berlini publikumot, azért, hogy nincsen érzéke a müncheni secessionisták művészete iránt és nem becsüli meg kellőképen a szerző kedvenczeit: Stuckot, Klingert, Extert és Hofmannt. Ehrenberg föstő *Die neue Kunst und der Schaupöbel* című, névtelenül megjelent röpiratában nem kevésbbé kiméletlen hangon kelt ki épen a modern irány ellen. Különösen a drezdai képtárbizottságot támadja meg azért, hogy a berlini akadémiai kiállításon négy képet vett Klingertől, Harrisontól, Kroghtól és Liljeforstól, Pedig mind a négy igazán jelentékeny, kiváló munka. Fájdalom, egy berlini orvos-tanár, Fritsch dr. is bele szólt a dologba. *Unsere Körperformen im Lichte der modernen Kunst* büszke czímen a legértelmetlenebb, elvakultabb módon hordja le a secessionistákat. Nem gondolja meg, vagy nem tudja, hogy a föstő más szemmel nézi, hogy más szemmel is kell néznie az emberi test formáit, mint az anatomusnak. Mennyivel mérsékeltebb, nemesebb hangú Heyden Ágost berlini föstő válasza. *Aus eigenem Reiche der Kunst. Ein Wort zur Abwehr* című röpiratában nyugodtan, tárgyilagosan kimutatja Fritsch dr. tévedését. Találóan figyelmeztet arra, hogy például a keményen megtámadott Klinger és Harrison szükség esetén kifogástalan pontosságú anatomiai alakokat tudnának készíteni; de hát csak nem ez a föstészet föladata Fritsch tanár válasza: *Ne sutor ultra crepidam!* stb. stb. végtelen című röpirata például szolgálhat a legügyetlenebbül összetákolt piszkolódásra.

Ilyen körülmények közt nem lehetünk elég hálásak két könyv iránt, mely a művelt közönségnek biztos útmutatóul szolgál a modern föstészeti produkczió és az ellentétes vélemények tömkelegében. Muther Richárd *Geschichte der Malerei im XIX. Jahrhundert* című három kötetes nagy munkája és Wœrmann Károly *Was uns die Kunstgeschichte lehrt* című könyvecskéje a modern művészeti irodalom legkitünőbb termékei közé tartoznak. Finom ízlésű, elfogulatlan férfiak írták, a kik fölötte állanak a divat hullámzásainak, a mellett mind a kettő modern szellem, teljesen fogékonyak a modern művészet nagy czéljainak megértésére, képesek a föstészeti produkczió pártatlan megítélésére. Különösen Muther könyve olyan szellemes, annyira bővében van új, találó észrevételeknek, hogy mindazoknak nélkülözhetlen útmutatóul kell hogy szolgáljon, a kik komolyan érdeklődnek a modern föstészet jelenségei iránt.

*

A színes reprodukcziók megújítása korunk technikájának legkitünőbb vívmányai közé tartozik. A mult század színes metszetei sokáig feledésben voltak, most egész sereg művészeti intézet és kiadó üzlet fáradozik azon, hogy a közönséggel újból megkedveltesse a színes reprodukcziókat. A legnagyobb érdem a párisi *Goupil et Co.* czéget illeti meg. Bámulatra méltók photogravure útján, egyetlen lemez segítségével előállított aquarellfacsimiléi, melyek teljesen az eredetinek hatását költik föl. Az első ilyen reprodukcziót 1878-ban készítették Détaille *Hussard et son cheval* című képe után; ezt követte a szebbnél szebb kiadványok nagy sorozata. Hasonló tökéletességre emelte a czég az olajfestmények és pastellképek reprodukczióját, a színes zinkographiák és fénynyomatú színes könyvillusztrácziók előállítását. Németország és Ausztria is roppant haladást mutathat föl ezen a téren. Troitzsch Adolf Berlinben kifogástalan módon adja ki a berlini nemzeti

képtár kincseinek reprodukcziót. Gyönyörűek Frisch Albert berlini intézetében készített színes lapok a berlini királyi rézmetszet gyűjteményben levő eredetiek, Boucher, Laneret, Pesne és mások olajfestményei nyomán. Fejlődött technikáról tanuskodnak a bécsi Knöpflernek és a berlini Bong-féle fametsző intézetnek színes fametszetei. A müncheni nagy műintézetek, a Bruckmann, Hanfstängl és Albert-féle, vetekednek egymással a legkitünőbb színes reprodukcziók előállításában. Különösen becsesek Albert lapjai, melyeket a braunschweigi képtár régi olajfestményei (!) nyomán készített. Bécsben a Knöpfler, a Bader és a Paar-féle intézetek a színes fametszést űzik nagy sikerrel, míg az Angerer és Göschl czégnek különösen színes zinkographiái híresek. A színnyomat terén fényes eredményt értek el a Löwy-, Jaffé- és Eder-féle intézetek. A színes reprodukczióknak bizonyosan még nagy jövőjük van.

*

Fényképészeti publikácziókat elősegítő művészettörténeti társaság van megalakulóban. A társaság eszméje nem új. *Springer Antal* már 1873-ban, a bécsi művészettudományi kongresszuson tervezett egy ilyen egyesületet. Azóta ugyan nagyon megváltoztak a körülmények, sok nagy, fényképészeti reprodukcziókat kiadó intézet keletkezett, de még mindig vannak olyan helyek, a melyekre azoknak a figyelme vagy vállalkozási kedve nem terjedt ki. Azért nagyon üdvös volt Schmarsow tanár fölszólalása, melynek alapján a múlt évi nürnbergi művészettörténeti kongresszuson megújították a bécsi kongresszus határozatát és annak keresztülvitelére új választmányt küldött ki. Bayersdorfer, a müncheni régi képtár konservatora, Lütrow, a bécsi technikai főiskola tanára és akadémiai könyvtárnok és Schmarsow, a lipcsei egyetemen a művészettörténet tanára és a művészettörténeti intézet vezetője írták alá a társaság fölszólítását. A tagsági díj évenkint 20 márka ; ennek fejében a tagok megkapják a rendszeresen kibocsájtott rendes kiadványokat, melyek a középkori és újabb művészetre vonatkoznak. A rendkívüli, speciálisabb tárgyú kiadványokat kedvezményes áron szerezhetik meg. Bízvást szerencsét kivánhatunk ennek a társaságnak, mely hivatva van arra, hogy a jó fényképészeti reprodukcziónak, a művészettörténet eme fontos segédeszközeinek elterjedését elősegítse.

*

A karyatidák eredetéről érdekes előadást tartott Wolters dr., az atheni német császári archæologiai intézet másodtitkára. Kimutatta Vitruvius elbeszélésének tarthatatlanságát, még arra az esetre is, ha annak nyilvánvaló történelmi hibáit kijavítják, de megczáfolta az összes eddigi magyarázatokat is és annak a bebizonyításával foglalkozott, hogy a karyatidák neve Artemis karyaei tánczosnőitől származik. Ezeket az ú. n. kalathiskos-tánczosnők képére kell gondolnunk és szobraik az építészetben olyan kedveltek lettek, hogy róluk nevezték el az építészeti tagokat hordozó alakok egész csoportját. Ilyen szoborművek voltak valószinűleg Artemis szentélyében Karyæben és ilyen tánczoló alakokra emlékeztető nyomokat találunk Gjölbasiban, a heroon kapuján. Praxiteles karyatidáit és Kallimachos tánczoló lakoniai nőit ilyen kalathiskos-tánczosnők módjára kell gondolnunk.

*

A német művészek háza Rómában úgy látszik nem sokára föl fog épülni. Találtak is alkalmas helyet a Porta del popolo előtt. Ott fog állani az épület, a mely úgy lesz berendezve, hogy a művészek teljes kényelmére szolgáljon, de minden fölösleges fényűzés nélkül és teljesen függetlenül a művészeti testületektől. Az intézet tisztviselői közvetlenül a porosz közoktatásügyi miniszter alá lesznek rendelve.

HAZAI JELESEK BRONZ MELLSZOBRAI.

A Magyar Iparművészeti Társulat a nemzeti nevelés nagy érdekén kívül ama törekvés által vezettetve, hogy egyrészt a bronzöntés előmozdíttassék, másrészt, hogy a nagyon elterjedt idegen termékek lassankint kiszoríttassanak, 1886-ik évben tartott első közgyűlésén elhatározta, hogy hazai jeleseinket ábrázoló mellszobrokat első sorban bronzöntés útján való sokszorosítás czéljából elkészítteti.

A társulatot a tetemes költséggel járó eredeti minták megszerzésében hathatósan támogatta a főváros képzőművészeti bizottsága és a magyar képzőművészeti társulat. Az előbbi három mellszobor mintáját elkészítteté és sokszorosítás végett átengedé. Az utóbbi pedig a társulat által mellszobrokra kitűzött díjak nagyobb részét szíves készséggel vállalta magára és résztvett a pályázó mellszobrok birálatában.

A mellszobrok első sorozatát képező hét minta elkészülvén, az iparművészeti társulat ezeknek bronzban való sokszorosításával Tourbain Károly bronzöntőt bízta meg, a ki minden tekintetben kielégítő öntvényeket állított elő.

Midőn ekként a Magyar Iparművészeti Társulat kiváló hazai férfiak mellszobrainak oly bronzöntvényeit nyujtja, melyek művészi és technikai tekintetben a külföldi termékkel bátran kiállják a versenyt és bármely hivatal, közintézet, társulat helyiségének, nemkülönben lakásnak méltó és becses díszét képezhetik, azzal a reménynyel kecsegteti magát, hogy a magyar művelt közönség a fontos mű tovább folytatását és fejlődését számos megrendeléssel elő fogja mozdítani.

A mellszobrok a következők:

Ő Felsége I. Ferencz József király Strobl Alajostól,
Ő Felsége Erzsébet királyné Bezerédi Gyulától,
József nádor Strobl Alajostól,
Gróf Széchenyi István ugyanattól,
Hunyadi Mátyás Bezerédi Gyulától,
Liszt Ferencz ugyanattól,
Gróf Andrássy Gyula Róna Józseftől,
Arany János Senyei Károlytól.

Mindegyik 28—30 centimeter magas. — Darabjának ára, csupán az öntés költségeit számítva 50 forint.

Megrendelések a Magyar Iparművészeti Társulat titkári hivatalához intézendők: Budapest, Andrássy-út 67. sz. a.

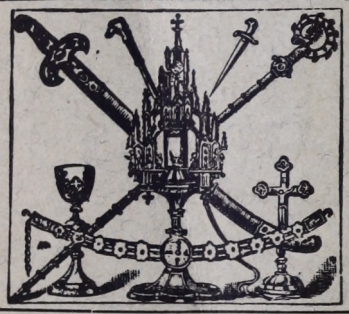
A *MŰVÉSZI IPAR* HIRDETÉSEI.

Császári és királyi udvari szállító.

FISCHER IGNÁCZ BUDAPESTEN,

porczellán és majolika gyáros.

Gyár: VII. kerület, külső dob-utcza 17. sz.
Főraktár: IV. kerület, bécsi utcza 3. sz.

LINK FÜLÖP

ékszerész Budapesten

készit művészi kivitelü ékszereket, egyházi és egyéb disztárgyakat, mentekötőket és öveket diszöltözetekhez aranyból, ezüstből, zománczczal és drágakövekkel diszitve akár régi minták, akár új tervek szerint, régi ezüst és arany tárgyakat eredeti állapotukhoz hűen helyreállit.

Műhely: IV. váczi-utcza.

WEINWURM ANTAL

fényképész

az Angerer-féle sokszorositó eljárásnak Magyarországon egyedül jogositott tulajdonosa,

készit mindennemü fényképet és horganyedzésü duczokat, rajzok, iratok, érmek, czimlapok hirdetések, árjegyzékek stb sokszorositására ajánlkozik.

Budapest, IV., Károly-utcza 3. szám.

Az Országos Magyar Iparművészeti Muzeum

GALVANOPLASTIKAI INTÉZETE

ajánlja a közönség figyelmébe

régibb, kivált magyar ötvöstárgyak másolatainak gyüjteményét.

A 154 darabból álló gyüjteményben megvan a **nagyszent-miklósi lelet teljesen,** azonkivül **kelyhek,** szobák diszitésére különösen alkalmas **serlegek, poharak, csészék,** stb.

Minden egyes tárgy másolata az eredetihez hű és készités tekintetében is művészi becscsel bir. — *Az intézet képes lajstromot kivánatra ingyen és bérmentve küld.*

Budapest, Andrássy-út 67. sz.

VANDRÁK LÁSZLÓ

bronzműves és öntő

készit megrendelésre finomabb ajtó- és ablak-kilincseket, butordiszitményeket, gyertyatartókat, légszesz- és kőolajcsillárokat, szobrokat, czimereket, egyházi szereket, villámháritókat stb., galvanoplastikai tárgyakat, galvanizál minden színben stb. s elfogad ilynemü tárgyakat és régiségeket javitásra.

Budapet, VIII. ker. Mária-utcza 16. szám alatt.

DWORZAK FERENCZ

VÉSNÖK

BUDAPEST, IX., PIPA-UTCZA 14.

AZ UDVARBAN BALRA.

KÉSZIT MINDENNEMÜ VÉSNÖKI MUNKÁT ARANYBÓL, EZÜSTBŐL ÉS BRONZBÓL.

Franklin-Társulat nyomdája.

MŰVÉSZI IPAR

AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI MUZEUM
ÉS
A M. IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MAGYAR KIR. MINISTERIUM

MEGBIZÁSÁBÓL

PASTEINER GYULA

SZERKESZTŐ TÁRS:

RADISICS JENŐ

IX. ÉVFOLYAM. 1894. III. SZÁM.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT
1894

MŰVÉSZI IPAR

KILENCZEDIK ÉVFOLYAM. 1894. III. SZÁM.

TARTALOM.

SZÖVEG: Oldal

A mintarajziskola és rajztanárképezde növendékeinek iparművészeti tervezései. FITTLER KAMILL-től 63

A mohamedán diszítmény fejlődése. FALKE O.-tól 73

Irodalom:

Könyvismertetés: HEINRICH LUDWIG, *Die Technik der Oelmalerei.* U. a. *Ueber die Grundsätze der Oelmalerei und das Verfahren der classischen Meister.* Zweite Ausgabe. Leipzig. Wilh. Engelmann. — ALOIS RIEGL, *Volkskunst, Hausfleiss und Hausindustrie.* Berlin. Georg Siemens. 1894 88

Uj könyvek 91

Folyóiratok 92

Különfélék: Szent György bronz lovas szobra Prágában. A budapesti állami nőipar iskola. A bécsi császári képtár. A magdeburgi iparművészeti társulat. Az athénei franczia iskola Delfiben. Kitüntetett magyar művészek. Iparművészeti kongresszus. A pforzheimi ékszerészet. Művészeti ösztöndíjak. A vallás- és közoktatási m. kir. miniszter. Strobl Alajos szobrász. Rajztanításra képesitő vizsgálatok. Feichtinger József György. Balló Ede festőművész. A vidéki múzeumok fejlődése 95

KÉPEK A SZÖVEGBEN:

A mintarajziskola és rajztanárképezde növendékeinek iparművészeti tervezései 64–72

Rekeszes zománczczal diszített arany palaczk 74

Régi perzsa faïence tál. XIII. század 75

Perzsa folyondárral diszített török faïence burkolat 76

Lakkal föstött perzsa könyvtábla 77

Bevert diszű vas kanna és tál Ispahánból. XIX. század 78

Vésett diszű réz vizi pipa 79

Arabeszk és részben khinai diszű faïence lámpa 1549-ből 80

Folyondáros és részben khinai diszű faïence váza. XVI. század 81

Lakkal föstött indiai ládácska. XIX. század 83

Török faïence tálak. XVI. század 84, 85

Török faïence kancsó 86

KÉPEK A SZÖVEGEN KIVÜL:

I. Magyar motivumos könyvtábla. Tervezte ADLMANN GUSZTÁV.

II. Magyar motivumos czimlap. Tervezte ADLMANN GUSZTÁV.

M. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

*

Szerkesztőség és kiadó-hivatal: Budapest, VI., Andrássy-út 67.

*

Az első évfolyam teljes példányai kaphatók a Franklin-Társulat kiadó-hivatalában: IV., Egyetem-utcza 4. sz. Ára 6 frt.

*

A Művészi Ipar 1894. (kilenczedik) évi folyamára 5 forintjával előfizetést elfogad a kiadó-hivatal.

MŰVÉSZI IPAR

M. ACADEMIA KÖNYVTÁRA

A MINTARAJZISKOLA ÉS RAJZTANÁRKÉPEZDE NÖVENDÉKEINEK IPARMŰVÉSZETI TERVEZÉSEI.

Azok közé a kevesek közé tartozom, kik érdekkel kisérik az iskolák kiállításait és élvezetet találnak azoknak tanulmányozásában. Úgy vagyok vele mint a virággal és a művészettel: inkább vonza bimbó, a kezdő — a keletkezésben lévő stádium, mint maga a teljes virágzás — a kifejlettség. Amaz még csak sejteti a jövendő fényt — keresetlenségével, naivságával elbájol; emez teljes pompájában van ugyan, de csak egy fuvallat választja el a hervadástól, a lefelé vivő lejtőtől. Aztán meg a művészet fejlődési állapotában jobban lehet az irányt, a törekvést — szóval a vezetést követni, mely mindezen törekvéseknek czélt jelöl ki; ott még nincsenek oly erős individualitások, melyek szokáson, hagyományon, törvényeken magukat túl tevén, maguk még nagyot alkothatnak ugyan, de elvetik a dekadenczia csiráit. Ezért szeretem az iskolák grafikus kiállításait. A jövendő művészei ott nyilatkoznak meg első sorban; és ha művészek nem is nyilatkoznának meg — ott látom, hogy a helyes vezetés, a buzgó szorgalom milyen jó izlésű generácziót gyúr, mely ha a művészetet nem gyakorolja is, azt megérti és tápláló humuszául szolgál azoknak, kiknek kiváltságos temperamentumok megengedi, hogy a művészetet életük föladatává választhassák.

Ebből kifolyólag természetes, hogy kétszeres érdekkel kisérem az orsz. m. mintarajziskolának és rajztanárképzőnek kétévenkint megtartott kiállítását, mely szemléletileg bemutatja mindazon sokoldalú ismereteket és gyakorlatokat, melyeket a művészet nevelőinek, a rajztanároknak el kell sajátítaniok, mielőtt az élet küzdterére kiléphetnek. Elgondolom, hogy csak úgy 20—25 év előtt is miből állott a rajztanítás és kik voltak annak fölkent papjai, a rajztanárok? Módszer nélküli rajzolgatásból, az ornamentikának teljes megvetéséből, legfeljebb egy Brutus vagy Minerva fejnek puha ábrázolásából állott akkor a mi «szak-rajzunk», és vezetői gyönge műkedvelőkből, csirájában elfonnyadt félreismert tehetségekből, bukott művészfélékből állottak, kik siralmasan diskreditálták a még József császár idejéből kötelezőül befogadott nyilvános rajzoktatás ügyét.

Most szakszerűen és systematice készítik elő e pályára is a fiatal embereket és oly módon, hogy tanulmányaik összesége nem hogy akadályul, hanem biztos alapjául

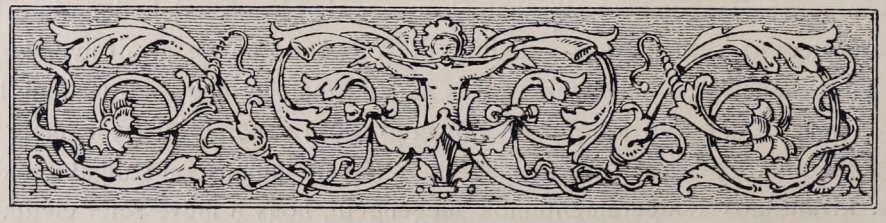
szolgál esetleges további művészeti előhaladásuknak. Az intézetnek mély gondolkozásu, de szerény művész vezetője a lehető legegyszerűbb és a legtermészetsze-

1.

2.

3.

4.

Tervezte Adlmann Gusztáv.

rűbb programmot követi. Saját szavai szerint: «Először olvasni és írni tanítják a növendékeket — azaz olvasni a multban: a művészet és stil váltakozó formáiban; egyidejüleg írni, azaz rajzolni mindazt, a mi rajzolásra érdemes, akár reproduktiv

szellemben a letünt és utóhatásukban még mindig figyelemreméltó stilfajok mintáit, gondolkozásmenetét tanulmányozva és utánozva, akár a természetben és a bennünket környékező életben kinálkozó lények és tárgyak alakját megrögzítve. Tanulmányaik folytatásában a fogalmazásra, vagyis kompoziczióra térnek át, amivel a szakiskolai kiképzés befejezéséhez ér. Itt már az egyén ad saját eszméinek, gondolatainak, ötleteinek grafikus vagy plasztikus kifejezést, azaz saját tapasztalatainak, megfigyeléseinek nyomán alkotni tanul.»

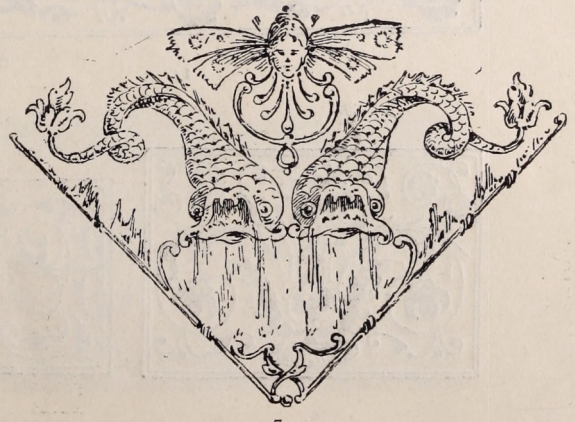
5

Igen érdekes volna példák nyomán követni, hogy miként alkalmazza az iskola ezen valóban szakszerű és okos programmot a művészet minden ágában. De ez messzire vezetne bennünket. A «*Művészi Ipar*» hasábjaiban a mintarajziskola növendékeinek tehát csak olyan nemű fogalmazási, azaz kompoziczionális gyakorlataiból — mint a maguk nemében sikerült erőpróbákból — akarok néhányat bemutatni, mely az ornamentikával kapcsolatos ékítmények és iparművészeti tárgyak tervezésébe vág és mely Nádler Róbert festő és tanár szakavatott és izlésről tanuskodó vezetésére van bízva.

Ime mindjárt 20 darab egyszerűbb kompozicziő. Közönséges tér-kitöltések,

8.

7.

Tervezte Adlmann Gusztáv.

9.

10.

17.

15.

16.

12.

14.

18.

19.

11.

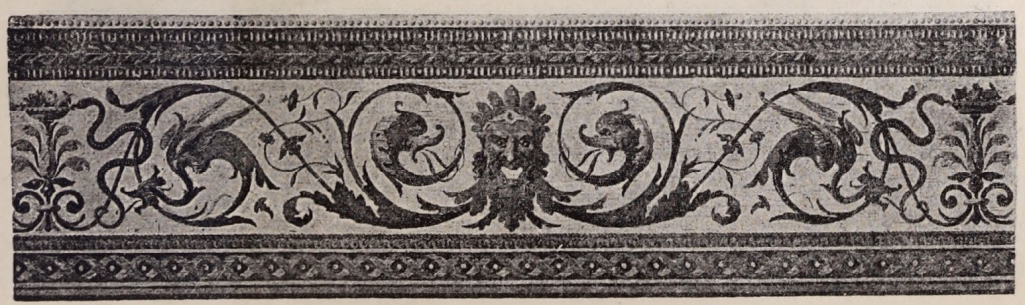
Tervezte Adlmann Gusztáv.

13.
Tervezte Neumann Tóbiás.

25.
Tervezte Mittelmann Jakab.

20.
Tervezte Zsitvay János.

melyek akár tipografikus célokra, akár fémmaratásra, intarziára, keramikus tárgyak diszítésére, vagy a textil iparban használhatók fel. Az első négy német renaissance

23. Renaissance diszítményű bekötési tábla. Tervezte Bülch Károly.

stilusban van tartva; az 5., 6., 7. és 8. rokoko, a 9., 10., 11., 12. és 13. arab elemek feldolgozását mutatja oly modorban, a mint azt a renaissance-korban Flötner

26. Tervezte Zsitvay János.

24. Tervezte Jancsó János.

Péter, ifj. Holbein János és mások által készített ékítményes tervezeteknél találjuk. A 14., 15., 16., 17., 18. és 19. magyar izlésüek, a régi magyar himzésekből és a népiparból kölcsönzött elemek felhasználásával. A 20. sz. olasz renaissance bordure. Az utolsót Zsitvay János, az összes előzőket Adlmann Gusztáv tervezte. Első pillanatra igénytelen golyóknak látszanak, az ember nézésüknél azt gondolja, hogy látott is, meg nem is hasonlókat. És ebben találom a tanítványnak is meg a tanítónak is az érdemét. Felhasznál elismert jó régi motivumokat, de iparkodik azoknak kompozicziójába, csoportosításába egy kis eredetiséget behozni; nem hányja villa végére a hagyományokat — de szolgailag sem másolja azokat. Egy fiatal ember, ki 4—5-féle hasonló stil-gyakorlaton átment, felvilágosodva, tisztult izléssel fog eredeti kompozicziókba is átmenni; arra pedig épen hivatott lesz, hogy a serdülő ifjuságot a kellő körültekintéssel, biztos szemmel vezesse.

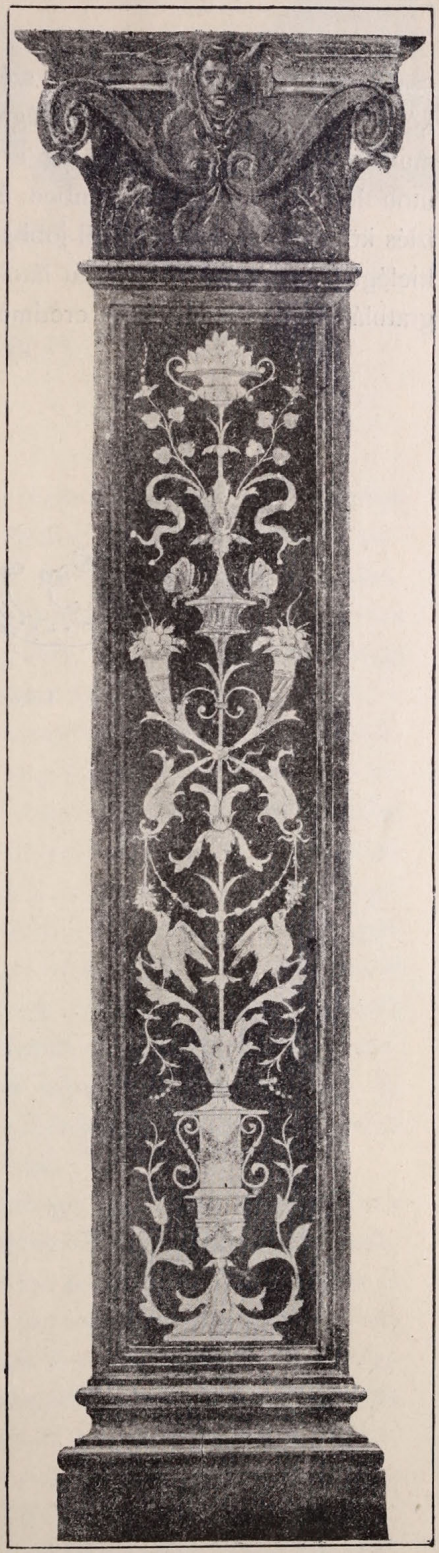
27.
Tervezte Auerbach Lipót.

A bizonyíték is azonnal kéznél van. Ugyancsak Adlmann Gusztáv tervezte a mellékelt magyar motivumos könyvtáblát és a czímlapot. Az előbbi kevésbbé sikerült: perzsa silhouette, melyben magyaros elemek szolgáltatják a kitöltő diszítményeket. De igen finom izlésről tanuskodik a czímtábla. Ez, hogy úgy mondjam a modern franczia japánizmus irányának a terméke. A művész úgy szólván komponálás közben stilizálja a keze ügyébe eső virágot vagy állatot. A nélkül, hogy az eddigi stilusok konvenczionális formáit használná föl, iparkodik a természethez lehetőleg hű maradni; csak a kompozicziő ponderálásában megy a régi mesteriskolák nyomán — a részletekben saját egyénisége érvényesül. Én nagyobb fontosságot tulajdonítok az ilyen kompoziczióknak, mint talán sokan. A japán művé-

szet bámulatos frissesége, közvetlensége és látszólagos örök-ifjusága a természet folytonos tanulmányozásán alapul. Szelleme sokban egyezik a mi pikanteriákat kedvelő modoru ideges izlésünkkel és azért egészen helyesen cselekedtek a francziák, midőn igyekeztek az ő fölfogásukat a mi művészetünkkel itt-ott összhangba hozni. Természetesen ez mindenben nem fog menni, de bizonyos irányokban igenis. Csakhogy persze ehhez — ha mi is az utánzók közé állunk és az iránynak nemcsak másolói, hanem alapos művelői is akarunk lenni — még sokkal több természet utáni studium szükséges, a mit nálunk eddig még nem látok. Au bon entendeur salut!

Bülek Károlytól (23. sz.) egy meglehetősen túltömött renaissance bekötési táblának tervezetét látjuk; a 24. sz. igen érdekes tál-peremet Jancsó János készítette. Sajnálatos, hogy a reprodukczió a delikát magyaros ornamentikából vajmi keveset láttat. Fémfényűen zománczozott keramikus edényhez sikerült diszítményt rajzolt Mittelmann Gusztáv (25. sz.); Zsitvay János fából faragott rokoko console-ja kevésbbé sikerült: lábai alúl igen be vannak húzva, felső diszítményei kissé nehézkesek. Igen jó a két utolsó renaissance-stilusu pilaszter-diszítmény tervezete; a 27. sz. pompás kis vázlat Auerbach Lipóté, a 28. sz. Mérő Istváné.

A felhozott és bemutatott csekély számu példa is fényesen bizonyítja, mily érdekes eredményeket produkálnak ezen tervezési gyakorlatok és hogy azok menynyire fontosak a jövendő rajztanárra nézve. A rajztanárra, kinek hivatása nem-

28. Tervezte Mérő István.

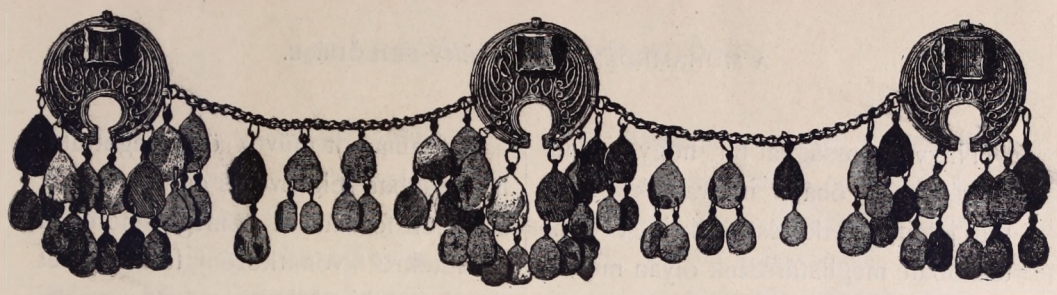
csak leendő növendékeiben a szép iránti érzéket nevelni, hanem állásánál és képzettségénél fogva a közönségnek, az iparosoknak, az érdeklődőknek utat mutatni és esetleg gyakorlatilag is arra hatni, hogy a házi ipari vagy bármiféle uton létrejött termékek színben és alakban, szerkezetben és diszítésben a jobb ízlés követelményeinek minél jobban megfeleljenek. E követelményeknek sikeres kielégítéséhez teljes garanciát látok az orsz. mintarajziskola működésében és csak gratulálhatok az eddig elért eredményekhez.

Fittler K.

6.

Tervezte Adlmann Gusztáv.

A MOHAMEDÁN DISZÍTMÉNY FEJLŐDÉSE.

A mozlim művészet régibb alkotásait még csak általánosan ismerjük; keletkezésük idejét és helyét nem tudjuk pontosabban meghatározni. A keleti iparművészet termékei annyira idegenszerűek és diszítményeik annyira egyféléknek látszanak, hogy az európai formákhoz szokott szem gyakran alig veszi észre az izlámot követő egyes népek, az arabok, perzsák, indusok és törökök művészeti termékei közötti különbséget.

A mohamedán diszítmények egyformaságában fölötte nehéz e népek nemzeti sajátosságainak nyomait fölkutatni. Első és fő akadály, hogy hiányoznak a művek, melyeknek keletkezése ismeretes volna és melyek történeti kiinduló pontúl szolgálnának. A mecsetek, a melyeknek építési ideje ismeretes, bő anyagot nyujthatnának a sík diszítmény fejlődésének történetéhez, azonban ez építményekről eddig megjelent kiadványok nagy része nem tünteti föl megkivánt szabatossággal a sík diszítményeket. Rendszerint csak oly műveken föltünőbb az eltérő sajátságok biztos ismertető jele, a melyeken a technikai eljárás különfélesége is irányadóul szolgál. Ha egyedül magára a diszítményre vagyunk utalva, azonnal beáll a bizonytalanság, mert az kétségtelen, hogy az izlam műveltség körében a diszítmények egyformák: a sík diszítménynek, jelesül az arabeszknek, meg a geometriai vonalakból alkotott mustrának egyes fajai egyaránt előfordulnak a Keleten és a Nyugaton, az arabok, a perzsák és a törökök iparművészetében anélkül, hogy az egyik és másik között ránk nézve észrevehető különbség volna. Mi több, nemcsak ismétlődnek az izlámot követő valamennyi népnél, hanem egyiknél is, másiknál is századokon át változatlanul maradnak.

Minthogy az izlam népek közös diszítményeikhez annyira ragaszkodnak, lehetetlen az egyes termékek helyét és idejét pontosabban meghatározni. Az arabeszk és a geometriai mustra nagy helyet foglal el, mindazáltal nem egyedül ezekből áll a keleti diszítmény. Mellettük és velük kapcsolatban vannak még diszítő formák, melyek egyes népek és egyes korszakok sajátosságait képezik.

Nagy fontossággal bír, hogy az izlam művészet ez önálló irányainak ismertető jeleit, keletkezésüknek idejét pontosabban meghatározzuk olyan művek segítségével, a melyeknek korát ismer-

1. Rekeszes zománczczal diszített arany palaczk. St. Maurice apátság Svájczban.

jük. Meglehet, hogy az eredmény hézagos lesz, de ez mit sem von le értékéből. Csak is ily módon lehet lassankint eloszlatni azt a sűrű homályt, mely a mohamedán művészi ipart födi.

A fönmaradt művek összeségét átalánosságban tekintve és egyes vidékek átmeneti formáit és a még ismeretlen részletekre vonatkozó föltevéseket figyelmen kivül hagyva, azt veszszük észre, hogy az izlam művészetben két nagy nemzeti irány uralkodik és e két irány egyszersmind két nagy korszaknak ismertető jelét képezi.

Az első korszakban, mely körülbelül összeesik a középkorral, a tulajdonképeni arab, vagy helyesebben szólva a nyugati szaraczén művészet áll az előtérben. A középkori keleti írók műveikben gyakran és dagályos kifejezésekkel említik az iparművészet virágzását Mezopotámiában, Sziriában, Egyiptomban és Hispániában. Az elő-ázsiai iparművészetről ugyanez időből alig van hír. Hogy ekkoriban csakugyan a nyugati szaraczén művészet uralkodott, azt bizonyítja az a tény is, hogy ama középkori iparművészeti tárgyak, melyek keletkezésének ideje megállapítható, kivétel nélkül nyugati szaraczén termékek.

A második korszakban, mely az új korba esik, Elő-Ázsia foglalja el az első helyet; a XVI. századtól kezdve az araboktól átveszik a vezető szerepet a perzsák, az indusok és a törökök.

A nyugati szaraczén és az elő-ázsiai művészeti irány különválása nem hirtelenében történt. Megjelöli azt egy felől az araboknak Spanyolországból való kiűzetése a XV. században és Egyiptomnak meg Sziriának az ozmanoktól való meghódítása a XVI. század elején, más felől pedig a három önálló ozmán

birodalomnak, továbbá a perzsa birodalomnak a Szefevida dinasztia és az indus birodalomnak a nagy mogulok alatt egyidejüleg bekövetkezett fellendülése. Megjegyzendő, hogy a perzsa és az indus művészet sajátságainak eredete sokkal régibb az észrevehető különválás ez idejénél. Azonban a keleti kereskedés a középkorban alig lépte át a nyugati szaraczén területet, s ez idő alatt teljes virágában volt az arab művészet, az egyes nemzeti sajátosságokat fényével mintegy elfödte, úgy hogy azok alig érvényesültek.

A XVI. század elején Elő-Ázsia három új birodalmában a politikai hatalom megszilárdulásával karöltve újra fölvirágzott a nyugaton már hanyatlásnak indult mohamedán művészet. Az által, hogy a törökök tért foglaltak Európában, s hogy a portugál és a hollandus kereskedők egyenes összeköttetésbe léptek a perzsákkal és az indusokkal, a keleti országok föltárultak Európa előtt. A törökök, a perzsák, az indusok XVI. századbeli nagyszerű építményei nagy részben még ma is fönállanak, iparművészeti termékeik pedig mind nagyobb mennyiségben kerültek Nyugatra. Azért csakis ez időtől fogva jelentkeznek határozottabb alakban a perzsák, az indusok és a törökök művészetének sajátos, nemzeti sajátosságai.

Ilyetén körülmények között a középkori emlékek anyaga nem elégséges az egyes nemzeti irányok eltérő sajátságainak kimerítő tanulmányozására. A középkori emlékek csakis az arab, vagy másként a nyugati szaraczén sík diszítmény mivoltáról nyujtanak kellő tájékozást. A sík diszítmény azonban idővel közös tulajdonává lett valamennyi mohamedán népnek. Hisz az arabok által kimüvelt diszítményes formák egyenlő módon alkalmaztatnak úgy a Keleten, mint a Nyugaton, s épen ez az, a mi az egész keleti művészetre rányomta az egyféleség bélyegét és

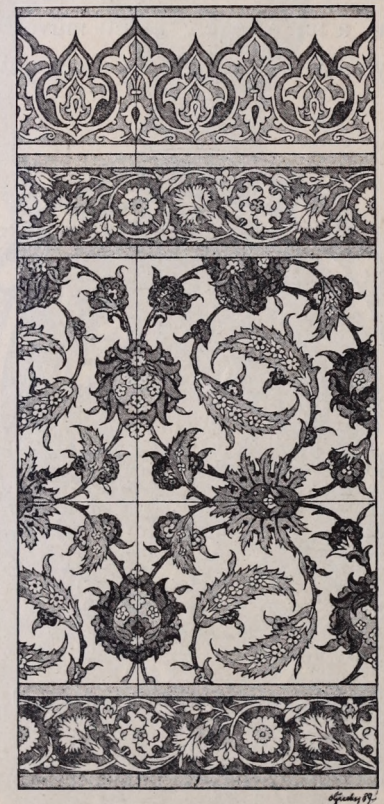

2. Régi perzsa faïence tál. XIII. század.

eltüntette az egyes nemzeti irányok közötti különféleséget.

Az arabokat szokás még ma is az izlám művészet megalkotóinak tekinteni. Valósággal azonban az arabok nem alakították át e művészetet. Igaz, hogy az irásuk nagy szerepet játszik a sík diszítményben. Ez azonban még sem mondható tulajdonképeni diszítménynek. Az iráson kívül e téren egyebet nem köszön nekik az izlám. Diszítményük három elemből van

összealkotva. Ezek a növényi, a geometriai és az állati, vagy másként alakos mustrák. E diszítményes formák későbbi fejlettségük fokán, a XII. századbeli iparművészeti termékeken és az építményeken egészen sajátos és önálló jelleget öltenek. Csupán az

3. Perzsa folyondárral diszített török faïence burkolat.

állati alakokon s a vadászati jeleneteken ismerhető föl a régi perzsa és a késő klasszikus művészet hatása. Az arabeszk vonalainak szeszélyes játéka, a kecses levélkék, melyeken alig látszik meg a természet utánozása, az egyenes és átfont vonalokból összealkotott geometriai mustrák első pillanatra arról meggyőznek, hogy nincsenek rokonságban más nép, vagy más idő diszítményével. Ha azonban közelebbről megfigyeljük, s eredetüktől kezdve a befejezett szaraczén formákig követjük fejlődésüket, kétségtelenül fölismerjük bennük a késő klasszikus forrást.

Azt már többen mondták, hogy a szaraczén diszítmény fejlesztés és átalakítás utján egyenes leszármazottja a késő klasszikus és a bizanczi formáknak. Így határozottan kifejezte e véleményt Falke Jakab, *Aus dem weiten Reiche der Kunst* czimű művében, mely 1889-ben Berlinben jelent meg. Újabban pedig Riegl Alajos *Altorientalische Teppiche* (Leipzig, 1891), majd *Stilfragen* (Berlin, 1893) czimű műveiben a legapróbb részletekig és minden kétséget kizáróan bebizonyította, hogy a szaraczén művészet ugyanezen a késő klasszikus művészetből származik.

A szaraczénok művészeti tevékenysége a diszítmény terén abból állott, hogy a meghódított országokban talált hellenizáló elemeket, a folyondáros növényi és a fonatos szalag diszítményt a valóság utánzásának mellőzésével, tisztán diszítő szempontból átalakította és ekként belőle a sík diszítménynek egészen új rendszerét állította elő. Az ilyen módon való diszítésre nagy hajlama volt a bizanczi művészetnek is és e hajlam egyik főbb sajátságát képezi. A különbség csak az, hogy a bizanczi művészet kevésbbé volt következetes. Az arabok Kr. utáni ezredik évig úgy az építészet, mint a diszítmény

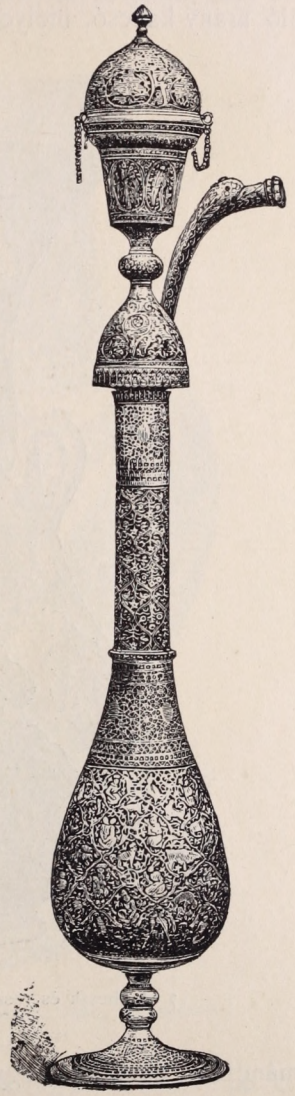
4. Lakkal föstött perzsa könyvtábla.

5. Bevert díszű vas kanna és tál Ispahánból. XIX. század.

terén a bizanczi művészet hatása alatt állottak, mindaddig annak utánzói voltak és azzal be is érték, többre nem törekedtek. Párisban, az iparművészeti muzeumban van a 965-ik évből való szaraczén munka, egy ládika elefántcsontból, a melynek folyondáros diszítményén a levelek még akantusz formájúak. A szaraczén arabeszk sajátos formája csak a XII. században fejlődött ki, a mi azonban nem akadályozta, hogy a XIV. században az Alhambra stukko diszítményei közé itt-ott klasszikus formák keveredjenek.

A nyugati szaraczén művészet alakos diszítményeinek rendszerint igen csekély jelentőséget tulajdonítanak. Igaz, hogy alakos diszítmény nem fordul elő sem az istentiszteleti építményeken, sem ama készleteken, melyek a mecsetekben használtatnak, vagy a melyek egyébként kapcsolatban vannak a vallással, mint például a mecsetek lámpáin, a Koránnak festményekkel diszített kéziratain. A szaraczén művészet virágzásának a XII. századtól a XV. századig tartó idejéből való világi használatú tárgyak azonban azt bizonyítják, hogy az alakos diszítmény otthonos volt a művészi ipar minden ágában. Így például a középkori selyemkelmék mustráiban uralkodó elemet képeznek az állati alakok. E kelméknek eredetét pontosan meghatározni fölötte nehéz, valószinű azonban, hogy legnagyobb részük nyugati szaraczén műhelyekben készült. A szóban levő kelmék mustrái, meg az arabeszk legfontosabb részét képezik az ezüsttel kivert ama sárga réz tárgyak diszítményének, a melyek fölirások bizonysága szerint a XII. és XIII. századból való mezopotámiai (Mosul) készítmények. Egészen hasonló

6. Vésett díszű réz vizipipa.

vadászati jelenetek és állati alakok diszítik az egyiptomi és a sziriai zománczos üveget, továbbá a fából és elefántcsontból faragott tárgyakat, a bronz

tükrök hátulsó lapját, végül a szaraczén zománczművességnek fönmaradt néhány emlékét. Az utóbbiak közé tartozik a Svájczban, St. Maurice apátság kincstárában őrzött és a középkor elejéről való arany kancsó, melyet rekelevő lapos csészét, mely vörös rézből van és egész fölszinét rekeszes zománcz borítja. Középső mezőjét csigavonalakkal diszített alapban két grifftől vont két kerekü kocsin álló férfialak foglalja el. Peremén hat médaillon van, a

7. Arabeszk és részben khinai díszű faïence lámpa 1549-ből.

szes zománczczal előállított, egymással szemben levő két állati alak diszít. A kancsó a még önállóságra nem jutott szaraczén művészet terméke; rajta első pillanatra fölismerhető a bizanczi művészet hatása. Ugyan e hatás még jobban jellemzi az innsbrucki múzeumban melyeket, váltakozva, régi perzsa módon viaskodó állati alakok és dicsfénynyel övezett sasok töltenek ki. A médaillonok között pálmák és ruházott alakok váltakoznak. E csésze a későbbi időből való zománczos művek között az egyedüli, melynek keletkezési ideje

ismeretes. A peremén körülfutó arab fölírás ugyanis azt mondja, hogy a csésze Ruhn ed Daula Daud ibn Sokaran ortohida fejedelem számára készült, a ki 1144-ig uralkodott.

tén a késő klasszikus művészet hagyományaiból keletkeztek. Megjegyzendő azonban, hogy e diszítmények tartalma majdnem kivétel nélkül a vadászat köréből vétetik, továbbá, hogy a viaskodó

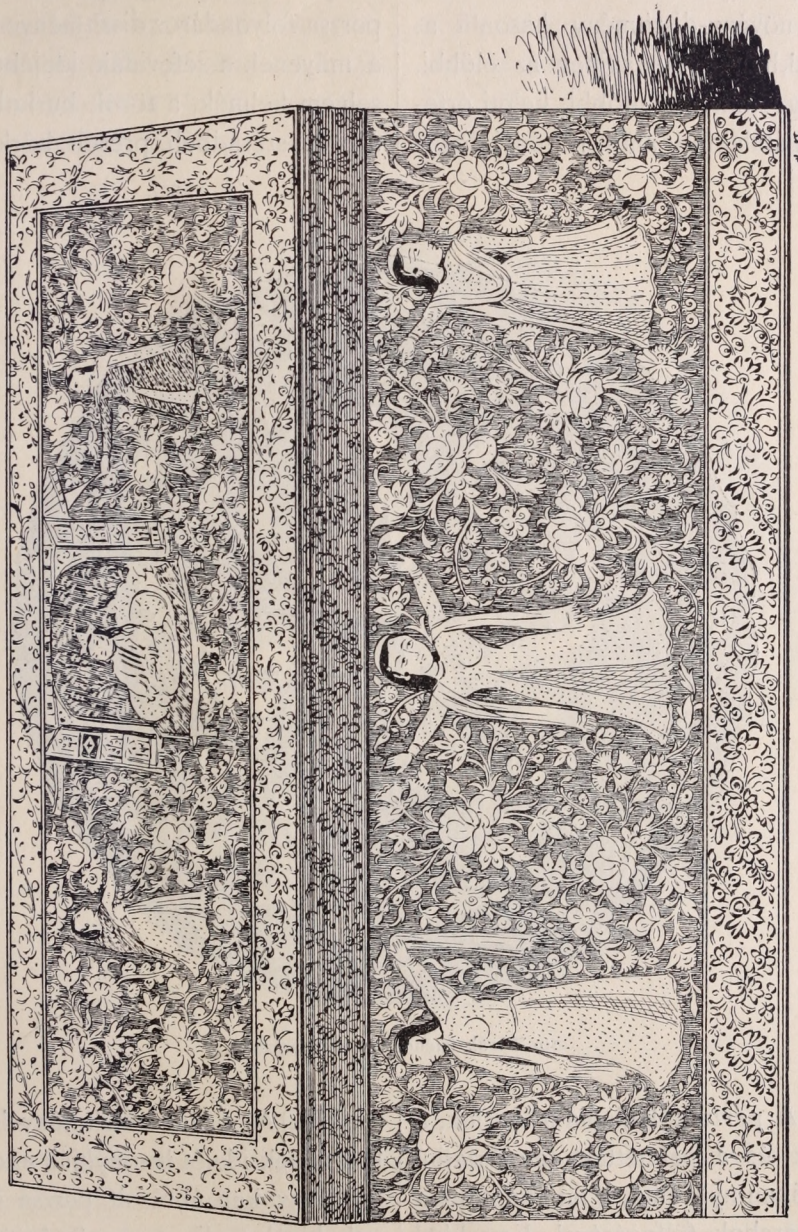

8. Folyondáros és részben khinai díszű faïence váza. XVI. század.

Az említett zománczos művek, nem különben az ezüsttel kivert mosuli sárga réz tárgyak és állati meg emberi alakokkal diszített egyéb készítmények igazat adnak Riegl A. *(Stilfragen)* ama nézetének, hogy a szaraczénok diszítményei, melyek állati alakokat ábrázolnak, szín-

állatok bizonyos csoportjai következetesen ismétlődnek. E két körülmény arra utal, hogy e diszítmények keletkezésében a régi keleti hagyományokkal átszőtt perzsa művészetnek legalább is akkora része van, mint a késő klasszikus művészetnek.

Az elő-ázsiai mohamedán művészetben mindig a perzsáké volt a vezérlő szerep, újabb időben azonban túlszárnyalták őket az indusok. Miként a szaraczén, úgy a perzsa diszítmény is késő klasszikus alapon fejlődött. A közös alapnak bizonyára van része abban, hogy a szaraczén formák olyan jól beillettek az izlam keleti országaiba. Azonban, mig az arabok sajátjukból semmivel sem gyarapították a klasszikus művészetből kölcsönzött kincset, addig Perzsiában a hellenizáló, a római, meg a bizanczi művészet nem nyomta el egészen a régi keleti, az aszir-perzsa művészet hagyományait. A szaszanida dinasztiák emlékein a selyem kelméken, ezüst tárgyakon, faragványokon a római hatás daczára fölismerhetők a régi perzsa művészet nyomai, s pedig nem csupán a nemzeti viseleten, hanem az ábrázolások formáin is. Ezt az iráni sajátosságot az arabság erős hatása sem volt képes elnyomni. Mindenek fölött fontos, hogy a szaraczén diszítmény alakításában uralkodó elvont fölfogás, mely mellőzte a természethűséget, a perzsa művészetben sohasem jutott föltétlen uralomra. Ezért a perzsa diszítménynek egyik fő jellemvonását a valóság utánzására törekvő formák képezik. Minthogy pedig az indusok és a törökök perzsa hatás alatt állanak, a perzsa diszítmény e fő jellemvonása közös ismertető jele a keleti mohamedán művészetnek. Ez egy felől az állati motivumok iránti előszeretetben és e motivumok szabadabb formájában, másfelől pedig a növényi mustrák kiképzésében nyilvánul. A perzsa-izlam művészet legrégibb emlékein is fölismerhető e fölfogás. Ilyen emlékek jelesül az aranyfényű mázzal diszített faïence edények és a burkolatul szolgáló faïence lapok, melyek a lelőhelyek és föliratok tanusága szerint a XIII. és a XIV. századból való perzsa készítmények. E faïence művek nagy részét ismerteti és közli Wallis Henry Notes on some examples of early persian lustreware (London, Quavitah, 1889) czimű értekezésében, továbbá ugyan e szerző Godman-féle gyűjtemény tárgymutatójában. *(Persian ceramie Art in the Collection of Ducane Godman.* London. 1891.) A faïence burkolatokon a vázlatosan odavetett állatok mozdulatai természethűek. Az arabeszk gyéren fordul elő, helyét többnyire szabálytalan lomb vagy pedig egy gyökérből kinövő szár foglalja el, a melyen virágok és levelek vannak. Egyiket is, másikat is természethűség jellemzi. Helylyel-közzel előfordul a kardalakú liliom, mely később is kedvelt motivuma a perzsa növényi diszítménynek. A csillagos burkolatok és a fémfényű edények nem nyújtanak elég tért lombdísznek szabályszerű kiképzésére. Ennek legrégibb példája a brussai zöld mecset ónmázas burkolata és a tebrisi kék mecset mozaik burkolata. Mind a két mecset a XV. században épült. A tebrisi kék mecsetből származó mozaikok legnagyobb gyűjteménye a berlini iparművészeti múzeumban őriztetik; töredékek vannak a sévresi gyűjteményben és Lon-

9. Lakkal festett indiai ládácska. XIX. század.

donban a South Kensington múzeumban. A sík mező betöltésének rendszerére, a folyondárok rajzára nézve a perzsa növény-diszítmény hasonlít az arabeszkhez, a mennyiben az előbbi, épen úgy mint az utóbbi, keleti értelemben átalakított antik növényi diszítmény. A perzsák hajlama a levelek, a virágok és a palmetták természethű formájában nyilvánul, a mi ellentétben van az arabok fölfogásával. Ez sokkal inkább szembe szökik a brussai mecset burkolatán, melynek diszítménye szabadon van festve, kevésbbé észrevehető a tebrisi burkolaton, a mennyiben a mozaik nehézkesebb eljárása megkivánja a formák egyszerűsítését. Ez az irány a tökély legmagasabb fokát a perzsa folyondáros diszítményen éri el, a milyenek a sefevidák idejéből való selyem kelmék, a török burkolatok és a XVI. századbeli préselt bőrkötések.

10. Török faïence tál. XVI. század.

(2. kép.) Az e fajta készítmények keletkezésének idejét bizonyítják az európai festményeken ábrázolt perzsa szőnyegek, kivált pedig az ozmán építmények burkolatai. A berlini iparművészeti múzeumban tizenöt nagyobb burkolat van, melyet részben egyedül perzsa folyondár, részben pedig az utóbbi

arabeszkkel vegyesen diszít. Mindannyi stambuli mecsetekből való és ekként keletkezésük idejét nehány évtized különbözettel meg lehet határozni. A perzsa folyondár levelein, rozettáin és palmettáin nem lehet határozott növényi előképet fölismerni, a mi, teeddig szabatosabban meghatározni nem lehetséges, azért a későbbi fejlődés menetét sem követhetjük. Az utóbbit átalán az egységesen megalkotott nagy szabású folyondáros mustrának elfajulása jellemzi, a mihez a természethűségre való mind nagyobb törekvés

11. Török faïence tál. XVI. század.

kintve antik származását, szinte magától értetik. Ellenben fordulnak elő rajta helylyel-közzel virágos galyak és virágzó fák, melyek önálló iráni származásúak. Az utóbbiak a perzsa növényi diszítmény későbbi fejlődésére utalnak. Minthogy a XVII. és a XVIII. századi szőnyegek keletkezését mindjárul. A virág kedvelt diszítménynyé lesz a művészi ipar minden ágában. Azoknak alakítására a XVIII. században nagy hatást gyakorol a Kienlung korszakbeli chinai porczellán, de még az európai porczellán is. A XVIII. és XIX. századbeli perzsa porczellán, a selyem brokát és a yesdai bársony, a lak-

kal festett régibb könyvtáblák Kerim khánnak építményei Sirasban a legfőbb bizonyítékai a természethűségre törekvő irány győzelmének. (3. és 4. kép.)

A XVI. századi készítményeken az emberi alak a diszítmény korlátain belűl már egészen szabadon állíttatik elő, a mennyiben t. i. a keletiek erre

12. Török faïence kancsó.

képesek. Például szolgálhatnak az 1600 körüli időből való ispaháni világi építmények burkolatai.

Az állati alakok a XVI. században, sőt valószinűleg már a középkorban lényeges alkotó elemei a perzsa szőnyeg-mustráknak. A motivumok nagyjában azok maradtak, a melyek a sasszanida korban voltak, sőt még ma is gyakorlatban vannak, bár elernyedt formában, a mire például szolgálnak a perzsa vörös réz tárgyak vésett diszítményei (5. kép).

A keleti mohamedán diszítmény egyik jellemző vonása a chinai motivum, mely leggyakoribb a szőnyegeken és a keramika termékein. Bizonyos, hogy a XV. századnál korábban nem honosodott meg. Ez állítást nem döntik meg ama szövő ipar termékek, melyek a XI. és a XIII. századra látszanak utalni. Így Karabacek orientalista egy selyem kelmét, melyet chinai állatok (Khilin) és arab fölirás diszít, a XI. századba helyezte. A fölirás olvasásának helyességét azonban már orientalisták kétségbe vonták. A mustra elrendezése után ítélve a szóban levő kelme a XV. századból való (Fischbach 13. tábla). A berlini muzeumban levő kelmék egy csoportján chinai állatokon és folyondáron kívül arab fölirások XIII. századi mameluk szultánok nevét és címeit mutatják. Meglehet azonban, hogy e kelmék megrendelésre Chinában készültek. Kívülök a legrégibb ilynemű emlék egy nomád készítményű, sárkánynyal és madarakkal diszített XV. századi szőnyeg a berlini iparművészeti múzeumban, továbbá a tebrisi és a samarhaudi mozaik burkolatok, a melyekről azonban nem bizonyos, hogy chinai eredetűek volnának (6. kép). Hogy ez időtájt Perzsiában chinai formák fordulnak elő, azt a mongol eredetű perzsa uralkodóknak Chinával való érintkezése fejti meg. A chinai formák csakis a XVI. században, a sefevidák idejében lesznek

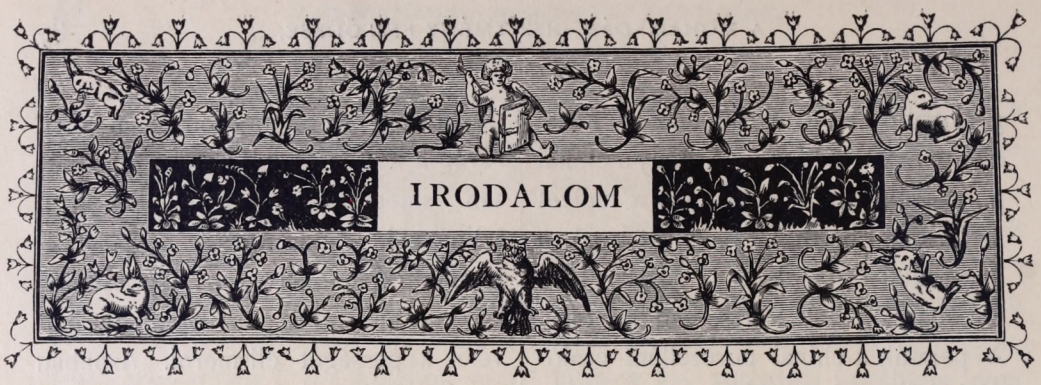
gyakoribb alkotó elemévé az elő-ázsiai diszítménynek. Bizonyos, hogy a chinai porczellán volt a közvetítő, a melyet akkoriban kezdtek nagy tömegben exportálni és melyet I. Abbas sach idejében kezdtek Perzsiában utánozni. A perzsák a chinai porczellánt csalódásig hűen utánozták. Az utánzást aztán a faïenceszal is megkisérlették (7. kép).

A török és a muzulmán-indus diszítmény a perzsából indult ki. Azonban mind a két nép saját ízlésű részletekkel gyarapította azt, s azoknak alapján egyiket is, másikat is könnyű megkülönböztetni a perzsától. Az indus művészi ipar régibb termékeit azonban még nem ismerjük eléggé (8. kép).

Az ozmánok diszítménye a perzsától leginkább abban különbözik, hogy mellőzi az alakos ábrázolást. A törökök a szaraczénoktól és a perzsáktól átvett diszítményt az u. n. rhodusi faïencek révén a XVI. századtól kezdve általánosan ismeretes virágokkal, jelesül a tulipánnal, a jácznttal és a szegfűvel gazdagították (9., 10., 11. kép.) Általán kevés a hajlandóság az ozmánok művészi képességét elismerni. Azonban az u. n. rhodusi edények és burkolatok egymásközötti rokonságát tekintve, hogy az ily diszítésű burkolatok csak XVI. századi és későbbi ozmán építményeken fordulnak elő, tekintve végül, hogy az említett virágok nem fordulnak elő a perzsa szőnyegeken és egyéb termékeken: mindez együtt bizonyítja, hogy e mustrák török földön keletkeztek. Ez olyan ismertető jel, a melynek segítségével a szőnyeget és kelmék különféle csoportját az ozmán művészi ipar közé utalhatjuk.

Falke O.

(*Kunstgewerbeblatt* V. évf. 10. 1894. julius.)

KÖNYVISMERTETÉS.

HEINRICH LUDWIG, *Die Technik der Oelmalerei.* U. a. *Ueber die Grundsätze der Oelmalerei und das Verfahren der classischen Meister.* Zweite Ausgabe. Leipzig, Wilh. Engelmann.

Minden művészeti termék, még a legcsekélyebb is, nem egyedül a jelennek szól. A művész tevékenységének egyik állandó ismertető jele, hogy alkotását a jövő időknek is szánja. Az épületet, a használati tárgyakat, a szobrokat, a festményeket készíttető társadalom vagy egyes ember mindig a jövő időre is gondol, sőt gyakran csak is az lebeg szeme előtt. Ezért a tartósság egyik természetes és fő kelléke minden művészeti alkotásnak. A mi hiján van e kelléknek, az nem bír becscsel, az tulajdonképen nem is művészeti alkotás. A nagyobb tartósság fokozza a becset és az értéket. Az olyan művészet, mely hamar pusztuló műveket teremt, épen oly gyorsan muló értékkel bír. Műveinek romlásával megszünik az értéke is. A Nilus völgyében, majdnem ugyan ama helyen a régi egyiptomi nép a legtartósabb, az arab nép a legkevésbbé tartós műveket alkotta. Az előbbiek becse szinte megmérhetetlenül mulja fölül emezekét. Amazok nagy kincsei az emberiség ama nemzedékeinek, a melyek alkották, s nagy kincsei lesznek az emberiségnek évezredek múlva is. A görögök festészeti művei mind elpusztultak, csak irott emlékek regélnek róluk. A görög festészetet nem ismerjük. Beszélhetünk a görög építészetről, beszélhetünk a görög szobrászatról, nem különben a kisebb művészeti ágakról, de átalán a görög művészet mivoltáról, természetéről, beleértve a festészetet is, nem birhatunk szabatos ismerettel. Milyen félszeg elmélet például az, hogy a görögök szellemi alkatának megfelelő művészet a szobrászat volt. Ezt az elméletet csak az támogatja, hogy a szobrok tartósabbak voltak. Ha ugyanannyi festmény maradt volna ránk, akkor talán, sőt valószinűleg a szobrászat helyett a festészet szolgálna a görög művészet zsinórmértékeül.

A rajzoló művészet két ága: a szobrászat és a festészet a valóságot utánozza. És közülök az, mely hűbben, kifejezőbben adja viszsza a valóságot, épen azon eszközeinél fogva kevésbbé tartós, a melyek lehetővé teszik a nagyobb természethűséget, az élénkebb, jellemzőbb kifejezést. A tartósság hiánya, meg a nagyobb természethűség, tehát egy felől a fogyatkozás, más felől pedig az utánzás tökélye egymással benső, szoros kapcsolatban vannak. A festészet ama technikáival, melyek természethűség tekintetében korlátozottabbak, tartós műveket lehet előállítani. Igy a mozaik, meg az üveg képek tartósak, azoknak nem árthat az idő vas foga, csak is külső erőszak pusztíthatja el. A falképek, a tempera képek a valóságot hűbben utánozzák, de festékanyaguknál fogva egyszersmind kevésbé tartósak. Valamennyi közt leggyorsabban pusz-

tul el az olajfestés, melyben a művészeti utánzás hűség tekintetében a legnagyobb diadalokat aratta.

A középkortól kezdve a festészet legnagyobb mesterei arra a kettős czélra törekedtek, hogy műveik minél hűbben adják vissza a valóságot és minél tartósabbak legyenek. A Giotto és iskolája által kimüvelt fresco technikát olaszul úgy hívták «il buon fresco», a mi azt jelentette, hogy sikerült biztosítani a falképek lehető legnagyobb állandóságát.

Az olajfestményen a festék rétege könnyen megrepedezik, összezsugorodik, lepattog; a színek elhomályosulnak, megbarnulnak, stb. Mióta a technika elterjedt, állandó tanulmány tárgyát képezte, miként lehetne e fogyatkozást csökkenteni. Olaszországban, Németalföldön sokat foglalkoztak e kérdéssel. A xv. századtól kezdve számos olajfestmény maradt fönn, s a rájuk fordított nagy gond legtöbbjét megóvta a romlástól, a színek épségét azonban nem sikerült biztosítani.

A legújabbkori festészet a tartósság kérdését egészen elhanyagolta. Csak néhány év óta kezdenek erre is figyelmet fordítani. Münchenben 1887-ben a helyes festési eljárás érdekében a német festők szövetkezetet alkottak és törekvéseik igazolására mult év julius havában kongresszussal egybekötött kiállítást rendeztek. A *Művészi Ipar* 1887. évi folyamának 130-ik oldalán ismertette a szövetkezetet, 1893. évi folyamának 130-ik oldalán pedig jelentést tett a kiállításról és a kongresszusról. Most az a hír, hogy a szövetkezet föloszlani készül, mivel a bajor törvényhozás nem szavazta meg az 5000 márka állami segélyt, mely nélkül a szövetség nem fejthet ki üdvös működést.

Kétségtelen, hogy a modern festészet saját érdekében arra van utalva, hogy alaposan foglalkozzék az anyagokkal, melyeket használ, mert ezekben rejlik művei tartósságának föltétele. Annál szükségesebb az, mert újabb időben a sokféle kísérletezés, a technikai újítások, a festéket előállító gyárak üzleti szelleme, a festmények tartósságát még kétesebbé tették.

Ludwig két könyve e szempontból indul ki, s igen alkalmas időben hívja föl a figyelmet a festészet fontos érdekeire. Mind a kettő rövid foglalatban világosan adja elő a szükséges és hasznos tudni valókat. Az egyik gyakorlati szempontból foglalkozik az olajfestés technikájával, a másik pedig annak történetét világítja meg. Mind a kettő érdekes és tanulságos olvasmányul szolgálhat a művészet kedvelőknek is. Az utóbbiban különösen sok hasznos adatot, figyelmeztetést talál az, ki a festészet történetével foglalkozik.

J. K.

*

ALOIS RIEGL, *Volkskunst, Hausfleiss und Hausindustrie.* Berlin, Georg Siemens. 1894. 82 oldal.

Szerző, a folyóirat 1893-ik évi V. és VI. számában ismertetett *Stilfragen* czimű munkájában megkisérlette az ornamentika történetének főbb elveit megállapítani, egy újabb, az előbbinél nem kevésbé érdekes művében fölveti a népies művészet történetének nehéz kérdését.

A népies művészet pompás szinű, illatos, de jól elrejtett virág, melynek mivoltát eddig nem derítették ki. Mi a nép művészeti tevékenységének eredete, melyek fejlődésének tényezői, mi a czélja? E kérdésekkel mai napig alig foglalkoztak. Csak sejtjük, hogy a népies művészetben az ember alkotó ösztöne és kezdetleges szépérzete nyilvánul. Azonban fejlődésének mozzanatait megvilágítani fölötte nehéz. A művészet általános története csakis a nemzetközi művészet fejlődésével foglalkozik és legjobb esetben futó pillantást vet a népies művészetre.

Mi a fogalma, mivolta és terjedelme ama művészeti jelenségeknek, melyeket a népies művészet szóval szokás megjelölni? Hol végződik a népies művészet és hol kezdődik a nemzetközi művészet? Gyakran megtörténik, hogy a kézművesi termékeket, ha nem városban készültek, a népies művészet termékeinek tartjuk, noha formáját, a nemzetközi művészet körébe utalják. Az még nem döntő körülmény, hogy a nép körében élő munkás vala-

mely tárgyat bizonyos művészettel állított elő. Egyéb körülményekre is tekintettel kell lennünk, ha meg akarjuk ítélni, vajjon valamely készítmény a népies művészet termékének tekinthető-e? Világos, hogy a közgazdasági momentum különös figyelmet érdemel, a mennyiben abból kiindulva megállapíthatjuk a népies művészet határát. Hozzájárúl, hogy a közgazdaság története oly biztos alapokon nyugszik, hogy annak elveit és eljárását a vele kapcsolatos és rokon tüneményekre, tehát a művészeti tevékenységre is alkalmazhatjuk. Igy a közgazdaság történetének segítségével megkisérthetjük a népies művészet mivoltát és terjedelmét megállapítani. Ez első lépés sikere azonnal eloszlat számos téves nézetet, ugyanakkor több új oldalról világítja meg a népies művészetet, s azt még érdekesebbé teszi.

A teendő annál sürgősebb, mivel a dolgok mai állapota után ítélve szinte bizonyosnak látszik, hogy a népies művészet egy emberöltő mulva, legalább Európában, a regék közé fog tartozni. Ausztriában és Magyarországon a körülmények aránylag még kedvezőbbek. Az utókor és emberiség iránti kötelesség e körülmények fölhasználásával a népies művészetet rendszeres tanulmány tárgyává tenni.

Nyilvánvaló, hogy a népies művészet a fejlettség alacsony fokán áll úgy művészetileg, mint közgazdaságilag. A gazdasági élet e legkezdetlegesebb állapota a házi foglalkozás (Hausfleiss). A mire az embernek élete föntartásához szüksége van, azt saját maga, vagy családja tagjai állítják elő; csere vagy vásárlás utján nem szerez semmiféle idegen készítményt. Ezt már nem vadállati állapot, alacsony fokú, de tervszerű gazdálkodás, gazdasági termelés jellemzi. Az embernek érdekében áll, hogy a mit saját használatára készít, például a szerszám lehetőleg legjobb, legczélszerűbb, legtartósabb legyen. Szóval az embert saját érdeke a legnagyobb tökélyre sarkalja. Ez azonban még nem meríti ki az ember összes képességét és törekvését. A tervszerű gazdasági tevékenységnél korábban nyilvánul az ember vele született szép érzéke. Bebizonyított tény, hogy az ékszer az embernek egyik legelemibb szükséglete. Igy Polinezia lakói testüket ékesítik, mielőtt annak védelméről gondoskodtak volna. A műveltség alacsonyabb fokán álló nép izlése nem tűri a síma, üres fölszínt, saját készítményeinek fölszinét elborítja diszítményekkel. A kezdetleges szerszámnak tehát két kelléke áll elő: legyen czélszerű, tartós, legyen szép. Az utóbbi kellék kétféleképpen érhető el; vagy tetszetős formával vagy diszítménynyel.

Képzeljünk egy családot, melynek körében hosszas gyakorlat folytán bizonyos formák fejlődnek ki. A család a saját formáin kívül más formákat nem ismer, olyanokat másoktól nem sajátíthat el. A család tehát a saját készítményein a művészeti elemet csak is saját találékonyságával gyarapíthatja. Önként értetik, hogy a család viszonyaihoz ragaszkodik és az nemzedékről nemzedékre száll hagyományként.

A család utóbb szaporodik, számos tagú törzszsé, majd néppé lesz és a nép is megőrzi ama hagyományokat. Igy áll elő a szó szoros és tulajdonképeni értelmében vett népies művészet, melynek ismertető jelei a mondottakból következnek. A hagyomány nélkülözhetetlen eleme a népies művészetnek. A házi foglalkozás és a népies művészet egymásnak kölcsönös föltétele.

Az ilyen természetü házi foglalkozás az aranykora a népies művészetnek és az emberiségnek. Nem sokára egyik törzs erősebb, hatalmasabb lesz a másiknál. Az erősebb legyőzi a gyöngébbet. A legyőzött rabszolgájává lesz a győzőnek, a legyőzött dolgozik a győző számára. Ekkor megszünik a házi foglalkozás ama legfőbb ismertető jele, hogy mindenki saját maga készíti a szerszámait. A szolgára nézve, a ki ura számára dolgozik, csak másodrendü érdek, hogy a készítmény minél jobb, minél tartósabb, minél szebb legyen. Ekként meglazul a hagyományokhoz való ragaszkodás, a mi a népies művészet egyik lényeges föltétele. Majd államok keletkeznek, megkezdődik az emberiség történetirási korszaka, a művé-

szeti tevékenység pedig nemzetközi jelleget ölt és igazi, de kimúló népies művészet töredékeiből táplálkozik. Utóbb azon országokban és népeknél, melyek a nemzetközi művészet terén a legkiválóbbak, nyoma vész a népies művészetnek.

A század közepe táján a nemzetközi művészet elernyedése általános elégedetlenséget okozott. A művészeti érdeklődés akkor kezdett a kelet-europai népies művészet felé fordulni. Midőn utóbb a földművelés jövedelmezősége hanyatlott és a földmüvelő népet elszegényedés és inség fenyegette, a művészeti érdeklődésen kívül gazdasági okokból is kezdték fölkarolni a még itt-ott, így Magyarországban a fölvidéken, Torontálmegyében, s egyebütt a régi hagyományok maradványaiból még gyakorlatban levő népies művészetet.

Ekkor keletkezett a háziipar elnevezés. E közt és a házi foglalkozás közt nagy a különbség, s míg az utóbbi a népies művészettel egybe vág, addig a háziipar a népies művészettel csak egyes pontokon érintkezik. A házi iparban a termelő és a fogyasztó nem egy személy, sőt a termék többször változtat gazdát, míg a fogyasztóját megtalálja, mert hisz a nyers anyag maga több kézen megy át, míg végre a szőnyegszövő kezébe kerül. Ez a foglalkozás tehát, noha egyes családok körében űzik, noha nemzeti vonásai is vannak, mégis valójában ipar, s pedig decentralizált gyári munka, a mennyiben része van benne a tőkének, a közvetítőnek, sőt a versenynek is.

A népies művészetnek létele el nem választható kapcsolatban van a legegyszerűbb gazdasági termeléssel, kivált a házi foglalkozással. Ha a népies művészetet föntartani akarnók, akkor első sorban a házi foglalkozást kellene támogatnunk. Ilyesmire azonban a meglevő körülmények között senki sem vállalkozhatik komolyan. Csalódás azt hinni, hogy a népies művészet a kelet europai országok földműves népénél a háziipar révén föntartható. A népies művészet egyes formáit meg lehet menteni, a népies művészet azonban eltünt. Egyedüli föladat, a mit teljesíthetünk, az, hogy a népies művészetnek még fölismerhető elemeit fölkutassuk, tanulmányozzuk és a feledékenységtől megóvjuk.

Riegl könyvének a czélja, hogy e kötelesség teljesítésére buzdítson.

Menyhárt Gy.

UJ KÖNYVEK.

Lüdolf, *Kunststickereien für Innendekoration.* I. und II. Serie. Leipzig. Selbstverlag.

F. Brand, *Entwürfe für moderne Kunstschlosser- und Kunstschmiedearbeiten.* II. Serie. Berlin. Georg Siemens.

Karl Eyth und Fr. Saler Mayer, *Das Malerbuch:* Die Dekorationsmalerei mit besonderer Berücksichtigung ihrer kunstgewerblichen Seite. 100 Tafeln und 453 Abbildungen im Text. Leipzig. E. A. Seemann.

P. Jessen, *Gartenanlagen und Gartendekorationen.* 34 Tafeln. Berlin. E. Wasmuth.

E. Bonavia, *The Flora of the Assyrian Monuments and its outcomes.* Westminster A. Constable.

Duc de Rivoli, *Les Missels imprimés à Venise de 1481 à 1600.* Paris, Rothschild, 1894.

G. Dehio, *Untersuchungen über das gleichseitige Dreieck als Norm gotischer Bauproportionen.* Stuttgart. I. G. Colla.

C. Bayet, *Précis élémentaire d'histoire de l'Art.* (Enseignement secondaire des jeunes filles) Paris. Mayet Motteron.

Gaston Cougny, *L'Art au moyen âge.* (Enseignement secondaire classique et moderne). Paris. Firmin-Didot.

Fr. Xav. Kraus, *Die Wandgemälde von S. Angelo in Formis.* Berlin. G. Grote.

Th. Hoepfner, *Die Heiligen in der christlichen Kunst.* Leipzig. Breitkopf und Härtel.

Richard Kralik, *Weltschönheit.* Versuch einer allgemeinen Aesthetik. Wien. C. Konagen.

Ernst Grosse, *Die Anfänge der Kunst.* 32 Abbild. Leipzig. J. C. B. Mohr.

Rob. Forrer und Gust. A. Müller, *Kreuz und Kreuzigung Christi in ihrer Kunstentwickelung.* 12 Tafeln, 83 Abbild. Strassburg und Bühl Baden. Aktiengesellschaft Konkordia.

Gaston Jollivet, *Salon de 1893.* Ouvrage d'art de grand luxe, contenant 109 planches en photogravure et une planche en couleurs. Paris, Boussod, Valadon et Comp.

Ferd. Noack, *Die Geburt Christi in der bildenden Kunst bis zur Renaissance.* Darmstadt, Bergstraesser.

Jules Adeline, *Les Arts de reproductions vulgarisé.* Paris, May et Motteroz.

G. Fraipont, *L'Art de peindre les fleurs à l'aquarelle.* Paris, Laurens.

Bouffier, *Anleitung zur Modellirkunst.* Leipzig. M. Ruhl.

Ernest Grandidier, *La Céramique chinoise.* Paris, Firmin-Didot.

Ris-Paquot, *Faïences Porcelaines et Biscuits: abrication, caractères, décors.* Paris, Laurens.

Martial Durrien, *Dessin à main levée, expliqué d'après les nouveaux programmes officiels, en quinze cahiers.* Paris, Delagrave.

L. Rapilly et L. Vilette, *Méthode pratique de dessin,* à l'usage des aspirants aux écoles du gouvernement et au brevet d'instituteurs et d'institutrices. Paris. Pierson et Comp.

Pieter d'Hondt, *L'art de la verrerie: histoire et fabrication.* Paris. Lévy et Comp.

Éd. Garnier, *Dictionnaire de la céramique.* Paris. Librairie de l'Art.

Aug. Demmin, *Die Wirk- und Webekunst,* inbegriffen die Flechterei, Näherei, Stickerei, Spinnerei, Knüpferei und Strickerei. Wiesbaden. Berchtold.

Alb. Ilg, *Das Palais Kinsky auf der Freiung in Wien.* Dreissig Tafeln in Lichtdruck. Wien, I. Löwy.

Aug. Schmarzov, *Das Wesen der Architektonischen Schöpfung.* Leipzig, K. W. Hiersemann.

W. Leissring, *Das Zeichnen nach plastischen Ornamenten.* Ein systematischer Lehrgang. Leipzig. E. A. Seemann.

P. Jessen, *Italienische Barock- und Rococo-Decken.* Vorbilderhefte aus dem königl. Kunstgewerbemuseum in Berlin. Wasmuth.

FOLYÓIRATOK.

L'Art, revue bi-mensuelle illustrée. 1894. április 15. május 1. és 15. junius 1. és 15. 718., 719., 720., 721., 722. sz. Tartalom: Ch. Normand, *David et la fête de la réunion.* M. Tourneux, *Decamps intime.* N. Gehuzac, *La dixième Exposition annuelle de la société des pastelistes français.* P. Leroi. *Salon de 1894.* L. de Bricqueville, *La harpe de Marie Antoinette.* J. Dunoyer de Segonzac, *Tony Chambre, le Potier des Teillés.* Ph. Godet, *Lettres de Suisse.* E. de Bricqueville, *Les instruments de musique champêtres au XVII et XVIII. siècle.* E. de Champeaux, *Carpeaux.* F. Guesnier, *L'architecture au Salon de 1894.* Ch. Normand, *Marie Lescinska, Madame Pompadour et la statue de Louis XV.* A. Moreau, *Les brodeurs du roi au XVIII. siècle.* E. Mereu, *L'Exposition annuelle de l'Académie de France à Rome.* G. Noël. *Chez Christie et à l'Hôtel Drouot.*

Gazette des Beaux-Arts. Courrier Européen de l'Art de la Curiosité. 1894. május. Tartalom: Émile Michel, *Max Klinger et son oeuvre.* Öt kép a szövegben és egy rézmaratású kép a szövegen kivül. Marcel Raymond, *La sculpture florintine au XIV.et au XV. siècle.* (4-ième art.) Három kép. Maurice Maindron, *Les collections d'armes du Musée d'Artillerie.* (3-ième art.) Négy kép. Gustave Gruyer,

Vittore Pisano. (3-ième art.) Hét kép a szövegben és rézmaratású egy kép a szövegen kivül. Al. Gayet, *Le trésor de la pyramide de Dahchour.* Három kép. Bernard Prost, *Un document sur Nattier.* — Junius. Tartalom: T. de Wyzewa, *Le Salon de 1894.* I. Peinture. Négy kép a szövegben és rézmaratású két kép a szövegen kivül. A. Marguillier, *Michel Pacher.* (2-ième art.) Két kép. Jean Thorel, *L'exposition de Marie-Antionette et son temps.* Fénymaratású egy kép. Edmond Bonaffé, *Études sur la Renaissance.* Voyages et voyageurs. (3-ième art.) Két kép. A. de Champeaux, *L'Art décoratif dans le vieux Paris.* (16-ième art.) Három kép. William Ritter, *Exposition internationale des Beaux-Arts et l'exposition des Arts Graphiques à Vienne.* Három kép. Bibliographie.

ZEITSCHRIFT FÜR BILDENDE KUNST. Új folyam. V. év, 8-ik sz. 1894. május. Tartalom: Jos. Strzygovski, *Zakynthos. Zwei venetianische Renaissancepaläste.* Két kép. A. Jonetz, *Brieg* (Schluss). Három kép. Eduard Firmenich-Richartz, *Der Meister des Todes Mariae, sein Name und seine Herkunft.* Két kép. J. J. Bernouilli, *Griechische und römische Porträts.* Három kép. Kleine Mittheilungen. Képek a szövegen kivül: *Hohe Politik,* Radirung von Julius Neumann. *Am Strande von Göhren.* Radirung von Alb. Krüger. — 9-ik szám. 1894. junius. Tartalom: Max Bach, *Studien zur Geschichte der Ulmer Malerschule.* Három kép. Carl Woermann, *Ismael und Anton Raphael Mengs.* Öt kép. Th. v. Frimmel, *Die Galerie Schubart in München.* Három kép. H. A. Lier, *Richard Muther's Geschichte der modernen Malerei.* Három kép. Kleine Mittheilungen. Kép a szövegen kivül: *Im Sonnenschein.* Radirung nach Ludwig Noster.

KUNSTGEWERBEBLATT. Új folyam. V. évf. 8-ik sz. 1894. május. Tartalom: Wilh. Bode, *Moderne Kunst in den Vereinigten Staaten von Amerika.* Tizenhét kép. Bücherschau. Vereine. Schulen und Museen. Kép a szövegen kivül: *Bemalte schmiedeiserne Wandleuchter.* — 9-ik sz. 1894. junius. Tartalom: Max Seliger, *Amerikanische Reklampapiere.* Öt kép. E. v. Ubisch, *Bemerkungen über die Ausstellung von Sammlungsgegenständen kunstgewerblicher Art.* Bücherschau. Vereine. Kép a szövegen kivül: *Entwurf zu einer Hauschronik* von Ernst Härring.

MITTHEILUNGEN DES K. K. OESTERREICHISCHEN MUSEUMS FÜR KUNST UND INDUSTRIE. Új folyam, 9-ik év, V. és VI. füzet. 1894. május és junius. Tartalom: *Wiener Congress-Ausstellung im oesterreichischen Museum.* Al. Riegel, *Das Rankornament.* B. *Eine Preisausschreibung der Union Centrale.* B. *Die Ausstellungsflut.* Angelegenheiten des oesterreichischen Museums. Litteratur-Bericht.

JAHRBUCH DER KÖNIGLICH PREUSSISCHEN KUNSTSAMMLUNGEN. 14-ik kötet. 1893. Tartalom: Fr. Xav. Kraus, *Die Wandgemälde von S. Angelo in Formis.* Öt kép. Die Ausstellung von Kunstwerken aus dem Zeitalter Friedrichs des Grossen: II. Fr. Savve, *Erzeugnisse der Silberschmiedekunst.* III. Paul Seidel, *Das Bildhauer-Atelier Friedrichs des Grossen und seine Inhaber.* IV. R. Graul, *Das Mobiliar.* V. W. v. Seidlitz *Meissener Porzellan,* R. Stettiner, *Vincennes und Sèvres Porzellan,* K. Lüders, *Berliner Porzellan.* W. Bode und A. Bredius, *Pieter van den Bosch.* Fr. Wichhoff, *Die Bibliothek Julius' II.* J. Strzygovski, *Das Berliner Moses-Relief und die Thüren von Sta Sabina in Rom.* Max Lehrs, *Notiz zu Israhel van Meckenem.* Daniel Burckhardt, *Martin Schongauer und seine Brüder zu Basel.* Sidney Colvin, *Eine Sammlung von Handzeichnungen des Lukas von Leyden.* C. Justi, *Ein Bildniss des Dichters Garcilaso de la Vega.* C. Hofstede de Groot, *Judith Leyster.* Henry Thode, *Drei Porträts von Albrecht Dürer.*

REPERTORIUM FÜR KUNSTWISSENSCHAFT. XVI. évf. 1893. Tartalom: C. Justi, *Das Geheimniss der leonardesken Altargemälde in Valencia.* H. Wölfflin, *Die antiken Triumphbogen in Italien.* M. Lehrs, *Der deutsche und niederländische Kupferstich des 15. Jahrhundert in den kleineren Sammlungen.* E. Jacobson, *Plaketten im Masco Correr zu Venedig.*

J. Neuwirth, *Die Herstellungsphasen spätmittelalterlicher Bilderhandschriften.* E. Ubisch, *Über Spitzenbücher und Spitzen.* A. Schmarsow, *Die Capella dell' Assunta im Dom zu Prato.* W. Vöge, *Die Mindener Bilderhandschriftengruppe.* A. Wurzbach, *Wann war der Meister E. S. in den Niederlanden.* G. Dehio, *Zwei Probleme zur Geschichte der Anfänge des romanischen Baustiles.* C. Meyer, *Der griechische Mythus in den Kunstwerken des 15. Jahrh.* (Schluss.) F. Sauerhering, *Belisar in Sage und Kunst.* A. Jordan, *Bemerkungen zu Rembrandt's Radirungen.* Corn. Hofstede de Groot, *Frans Hals oder Cornelis de Vos?* W. Schmidt, *Zur Kenntniss des Haus Schäufelein.* Fr. Carstanjou, *Zur Verwandtschaft der Gmünder und Prager Meister.*

A Repertorium für Kunstwissenschaft szerkesztőjének, Janitschek Hubert mult évben történt elhalálozása következtében a XVI. évfolyammal egyelőre megszünik. A szerkesztő halála és a folyóirat szünetelése egyaránt nagy veszteség a müvészet történeti irodalomra nézve.

ZEITSCHRIFT DES BAYERISCHEN KUNSTGEWERBEVEREINS IN MÜNCHEN. 1894. 5-ik szám. Tartalom: J. Stockbauer, *In Vergessenheit gerathene keramische Specialitäten.* Tizenkét kép. Heinrich Glücksmann, *Des Handwerks gute alte Zeiten.* Képek a szövegen kívül: *Delfter Blumenvase, Springbrunnen Mündung* von A. Mayer, *Glasgemälde* von F. Zettler. *Einbanddecke* von Ramge.

KÜLÖNFÉLÉK.

Szent György bronz lovas szobrát Prágában egy már elveszett fölirat szerint Márton és György «de Clussenberch» szobrászok készítették a XIV. század második felében. Ugyan ez időben éltek Miklós kolozsvári festőnek fiai: Márton és György hírneves ötvösök, szobrászok és öntők, kik 1370-ben Demeter, nagyváradi püspök megrendelésére az Árpád-ház három szentjének: Istvánnak, Imrének és Lászlónak szobrát érczbe öntötték. Húsz évvel később 1390-ben III-ik János nagyváradi püspök megrendelésére Szent László lovas szobrát öntötték érczbe. E szobrok a nagyváradi székesegyház előtt állottak és vele együtt a török hódoltság alatt nyomtalanul eltüntek. A szobrokból a török Nagyvárad bevétele után ágyúkat öntött.

Schnaasse K., Kugler Fr., Lübke W., Bode W., német írók művészet-történeti munkáikban nagy dicsérettel szólnak Szent György lovas szobráról. Schnaasse azt mondja, hogy a szobor Márton és György «de Clussenberch», egyébként ismeretlen művészek munkája. Lübke pedig e szoborra mint olyanra hivatkozik, a mely azt bizonyítja, hogy a XIV. században a bronzöntésben Németország megelőzte Olaszországot. Bode úgy vélekedik, hogy a művészek nem csehországi születésüek, s hogy tekintve a részletek kimunkáltságát, valószínüleg ötvösök voltak.

Ipolyi Arnold *A középkori szobrászat emlékei Magyarországon* című értekezésében *(Magyar műtörténelmi tanulmányok* 190. old.) részletesen szól a mesterekről és nagyváradi műveikről, a prágai szoborról azonban nem tesz említést. Wenrich Vilmos volt az első, a ki *Nehány szó két hazai művészről* című rövid közleményében *(Századok.* 1879. A magy. tört. társulat vidéki kirándulása. 122 old.) a nevek találkozásából azt következtette, hogy a prágai szobrot kolozsvári Márton és György érczöntő szobrászok készíték, ugyanazok, kik 1370-ben és 1390-ben Nagyváradon dolgoztak. E folyóirat szerkesztője *A művészetek története* című könyvében csatlakozik Wenrich nézetéhez s valószínűnek tartja, hogy a prágai szobor dicsősége hazánk művészetét illeti meg.

A német művészet-történeti irodalom eddig nem vette tudomásúl, hogy a XIV. században Nagyváradon Márton és György nevű szobrászok, Kolozsvári Miklós festő fiai dolgoztak és hogy a prágai szobor fölirásán a «Clussenberch» alig jelenthet mást, mint Kolozsvárt.

Legújabban Hampel József az aacheni történeti társulat folyóiratában *(Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins.* Band XIV.) az aacheni magyar kápolnának ötvös műveiről értekezvén *(Die Metallwerke der ungarischen Kapelle im Aachener Münsterschatze)* ama véleményt nyilvánította, hogy a nagy Lajos király által az aacheni magyar kápolnának ajándékozott két nagy czímer szintén ugyanazon

Márton és György ötvösök művei. Szerző egyúttal csatlakozik Wenrich nézetéhez és a prágai szobrot is e művészek alkotásának tartja.

Ez értekezést a *Repertorium für Kunstwissenschaft* XVI. kötete a 257-ik oldalon rövid közleményben méltatva, így szól: Szerző adatokat hoz föl, a melyeknek segítségével az egyes darabok idejét és művészeti származását pontosabban meghatározza, egyúttal pedig megoldja a rejtélyt, hogy honnan származnak a hradsini György-szobor művészei, Clussenberchi Márton és György testvérek, fiai Miklós mesternek, a ki festő volt Kolozsvárott. E város a XIV. századi okiratokban így is neveztetik: Clussenberch. Márton és György 1370-ben már annyira híresek voltak, hogy Demeter, nagyváradi püspök velük öntette Szent István és László szobrait. Bizonyára Lajos magyar király ajánlotta őket sógorának IV. Károly császárnak, s így jutottak Prágába. 1390-ben ismét hazájukban voltak. A két mester első sorban ötvös volt, a mely művészetnek technikája a XIV. század közepén Kolozsvárott a virágzás magas fokán volt. A két nagy czímer, mely Lajos király ajándékaként Magyarországból került Aachenbe, és mely gyöngye a középkori ötvösségnek, szerző szerint Márton és György testvérek művei.

Ha a *Repertorium* e könyvészeti közleménye révén a német művészeti irodalom ezentúl elismeri, hogy a prágai szobrot magyar művészek készíték, az Hampel József érdeme lesz.

*

A budapesti állami nőipar iskola legutóbb ujjá szerveztetett és gyakorlati ipar-iskolává alakíttatott át. Czélja és feladata, hogy a női munkák rendszeres gyakorlati tanításával és az ahhoz, továbbá a kisebb női munka-üzletek vezetéséhez szükséges elméleti szakismeretek tanításával:

fiatal nőket a női munkák készítésével foglalkozó üzleteknek hasznos segédmunkásaivá képezzen olyan módon, hogy az ilyen nők közül azok, kik később is önerejükre lesznek utalva, gyakorlati képzettségük tovább fejlesztése, illetve kiegészítése után önálló gyakorlati működésre, női munka-üzletek vezetésére is képesek legyenek;

a családi körükben foglalkozó nőknek a különböző női munkák készítésében alapos képzést nyújtson.

Az intézet alkalmas időszakokban rövidebb tartamu rendkívüli tanfolyamokat is rendez a rendes szaktanfolyamok tantervébe fel nem vett fontosabb női munkák tanítására.

Az intézet végzett tanulói a rendelkezésre álló hely szerinti számban a felügyelő-bizottság jóváhagyásával még egy évig foglalkozhatnak az intézetben kézi ügyességük tökéletesítése végett.

Az iskola a kereskedelemügyi m. kir. minister főhatósága alatt áll, s közvetlen felügyeletére egy 12 tagu felügyelő-bizottság van szervezve; a felügyeletet gyakorolja még a kerületi kir. iparfelügyelő és az ipariskolák országos felügyeletével megbizott kereskedelmi ministeri szakközeg.

Ezeken kívül az iskola elméleti oktatása fölötti felügyeletet a vallás- és közoktatásügyi ministernek az ipariskolák országos felügyeletével megbizott szakközege is gyakorolja.

Az iskolát az igazgató vezeti és igazgatja, a tanító testület az ő elnöklete alatt áll, a tanítás fontosabb ügyeiben és azokban a fegyelmi ügyekben dönt, a melyek a szabályzatok szerint hatáskörébe tartoznak.

Ez idő szerint 4 szakosztálya van, u. m. a fehérvarró, a felső ruhavarró, a fehér-, szines és műhimző, végre a divatáru-czikkeket készítő osztály.

A tanítás a fehérneműi varró és a divatárú czikkeket készitő szakosztályban egy, a ruhavarró s a fehér, szines és műhimző szakosztályban két évig tart.

A tanítás főbb szaktárgyai: *a)* fehérneművarró osztályban:

a férfi és női fehérneműek, az asztal és ágyneműek rajzolása, kiszabása és varrása kézzel és különböző rendszerű gépeken. A fehérneműek diszítése.

b) A felső ruhavarró osztályban :

a felső ruhák mértékvétele, szabás-minta rajzolása, kiszabása ; az egyszerű és diszesebb ruhák összeállítása, varrása és diszítése.

A felső ruhák átalakítása. Ruha vasalás.

c) A fehér, szines és műhimző osztályban :

hurkolás, likacsos és tömött kézi himzés. Fehér és monogramm-himzés kereten. Szines himzés, tűfestés, arany-himzés ; himzés ráhelyezéssel.

d) A divatárú czikkeket készítő osztályban :

téli és nyári női kalapok, fejkötők, szalag, csipke, virág és tolldiszek készítése ; kalapok és fejkötők átalakítása ; művirágok átalakítása és festése, tollak bodorítása és átalakítása.

A szaktárgyak mellett közös tanulni valók :

1. magyar nyelv, közéleti fogalmazványok, ügyiratok, szerződések stb. ; 2. számtan ; 3. könyvviteltan ; 4. szabadkézi rajz.

Azokat a tanulókat, kik üzleti foglalkozásra kivánják magukat kiképezni, rendszerint az intézet látja el munkával ; ezek a tanulók az igazgató engedélyével kivételesen dolgozhatnak a maguk részére is ; azok a tanulók pedig, kik szakképzettségöket családi körükben kivánják hasznosítani, rendszerint a magok számára dolgoznak, de ezek is a tantervben megállapított munkákat a tanmenet szerint készítik.

Ezek a tanulók is kötelezve vannak arra, hogy ha az intézet érdeke kivánja, időnként az intézet által elvállalt munkákon is dolgozzanak.

Az intézet részére dolgozó tanulók teljesített munkájok után méltányos dijazásban részesülnek.

Abból a czélból, hogy az intézet a tanulókat mindég a tantervnek és rendszeres kiképzésnek megfelelő munkával láthassa el, munkákat vállal el első sorban a különböző női munka-üzletektől s a mennyiben ez nem volna elégséges, másodsorban intézetektől, harmadsorban magánosoktól, végre készletre is dolgoztat.

Az intézet továbbá törekedni fog arra, hogy saját szükségletének kielégítése után mérsékelt dijazásért jó mintarajzokat szolgáltasson a női munka-üzleteknek, intézeteknek és magánosoknak.

A tanév szeptember hó 5-ik napján kezdődik s a következő év junius havának 28-ik napján végződik és két félévre van osztva.

A felvételre először jelentkező tanulók tartoznak bemutatni az általuk végzett népiskolai vagy más iskolai osztályokról szóló bizonyítványaikat s hiteles orvosi — illetve az intézeti orvosi — bizonyítvánnyal igazolni, hogy egészséges testalkatásuak, továbbá, hogy védhimlővel be vannak oltva.

Az intézet rendes tanfolyamára a különböző szakosztályokba tanulókul felvétetnek olyan leányok, kik a 14. életévüket betöltötték s legalább az elemi népiskola hat osztályát, vagy a polgári iskola második osztályát sikerrel elvégezték.

A felvételi föltételeknek különben megfelelő s már gyakorlati előképzettséggel biró tanulók a felvételnél a nem gyakorlottak fölött előnyben részesülnek.

A tanulók a szakosztályt, a melybe lépni kivánnak, előképzettségük szerint szabadon választhatják, de a felső ruhavarró osztályba csak azon tanulók vétetnek fel, kik már előbb a fehérneművarró osztályt jó sikerrel elvégezték.

A tanulók beiratása minden évben szeptember hó első napjától 4-ik napjáig történik.

A későbben jelentkezőket kellő igazolás mellett az igazgató az érdekelt tanítók meghallgatásával saját hatáskörében szeptember hó 10-ik napjáig veheti fel, ennek az időnek letelte után a felvételt csakis a felügyelő-bizottság engedheti meg.

A beiratáshoz a tanulók szüleik, gyámjaik, vagy rokonaik kiséretében tartoznak megjelenni.

Az első izben jelentkező tanulók kellően igazolt betegség, a másod izben jelentkező tanulók pedig egyéb akadályoztatás esetén levélbeli megkeresésre, a szükséges okmányok és pénzösszeg beküldése mellett is felvehetők a kijelölt határidőn belül.

Beiratáskor a tanulók elismervényt, végleges felvételükkor pedig igazolványt kapnak, Az első a tandij befizetését bizonyítja, az utóbbi pedig igazolásukra szolgál arra nézve, hogy az intézet tanulói.

A tanuló végleges felvétele után megkapja az iskolának rendtartási szabályzatát.

A beiratás dija évenkint 2 frt, a tanításért a tanulók félévenkint 15 forint tandijat fizetnek.

A tanulók a beiratási dijat és az első félévi tanítási dijat a beiratáskor, a második félévi tanítási dijat pedig január hó 20-ik napjától február hó 5-ik napjáig tartoznak lefizetni.

A tanév megnyitása után a beiratás és a tanítás diját senki sem kapja többé vissza.

Azok a tanulók, kik az intézet gépein dolgoznak, a tandijon kívül még havonként 50 kr. géphasználati dijat tartoznak fizetni ; de az is meg van engedve, hogy a növendékek saját gépeiket használják.

Azok a végzett tanulók, kik kézi ügyességök tökéletesítése végett még egy évig az intézetben kivánnak foglalkozni, félévenként 5 forintot fizetnek beiratás és tandij gyanánt.

A tanulók a beiratáskor 3 frt biztosítékot is tartoznak lefizetni esetleges rontásokért, ezt az összeget vagy ennek igénybe nem vett részét a tanév végén visszakapják, de ha tanuló az évfolyamot be nem végzi, a biztosíték az intézet javára marad.

A tanítási órák délelőtt 8 órától 12-ig és délután 2 órától 4-ig tartatnak ; szombaton délután szünet van.

Ezen órák keretébe osztatik be az elméleti tantárgyak tanítása is.

Azok a tanulók, kik üzleti foglalkozásra kivánják magukat kiképezni, kötelezve vannak az összes tanítási órák látogatására ; a többi tanulók közül is csak egyes délutáni órák alól és az elméleti tantárgyak tanulása alól mindig csak a félév elején mentheti fel a felügyelő-bizottság az igazgató s a tanítótestület javaslata alapján azokat, kiknek szülei ez iránt kellően megokolt kérvényt nyujtanak be az igazgatósághoz.

A tanév végén az elméleti tantárgyakból nyilvános vizsgálat tartatik, a tanév alatt készített rajzokból és munkákból pedig több napig tartó kiállítás rendeztetik.

A tanulót a vizsgálaton való megjelenés alól eleve bejelentett elfogadható okból az igazgató mentheti föl.

A tanulók javító és pótvizsgálatot csak az elméleti tantárgyakból tehetnek augusztus hó 30. és 31. napján.

Azok a tanulók, kik a tanév végén nyertek elégtelen osztályzatot s kiknek az erkölcsi magaviseletből jó osztályzatuk van, egyszerű jelentkezés alapján tehetnek javító vizsgálatot ; míg azok, kiknek az erkölcsi magaviseletből kevésbbé szabályszerü osztályzatuk van, csak a tanító testület engedélye alapján bocsáttatnak javító vizsgálatra s ezen engedély kinyeréséért az illetőnek folyamodnia kell.

Azok a tanulók, kik mulasztás miatt nem nyertek osztályzatot a tanév végén, csak mulasztásuk szabályszerü igazolása után bocsáttatnak pótvizsgálatra.

Javító- és pótvizsgálat csak egyszer tehető, s ezek sikertelensége esetén az évfolyam is csak egyszer ismételhető.

A javító- és pótvizsgálatok dija minden tantárgy után 3 frt, mit előzetesen kell lefizetni.

A tanulók az első félév végén előmenetelükről és magaviseletükről értesítőt, a tanév végén pedig bizonyítványt kapnak, melybe bejegyeztetnek mindazon munkák, a melyeket a tanuló a tanév alatt készített.

A tanulók a tanítótestület véleménye alapján a felügyelő bizottság javaslatára igazolt szegénység és jó előmenetel esetén egész vagy féltandijmentességet nyerhetnek és ösztöndijban is részesülhetnek, ha kellő szorgalmat, előmenetelt és kifogástalan magaviseletet tanusítanak.

Az intézet Budapesten, VIII., Szentkirályi-utcza 7. sz. alatt van.

*

A bécsi császári képtárban az olasz, a spanyol és a franczia mesterek műveit magukban foglaló osztályok rendezése be van

fejezve. A képtár e részéről egyúttal új lajstromot bocsátottak közre. Elismerést érdemel úgy a képeknek a festészet fejlődéséről könnyű áttekintést nyujtó elrendezése, valamint a lajstrom is, mely a képek meghatározásánál tekintetbe veszi a kritika újabb eredményeit, és a művészettudomány követelményeinek mindenben megfelel.

*

A magdeburgi iparművészeti társulat ez évi május 4-ikén ünnepelte meg 25 évi fönállásának jubileumát.

*

Delfiben az athénei franczia iskola által Francziaország költségén megkezdett ásatások szép eredménynyel folynak tovább, s újabb és újabb leletekkel gyarapítják a görög művészet emlékeit. Az ásatásokat Homolla, az athénei franczia iskola igazgatója vezeti. Ujabban az athéneiek kincses házának hat metopja került napvilágra. Azon kívül a Sifnosz szigetbeliek kincses házának metopjaiból több töredéket találtak a fölásott romok között. Az emléknek, melyet Gelosz a Hímera melletti csata alkalmából emelt Delfiben, szintén több töredékét megtalálták. E töredékek részleteit képezik egy domború műnek, mely a Gigászok harczát ábrázolta. Végül ismét egy himnusz darabjai is kerültek elő. Legutóbb Apollon nagy templomának alapjait tárták föl. Az ásatások vezetője reményli, hogy a korinthusiak kincses házát is megtalálja.

*

Kitüntetett magyar művészek. Strobl Alajos és Csók István nagy arany érmet, Ferraris Arthur, Halmi Arthur, Kardos Gyula, Pap Henrik kis arany érmet nyertek Bécsben a harmadik nemzetközi kiállításon. A magyar művészek közül 64-en vettek részt a kiállításon és pedig 76 olajfestménynyel, 13 vízfestménynyel és 8 szoborművel.

*

Iparművészeti kongresszust tartott a franczia iparművészeti társulat (Société de l'Union centrale des Arts décoratifs) Párisban ez év május havában. A fölhivás szerint a franczia iparművészet érdekeinek megvitatása volt a czél.

«Arról van szó, hogy Franczország helyt álljon a versenynyel szemben, mely a külföldön az iparművészet terén napról-napra nagyobb arányt ölt. Azt látjuk, hogy mindenütt Európában és Amerikában nagyszabású intézmények keletkeznek, a melyeknek föladata az illető országokban fejleszteni az izlést, az iparra alkalmazott művészetet és az ipari alkotást. Ez nem szorul bővebb bizonyításra. Az utóbbi tizenöt év alatt ez irányban kifejtett tevékenység bámulatos. Lehetetlen félreismerni ennek közgazdasági következményeit.

Nincs vesztegetni való időnk; versenytársaink buzgalmára jól kiszámított, hatályos buzgalommal válaszolni kötelességünk.

Immár husz éve, hogy látjuk a fenyegető veszélyt, s nem egy kisérlet történt annak elhárítására. Ez azonban nem elégséges. Az ellenállás új eszközeiről kell gondoskodnunk; lássuk el magunkat új fegyverekkel.

Ez a czélja és föladata az iparművészeti kongresszusnak.»

Így szólt a felhivás.

A kongresszus május 15-ikén a művészeti akadémia dísztermében nyilt meg az oktatásügyi miniszter elnöklete alatt és május 27-kéig tartott. E tizenkét nap alatt a következő kérdések voltak tanácskozás tárgyai:

1. Az utánzás szerepe és hatása a művészetben és az iparban.

2. Iparművészeti osztály szervezése a vidéki városok művészeti kiállításain és a vidéki muzeumokban.

3. Középponti iparművészeti muzeum szükségessége és annak kapcsolata a vidéki muzeumokkal. Vándorló muzeumok.

4. A szövő művészeti gyűjtemény gyarapítása az újabb termékekkel.

5. A szobrászok és diszítők mintáinak beiktatása művészeti és ipari tulajdonjog védelme czéljából.

6. Művészeti termékek, épületek, szobrok, diszítmények, butorok stb. fényképeinek összegyűjtése.

7. Az elemi rajzoktatás.

8. Fiatal leányok oktatása a geometriai rajzban.

9. A távlati látszattan módszerének egységesítése.

10. A művészeti történet tanítása a közép iskolában.

*

A pforzheimi ékszerészet nagy hanyatlásban volt húsz évvel ezelőtt. Az ottani műhelyekből kikerült ékszereket senki sem becsülte. 1873-ban volt legmélyebb a pforzheimi ipar sülyedése. Ekkor a város előkelői elhatározták egy szakiskola fölállítását. Az iskola nem sokára megnyilt és kezdettől fogva értelmes vezetés alatt rövid időn éreztette jótékony hatását. Utóbb iparművészeti társulat is keletkezett, mely egyfelől az iskolát és a műhelyeket, másfelől pedig a közönséget hozta egymással bensőbb érintkezésbe. A társulat évenkint pályadijakat tüzött ki és a pályanyertes műveket megvásárolván, azokból szakgyűjteményt alkotott, mely a városnak egyik legérdekesebb intézménye. Utóbb az iskolát átvette az állam. A társulat az elért sikerek által buzdítva legutóbb kiállítást rendezett, mely általános elismerésben részesült. Pforzheimban ez idő szerint mintegy hatszáz műhelyben készítenek ékszereket, a melyeknek fémértéke évenkint megközelíti a 20 millió frtot.

*

Művészeti ösztöndíjak adományozása. Báró Eötvös Loránt vallás és közoktatásügyi miniszter művészeti ösztöndijat adományozott a következő festő művészeknek: Edvi Illés Aladárnak 600, Tahi Jánosnak, Papp Sándornak, Thein Miksának, Nagy Sándornak, Ligeti Móricznak és Strassengürtl Károlynak egyenkint 400, végül Koszta Józsefnek 250 frtot.

*

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter ama festő művészek támogatása czéljából, kik a millenium alkalmából történeti képek festésével foglalkoznak, a folyó évre 2000 forintot bocsátott az orsz. képzőművészeti tanács rendelkezésére. A tanács ez összeg felét Vágó Pál festő művésznek adta Mátyás király és Beatrix találkozását ábrázoló vázlat kidolgozására, másik felét pedig Koroknyai Ottó festő művésznek, a ki azt a jelenetet festi meg, a midőn Bécs polgármestere a város kulcsait átnyujtja Mátyás királynak.

*

Strobl Alajos szobrász, az orsz. m. kir. mintarajziskola és rajztanárképző szobrászati osztályának tanára a Baross-szobor bizottsága által pályaművének odaitélt első dijat, 3000 koronát, a vezetése alatt levő szobrászati osztály és az azt környező kert diszítésére ajánlotta föl.

*

Rajztanításra képesítő vizsgálatok. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter f. évi junius 6-ikán 1146. sz. alatt kelt rendeletével a rajztanításra képesítő vizsgálatok új szabályzatát léptette életbe. Az 1893—94-iki tanév végével a képesítő vizsgálatok már a szabályzat szerint tartattak meg. Összesen 35 jelölt jelentkezett, kik közül 29 bocsáttatott vizsgálatra és 24 nyert képesítést.

1. Középiskolai és középfokú ipar-iskolai képesítést nyertek: Auerbach Lipót, Bacsa András, Balló Aurél, Cholnoky Károly, Deák Miklós, Erdőssy Béla, Hermann Gyula, Mendlik Oszkár, Mittelmann Jakab, Obendorf Gusztáv, Pavlas István, Philipp István, Szántó János, Szekeres Albert, Tattay Ferencz.

2. Tanító képzőintézeti rajztanári, polgári iskolai, valamint ipartanműhelyi rajztanítói képesítést nyertek: Hollós Béla, Réti Ödön, Sidlovits Kálmán, Szántó Géza, Ufesbach Jenő.

3. Rajztanítónői képesítést nyertek: Bertalan Sarolta, özv. Gerhardt Alajosné, Svetschina Georgina és Vrangczany Johanna.

*

Feichtinger József György a m. kir. iparművészeti iskolán a dekorativ festészeti szakosztály vezetője a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbizásából tanulmány-utat

tesz külföldön, jelesül Németországban, hogy ott az újabb időben a dekorativ festészet terén nagy lendületet nyert naturalista irányt tanulmányozza. Ez iránynak Németországban most legkiválóbb képviselője a strassburgi iskola.

*

Balló Ede festőművészt nevezte ki a vallás- és oktatásügyi miniszter az orsz. m. kir. mintarajziskolán és rajztanárképzőn az alakrajzolásnak üresedésben levő második tanszékre rendes tanárrá. E tanszék Greguss János hálával a mult évben üresedett meg, s annak teendőit ideiglenesen Aggházy Gyula, az ipar-művészeti iskolán az alakrajzolás rendes tanára látta el. Az ujonnan kinevezett tanár az utóbbi években a képzőművészeti társulat tárlatain bemutatott arczképekkel fényes sikert aratott és a festészet e fajának legkiválóbb művelői sorában foglalt helyet. A mult évet Olaszországban, leginkább Rómában töltötte, a honnét julius folyamán tért vissza.

*

A vidéki muzeumok fejlődését megfelelő intézkedésekkel óhajtja oktatásügyi kormányunk elősegíteni. E czélból megbizta Porzsolt Kálmánt, a muzeumi bizottság titkárát, hogy az ország vidéki muzeumainak állapotát, elrendezését, valamint azt is tanulmány tárgyává tegye, vajjon a közművelődési intézmények miként felelnek meg feladatuknak. Porzsolt a feladatát befejezvén külföldre indult, hogy az ottani, különösen a franczia-országi vidéki muzeumokat tanulmányozza. Nem nehéz megjósolni, hogy e tanulmány-útnak eredménye az a meggyőződés lesz, hogy az állam támogatása nélkül a franczia vidéki muzeumok sem virágoznának.

MAGYAR MOTIVUMOS KÖNYVTÁBLA.

Tervezte Adlmann Gusztáv.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

MAGYAR MOTIVUMOS CZÍMLAP.

Tervezte Adlmann Gusztáv.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

HAZAI JELESEK BRONZ MELLSZOBRAI.

A Magyar Iparművészeti Társulat a nemzeti nevelés nagy érdekén kívül ama törekvés által vezettetve, hogy egyrészt a bronzöntés előmozdíttassék, másrészt, hogy a nagyon elterjedt idegen termékek lassankint kiszoríttassanak, 1886-ik évben tartott első közgyűlésén elhatározta, hogy hazai jeleseinket ábrázoló mellszobrokat első sorban bronzöntés útján való sokszorosítás czéljából elkészítteti.

A társulatot a tetemes költséggel járó eredeti minták megszerzésében hathatósan támogatta a főváros képzőművészeti bizottsága és a magyar képzőművészeti társulat. Az előbbi három mellszobor mintáját elkészítteté és sokszorosítás végett átengedé. Az utóbbi pedig a társulat által mellszobrokra kitűzött díjak nagyobb részét szíves készséggel vállalta magára és résztvett a pályázó mellszobrok birálatában.

A mellszobrok első sorozatát képező hét minta elkészülvén, az iparművészeti társulat ezeknek bronzban való sokszorosításával Tourbain Károly bronzöntőt bízta meg, a ki minden tekintetben kielégítő öntvényeket állított elő.

Midőn ekként a Magyar Iparművészeti Társulat kiváló hazai férfiak mellszobrainak oly bronzöntvényeit nyujtja, melyek művészi és technikai tekintetben a külföldi termékkel bátran kiállják a versenyt és bármely hivatal, közintézet, társulat helyiségének, nemkülönben lakásnak méltó és becses díszét képezhetik, azzal a reménynyel kecsegteti magát, hogy a magyar művelt közönség a fontos mű tovább folytatását és fejlődését számos megrendeléssel elő fogja mozdítani.

A mellszobrok a következők:

Ő Felsége I. Ferencz József király Strobl Alajostól,
Ő Felsége Erzsébet királyné Bezerédi Gyulától,
József nádor Strobl Alajostól,
Gróf Széchenyi István ugyanattól,
Hunyadi Mátyás Bezerédi Gyulától,
Liszt Ferencz ugyanattól,
Gróf Andrássy Gyula Róna Józseftől,
Arany János Senyei Károlytól.

Mindegyik 28—30 centimeter magas. — Darabjának ára, csupán az öntés költségeit számítva 50 forint.

Megrendelések a Magyar Iparművészeti Társulat titkári hivatalához intézendők: Budapest, Andrássy-út 67. sz. a.

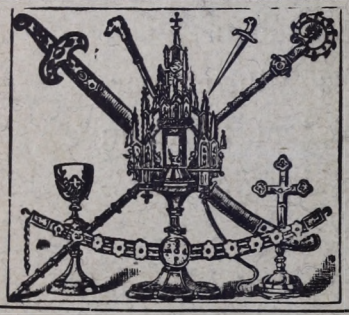
A *MŰVÉSZI IPAR* HIRDETÉSEI.

Császári és királyi udvari szállító.

FISCHER IGNÁCZ BUDAPESTEN,

porczellán és majolika gyáros.

Gyár: VII. kerület, külső dob-utcza 17. sz.
Főraktár: IV. kerület, bécsi utcza 3. sz.

LINK FÜLÖP

ékszerész Budapesten

készít művészi kivitelű ékszereket, egyházi és egyéb disztárgyakat, mentekötőket és öveket díszöltözetekhez aranyból, ezüstből, zománczczal és drágakövekkel díszítve akár régi minták, akár új tervek szerint, régi ezüst és arany tárgyakat eredeti állapotukhoz hűen helyreállit.

Műhely: IV. váczi-utcza.

WEINWURM ANTAL

fényképész

az Angerer-féle sokszorositó eljárásnak Magyarországon egyedül jogosított tulajdonosa,

készít mindennemű fényképet és horganyedzésű duczokat, rajzok, iratok, érmek, czímlapok hirdetések, árjegyzékek stb sokszorosítására ajánlkozik.

Budapest, IV., Károly-utcza 3. szám.

Az Országos Magyar Iparművészeti Muzeum

GALVANOPLASTIKAI INTÉZETE

ajánlja a közönség figyelmébe

régibb, kivált magyar ötvöstárgyak másolatainak gyüjteményét.

A 154 darabból álló gyüjteményben megvan a **nagyszent-miklósi lelet teljesen,** azonkivül **kelyhek,** szobák diszitésére különösen alkalmas **serlegek, poharak, csészék,** stb.

Minden egyes tárgy másolata az eredetihez hű és készités tekintetében is művészi becscsel bir. — *Az intézet képes lajstromot kivánatra ingyen és bérmentve küld.*

Budapest, Andrássy-út 67. sz.

VANDRÁK LÁSZLÓ

bronzműves és öntő

készít megrendelésre finomabb ajtó- és ablak-kilincseket, butordiszítményeket, gyertyatartókat, légszesz- és kőolajcsillárokat, szobrokat, czimereket, egyházi szereket, villámháritókat stb., galvanoplastikai tárgyakat, galvanizál minden színben stb. s elfogad ilynemű tárgyakat és régiségeket javitásra.

Budapet, VIII. ker. Mária-utcza 16. szám alatt.

DWORZAK FERENCZ

VÉSNÖK

BUDAPEST, IX., PIPA-UTCZA 14.

AZ UDVARBAN BALRA.

KÉSZIT MINDENNEMŰ VÉSNÖKI MUNKÁT ARANYBÓL, EZÜSTBŐL ÉS BRONZBÓL.

Franklin-Társulat nyomdája.

MŰVÉSZI IPAR

AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI MUZEUM
ÉS
A M. IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MAGYAR KIR. MINISTERIUM

MEGBIZÁSÁBÓL

PASTEINER GYULA

SZERKESZTŐ TÁRS:

RADISICS JENŐ

IX. ÉVFOLYAM. 1894. IV. SZÁM.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT
1894

MŰVÉSZI IPAR

KILENCZEDIK ÉVFOLYAM. 1894. IV. SZÁM.

TARTALOM.

SZÖVEG:

Oldal

Az országos m. iparművészeti muzeum 1893. évi szerzeményei. Radisics Jenőtől ... 103
A magyar diszítmény fába égetve. Dr. báró Weissenbach Jánostól ... 109
A Karyatidák. Császár Elemértől ... 123

Irodalom:

Könyvismertetés: Lányi Ernő, *A szabadkézi rajz tanításának módszere.* 1894. K—chtól ... 137
Ludwig Ritter von Kurz, *Meisterwerke von Martin Schorgauer:* 24 Blätter mit 31 Kupferstichen getreu nach den Originalen gestochen von Aloys Petrák. Zweite umgearbeitete Auflage. Regensburg. 1894. Dr. Láng Nándortól ... 138
Folyóiratok ... 141
Különfélék: A valódi bronz és a patina. A müncheni kiállítás érmei. Az Uffizi képtár bővítése. Ásatások Delfiben. Égetett agyagból készített növénytani tanszerek ... 144

KÉPEK A SZÖVEGBEN:

Szobafal burkolat része, tölgyfából, faragott diszítésekkel. Franczia. XVIII. száz. ... 104
Ugyanabból másik rész ... 105
Ugyanabból harmadik rész ... 107
Pamlag. Sené mester munkája. Franczia. XVIII. száz. ... 111
Chaise-longue. Franczia. XVIII. száz. ... 113
Uti evőkészlet tokja, domborított és ponczolt bőrrel boritva. Olasz. XVI. száz. ... 115
Metszett és festett bőrrel burkolt láda részletei. Franczia. XV. száz. ... 117
Khaldeai kosárvivő szobor ... 124
Egyiptomi tükör ... 125
Az ipszambuli kis templom homlokzata ... 127
Atlas az agrigenti templomban ... 128
A Karyatidák csarnoka ... 129
Karyatidák. Domború művek a berlini muzeumban ... 132 és 133
A Heroon kapuja Gjölbasiban ... 134
Tánczoló Karyatida. Szobor a berlini muzeumban ... 135

KÉPEK A SZÖVEGEN KIVÜL:

III. Pamlag. Franczia. XVIII. század vége.
IV. Magyar diszítmények. Tervezte Zsitvay János tanár.

*

Szerkesztőség és kiadó-hivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utcza 16. szám.

*

Az első évfolyam teljes példányai kaphatók a Franklin-Társulat kiadó-hivatalában: IV., Egyetem-utcza 4. sz. Ára 6 frt.

*

A Művészi Ipar 1894. (kilenczedik) évi folyamára 5 forintjával előfizetést elfogad a kiadó-hivatal.

MŰVÉSZI IPAR

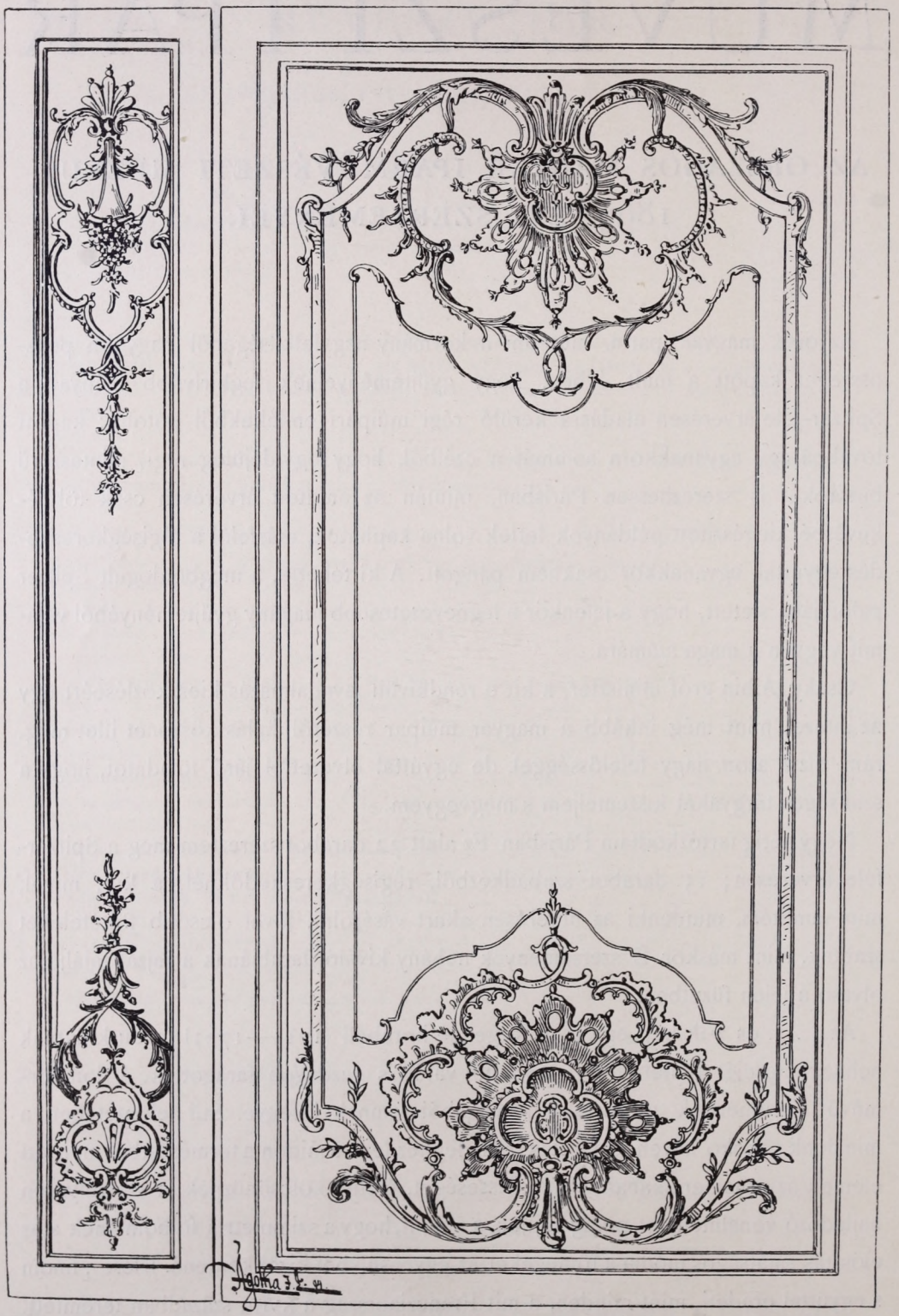
AZ ORSZÁGOS MAGYAR IPARMŰVÉSZETI MUZEUM 1893. ÉVI SZERZEMÉNYEI.

Az orsz. magyar iparm. múzeum a kormány nagylelküségéből nagyobb pénzösszeget kapott a múlt évben, hogy gyűjteményeinek legkirívóbb hiányait a Spitzer-féle árverésen eladásra kerülő régi műipari emlékekből pótolja; kapott továbbá egy ugyanakkora sommát a czélból, hogy egyidejüleg régi, mintaszerű butorokat is szerezhessen Párisban, miután az említett árverésen csak többékevésbé kiegészített példányok lettek volna kaphatók, másfelől a régiségkereskedés egyuttal, ugyanakkor csaknem pangott. A ki tehette, a megboldogult Spitzer palotájába sietett, hogy a jelenkor e legnevezetesebb magány gyűjteményéből valamit vegyen a maga számára.

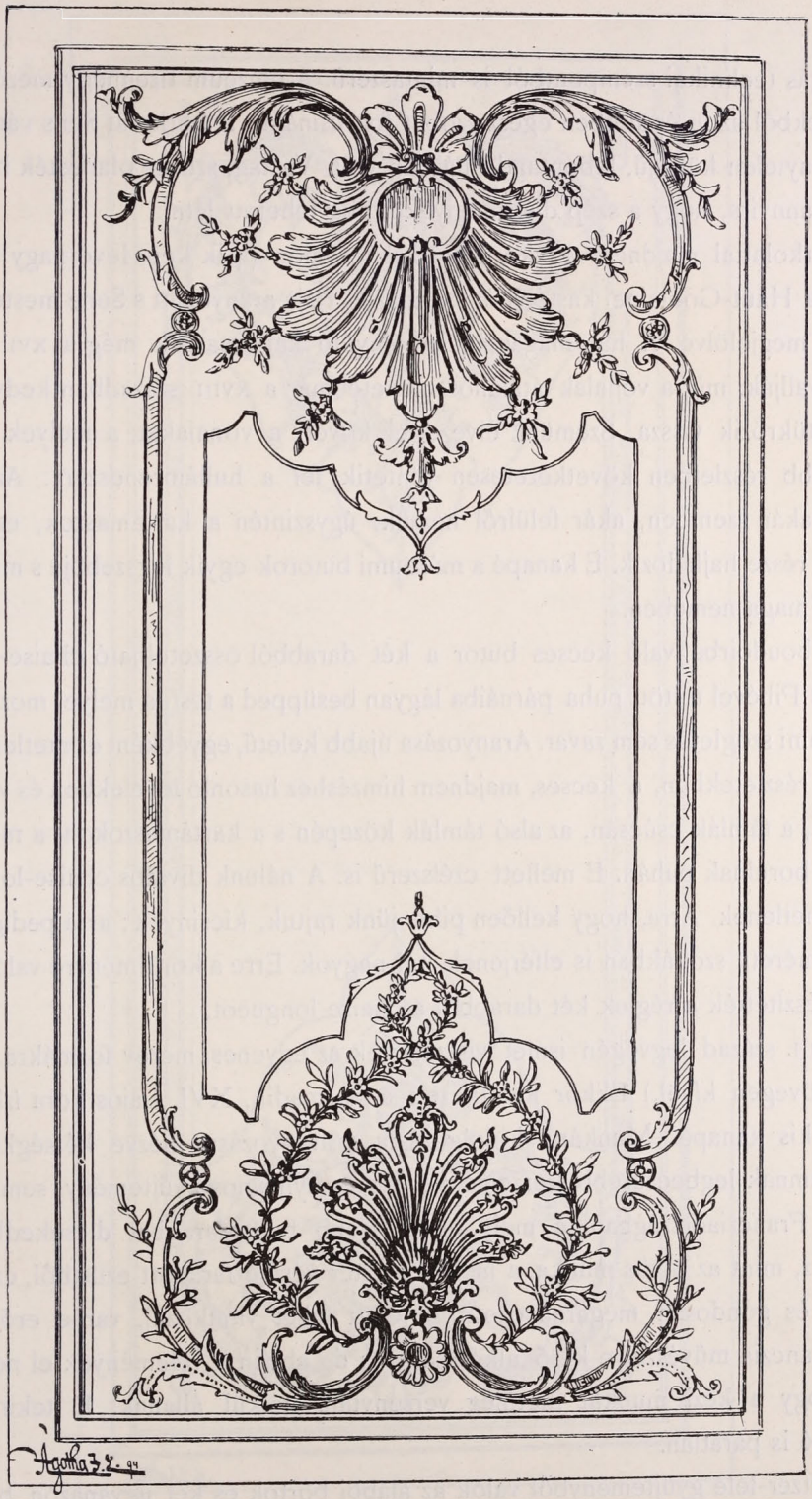
Csáky Albin gróf miniszter, a kit e rendkívüli javadalmazás kieszközléseért úgy az intézet mint még inkább a magyar műipar részéről hálás köszönet illet meg, rám bízta azon nagy felelősséggel, de egyúttal élvezettel járó föladatot, hogy a szükséges tárgyakat kiszemeljem s megvegyem.

Négy hétig tartózkodtam Párisban. Ez alatt 22 darabot szereztem meg a Spitzer-féle árverésen; 15 darabot szabadkézből, régiségkereskedőknél, a kik, mivel, mint említém, mindenki az árverésen akart vásárolni, jóval olcsóbb föltételeket szabtak, mint máskor. E szerzemények nehány kiváló darabjának a rajzát találja az olvasó a jelen füzetben.

Az 1., 2. és 3-ik kép egy u. n. Régence korabeli (1715—1723) fa burkolatnak nehány mezejét tünteti föl. Tölgyfából valók s gazdagon faragottak. A domborművű diszítmények a deszkából magából vannak kifejtve. Stil tekintetében a minálunk rokoko néven ismeretes irány legkezdete, a midőn a természetből merített elemek az ornamentikának ismét frisseséget, életet kölcsönöznek, a szeszélyesen hajladozó vonalmenetet pedig sejtjük, a nélkül, hogy a szimmetria fölbomlanék s az elosztás sajátságos módja a tömegeket az egyensúlyból kizökkentené. Izléses, finom s egyuttal eredeti, mint minden, a mit Francziaország a XVIII. században teremtett. Ez a diszítés észszerű stilizálása következtében lakások számára kiválóan alkalmas.

1. Szobafal burkolat része. Tölgyfa, faragott domború diszítésekkel. Franczia, 1715—1723.

2. Szobafal burkolat része. Tölgyfa, faragott domború diszítésekkel. Franczia, 1715—1723.

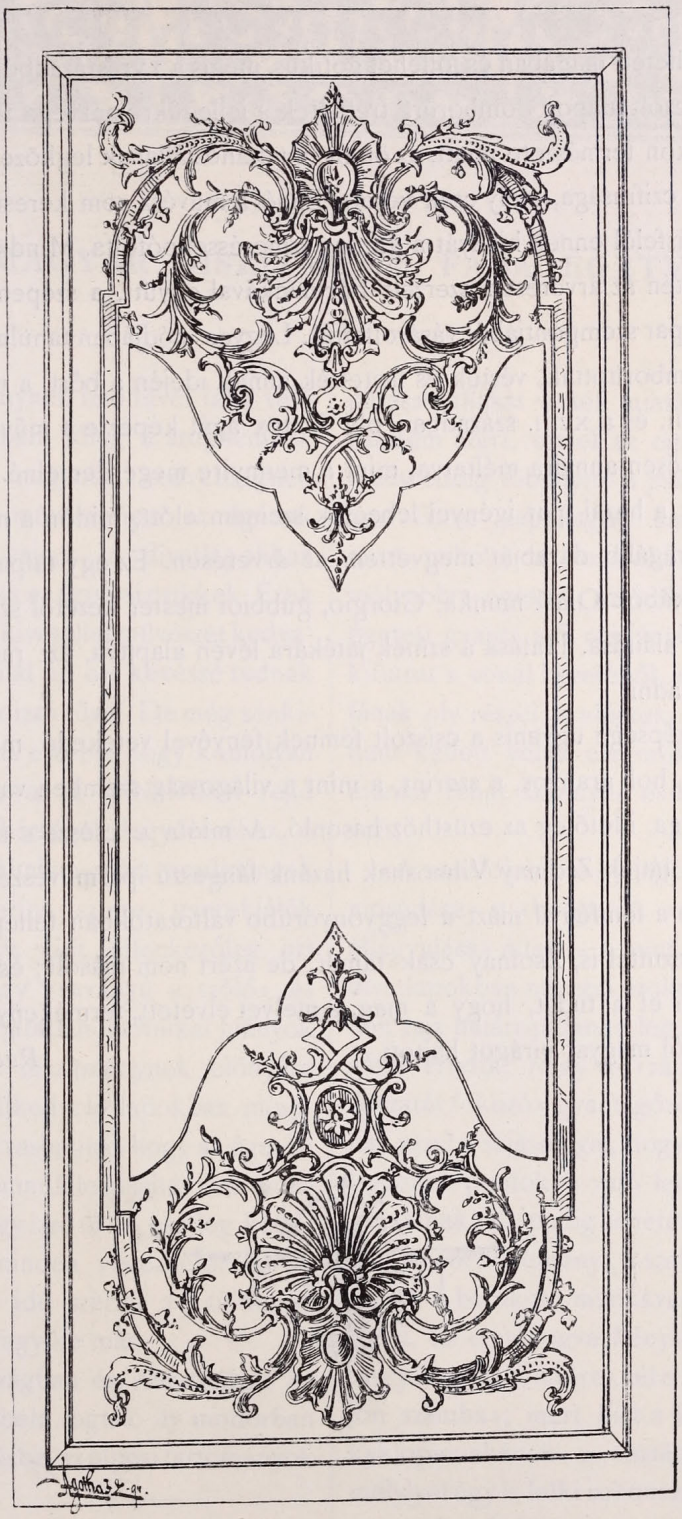
A faragás technikai szempontból is mintaszerű. A múzeum tizennégy mezővel bír, a melyekből az új épületben egész szobát fog csinálni. E burkolat Sens városában, egy igénytelen külsejű, lebontandó házban volt. Vastag, szürke olajfesték borította azt oly annyira, hogy a szép diszítményeket alig lehetett látni.

E burkolattal majdnem egykorú a III-ik oldalon (4-ik kép) levő nagy kanapé, a mely a Haut-Goulainei kastélyból származik. Fája aranyozott s Sené mester nevével van megjelölve. A hát magasságáig fölnyúló kartámaszok még a XVII. század ízlését vallják, míg a vonalak átalános menete már a XVIII. században kedvelt formákat tükrözik vissza. Szemünk élvezettel követi a vonalakat, a melyek minden legapróbb részletben következetesen tüntetik fel a hullámrendszert: Az ülése, a háta, akár szemben, akár felülről nézzük, úgyszintén a kartámaszok, egyszóval minden része hajladozik. E kanapé a múzeumi butorok egyik legszebbje s művészeti kincs a maga nemében.

Női boudoirba való kecses butor a két darabból összetolható chaise-longue. (5. kép.) Pihével töltött puha párnáiba lágyan besüpped a test, a melyet mozdulataiban semmi szögletes sem zavar. Aranyozása újabb keletű, egyébként érintetlen. Szépsége a részletekben, a kecses, majdnem himzéshez hasonló levelekben és virágokban van, a támlák csúcsán, az alsó támlák közepén s a kartámaszokon, a melyekre levelek borulnak puhán. E mellett czélszerű is. A nálunk divatos chaise-longueok kényelmetlenek. Arra, hogy kellően pihenjünk rajtuk, kicsinyek; arra pedig, hogy kisebb méretű szobákban is elférjenek, túl nagyok. Erre a körülményre való tekintettel készítették a régiek két darabból a chaise-longueot.

A XVIII. század legvégén ismét visszatértek az egyenes, merev formákra. (III-ik lap a szövegen kívül.) Ekkor keletkezett a harmadik, XVI. Lajos kora ízlésében készült kis kanapé. Munkára, kidolgozásra s aranyozásra nézve kétségkívül ez a múzeumnak legbecsesebb szerzeménye. Nincs nyilvános gyűjtemény, sem királyi kastély Francziaországban, a mely ennél szebb butordarabbal dicsekedhetnék. Olyan ez, mint az ötvös munka, a melyet mester vésője faragott ezüstből, czizelált, csiszolt és gondosan megaranyozott. A felett lehet vitatkozni, van-e erő, van-e élet a franczia művészet e késő alkotásaiban; de abban a vélemények el nem térnek, hogy a kézi munkát illetőleg versenytárs nélkül állanak. E tekintetben a kanapé is páratlan.

A Spitzer-féle gyűjteményből valók az alábbi bőrtok és két ugyanazon bőrládikáról másolt ornamentalis mező. (6. és 7-ik kép.) A tok egykor valamely utazó-

3. Szobafal burkolat része. Tölgyfa, faragott domború diszítésekkel. Franczia, 1715—1723.

készletet rejthetett magában és jóllehet gotikus, mégis a XVI. századból való. A diszítmények ponczolt alapon domborúra trébeltek s jellegükre nézve, a technikai megmunkálás rokon természete miatt, az ötvös munkához állanak legközelebb. Teljesen más a ládika czifrasága, mely csak vésett. Ennél a művész nem kereste a plasztikus hatást, de másfelől ennek hiányát a gazdag színezéssel pótolta. Mindkét darab még két más, szintén az árverésen szerzett bőrmunkával együtt, a szépen fejlődő hazai metszett bőripar szempontjából vásároltatott. Legyen módjában tanulmányozni, mily formában domborították, vésték és festették annak idején a bőrt, a mely a közép korban, a XVII. és a XVIII. században oly fontos ágát képezte a művészeti iparnak s még ma sincsen annyira méltatva, mint a mennyire megérdemelné.

Ugyancsak a hazai ipar igényei lebegtek szemem előtt, midőn a múzeumi gyűjtemény legdrágább darabját megvettem az árverésen. Ez egy talpas csésze fémfényű majolikából. Olasz munka, Giorgio, gubbioi mester kezétől származik, rajta van a mester aláírása. Hatása a színek játékára lévén alapítva, azt rajzban, sajnos, nem lehetett adni.

Legfőbb szépsége ugyanis a csiszolt fémnek fényével vetekedő máz, mely hol rubint vörös, hol aranyos, a szerint, a mint a világosság szemben vagy oldalt éri, hol pedig sárga, illetőleg az ezüsthöz hasonló. A mióta e csésze a muzeum tulajdonában van, látjuk Zsolnay Vilmosnak hazánk lángeszű iparművészének legujabb készítményein a fémfényű mázt a leggyönyörübb változatokban fellépni. De mint mindég, úgy ezuttal is, Zsolnay csak tanult, de azért nem másolt; és a muzeumot örömmel tölti el a tudat, hogy a mag, a melyet elvetett, termékeny talajra esett, magyar földből magyar virágot hajtott. *Radisics Jenő.*

A MAGYAR DISZÍTMÉNY FÁBA ÉGETVE.

II.*

A diszítménynek izzó tűvel fába való égetése újabban, főleg a szépnemnél, napról-napra nagyobb kedveltségnek örvend és a művészi ipar ez ágának terjedésével sajnos, a divatlapokban karöltve járnak az égetési czikkek. Ezek szerzői kevés kivétellel művészet kedvelők, kik a tollal ép oly kevéssé tudnak bánni, mint az izzó tűvel. De még senkinek sem jutott eszébe, hogy komolyan hozzá fogjon az e műveletben rejlő technikai nehézségek legyőzéséhez, a mi pedig az általam elért eredmények tanúsága szerint szinte gyerekjáték számba megy. Sőt ellenkezőleg azt mondják, hogy «savanyú a szőlő» és hogy a tagadhatatlan technikai hiányok a be égetett diszítménynek előnyére válnak. A műkedvelő lapokban minduntalan azt olvashatjuk, hogy az égetési diszítéshez semmiféle utasítás nem szükséges, elég egy izzó tű — esetleg kettő, — s azzal minden végezhető. Az én ládámban ez idő szerint 25 tű van, a melyek mindegyike más.

Németországban és Ausztriában ha egyátalában bele fogtak ily modorban a bútordiszítésbe, az alpesi tartományok paraszt stílusát vették mintául. De korántsem azért, mivel az égetett diszítmény eddig többnyire a pásztor-tanyákon látott napvilágot, hanem azért, mert mihelyt a vonalokat valamivel mélyebbre égették, az izzó tű által elégetett gyanta a fa rostjának irányában kifutott a vonal keretéből, s e mellett a fának oly részei is elégtek, melyeknek nem kellett volna elégniök, az egész munka tehát szennyes és kezdetleges volt.

«A vonaloknak e gyöngéd barna elmosódása» a «beégetett rajznak ezen ellágyulása» által — a mint e piszkot a divatlapokban nevezni szokták — minden rajz határozatlanná lesz. Mert magától értetik, hogy a «rajz domború látszatát fokozó» gyantagőzök nem bírnak azzal a sajátsággal, hogy ép a legvilágosabb pontokon való lecsapódástól irtózzanak. Ez pedig lehetetlenné teszi a tiszta sík diszítményt, a szabatos intarsiával, a berakott munkával való versenyt, és ennélfogva kényszerűleg oly tárgyakra utalt, melyeknél e hiány «nem jön számba»; mert hisz a kezdetleges kyklopmunkának a tisztátlanság, — melylyel úgy is lelki rokonságban áll, — nem sokat árthat.

* Lásd *Művészi Ipar* 1893. 3-ik sz.

Abból, hogy a pásztorok időtöltésből izzó vas rudacskákkal a legdurvább módon czirbolyafenyőfára (mert alkalmasabb anyaguk nem volt) esetlen diszítményeket égetnek, formátlan rikító színű tárgyakat készítgetnek, a szépészeti műveltséggel birók — az összes műipari muzeumok gúnyára — most a század végén azt a meglepő következtetést vonják le, hogy az esetlen alakú, rikító színű paraszt bútorokat minden átalakítás nélkül változatlanúl kell átvinnünk gondosan összhangzatba hozott városi lakásainkba. Hogy ezen munkákat a havasi pásztorkarámokból vagy a «pusztáról» a «magyar faragótól» kapjuk-e, az elvileg egyre megy. «Eines schickt sich nicht für alle.» Az eredetiség magában véve még nem tesz egy tárgyat mindenütt alkalmazhatóvá. Hazafiságból nem szabad egyes munkákat túlbecsülnünk, akkor sem, ha azok kétségtelenül nemzeti jellegűek. Nem szabad elfelednünk, hogy e téren előmunkálatok vannak, hogy elődök vállain állunk és egy-egy Bramante, Brunnellesco, Rafael érettünk is élt.

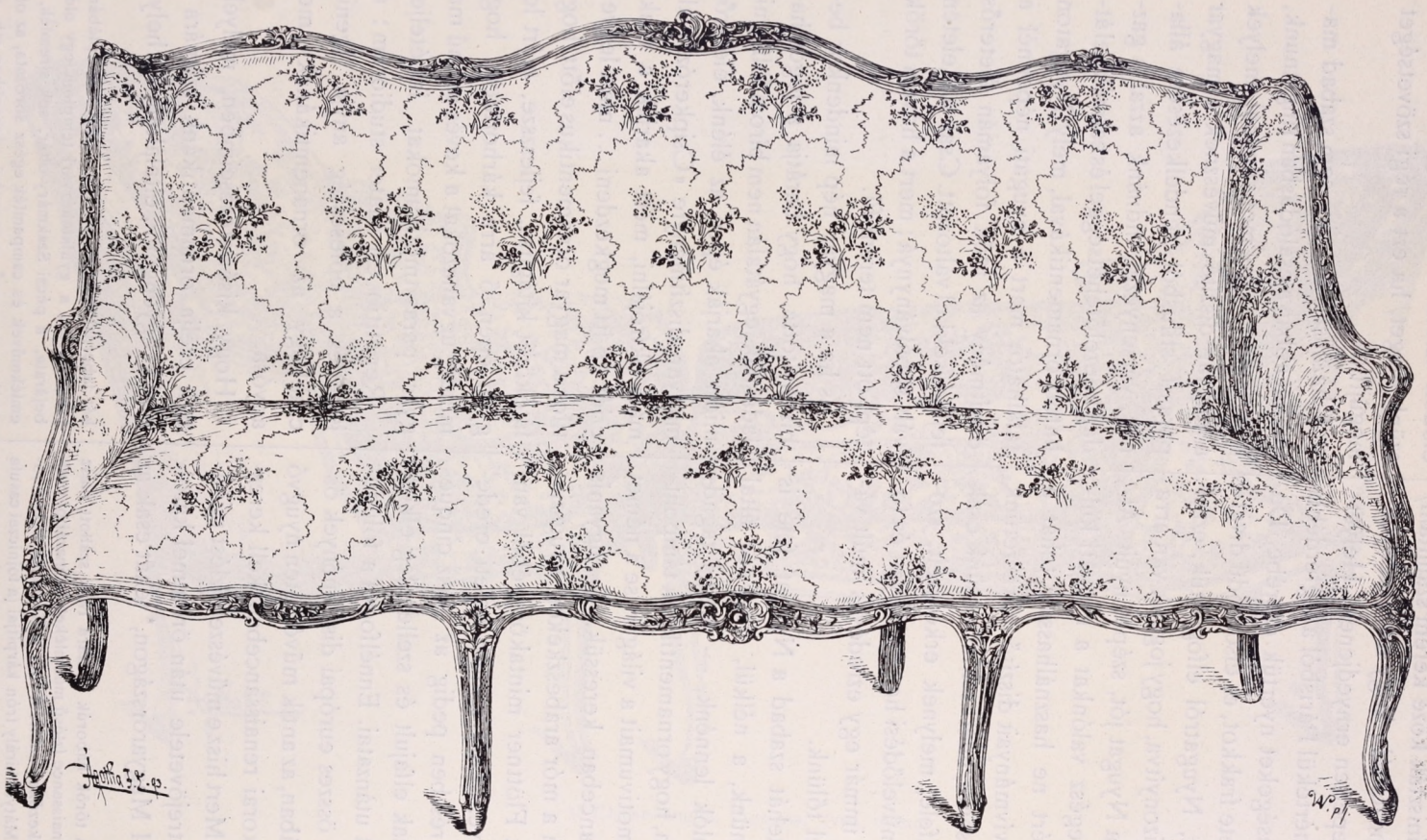
Módosítás nélkül a paraszt stílusnak szalonképességét kierőszakolni nem lehet. Találó példa erre az úgynevezett magyar paraszt bútor, a kék fedőfestékkel bemázolt láda. Az ily tárgyaknak,— mint az üzletemberek jól tudják, — keletjük nincs. Mert ezen ládáknál az iparművészeti eszthetikának azon alaptörvénye van megsértve, mely követeli, hogy az anyag és annak sajátságai figyelembe vétessenek s az a maga minőségében fölismerhető maradjon. De az ily ládáknál fölismerhető-e az anyag? A ki ránéz, ép úgy gondolhatja, hogy czementből, terrakottából, gipszből, pléhből vagy linoleumból van, mint azt, hogy fából.

Mi ennek logikai következménye? Egyedül és kizárólag az, hogy a magyar paraszt stílust sem szabad változatlanúl a művelt emberre erőszakolni, hanem előbb szalonképessé kell tennünk. És ez a jelszó van fölírva zászlómra, melyet a műiparért való küzdelemben mindig magasra fogok emelni.

A magyarokat odakint félázsiaiaknak nevezik, mert Ázsiából vándoroltak ide. De hiszen az indogermánok is ázsiai eredetűek. Hogy néhány évvel előbb kényszerítette őket a szükség a vándorlásra, ez csakugyan keveset változtat a dolgon... Ma mindenesetre mindnyájan európaiak vagyunk, és pedig civilizált európaiak, kiknek művészeti érzéke a régi görög és római művészet hatása alatt lényegesen eltért a keleti iránytól. (A női szépséget például a Keleten kilo szerint értékelik.)

Izlésünk általában finomabb és tisztultabb lett, különösen a rikító színek tekintetében. Ebben az irányban talán már túlzásig mentünk, hisz az utolsó emberöltőben a színérzék teljesen kiveszettnek látszott, mint erről fájdalom a modern öltözék tanúskodik.

A magyarok is — a férfiak és a nők egyaránt — a pompás, színgazdag nemzeti öltözéket, mely minden festői érzékkel biró kedélyre a legélénkebb művészi benyomást teszi (és e szépészeti szempontból magamat a legszél-

4. Pamlag. Sené mester munkája. Franczia, XVIII. század.

sőbb soviniszták közé kérem számítani) arra kárhoztatták, hogy a szekrényekben porlepetten ernyedjenek. Helyettük egyenértékül Párisból a legferdébb ízléstelenségeket nyertük cserébe. De ha a fekete frakkot, ez elsőrendű divathóbortot, Nyugatról elfogadtuk, ezzel be van bizonyítva, hogy jogunk van arra is, a mit a Nyugat jót, szépet nyújt. Áthatotta egész valónkat a nyugati kultura, miért ne használhassuk tehát a Nyugat vívmányait diszítő művészetünk fejlesztésénél, miért tekinthessünk csak a Keletfelé, melynek erkölcseit, szokásait, művelődési hagyományait és fogalmait immár egy ezredéves múlt választja el tőlünk.

Ha tehát szabad a Nyugat felé is tekintenünk, a nélkül, hogy ez által hazaárulók lennénk, — mégis tagadhatatlan, hogy ornamentikánk támpontjait és motivumait a világért se a német renaissanceban keressük. Ez ugyanis részben a mór arabeszkeken nyugszik, melyek Flöttner mintakönyvéből vannak véve, (tehát szintén keleti eredetűek), részben pedig az olasz cinquecentonak elfajult és szellemileg elkorcsosult utánzatai. Ennélfogva a fölüdülést az összes európai diszitmények ősforrásában, az antik művészeten nyugvó olasz korai renaissanceban kell keresnünk. Mert hisz e művészeti ízlést mindjárt létrejövetele után örömmel karolták fel Magyarországon,* tehát csak az elődök ízlése iránti kegyeletnek teszünk eleget, ha ezt a régi szövetséget megújítjuk.

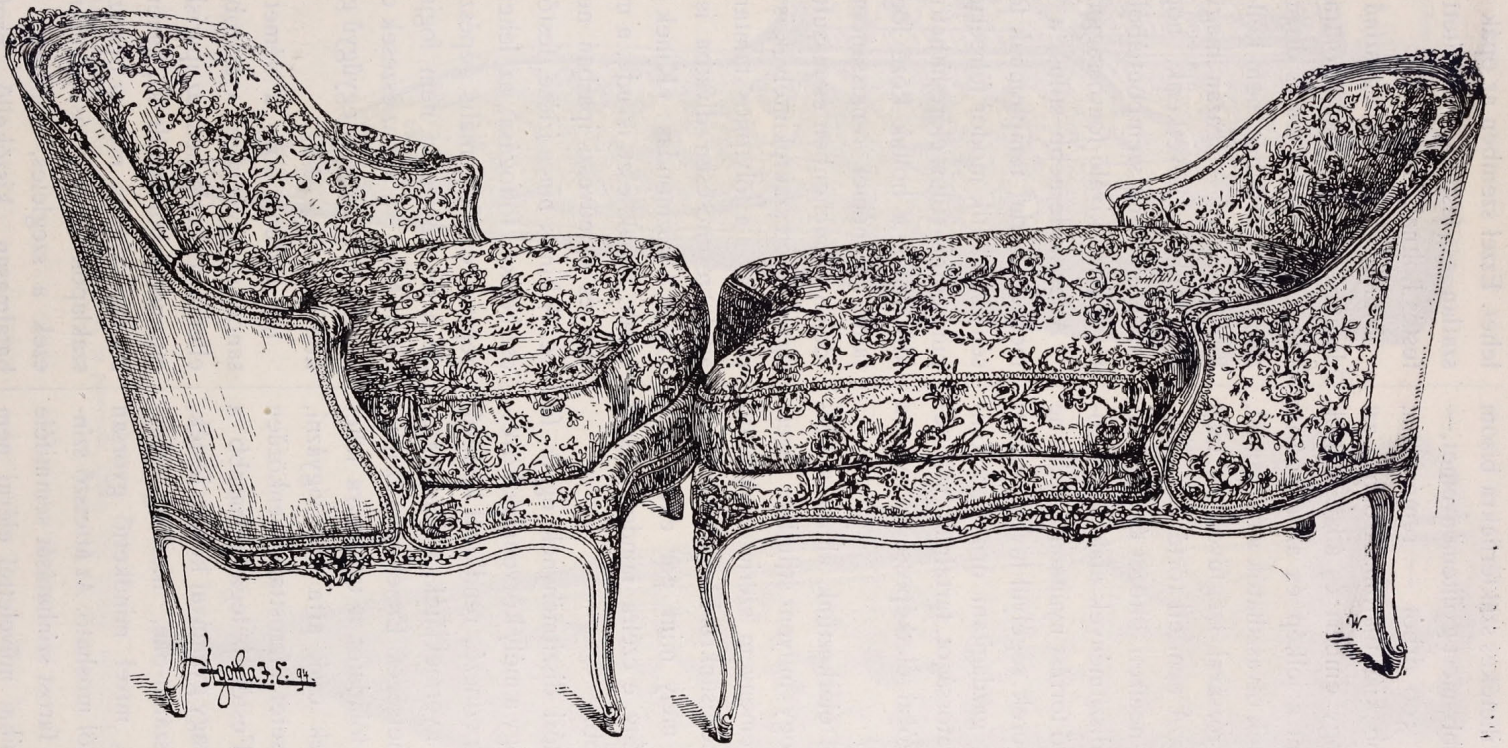
A hazafiság daczára sem szabad magunkat abban a csalódásban ringatnunk, hogy ama nehány motivummal, melyek a magyar diszítő művésznek a magyar paraszt stílusból rendelkezésére állanak, versenyezni tndnánk azzal a gazdag képzelőtehetséggel és eszmékkel áthatott ornamentikával, mely Nyugaton található, mert a nyugati népeknél a diszítmény az idők folyamán életerős fejlődésekkel változott. Csak a Keleten vált sóbálványnyá; mert a hová a török lép, ott nem terem fű.

És ha a magyar nép mindenkor bebizonyította, hogy barátja a jogos haladásnak, egyátalán nem bírom fölfogni, miért akarják épen az élénk, életerős magyar diszítményre «Csipkerózsa álmát» oktrojálni, mért akarják a reakcziót ép itt megkezdeni... mért legyen tilos a magyar ornamentikus előtt, hogy látókörét kitágítsa, fejleszsze, mért legyen épen ő arra kárhoztatva, hogy mindig ugyanazokat a kevés számú magyar parasztmotivumokat ismételje?

Repetitio est mater studiorum: az ismétlés a bölcsesség anyja. Igenis, csakhogy az ornanemtikának meg anyósa.

Hogy kisérletezéseimben, melyeknek czélja ornamentikánk számára új útakat egyengetni, eltaláltam-e a helyes

* A török háborúk daczára ránk szállott olasz korai renaissance ízlésű műemlékek halmazából csak a következőket említem fel; a Korvinák egész sorozata, Mátyás király trón kárpitjai (a fojniczai casula és galgóczi tapeta,) az esztergomi Bakócz-kápolna, két tabernakulum, a budapesti belvárosi plébániai templomban, a gyulafehérvári templom egy oldalbejárata, a pécsi Szakmáry-oltár, sok síremlék, az emlékművek és campanilék egész sorozata, az olasz uttól messze eső szepességi városokban stb. stb.

5. Chaise-longue. Franczia, XVIII. század.

irányt, azt illetékes szakférfiakra bízom annál inkább, mert gyűjteményemet,— több mint 500 drbot — reménylem, legközelebb kiállíthatom. Azonban azt hiszem, hogy emberi és állati alakok épúgy, mint a jelkép és az allegória, össze lesznek olvaszthatók a tulipánnal, liliommal, rózsával, szegfűvel, sőt még a szívvel is. A nemzeti történet és művelődés, a nemzeti öltözet és fegyverzet stb. a diszítmények alakítására közelfekvő bő forrást nyújtanak, miért ne szabadjon ezek segélyül hívása mellett fejleszteni, gazdagítani ornamentikánkat, változatosságot, tartalmat, mélységet, egy szóval életképességet nyújtva néki ezzel?

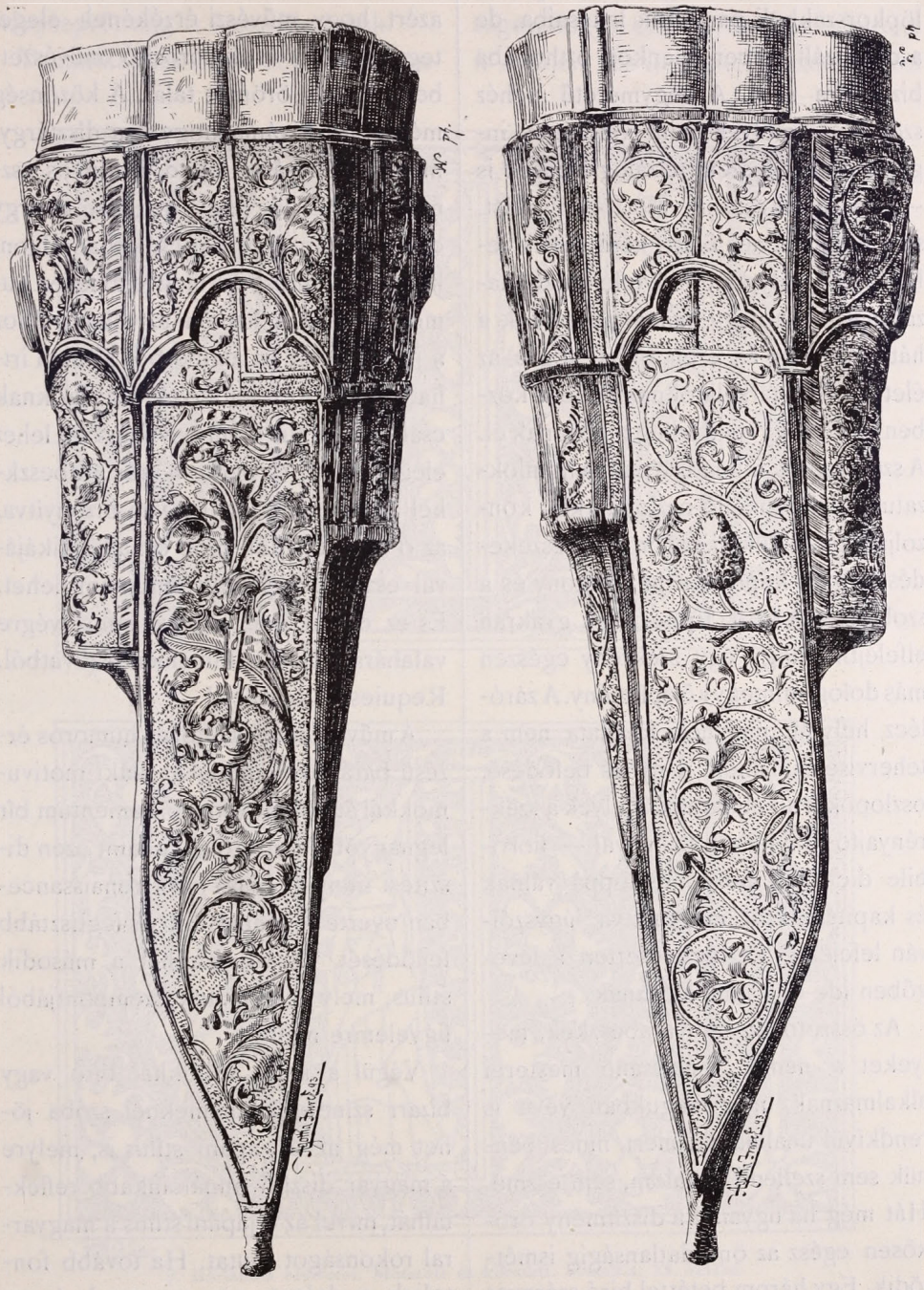
És ezzel elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy milyen stílusban égessünk? Véleményem szerint csak kettő áll rendelkezésünkre. Első sorban hazai stílusunk, mely mint par excellence síkdiszítmény, e czélra minden másnál alkalmasabb.

Az égetési diszítménynek egyik fő előnye, hogy a mély körvonalak következtében a színezés rendkívül könnyű, valóságos gyermekjáték, a félremázolás alig lehetséges. Ennélfogva az iparban ezt a föladatot a tanonczra lehet bízni, kinek csak arra kell vigyázni, hogy az ecsetet a farosttal egyenközűen vezesse. Festékül legalkalmasabb a firnisszel vagy gyantával kevert festék, tehát a szalon-olaj, illetőleg Mussini-festék, mivel mindkettő gyorsan szárad és jól mosható. Az áttetsző színnel festett farost színhatását semmiféle más technikai művelettel elérni nem lehet. Ezzel szemben az opák — átlátszatlan — festékkel készített sablonfestés holtnak látszik.

Miután pedig az egyszínű magyar diszítmény tulajdonkép contradictió in adjecto, és csak a színes diszítmény,— a melynek azonban nem kell épen rikítónak lenni — igazán magyar nemzeti, önként következik, hogy hazai ornamentikánk szempontjából a faégetési eljárás kiváló fontossággal bír.

A legmodernebb stílus, a Paestum melletti dóriai templomnak fölfedezésén és az antik modor félreértésén alapuló empir-stílus, előre láthatólag rövid idő múlva a holtak közé fog számíttatni. A német renaissancet, annak idején Münchenben és másutt még az úgynevezett szaktekintélyek is melegen pártolták s a folytonos tamtam-ütések által szerencsésen divatba is hozták. De az a közmondás: «Kinek Isten hivatalt, annak észt is ad», a művészetben és a művészi iparban nem válik be. A kinek nincs ízlése, festői érzése, eszthetikai fölfogása, az lehet kitünő gépszerkesztő, geniális gépészmérnök, de a diszítés terén nem fogja nagyra vinni. Mert «a mit az eszesek esze meg nem lát, észreveszi az egyűgyű gyermeki kedély.»

Igy történt, hogy a német renaissance (az úgynevezett «sörszobastílus») ellen a reakczió nem az ipariskolák és muzeumokból indúlt ki, hanem a közönség csinálta meg az oppozicziót, a szaklapok dédelgetése daczára. Hisz ezek a szegletes, nehézkes bútorok hatalmasan kiszökellő profiljaikkal

6. Utazó készlet tokja. Bőr domborított és ponczolt. Olasz, XVI. század. Spitzer-féle gyűjtemény.

beleillenek talán a kyklopok vagy czölöpkorszakbeli parasztok lakásaiba, de a czivilizált ember jelenkori otthonába bizonyára nem. A nagyméretű nehéz székek — melyek mint valóságos ingatlanok azt hiszem jelzálogképesek is — sem az étkezésnél való fölszolgálást, sem a kényelmes űlést nem teszik lehetővé. A sulypont helytelen alkalmazásánál fogva nagy hajlammal bírnak a hátra dölésre és ezen oknál fogva az életbiztosító társulatoknak kellene közben járni, hogy rendőrileg tiltassanak el. A szekrények, miniature palota homlokzatukkal, kiszökellő oszlopaikkal, konzoljaikkal és fülkéikkel örökös veszekedés tárgyát képezik a háziasszony és a szobatisztító közt. Építészeink gyakran elfelejtik, hogy egy szekrény egészen más dolog, mintegy kő épitmény. A zárólécz helyett, melynek föladata nem a teherviselés, hanem a nyílás befödése, oszlopokat alkalmaznak, melyek a szekrényajtó kinyitása alkalmával — horribile dictu — mozgó oszloppá válnak és kapitéljeiktől megfosztva, úgyszólván lefejezve, kétségbeesetten a levegőben ide-oda himbálódznak.

Az összefonott mór arabeszkek, melyeket a német renaissanc mesterei alkalmaznak, már magukban véve is rendkívül unalmasak, mert nincs bennük sem szellemi tartalom, sem eszme. Hát még ha ugyanaz a diszítmény örökösen egész az öntudatlanságig ismétlődik. Egy három betéttel biró szárnyas ajtón egyetlen és ugyanazon motivum akárhányszor 48-szor található. A fogyasztó és vásárló közönség, mely a művészi ipart csak kedvtelésből pártolja, azért, hogy művészi érzékének eleget tegyen, az ily «sokszorosító művészetben» kevés örömöt talál. A közönség méltán azt kivánja, hogy az a dísztárgy, melyet szállásába fogad, bizonyos eszmét fejezzen ki, hogy diszítése a tárgy czéljával bizonyos kapcsolatban álljon, hogy a diszítésben élet, eszme és humor legyen. A hajlam az allegóriához a jelképeshez az emberből ki nem irtható. De ha ezen jogos kivánságoknak csak a figuralis elem bevonásával lehet eleget tenni, ez pedig a mór arabeszkkel össze nem fér, be van bizonyítva, az ó német stílus mór ornamentikájával eszmét megtestesíteni nem lehet. És ez okból kell, hogy e stílus végre valahára teljesen kimenjen a divatból. Requiescat in pace!

A művészetnek költői és humoros érzésű barátjává mindig az alaki motivumokkal átszőtt növényi ornamentum bír legnagyobb vonzerővel, a mint ezen diszítési irány az olasz kora renaissanceban nyerte legnemesebb és legtisztább fejlődését. Ez volna tehát a második stílus, mely technikánk szempontjából figyelemre méltó.

Végül a sötét foltokkal biró vagy bizarr színezetű fanemeknél szóba jöhet még az új japáni stílus is, melyre a magyar diszítő annál inkább reflektálhat, mivel az ó japáni stílus a magyarral rokonságot mutat. Ha tovább fontoljuk a dolgot, arra az eredményre jutunk, hogy a világos diszítmény sötét alapon élénkebb hatást gyakorol, mint világoson a sötét, hisz világos alapon

sötét alakos motivumul mást mint a kéményseprőt alig is használhatnánk.

Technikánkra nézve ebből az következik, hogy nem elégséges konturokat, körvonalakat beégetni, hanem e technikában rejlő erő és sajátosság teljes érvényesítése végett múlhatlanul szükséges, hogy a diszítmény égetett háttért is nyerjen. És itt csekély eszközökkel

7. Bőrládika részletei. Metszett és kifestett. Franczia, xv. század.

oly hatást lehet elérni, a minő ezelőtt szinte lehetetlennek látszott.

Műiparunk alkalmazásának tárgyait

a bútorok, plafondok, ajtók, keretek, egyszóval mindazon tárgyak képezik, melyeknek a házban valódi czélja van. A teljesen czéltalan fali tányérokat, ezt a stílellenes belekontárkodást a majolika-festészetbe nyílván már azért is ki kell zárni a diszítendő tárgyak közűl, mert a magas házbéradó következtében nem igen találunk fölfüggesztésükre falfelületet.

Ép oly ízléstelenek az úgynevezett atrappok (pl. spárgaköteg alakú mustártartó, ugorkaalakú tollszekrény, szerecsenfőalakú tintatartó, kalap szivarhamúnak stb.), valamint a trivialis, használati czikkeknek izzótűvel való diszítés után dísztárgyúl való fölhasználása. Egy papucshősnő egészen el volt ragadtatva eszméjétől, midőn szolgálójának fapapucsát és szakácsnőjének sótartóját az égető tűvel kiczifrázhatta, szalonjában fölakaszthatta és erről rőfhosszuságú czikket írhatott. Az ily szépészeti hóbort fölötti öröm nem tarthat soká. Mihelyt az ujdonság varázsa megszűnt, az efféle holmik megindúlnak és Ahasvér módjára végig kóborolják a jótékonysági lotteriákat és karácsonyi bazárokat.

A pyrografiának lakásdíszül való fölhasználásánál — miután e technika mély vonalakat, tehát egyenetlen felületet idéz elő — csupán a függélyes lemezek jöhetnek szóba (a menyezet kivételével), az asztallapok azonban nem, mert hisz ezek úgyis terítő alá kerülnek. Az az eljárási mód ajánlatos, hogy az égetendő lapok előbb készíttessenek el és csak azután illesztessenek be hornyolt léczek segítségével az illető helyre, nem pedig megfordítva, hogy például a síma felületü szekrény előbb elkészíttessék. s azután égettessék. Ajánlatos pedig ez nemcsak kényelmi és kezelési szempontból, hanem a fa vetemedésére való tekintetből is. Az oly lemez, mely a keretből kivehető és úgy égethető, sokkal kevésbbé fog megvetemedni, mert az égetésnél egyenletesebben húzódhatik össze. De ezenkívül a megvetemedett lap nedves papirlemezek közé helyezve, ismét könnyen kiegyenesíthető. Hogy némely fa, pl. a barkócza puszpáng stb. mindig megvetemedik és hogy a fa középrészét mindenkor ki kell vágni, azt a praxisból tanúljuk meg.

Igen egyszerű intézkedések által elérhettük (Kolumbus-tojás!), hogy most már több milliméter mélységű vonalat is kifogástalan vonalvezetéssel tisztán égethetünk. Ez által az égetési diszítmény őshibájától, a rajz határozatlan elmosódottságától megszabadúlt és lényegesen megváltozott alakban, mint teljesen egyenjogú tag lépett be a diszítő művészetek sorába.

A fafaragásnál a testi megerőltetést, a berakott munkánál pedig a fojtó port eltűntetni nem lehet. Az égetésnél füst keletkezik ugyan, de ezt egy tölcsér és cső segítségével a kéménybe vezetjük, s így levegőnk tiszta marad. A pyrografia tehát a műkedvelőre nézve a legalkalmasabb. De magában az iparban is bizonyára mihamar kiváló szerepet fog játszani, mert minden akadály, mely a biztos, egyenletes és gyors mű-

ködésnek útjában állott, most már diadalmasan le van győzve.

Az égetési technika, kezdetben széntűzön izzított és minduntalan kihülő vas rudacskákkal dolgozott, később abban reménykedett, hogy a villamos szikra felhasználása által fog zöld ágra vergődni. A míg a villamosságot telepek útján magunknak kellett előállítani, ez a remény alig valósulhatott meg, de ma, midőn a villamos erőforrások tetszés szerint rendelkezésünkre állanak, a dolog jobbra fordult és nincs kizárva, hogy nemsokára ezt a hőforrást fogjuk fölhasználhatni.

Ez időszerint művészetünk legalkalmasabb eszköze a platina tű, a mely azonban még némi bénaságban szenved, mert bal kezünkkel vagy lábunkkal folyton működésben kell tartanunk a fujtatót, nehogy kifogyjon a légfuvás, mely nélkül az izzó tű életereje siralmas véget ér. De ha ezt a Sisifuszmunkát egy légkazán által pótoljuk, mely nyugodt és kényelmes módon teljesíti a benzinlég biztos és egyenletes szolgáltatását, akkor minden tagunk művészetünk számára szabaddá lesz. Egy hölgy a kezével azonban csak mintegy 20 kilónyi nyomást gyakorolhat, egy férfi pedig mintegy 40 kilónyit, holott egyes fanemek 50, 60, sőt 70 kiló nyomást követelnek. Ezek a kemény fanemek tehát eddig nem igen voltak az égetési technikára alkalmazhatók, az én eljárásom azonban ezt a nehézséget is legyőzi, e szerint bárminő anyag alkalmas, még a bőr is.

A legnagyobb időveszteséget eddig a háttér égetése okozta. Ezért különös súlyt fektettem arra, hogy ez időkiméléssel, a lehető gyorsasággal menjen. A járatlan kéz egy 27 cm. hosszú és ugyanoly széles táblát fínom minta szerint 6 óra alatt, nagyobb minta szerint pedig 3 óra alatt végezhet be, s ezt az időt a gyakorlott kéz felényire csökkentheti. Azonban az általam e czélra föltalált háttérégetők által még a kezdő is ugyanezen idő alatt bevégezheti a munkát, a mesternek pedig legföljebb $^1/_2$—2 óra kell e czélra, úgy, hogy ennek a munkának a bére legföljebb 40 kr. lehet. Ha még több időt akarunk megkimélni, akkor a khemiához fordulunk, s a hátért szivacsvonásokkal néhány percz alatt megpáczoljuk. Magától értetik, hogy ez esetben a hatás sokkal csekélyebb. A sima, sötét fölszínben soha sincs élet; csak az által nyer életet, ha az izzó tűvel egyenetlenségek képződnek, melyek a nyugodt felületekből álló diszítményeket annál díszesebben kiemelik. Ez okból a háttérnek általam föltalált kiképzése a teljes hatás elérésének lényeges mozzanata. Míg az égetési technikáról szóló tankönyvek — mert sajnos ilyenek is vannak — háromféle háttért említenek, minta-gyűjteményemben több mint 260 különféle háttér szemlélhető és még vagy 200 egyelőre in petto van.

A sok száz részre fürészelt intarsialemezt csak az enyv kötő ereje tartja együtt, ennek elenyésztével szétomlik, mint ezt a régi olasz templomi karzatszékeknél szomoruan tapasztaljuk. A faragványok örökös por-

és baczillus-fészkek, s csak akkor térnek nyugalomra, ha egyenetlen felületük símára kopott. A fafestményeknek, különösen a politurozottaknak, fényes tükröző ábrázatját a törlő rongyban előforduló legkisebb homokszem szétszaggatja. Fényességük csak nagy nehezen tud beleilleszkedni a mindennapi életrendbe. Az égető diszítés ellenben, ha mély körvonalakkal bír és olaj vagy mussini-festékkel van megfestve és azután olajkenczével, végűl pedig lakkal van fixirozva, sokkal durvább kezelést is eltűr. A vízzel való mosást is elszenvedi, a mi nagy dolog. Az égetett lemez, mely egységes egészet képez, ha fejszével szét nem rombolják vagy Szent-Flórián útján meg nem semmisűl, minden tekintetben elpusztíthatlannak tekinthető.

A valódi intarsia, s különösen az olasz quattro- és cinquecento-korbeli, minden síkdiszítménynek, tehát a mi művészetünknek is a legelső tanítómestere volt és kell is, hogy maradjon. Mindazáltal nem szükséges, hogy ezt saját művészetünk rovására istenítsük, mert az intarziánál egyszerre 4—8 (sőt gépi uton még kétszerannyi) lemezt állíthatunk elő egyszeri fürészeléssel. A famozaiknál megfelelően legyalult 5—8 czentiméter hosszú fadarabokat enyvezünk össze egy köteggé, s ha ez készen van, keresztbe, furnir vastagságban tucatszámra fürészelünk belőle famozaikokat. Tehát itt is, ott is tömegtermelés van. A fafestésnél (intarzia utánzat) a fényezett lemeznek nyirkosság, forróság, homok elleni érzékenysége nagyot nyom a latban. Ezt ugyan ellensúlyozza a lemez egységes alkata és a legfinomabb és legtisztább kivitel lehetősége. Mert kézzelfogható, hogy a tollal vagy ecsettel létrehozott vonal a fürészelt vonalat mindenkor felülmúlja. Még a legbiztosabb kézzel beégetett mély vonás sem versenyezhet vele. De annál jobb! mert ezáltal arra vagyunk utalva, hogy az égetési diszítésre való tervezeteket az eddig szokásosnál monumentálisabb és hatásosabb módon alakítsuk.

Ha a lánczhidon át Budára mehetek, nem fog eszembe jutni egy kötél kifeszítése, hogy azon tánczoljak át. Ép így ha igen egyszerű módon ecsettel megcsinálhatok egy szépia- vegy tusrajzot, minek kínlódjak azzal, hogy ízzó tűvel igyekezzem ezt utánozni. A szépiarajz égetett utánzata nem tartósabb, mert úgyszólván csak oda van lehelve, nem is szebb és nem is készűl oly gyorsan; tehát nem egyéb, mint egy költségesebb szurrogatum, vagyis nevetséges dolog. A pyrografiának sok oldalú alkalmazhatósága nem arra való, hogy hallatlan fáradsággal és időpazarlással félig-meddig oly hatásokat mutassunk, melyek más technikák által könnyebben és sokkal jobban elérhetők, — hanem igenis arra való, hogy minden nehézség nélkül oly diszítéseket nyerhessünk, melyek más eljárás által el nem érhetők és eddig nem is léteztek, s a melyek a színes intarsia bájait a faragott alapú domború mű plasztikus hatásával egyesítik, anélkül, hogy az igazi sík diszítmény varázsát elvesztenék.

Magától értetik, hogy nem mindenki fogja az általam elért eredményeket prima vista azonnal utánozni. Sokak előtt rejtélyes lesz, hogy törekvésük min szenved hajótörést. Ennélfogva egy mozzanatra kell figyelmeztetnem. Mindig voltak és lesznek is oly műipari technikák, melyek a hozzájuk kötött gondosságnál és az általok megkövetelt speciális előszeretetnél fogva inkább a művészethez, mint a gyártáshoz hajlanak. Ilyenek például a Boule-munkák. Az ily festői művek tömeges gyártását nem is tudom igazán elképzelni, mert minden Boule-butor egy-egy mestermű, melyet csak egyéni alakítás hozhat létre. Ép ilyen a pyrografia. Ha igazi hatást akarunk, akkor — amint magam is tenni szoktam — minden diszítményt az illető lemezen kell megszerkeszteni, legalább abban az esetben, ha oly fanemmel van dolgunk, mely már maga is szép rajzu rostozattal bír. Hogy az az erősebb rostozatu falemez — mint például a magyar kőrisfa — más, vaskosabb díszítményt igényel, mint az olyan falemez, melynek rostozata egészen elmosódik, az magától értetik. A vaskosabb diszítmény az ily elmosódó fán durván, ellenben a rostos fán finomabban hat, mert ennél a nagyobb terület ürességét a rostok rajza ellensúlyozza. Az is magától érthető, hogy az ilyen egészen különleges, jellegzetes technika magának úgyszólván önálló stílust teremt, Lehet rajzokat szerkeszteni, melyek nagyon időrablók, ellenben lehet olyanokat is, melyek ép oly hatásosak, de igen gyorsan égethetők. Igy például az ékes olasz diszítménynek egyik fő motivuma a graciózus spiraléban meghajló keskeny virágszár, mely a rajta levő virágtól többszörösen átmetszetik. De egy ily spiralénak szép egyenletes gömbölyü kiégetése — ami pedig szükséges, mert a szegletes spiralé nyomoruságosan néz ki — már jelentékeny gyakorlatot igényel. Oly vonaloknál, melyek egymástól csak 1—2 milliméternyire párhuzamosan haladnak, a közbeeső farész mindig kiég. Erről tehát a pyrografiában le kell mondani. A mintegy két czentiméternyi kör létrehozatalára már sikerült módot találnom. Az egyenes vonalak vas vonalzóval égethetők. Azon a fejlődési fokon, melyre a pyrografia most már felvergődött, a butoripar szempontjából bátran versenyezhetne az intarsiával és a faragással. Szépészeti szempontból a fölhasznált anyaghoz (t. i. első sorban a fához) és annak sajátságaihoz annyira hozzásimúl, mint semmi más eljárás. Égetni ugyanis csak fát lehet, faragni vagy fűrészelni márványt is.

Természetes, hogy a szépészettel való összeütközés elkerülése végett óvakodnia kell attól, hogy a természettől meghatározott korlátokat áthágja és hogy más technikák mesterségébe belekontárkodjék. Minden technika eddig a létérti való küzdelemben csak úgy tarthatta fenn magát állandóan, ha saját anyagához és ennek sajátságaihoz alkalmazkodott.

Tulkapások, extravagancziák — mint különczségek — divatba jöhet-

nek ugyan, de a divat változik és pedig nagyon gyorsan. Csak az anyag marad. Midőn a fametszés az aczélmetszés látszatát öltötte magára, úgy megbámulták és csodálták, mint az aranyborjút. Ma már az ily ízlésbeli tévelygést alig tudjuk fölfogni. Mi haladó epigonok immár arra a belátásra jutottunk, hogy a fametszésnek jellemzetessége, melylyel minden más művészetet fölülmúl, nem a fekete, hanem a fehér vonalban rejlik. Ebből eredt a még ma is virágzó árnyalati fametszet egyeduralma, holott a fac-simile fametszetet a horganynyomat már kiszorította. Ép így fog itélni az utókor az eddigi modern kisérletek felett, melyek arra irányúlnak, hogy az ízzó tű a finom ecsettel versenyezzen. Hiszen szerencsésen túl vagyunk már a domború himzésű, üvegszemű majompincsekkel diszített lábszőnyegeken, meg a természetes virágokkal, cseresznyékkel, dinnyékkel stb. ékített asztallapokon (melyeken petroleumlámpa áll) és melyeket egyszerűen legyalultak.

Ajánlásra méltó, hogy az üvegfestészetet vegyük mintául. Az e technikánál előforduló vas kereteket és ólmozásokat csak azok a művészek találják zavaróknak, akik az olajfestmények fogalmától nem bírnak megszabadúlni, mivel ezek az üvegfestészet számára nem tudtak oly kartonokat készíteni, melyekért lelkesülni lehet. Ellenben azok, kik kompoziczióikban az ólom vonalat követték, mihamar rájöttek, hogy e szükséges erőteljes vázvonalak a monumentális hatásnak lényeges tényezői. Rájöttek, hogy ha az anyaggal és annak sajátságaival számot vetnek, az illető technikában rejlő hatást teljes mértékben elérhetik; azonban ekkor a naturalizmust el kell hagyniok és a megtámadott idealizmusnak kell újra hűséget esküdniök.

Ugyanez áll a mi technikánkra nézve. Ha ez az eddig csak felületes módon kivihető vonástól félrevezetve arra az ambiczióra ragadtatja magát, hogy az aquarellistákkal versenyezzen, ha sokkal büszkébb, semhogy a műiparral összeköttetésbe lépjen, akkor sohasem fog az úgynevezett magasabb művészet színvonalára emelkedni, sohasem fogja tisztelőinek szaporodását remélhetni. Csak ha e szépészeti tévelygésből a saját hivatását képező diszítési térre szerényen visszavonúl, ha a Ludwig Richter, Kate Greenaway Walter, Cran-féle stb. genreképecskéktől, a tájképektől, a festményutánzatoktól és a zsoldos bajnokoktól elfordúl és a stilizált, emberi és állati alakokkal szellemesen és humorosan élénkített diszítményekre veti magát, csak ekkor lesz képes, mint magasabb fokú technikai művészet, az összes hazai műipar javára betölteni azon kiváló hivatását, melyre képességénél fogva a természettől utalva van.

Dr. báró Weissenbach János.

A KARYATIDÁK.

Egészen a legújabb időkig az a vélemény volt elterjedve, hogy a khaldeaiaknak nem volt szobrászatuk. Ennek a véleménynek az volt az alapja, hogy semmiféle szobrászati emlék nem maradt ránk a khaldeaiaktól. Már pedig az igen valószinűtlen, hogy egy nép összes szobrászati alkotásai elveszszenek, így annak megmagyarázására, hogy miért nincsenek jelenleg khaldeai szobraink, azt kellett állítanunk, hogy e nép egyáltalán nem gyakorolta a szobrászatot.

Ezen nézet csak 1881-ben dőlt meg, mikor Léon Heuzey a *Revue archéologique*-ben közzétette Sarzec franczia konzul egy levelét. Kitünt ebből, hogy Sarzec Telloban ásatásokat végzett és ezen alkalommal több khaldeai szobrot találtak. Ezek közül bennünket most csak azok a szobrok érdekelnek, a melyek hasonlítanak a görög kanephorosokhoz. Ilyen van kettő is a párisi Louvreban. Mindakettő női alakot ábrázol, fejükön alacsony kosár van és azt fölemelt kezükkel tartják. A kosárban valószinüleg föld volt s a nők temetéshez készülhettek, hogy a fejükön vitt földdel a halottat elföldeljék.

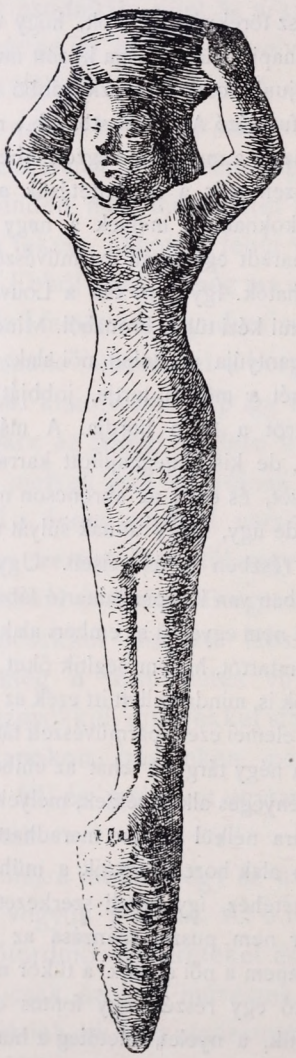
Ilyen kanephorosok, kosárhordók nagy számmal találhatók a görög szobrászat emlékei között, csakhogy ott nem földet vittek a kosárban, hanem áldozati szereket. Ezen különbség igen természetesen magyarázható abból, hogy a görög kosárvivők nem halottat elföldelni, hanem az istennőnek áldozatot bemutatni készültek.

Mindezen alkotásokban a művésznek nem volt egyéb czélja, mint a valóság egy jelenetét minél pontosabban, minél hűbben bemutatni. Kiszakított az életből egy jelenséget, azt, a mikor az ember valamivel el van foglalva, és ezt utánozta, kifaragta. A khaldeai szobrász azt a pillanatot választotta, mikor a nő fején a földes kosárral a megholtat beföldelni indul ; a görög kanephorosoknál pedig azt, midőn a leány áldozatot szándékozik bemutatni az istennőnek. Nyilvánvaló, hogy itt a művész törekvése az volt, hogy az embert mindennapi foglalatossága között mutassa be. Gondoljunk csak a diszkusdobó athletára, vagy a fuvolázó Apollóra stb. stb., mindegyik hű utánzata a munkáját végző embernek.

Egészen más a rendeltetésük azoknak a női alakoknak, a melyek a nagy számban ránk marədt egyiptomi iparművészeti tárgyakon láthatók. Így p. o. van a Louvreban két egyiptomi kézi tükör bronzból. Mind akét tükör fogantyúja meztelen női alak. Az egyik bal kezét a mellén tartja, jobbját lelógatja s a tükröt a fején hordja. A másik kiterjesztett, de kissé meghajlított karral tart egy abroncsot, és ezen az abroncson nyugszik a tükör, de úgy, hogy annak súlyát mégis nagyobb részben a fej viseli. Ugyancsak a Louvreban van két parfömtartó fából. Ezeknél már nem egyedül az emberi alakok tartják a parfömtartót, hanem segítik őket, a vékony oszlopok is, mindamellett itt ezek az alakok lényeges elemei ezen iparművészeti tárgyaknak. Ezen a négy tárgyon tehát az emberi alakok olyan lényeges alkotórészek, melyek az egésznek kára nélkül el nem maradhattak volna; minden alak hozzá tartozik a műhöz, annak szerkezetéhez, így valódi szerkezeti elemek. Itt már nem puszta utánzása az életnek a czél, hanem a női alakok a tükör meg a parfömtartó egy részét, egy fontos elemét helyettesítik, a nyelet, illetőleg a hordozó állványt. Ilyen tükrök maradtak ránk Etruriából és máshonnan is, az elterjedésük tehát általános volt. Még állati alakokat is találunk szerkezeti elemként Asziriában, Egyiptomban, s az ó kor többi népeinél is, így Salamon templomában a nagy érctenger 12 ökör hátán nyugodott.

De nemcsak az iparművészeti tárgyakon szerepelnek emberi alakok, hanem az épité-

szetben is megtaláljuk. Nézzük csak az egyiptomi építészetet. A nagy pillérek meg a kapubejáratok előtt közvetlen a falhoz támasztva emberi alakokat találunk, mint p. az ipszam-

Khaldeai kosárvivő szobor.

buli kis templom homlokzatán vagy a Medinet-Abut templom pillérei előtt. Itt azonban az emberi alakok még nincsenek szerves kapcsolatban az épülettel, az alakok csak dekorálásra szolgálnak, mert az építészet szempontjából egészen el is maradhattak volna, úgy hogy az emberi alakok ilyetén fölhasználása még némileg a szobrászat körébe vág.

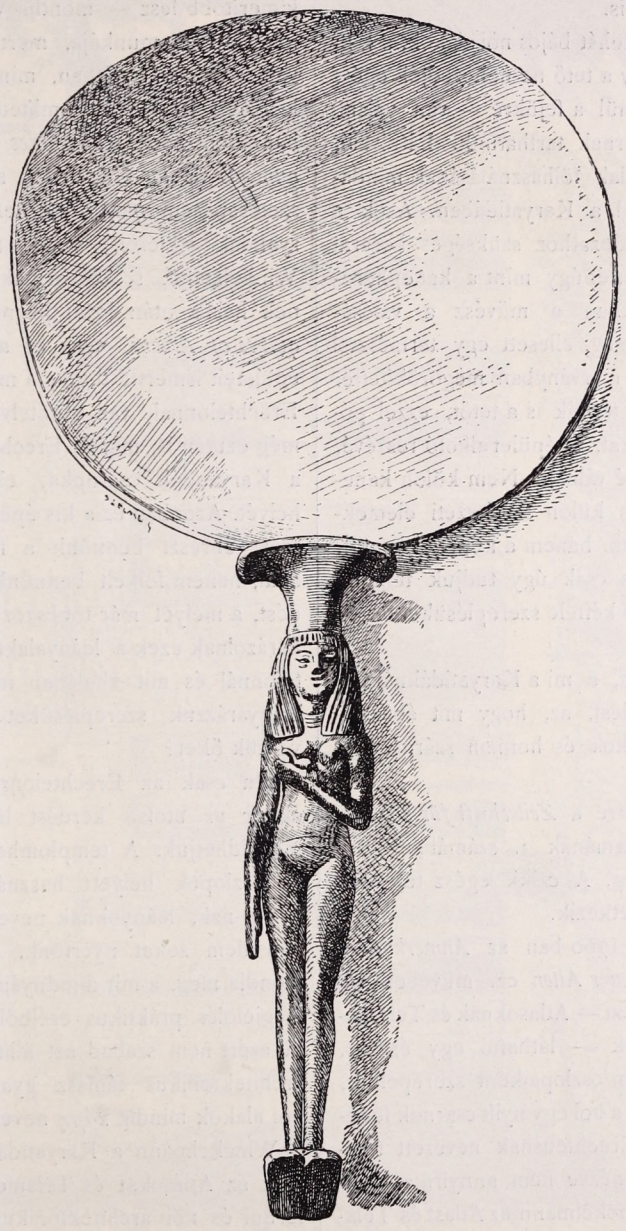
Vannak azonban épületek, a hol az emberi alakok már mint szerkezeti elemek szerepelnek. Már Khaldeában találkozunk olyan alkotásokkal, a melyeknél az emberi alakok a szerkezet egy részét képezik. Így p. o. a Britt Muzeumban levő babiloniai töredéken két férfialak tart a fején egy nagy faltömeget, vagy a khorszabadi városkapunál, a hol a kapu íve két — emberből és állatból kombinált fantasztikus — alakon nyugszik. Sőt még régebbről Egyiptomból is maradtak ránk ily emlékek. Gizehben az V. dinasztia idejéből maradt fönn egy masztaba, a melynek a nyilását két emberi alak köríti s ezeknek a fején nyugszik, legalább részben, a masztaba teteje.

Még világosabb bizonyítékra akadunk a görög művészetben. Az Agrigentben levő Zeus templom tetőgerendáját úgynevezett Atlasok vagy Telamonok tartják. Ezek hatalmas férfialakok, a kik meghajlított karjukkal és fejükkel egyiránt tartják a gerendát, úgy hogy annak súlya arányosan oszlik meg kezükön és fejükön. Itt már az emberi alak tisztán az oszlop helyett van, annak helyét foglalja el és az épületnek lényeges, alkotó elemévé, szerkezeti részévé lett.

A művészetek ezen emlékei tehát két osztályba sorozhatók. Az elsőbe tartoznak a kanephorosok, a hol a természet egy jelenségének hű utánzata a czél, a másodikba tartoznak az iparművészeti tárgyak és az építészeti emlékek, hol az emberi alak belép az alkotmány vagy az épület szervébe, annak egy elmaradhatatlan, fontos alkotó része, szerkezeti eleme. Rendeltetésüket illetőleg p. nincs semmi külömbség az egyiptomi tükrök karcsú nőalakja és az agrigenti templom hatalmas, erőtől duzzadó Atlasa közt.

És ha ezek után áttérünk a Karyatidákra, a Erechteion ezen bájos női alakjaira, akkor rögtön világos lesz, hogy ebben a tekintetben mi az érdekes bennük?

Az athenei Erechteion nyilt oszlopcsarnokának teteje nem oszlopokra, hanem karcsú

Egyiptomi tükör.

női alakokra támaszkodik. Ezek a női alakok az úgynevezett Karyatidák, és ezeknek révén ismeretes — legalább legnagyobb részben — a Karyatida név is.

A Karyatidák tehát bájos női alakok, a kiknek a fején, hogy a tető ne nehezedjék egész súlyával közvetlenül a fejükre — van valami téve, a mit kosárnak tarthatunk. Látnivaló, hogy az emberi alak fölhasználásának mindakét módja egyesül a Karyatidában. Azok a fiatal leányok áldozathoz szükséges kosarat visznek a fejükön, épúgy mint a kanephorosok, ábrázolásukban a művész a valóságot elevenítette meg, ellesett egy természeti jelenetet és azt márványban megörökítette. De a Karyatidák tartják is a tetőt, ezzel pótolják az oszlopokat, az épület alkotó részévé, szerkezeti elemmé válnak. Nem külön kanephorosokkal, nem külön szerkezeti elemekkel van itt dolgunk, hanem a kettővel együtt. Jelentőségüket is csak úgy tudjuk teljesen méltányolni, ha e kétféle szereplésüket tekintetbe veszszük.

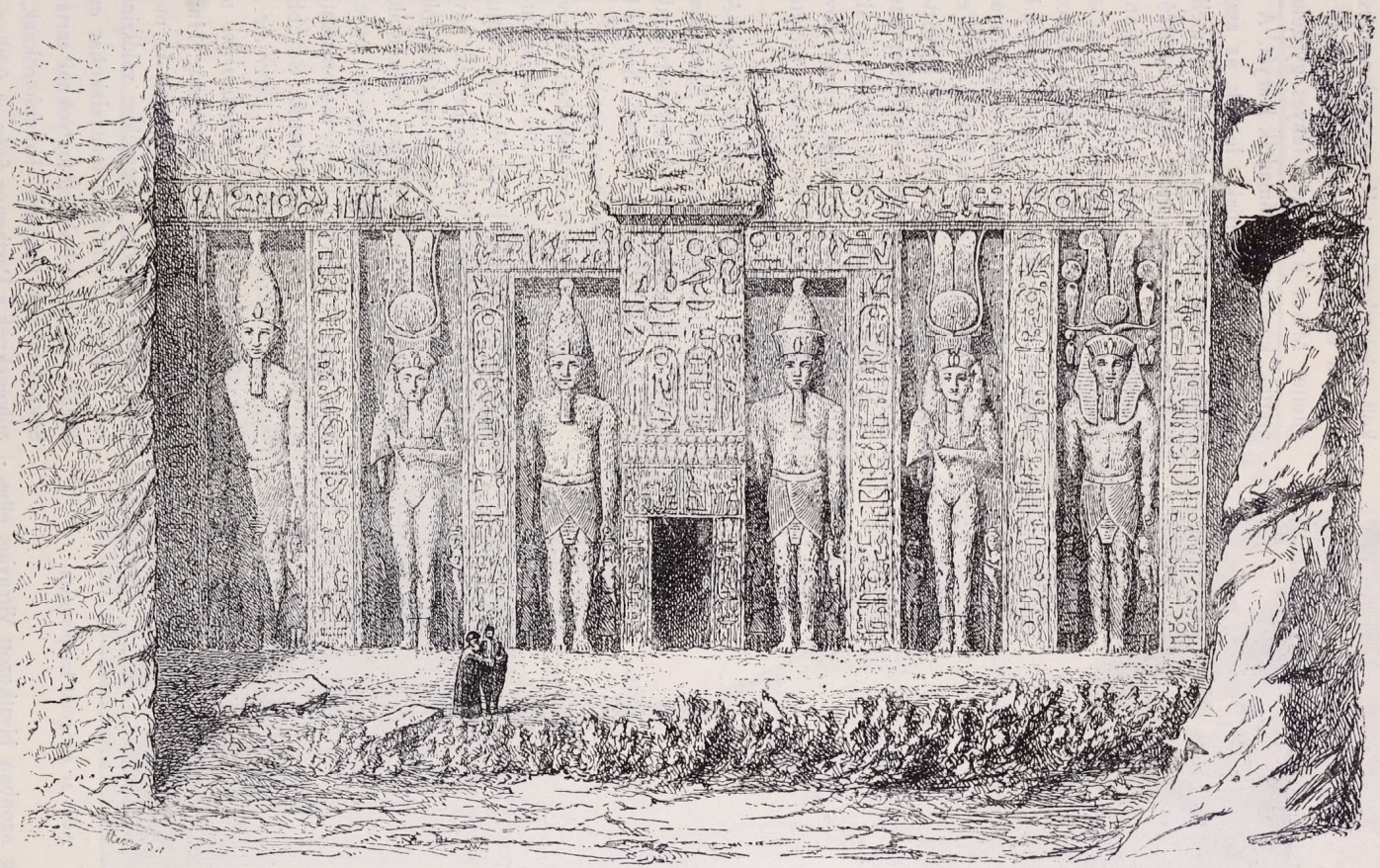
A másik kérdés, a mi a Karyatidáknál felhíjja az érdeklődést, az, hogy mit ábrázolnak ezen női alakok és honnan származik a nevük.

Ezen kérdésekre a *Zeitschrift für bildende Kunst* VI. évfolyamának 2. számában Paul Wolters felel meg. A czikk egész terjedelmében alább következik.

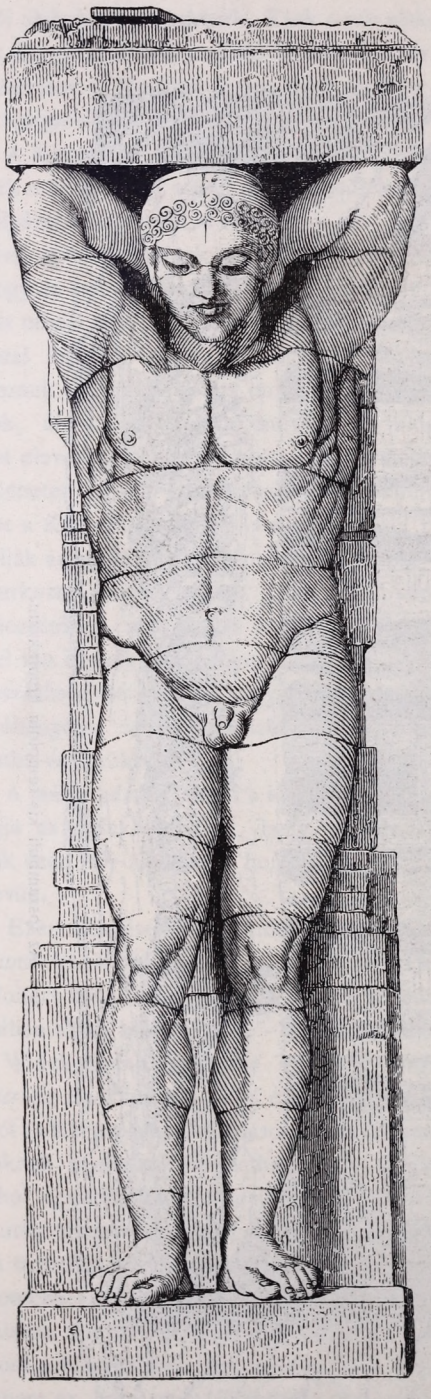
Winckelmann 1760-ban az *Anmerkungen über die Baukunst der Alten* cz. művében igy szól: «Karyatidákat — Atlasoknak és Telamonoknak is nevezik — láthatni egy érmen, a hol egy templom oszlopaiként szerepeltek, azután Athenben, a hol egy nyilt csarnok födelét tartották, az Erechteusnak nevezett templomban.» Ránk nézve nem annyira az csodálatos, hogy Winckelmann az Atlast és Telamont a Karyatidával egy jelentésűnek veszi, hanem az, hogy mily fölületesen ismerte ezt a ma már általánosan híres építményt. Igaz, hogy ezen sorok írását megelőzték Revett és Stuart munkálatai, melylyel Athen építményeit megint a művelt világ közkincsévé tették, hanem eredményeik könyvalakban még akkor nem jelentek meg. Winckelmann ezt a művet nagyon várta, «mert sokkal bővebb és kimerítőbb lesz — mondja Winckelmann — mint le Roy munkája, mert azok annyi évig voltak Görögországban, mint a hány hónapig le Roy.» Le Roynak említett munkája 1758-ban jelent meg *Ruines des plus beaux monuments de la Grèce*. Ez a munka természetesen nem nyujthatott helyes képet a Karyatidák stiljéről. Csak 1787-ben, tehát Winkelmann, sőt Stuartnak, a mű szerzőjének halála után jóval jelent meg az *Antiquities of Athens*, mely az athenei akropolis épületeit ismertté tette; a második fejezet az Erechteionnak van szentelve. Sokáig tartott még ezután is, míg az Erechteion, különösen a Karyatidák csarnoka, elnyerhette méltó helyét. Azonban ez a kis épület nemcsak tetszést ébreszt bennünk a formák szépsége által, hanem fölkelt bennünk egy olyan kérdést, a melyet már többször tárgyaltak. Mit ábrázolnak ezek a leányalakok itt az Erechteionnál és mit általában máshol? Hogyan magyarázzuk szereplésüket és miként nevezzük őket?

Ha csak az Erechteionra szorítkozunk, akkor az utolsó kérdést látszólag biztosan megoldhatjuk. A templomhoz tartozó fölirat az oszlopok helyett használt női alakokat *κόραι*-nak, leányoknak nevezi. Evvel azonban nem sokat nyertünk, e szó csak azt mondja meg, a mit mindnyájan látunk. Ez a megjelölés praktikus czélból megfelelhetett, de azért nem szabad azt állítanunk, hogy az architektonikus támasz gyanánt fölhasznált női alakok mindig *κόρη* nevet viseltek.

Winckelmann a Karyatidák neve alá foglalta az Atlasokat és Telamonokat. Hogy a férfiui és női architektonikus alakok összefoglalása nem helyes, az bizonyos. Winckelmann azt hitte, hogy a római Pantheont ékítő Atlas vagy Telamon szintén Karyatida volt. Ez ellen már Lessing felszólalt és hivatkozott a régi nyelvszokásra, hogy t. i. *Καρυᾶτις* nőnemű. További bizonyításra nincs is szükség.

Az ipszambuli kis templom homlokzata.

Atlas az agrigenti templomban.

Lessing azonban hivatkozott Vitruvius elbeszélésére, mely a Karyatidák eredetéről szól: «Ha az építő mester az épületnél márvány, hosszú ruhás női alakot, úgynevezett Karyatidát és fölötte egy gerendát alkalmaz, tudnia kell a következőket: Karya, peloponnesusi város, a többi görögök ellen a perzsákat segítette. Mikor a görögök fényes győzelmet arattak, közösen megtámadták Karyát. A várost elfoglalták, a férfiakat leölték, az asszonyokat rabszolgáikká tették és e mellett nem engedték meg nekik, hogy a matrónai viseletüket letegyék, hogy a szégyenük annál nagyobb legyen; ugyanakkor az építészek nyilvános épületeknél az ilyen karyai asszonyi alakokat oszlopoknak használtak, hogy a karyaiak büntetésének emléke az utókorra is megmaradjon. Épigy a spártaiak annak emlékére, hogy Pausanias királyuk legyőzte a perzsákat, a zsákmányból csarnokot építettek és ott az elfogottak szobrait, barbar ruhában a tető támasztására használták, ennek következtében szeretik a perzsa alakokat architektonikus támaszként használni.»

Vitruvius ezen elbeszélésének hitelességet nem igen lehet tulajdonítani. Elmondja a Karyatidák keletkezését és egyszersmind a perzsa alakokét is. Nyilvánvaló, hogy a két történetet együtt találta és együtt hagyta.

Stuart elfogadta első munkájában Vitruvius nézetét, hogy az Erechteion női alakjai karyai asszonyok. De már E. Q. Visconti rámutatott arra, hogy a fölirat *χόραι*-nak nevezi őket; szerinte nem foglyok vannak ábrázolva, hanem karyai leányok, a kik a fejükön áldozati szereket hordtak. Helyesen jegyezte meg, hogy az ó korban fogoly asszonyokat az építészetben nem szerepeltettek. Bővebben tárgyalta a kérdést Böttiger: *Ueber die sogenannten Karyatiden am Pandroseum und über den Missbrauch dieser Benennung*. Hangsúlyozta azt, a mit már Lessing is mondott, hogy Vitruvius elbeszélése valószínűtlen, hogy az erechteioni leányalakokat egyáltalán nem lehet lealázott foglyoknak tartani. Sokkal inkább tarthatók kanephoroknak, a milyeneknek a Parthenon ővén is föltűnnek. Érdekes, hogy ezt már le Roy is említette. Azt mondta, hogy a leányok fején a kapi-

A Karyatidák csarnoka.

telek kosarak és a leányok kosárhordók és Athena tiszteletére rendezett ünnepélyeken szerepeltek. Ez a vélemény téves, de a legújabb időkig tartotta magát. A félgömbölyű tárgyaknak a leányok fején semmi közük a κανοῦν-hoz, az áldozati kosárhoz, a melynek egészen más az alakja. Ez nem egyéb, mint egy sajátságos alakú oszlopfő — mondhatni talán, hogy jón oszlopfő voluták nélkül — így nem tarthatjuk őket kanephoroknak, Athena tiszteletére előkelő leányok teljesítettek bizonyos szertartásokat, a mit bizonyít a Parthenon keleti öve, a hol ezek a szűzek ünnepi menetben jelennek meg. Ilyen szűzek azok is, a kik az Erechteion előcsarnokának tetőjét tartják, az istennő tiszteletére rendelve. Nem kénytelen, kényszerített szolgálat ez, a mint Vitruvius meséli, hanem megtisztelő szolgálat, s a szűzek büszkén és biztosan szentelik magukat az istennő tiszteletének és a templom ékesítésének.

De miként keletkezhetett Vitruvius meséje? Ha föl is tesszük, hogy Vitruvius nem az Erechteionra gondolt, van számos női alak, a melyeket Karyatidáknak szokás nevezni és ezek közül egyiken sincs nyoma a szolgaságnak.

A legrégibb nyoma az építészetileg fölhasznált Karyatidáknak a IV. Kr. e. század második feléből származik. Lynkeus, a történetiró Duris testvére, egy ismeretes parazitának, Eukratesnek, egy tréfás mondását tartotta fönn. Ez gúnyolta az épületet, a melyben lakomáztak, azt mondván, hogy itt úgy kell enni, hogy a bal kézzel a tetőt kell tartani, mint egy Karyatidának, hogy be ne szakadjon. Hogy milyen volt az a Karyatida, a melyre Eukrates gondolt, azt nem lehet eldönteni. Vitruvius a Karyatidán egy hosszúruhás gazdagon diszített női alakot ért, de ez elbeszélése nem történethű. Egészen érthetetlen Vitruvius elbeszélése, hogy egy kis városka, a mely még hozzá a spártaiak alattvalója volt, a külellenséggel szövetkezhetett volna. Vitruvius ezt csak azért mondja, hogy a perzsa foglyok építészeti fölhasználásával bizonyíthassa tételét. A férfi meg a női alakok architektonikus fölhasználását a görög szabadságharczra visszavezetni igen hatásos gondolat volt, de a valóságnak nem felel meg. Szokták, a tétel igazságát bebizonyítandó, azt a nápolyi reliefet idézni, a hol két álló Karyatida között egy látszólag gyászoló női alak ül a földön. Ez azonban még nem bizonyíték, annál kevésbbé, mert a relief hamisítvány.

L. Preller 50 évvel ezelőtt tárgyalta e kérdést. Vitruvius elbeszélésének a Karyatidákra vonatkozó részét elfogadta, csupán azt vetette el, a mi a perzsákról szólt. Elmondja, hogy Karyát a spartaiak csak nagy küzdelem után hódították meg. A karyabeliek azután abban a háborúban, mely a spartaiak és a tegeatok meg az arkadok között kitört, elpártoltak Spartától, ezért a győztes Sparta elpusztította a várost és Vitruvius helyesen mondja, hogy ez szolgáltatott alkalmat a Karyatidák alkalmazására. Ez az egész magyarázat azonban önkényes, mert nincs adatunk, hogy Karya elpártolt volna Spartától és hogy ezért elpusztították volna. Sőt ellenkezőleg. Xenophon említi, hogy Karya 371-ben szakadt el a thebaiak kedveért Spártától és azért Archidamos teljesen kifosztotta a várost, a foglyokat pedig mind megölték. Ez 368-ban történt. Hogy Vitruvius erre a földúlásra nem hivatkozhatik, azt mutatja Eukrates élcze, mely szerint már a IV. században ez a mesterszó «Karyatida» általánosan ismert és elterjedt volt, tehát nem keletkezhetett akkor; nem tekintve azt, hogy Karya elpusztítása ebben az időben alig szolgáltathatott alkalmat egy ilyen emlékszerű építményre.

Vitruvius elbeszélése tehát nem más, mint mese. Kisértsük meg az igazságot, a menynyire csak lehet, megközelíteni.

Induljunk ki a Καρυᾶτις-ból. Ez első sorban karyai nőt jelent, azután Artemist, kit ott tiszteltek, végül azokat a leányokat is, a kik az istennő tiszteletére rendezett ünnepeken tánczoltak. Számunkra csak ennek az utolsó jelentésnek van értelme, de milyen

úton juthatunk el ettől a fogalomtól az építészeti alakhoz?

Már Rayet tett ezen irányban kisérleteket. Pausaniastól tudjuk, hogy a karyai tánczokat spártai leányok lejtették. (Nyilvánvalólag ezt a fontos kultuszt Spárta vette a kezébe Karya elfoglalása után.) Ennélfogva minden évben egy meghatározott napon ünnepi menetben vonultak Spártából Karyába. Rayet ezt a menetet képzeletből le is festi magának: a menet elején a magisztrátusok, papok, áldozati állatok, az Artemisnek szentelt leányok, a kik ma az áldozó-szereket viszik, holnap pedig tánczolni fognak. Egy egész napig tart a menetel; este megérkeznek Karyába, másnap történik az áldozás és a táncz. Nagyszerű látvány lehetett, mikor ezek a fiatal leányok ünnepi díszben, fejükön a szent edényekkel, kimért, lassú lépésekben érezve tisztük fontosságát, méltóságteljesen lépdeltek. Nem csoda, hogy ez a látvány meghatotta a művészeket, hogy az építészek a kanephorok méltóságától meghatva, női alakokat szerepeltettek mint támaszokat és őket mintegy öntudatlanul Karyatidáknak nevezték.

Rayet elbeszélése oly bájos, hogy igazán szomorúságot okoz azt elvetni. De valóban tarthatatlan. Az ünnepi menet csak Rayet föltevése. Lehet, hogy megvolt ez a menetelés, adatunk erre nincs, de arra sincs, hogy a fiatal leányok az egész úton czipelték volna az áldozati szereket, valószinű, hogy a szerek a karyai szent helyen voltak eltéve.

De még ha Rayet föltevése a menetről igaz is lenne, még mindig nem lenne megmagyarázva, hogyan származik innen az építészeti női alak, a Karyatida. A Spártából Karyába vonuló leányok nem szolgáltak rá a karyai névre, csak akkor lettek *Καρυατίδες*, mikor Artemis tiszteletére tánczoltak. Az áldozati szereket vivő leányokat nem nevezték volna másként, mint kanephorok, hydriophorok, a szerint, a mit a fejükön vittek. Ellenben a Karyatidák megjelenésében kellett valami jellemzőnek lenni, a mi a közönséges leányoktól megkülönböztette. Ezt egynehány adatból következtethetjük. — Ktesias beszéli, hogy ő a spártai Klearchostól egy gyűrűt kapott, melynek kövében egy tánczoló Karyatida volt alkalmazva. A tánczosnő tehát úgy volt karakterizálva, hogy rögtön rá lehetett mondani, hogy Karyatida. Bizonyos fülönfüggőket is Karyatidáknak neveztek, valószinűleg tánczosnőt ábrázoltak. Ebből azt is következtetjük, hogy a Karyatidákat még egyesben is fölismerték, nemcsak akkor, ha csoportot alkottak. Ez azért fontos, mert Böttiger, hogy a Karyatidákat a tánczosnőkkel összeköttetésbe hozhassa, azt állította, hogy «a három legkarcsúbb tánczosnő egy kosarat, edényt vagy kalathust tartott a levegőbe, mely áldozati ajándékokkal vagy virággal volt megtöltve. Ezek a szűzek fejük fölé emelt karukkal, az ég felé fordított szemükkel igen festői csoportot képeztek. S őket a többi szűz zárt körben körülkeringte.» És mivel úgy a kanephoroknak, mint a Karyatidáknak valamit vinniök kellett, innen eredt az összetévesztésük és innen nevezték el a kanephorokat Karyatidáknak. Ezt a véleményt nem is érdemes megczáfolni. Mert ezen összetévesztésnek már igen régen, a IV. század előtt be kellett volna következni; az az elegáns, de egyáltalában uem ó kori három Karyatidából álló csoport, maguk fölött kosárral, csak — Böttiger fantáziájában létezik.

Helyes azonban, hogy az építészeti Karyatida fogalmát a karyai tánczoló leányokkal hozta kapcsolatba, mert tulajdonképen ezeket hítták Karyatidáknak és az építészetbe átvitt nevet eredeti értelméből kell megmagyarázni. Ezen nézet már régen elterjedt volna, ha első pillanatra nem tetszenék valószinűtlennek, hogy tánczoló leányokat ábrázoltak az építészetben. Ez a valószinűtlenség pedig annál nagyobb, mennél vadabbnak és féktelenebbnek tartották a karyai tánczot.

Hogy azonban ez a táncz vad lett volna, arra nincs semmi adatunk; a mit ebben a tekintetben e tánczról állítanak, az mind a modern kutatók alaptalan fölfogására vezethető vissza. Pliniusra sem lehet hivatkozni;

igaz, hogy ő a Karyatidákat a Mænadokkal és a Naiadokkal együtt említi, de ebből a táncz vadságára nézve nem szabad semmi következtetést vonnunk, mert Praxiteles római műveinél egyszerre említi Horát, Cerest, Fortunát, Mænadokat, Naiadokat, Karyatidákat, Neptunt és Apollót.

Karyatida. Domború mű márványból a berlini muzeumban.

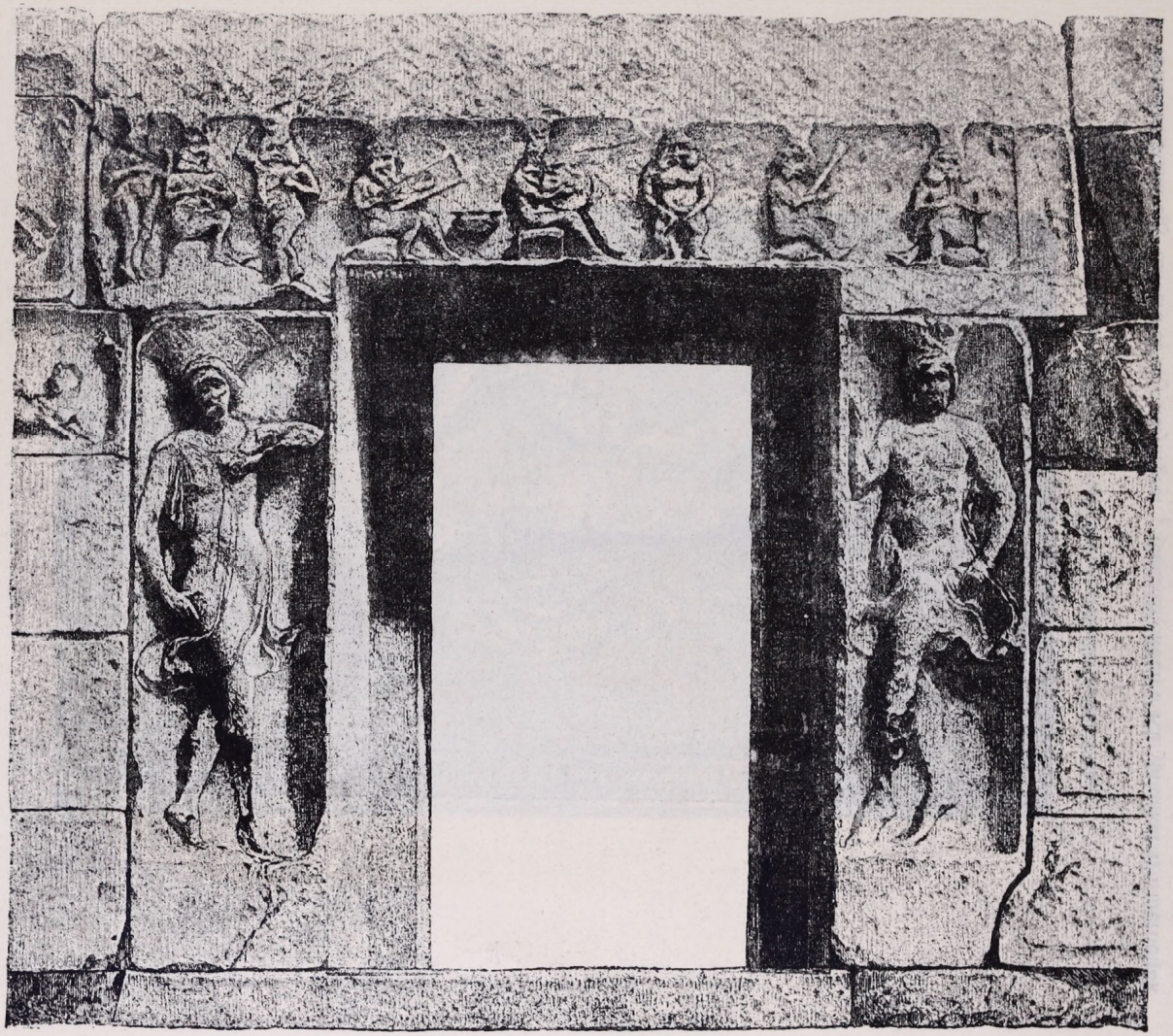
Irodalmi följegyzés a Karyatidák tánczáról csak egy van Lukianosnál, hogy «a dioskurok tanították». Ebből azt következtethetjük, hogy hasonlított a spártai fegyvertánczhoz (Pyrriche), a melyet szintén a dioskurok találtak föl. Ha ezen tánczoknak ábrázolatait tekintjük, akkor a Karyatidák tánczát szigorúnak, komoly testtartásúnak kell tartanunk. Sőt tovább is mehetünk. Nagy számmal maradtak ránk reliefek, terrakották, agyag edények, ékszerek, érmek, a melyeken egy sajátságosan ruházott tánczoló leány van ábrázolva. Fejükön kosáralakú díszt hordanak, ruhájuk térdig érő chiton; mostanában Kalathiskos-tánczosnőknek nevezik őket. (A név

Stephanitól ered.) A tánczról magáról nem maradt más ránk, mint a neve, és ebből biztos következtetéseket vonni nem lehet. Azután a fejdísz gyakran változik és ez int bennünket, hogy ezt a nagyon elterjedt viseletet ne sarat, hanem hegyes, meredeken álló levelekből készült koszorút viselnek. Valószinűleg pálmalevelek voltak, a milyeneket Spártában a gymnopaideknél is használtak. Már E. Q. Visconti kijelentette, hogy ezekben a rövidruhás

Karyatida. Domború mű márványból a berlini muzeumban.

vonatkoztassuk egy tánczra és egy helységre. Néha a fejdísz széles mint egy lapos kosár, ilyen volt a dyonisiai Thiasos tánczosnőié; máskor magasabb a fejdísz és emlékeztet a kalathosnak nevezett kosárra, de a berlini muzeum újonnan szerzett reliefjein nem kotánczosnőkben a Karyatidákat is ismerhetjük föl. A mit nézete ellen mondtak, annak nincs semmi fontossága, különösen annak, hogy ezek a leányok tánczoló hierodulok. Sőt ellenkezőleg, a rövid ruha és a dísz, a mely a krétai érmeken található Artemis-fejeken

A Heroon kapuja Gjölbasiban.

szintén föltűnik, nagyon talál avval a fölfogással, hogy ilyen volt a Karyatidák megjelenése.

Már Stephani ezen tánczosnők fontos jellemvonásának tartotta a különös mozdulatokat, a lábújjhegyen való kicsiny, csinos lépéseket, míg minden nagyobb mozdulat ezen tánczból teljesen ki van zárva. Azonkivül a tánczosnők -- ha nem tartják kezüket a mellükön — akkor rendesen fejük fölé emelik, a mi Eukrates viczczére emlékeztet. Ha még ehhez hozzátesszük, hogy szemük le van sütve, akkor be kell vallanunk, hogy ezen tánczmozdulatai igen mérsékeltek, sőt kimértek voltak. Ezeket az alakokat arányosan elhelyezve, a mint a tánczis kivánta, fölhasználták támaszoknak az épületeknél. Ez a fölhasználás olyan nagy hatást gyakorolt, hogy a Karyatida név átment az építészet minden női alakjára, még azokra is, melyeknek semmi közük a karyai tánczosnőkhöz.

Hogy az ilyen tánczoló alakokat az építészetben fölhasználták, arra van egy emlékünk. A lykiai Gjölbasiban lévő nagy síremléken tánczoló ifjak vannak alkalmazva mint az ajtószárny támasztói. A ruházatuk nagyon hasonlít a karyai tánczosnőkéhez. Benndorf rámutatott arra, hogy ez a tánczat temetési szertartásoknál szokásos volt. Ez megmagyarázza, hogy egyáltalában alkalmaztak tánczosokat a síron, de azt nem, hogy miért olyan nagyok a tánczosok, miért vannak ezen az építészetileg fontos helyen ; ezt csak az érteti meg, hogy megszokták az ilyen rövidruhás alakokat az építészetben támaszul szerepeltetni. Természetesen az egyes alakokat az épület rendeltetése szerint választották. A síremléknél a tánczosok kinálkoztak, a kiknek a temetési szertartásnál részük volt, az Erechteionban attikai leányokat találunk, a kik az istennő szolgálatában állanak, és így minden emléknél, a hol női alakokat találunk, megvan a kapcsolat az épület rendeltetése és az alakok között. A tulajdonképeni karyai tánczosnőket, a kik olyan nagy hírre tettek szert, hogy az összes női alakokat róluk nevezték el, Karyában, az istennő tisztetetére szánt épületen kell gondolnunk, természetesen nem templomon, mert ott az istennő képmása a szabadban állott. A mint az Apollon amyklæi trónjánál Bathykles mester férfi alakjai szerepeltek mint támaszok, úgy azt is gondolhatjuk,

Tánczoló Karyatida. A berlini muzeumban.

hogy Karyában Artemis szentélyénél tánczosnőket alkalmaztak. Ez azonban természetesen csak gyanitás.

Még csak egy megjegyzést. Ha helyes az a föltevés, hogy a Karyatidákat a csinos, rövidruhás karyai tánczosnőkre vezetjük vissza, akkor az ó kor egy pár fönn nem ma-

radt művét szintén ezen vélemény alapján magyarázhatjuk. Így Praxiteles Karyatidái szintén ilyen rövidruhás tánczosnők voltak és szelid, bájos mozdulataikról a róluk maradt reliefmásolatok még fogalmat adhatnak. Mert a mondottak után valószinűnek tarthatni, hogy Praxiteles lakoniai leányai tánczoló Karyatidák voltak.

Maradt is ránk egy ilyen torzó, bár erősen kiegészítve; most a berlini museumban van. Művészi értéke azonban oly csekély, hogy eredetijének helyét a művészet fejlődésében kijelölni nagyon bajos, tán megfelel ennek az eredetinek a müncheni Artemis. Talán egykor megajándékoz bennünket Görögország kimeríthetetlen földje olyan emlékekkel, melyek ezen kérdésre határozott feleletet adhatnak. Ha az építészet női alakjait teljesen meg tudjuk érteni, az az építészet és szobrászat történetében nagy haladást fog jelölni.

Ennyit mond Paul Wolters. Ha minden állítását nem is fogadhatjuk el ténynek, azt el kell ismernünk, hogy a végeredményben igaza van. Hogy a Karyatida név csakugyan a karyai tánczoló leányoktól származik, azt már előtte is tudták, de senki sem fogadta el. Az volt a hiba, hogy mikor Karyatidáról volt szó, akkor mindenki az Erechteion hosszú ruhás, komoly, majdnem fönséges nőalakjaira gondolt és senki sem gondolhatott arra, hogy bennük vidám, tánczot lejtő leányokat lásson. De a Karyatidák nem az első alkalmazása a női alakoknak az építészetben. Nagyon helyes úton jár P. Wolters, mikor visszamegy azokra a női alakokra, a melyek az Erechteion előtt mint Karyatidák szerepeltek. Ekkor már egészen természetes az az állítás, hogy azok a női alakok, a kik rövid ruhában, kezüket fejük fölé tartják, tánczosnők. Ezeket nevezték először Karyatidáknak. Az elnevezés azután általánossá lett. Lassankint nemcsak azokat a női alakokat hítták Karyatidáknak, a kik tánczoltak, hanem minden női alakot, a mely az építészetben szerepelt. Így nevezték el az Erechteion női alakjait is karyai leányoknak, daczára, hogy athénei leányok voltak és hogy nem tánczoltak, hanem ellenkezőleg nyugodtan, méltóságukat érezve, komolyan állanak, fejükön az áldozati kosárral.

Utóbb azután annyira összenőttek az Erechteion és a Karyatida név, hogy most, ha Karyatidát hallunk említeni, mindjárt az Erechteion kanephoros női alakjaira gondolunk; nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a Karyatida nevet csak átvitt értelemben alkalmazták ezekre az alakokra s első értelme szerint karyai tánczoló leányt jelentett.

Császár Elemér.

IRODALOM

KÖNYVISMERTETÉS.

LÁNYI ERNŐ. *A szabadkézi rajz tanításának módszere.* 1894.

E czímen vaskos kötet jelent meg — valószinűleg nem csekély örömére ama tanférfiaknak, kik a rajzoktatáshoz megkívántató alapos gyakorlati előkészültséget elméleti okulásokkal vélik pótolhatni. Azt hiszem azonban, hogy szakférfiaink nagyon vegyes érzéssel fogják e könyvet forgatni.

Műve elején szerző «A rajzolás fontossága az emberi művelődésre». — «A rajz hatása az ember szellemi erejére». — «A technika». — «Az iskola általános föladata». — «A helyes rajztanítás irányelvei.» czímek alatt átalános fejtegetésekbe bocsátkozik, melyekben tagadhatlanúl sok megczáfolhatlan, de már az unalomig elcsépelt igazságot emésztet meg olvasójával. — Az a körülmény, hogy a rajziskolai tanterveinkben már hosszabb idő óta polgárjogot nyert, sőt a rajzoktatás fejlesztésére újabban is intézkedések történnek, nyilván bizonyítja azt, hogy a rajz fontosságát átalánosan elismerik,» — ennek bizonygatása tehát oly fölösleges munka, mintha egy számtan irója, a számolás mesterségének hasznos voltát akarná embertársaival elhitetni. Pedig a könyv ha jól vettük ki, szakemberek számára készűlt, noha a végén szerző tankönyvnek is ajánlja. Ezek részére, ily elemi fejtegetések határozottan fölöslegesek, míg egy iskolai tankönyv keretébe — nézetünk szerint nem valók. — Szerző folytatólag — «A rajztanítás terén divatozó helytelen irányelvek», — «A pont és vonalhálózatban való rajzolás (mint helytelen irány)», — czímű fejezeteiben elkeseredett szélmalomharczot vív egy, — már rég meghaladott álláspont ellen — megfeledkezvén arról, hogy a sztigmografikus rajz, — a tájkép-, állat-, stb. rajzoltatás az alsó fokon tanterveinkkel is ellenkezik, de meg ilyféle visszaélésekkel képzett szakembereinket vádolni nem is lehet. Az elkövetett számos hibák és visszaélések nem a szakemberek, de a rajzoktatással foglalkozó avatlanok részéről történnek, kiken azonban elméleti fejtegések édes-keveset segítenek. Alkalmazzunk képzett tanerőket; lássuk el iskoláinkat czélszerű rajztermekkel és taneszközökkel és a mindnyájunk által ismert bajok nagyrészt meg fognak szűnni.

A könyv érdemleges része az alsófokú rajzoktatási tanterv és módszer szintén nem igen nyújt újat. Nézetünk szerint ez az uralkodó tantervek szellemében van tartva, sőt azok hibái szerző módszerében még kiélesedve jelennek meg. — Egyik közös hibája ugyanis rajzoktatási tanterveinknek az, hogy félreismerve ezen tárgy természetét, kiindulási alapúl a geometriát veszik. Fárasztó, sőt megoldhatlan föladatokat rónak úgy a tanítványra, mint a mesterre, minek természetes következménye a tanulók többségének ellenszenve

ezen tárgy iránt. — A mű szerzője, — bár állítása szerint tantervektől függetlenül, valami önállót kívánt nyújtani, — a föntebbi hibát a képtelenségig fokozza. Szabályos sokszögeket, komplikált csillagalakokat, körívekből összeállított rozettákat kíván szabadkézzel rajzoltatni. Ezen természetszerüleg a mértani síkékítmények keretébe tartozó tananyag, meggyőződésünk szerint legkevésbbé sem alkalmas egyszersmind az alsófokú szabadkézi rajzoktatás czéljaira. Az ily erősen geometrikus alakítások kívül esnek a szabadkézi rajzolás körén ; a mű akárhány mintájának kifogástalan lerajzolására virtuóz rajzoló sem igen vállalkozhat. A szemmérték és kézügyesség iránt támasztott túlcsigázott követelmény végig húzódik a mű egészén. Szerinte a rajzolónak, hogy pl. valamely egyszerű formát lerajzolhasson, hosszakat kell megállapítania 5:ó-hoz, 9:7-hez arányban stb. Oly követelmények ezek, melyek sehol semmiféle szabadkézi rajzolótól nem kivántatnak és nem kívánhatók. Ily arányokat a rajzoló érzés után állapít meg, anélkül azonban, hogy azt előbb határozott és pontos matematikai formába öntené. Hiszen e szerint egy görbe meghuzása előtt a görbe egyenletével kellene tisztába jönni a rajzolónak. — Egészen más elvek nyilvánúlnak a szerző által is közlött Rafælféle vázlatban. Nem méreteknek méretek után való pontos és nehézkes megállapítása, hanem megközelítőleg odavetett befoglaló formából való kiindítás ; a bizonytalannak a bizonyosabb és helyesebb felé terelése, — szóval a vázolási mód, mely eljárást a rajzolók minden időkben használták, de a melyről szerző műve folyamán szépen megfeledkezik.

Mindezeken kívül példái csekély kivétellel nemcsak rajzoktatási czélra nem alkalmasak, hanem azok jó része erősen kihívja a kritikát, sőt egyik-másika valóságos merénylet a jó ízlés ellen.

Az utolsó részben a testek utáni rajzolást tárgyalja. Ezen tárgynak, t. i. a látszati rajzolásnak minél alaposabb művelését iskoláinkban, mi is kiváló fontosságúnak tartjuk s e tekintetben teljesen egy nézeten vagyunk a könyv írójával, de itt sem helyeselhetjük az általa követett módszert. Ugyanis fölöslegesen sokat foglalkozik a sodrony-síkidomok látszati képeivel, valamint kiterjeszkedik a tömör testekből összeállított nagyobb testcsoportokra is, de a szemléleti látszattannak, az alsófokú oktatásra nézve legfontosabb és legtanulságosabb anyagából (főként koczkákból és négyzetes hasábokból összeállítható) rendszeres tanmenetet nem mutat be.

Végül meg kell emlékeznünk a könyv elején lévő átalakítási, illetőleg tervezési föladatokról. Ez szerző specziális találmánya : bizonyos formatumokba tervezett ékítményeket más formátumokba szorítani. Azt hiszszük, ezen eljárás tervezési előgyakorlatokra sem alkalmas, mert csak nagyon csekély számú esetben vihető keresztül ilyféle átalakítás. Minden formátum a tervezet rendeltetése, — a formátum tengelyei s esetleg egyéb helyi vonatkozásai alapján tölthető ki ékítményi elemekkel. Nem helyeselhető a fönnebbi eljárás már azért sem, mert a tervezésről helytelen fogalmakat olt a kezdő rajzolóba. — A tanítványokkal némileg önálló gyakorlatok végzésére alkalmasabbnak tartjuk a természetes levelek stilizálását s azok összeállításait, mit néhány kollegánk szép sikerrel míveltet tanítványaival.

Fő hibája szerző módszerének és mintáinak, hogy a rajzolás tulajdonképeni czélját : a formai dolgok gyors és átfogó fölfogását, a képzelőtehetség fejlesztését és az ízlés nemesítését nem hangsúlyozzák kellőképen. S ennélfogva módszerére is idézhetjük könyvéből Riedel mondását :

«Wo bleibt das frische Streben, die geistige Durchdringung des Stoffes, das freudige Können ?» *K—ch.*

*

LUDWIG RITTER VON KURZ. *Meisterwerke von Martin Schongauer.* 24 Blätter mit 31 Kupferstichen getreu nach den Originalen gestochen von Aloys Petrák. Zweite umgearbeitete Auflage. Regensburg. Manz. 1894.

A rézmetszés első nagy mesterét, Schongauer Mártont kortársai metszeteinek és képei-

nek szépségéről Schön vagy Hüpsch Martinnak, az olaszok Bel Martinonak nevezték. Művészetét eddig leginkább Amand-Durand (teljes) kiadásaból,[1] a berlini kir. rézmetszetgyüjteményben levő nehány szép lapját pedig a Janitsch és Lichtwart által szöveggel ellátott kiadásból[2] ismertük. A regensburgi (40-es évekbeli) kiadás, mely Petrák metszésében a művész fejlődésének minden korszakából nyujtott válogatott lapokat, már rég nem volt kapható. Legujabban Kurz, gráczi tanár és festő adta ki másodszor és csatolt hozzá magyarázó szöveget.

Kurz bevezetésében összegezi a gazdag Sch.-irodalom[3] nyomán, különösen Wurzbach kitünő monographiájára támaszkodva a mester életviszonyaira vonatkozó adatokat, melyek még ma is sok tekintetben kétesek. Csak egy adatát kell helyreigazitanunk. Sch. nem 1488-ban halt meg, hanem mint azt sok vita után, Wurzbach, Lübke,[4] His-Heussler[5] kutatásai alapján Stehlin Károly kiderítette, három évvel később, 1491-ben.

Attér azután azon behatások jellemzésére, melyek a mester fejlődésében érvényesültek. Sch. is, mint a közép kor számos metszője, ötvös-családból származott, apja Augsburgból Kolmárba vándorolt volt ki. Eleinte a sváb iskolához taztozó Isemannak volt tanítványa, majd követve az akkori szokást — hisz szereplése ama fontos időbe esik, midőn az államéletben vezérszerepet vivő franczia és német nemzet művészete függésbe jutott a németalföldiektől — Flandriába vándorolt és Roger van der Weyden tanítványa lett. A flandriai iskola hatása meg is látszik művein. — Sch. az egyetlen metsző a xv. században, ki egyuttal festő is volt: de bármennyire is becsülték kortársai a festő Sch.-t, valódi jelentősége metszeteiben rejlik, általok nyerte ki fontos helyét a műtörténelemben, mint Dürernek elődje és útmutatója. Az ő vállán nyugszik a német rézmetszés, «il eut sur toute l'école allemande une telle influence, qu'il pourrait en être nommé le père», mondja róla Duplessis *(Hist. de la Gravure* p. 236.). Nem szabad felednünk, hogy Sch. csak a vésőt használta, míg a nürnbergi nagy mester már a maratást és a karczoló tűt is alkalmazta. — Általában 116 lapot tulajdonítottak Sch.-nek (l. Bartsch és Durand i. m.) Wurzbach azonban 12-t, bár azokon is rajta van a mester monogrammja, elvet, mint hamisat vagy legalább is kéteset. A megmaradt 104 metszetet három korszakra osztja, bár nehéz őket időrendbe szedni, miután egyiken sincs évszám.

Tizenegy fiatalkori metszete közül reprodukálva találjuk gyüjteményünkben a *Nagy keresztet* (286×190 mm), mely élénken emlékeztet Rogerra. Az alakok elnyujtottak, a ruházat ránczozata kemény és szögletes, a táj németalföldi.

Fejlődésének második korszakát (36 metszet) két kitünő művén tanulmányozhatjuk. A közép kor metszőinek Sch.-tól kezdve kedvelt tárgya, a *Passió*, az első; 12 lapja (112—117 mm. sz., 162—171 mm. magas) képezi mesterünk fő művét. Itt a rajzoló mellett jobban érvényre jut már a metsző is, a technika fejlettebb, rendessé vált a keresztvonalozás. Drámai élénkség és festői elrendezés jellemzi e sorozatot. Kitünő, beszédes az arczkifeje-

[1] *Oeuvres de M. Sch.*, reproduit et publié par Amand-Durand, Texte par G. Duplessis. Paris 1881.

[2] *Stiche u. Radierungen von Sch., Dürer, Rembrandt* in heliograph. Nachbildung nach Originalen des kgl. Kupferstichkabinets zu Berlin, 1885.

[3] Bartsch, *Le Peintre-Graveur*, tome VI. p. 104—184. — Burckhardt Dan., *Die Schule M. Sch.-s am Oberrhein*, Basel 1888. — Galichon Em., *M. Sch. peintre et graveur du XVe siècle.* Gazette des Beaux-Arts, septembre 1859. — Gontzviller Charles, *Le musée de Colmar.* M. Sch. et son école etc. XII. édit. Colmar et Paris, 1871. — Lübke W., *Schongauer-Studien*, Zeitschrift f. bild. Kunst, Bd. XVI. — Scheibler L., *Schongauer u. der Meister des Bartholomäus.* Repertorium f. Kunstwissft. VII. 31. — Schmidt Wilhelm, *M. Sch.*, A Dohme Robert által kiadott Kunst u. Künstler des Mittelalters u. der Neuzeit I. Abtheilg VI. Leipzig. 1877. — Seidlitz W., *M. Sch. als Kupferstecher*, Repert. f. Kunstwissft. VII. 169. — Wurzbach Alfred v., *M. Sch.*, eine kritische Untersuchung seines Lebens u. seiner Werke. Wien, 1880.

[4] Zeitschrift f. bild. Kunst Bd. XVI.

[5] Archiv f. zeichnende Künste, Bd. XIII.

zés mindenütt. Érdekes, hogy Krisztus kínzóinak jellembeli alávalóságát testi rútság által iparkodik kifejezni, a mi aztán úgy maradt a német művészetben. Ezen grotesk alakok rendes ismétlődése a képeken és az a körülmény, hogy a legkülömbözőbb állásokban realistikus hűséggel vannak megrajzolva, késztet arra a föltevésre, hogy Sch. az akkori népélet, a miszteriumok élő alakjai után dolgozott. Szentjei viszont idealizált szépségűek, kiknek lélekbeli fensőbbsége arczukon tükröződik vissza. A fiatalos Krisztus a szenvedő emberiség képviselője, Máriának nincs vénülő arcza, hanem szűzi lányos szépségében tündöklik. József szakállas, erőteljes férfiú. Itt tehát már szabadult a flandriai behatás alól. Alakjai azonban még mindig kissé gothikusok, jellemzi az ovalis arcz, magas homlok, elnyujtott tagok, hosszú csontos újjak ; a meztelen gyermek nagyon is sovány. A ruházatban is haladt, önállóbb lett, mert az jobban símul a testhez, a ránczok puhábbak ; a távlat azonban nem elégít ki. A sorozat legjobb darabjai : *A töviskoszorúzás, Krisztus Pilátus előtt, Kr.-t bemutatják a népnek, keresztvivő Kr.*, és *Kr. a kereszt*fán. — *Az apostolok sorát* 12 kisebb metszet képezi (87—94×45—54 mm.) 6 lapon. A 12 tanítvány attributumaival van ábrázolva ; a drapéria kitünő elrendezésénél és az arczok jellemzetes kifejezésénél fogva e sorozat minden azonkorbeli felett áll.

Virágkorának 57 metszetéből úgy ismerjük meg Sch.-t, a mint az idegen behatásokon győzedelmeskedve önálló művészszé lett. A flandriai iskola kemény vonásait hiába keressük, alakjai ideális bájt, az érzelem gyengédségét mutatják, keresztvonalaival az árny minden fokát híven adja vissza, a csoportosítás mesteri ; elrajzolások, mint a milyenek pl. a passió egyes lapjain zavarnak, itt már nem akadnak. A mesternek ez időbeli legfinomabbul kezelt metszeteihez tartozik a *Kis és nagy szentek sora*, az előbbiből *Szt. Antalt* (87×62), az utóbbiból *Mihály arkangyalt* (159×106) hozza a gyüjtemény, a mint az ördögöt lándzsájával átdöfi. És ez az ördög jellemző Sch.-ra, fantastikusan két szarvval, hat ráklábbal és farkkal van ábrázolva, egyátalában kitünő állatrajzoló, s van is egy pár ilyentárgyú lapja. A szt. szüzet ismételten metszette, a közölt két lap *Szt.-szűz a gyepen* (121×83) és *Szt.-szűz a gyermekkel* (161×91) a szelíd, gyöngéd kifejezésű Mária tipusának szép példái.

Mindezek a metszetek Petrák Alajostól, az ötvenes években híressé vált bécsi iskolának kiváló tagjától származnak, ki számos régi és új mesterművét véste újra rézbe. Kitünő technikával s mint erről az eredeti metszetekkel való összehasonlítás által meggyőződhetünk, meglepő hűséggel. Sajnos, hogy tőle több Sch.-lapot nem bírunk. Szerettük volna még a gyűjteményben *Mária halálát*, ezt a kitünő kompozitiót és a *Menekülés Egyptomba*, mely Dürernek szolgált mintául Mária életéhez ; hol az elsőt, hol a másodikat tartják tudvalevőleg a mester chef d'oenvre-jének ; aztán legnagyobb metszetét, a *Keresztvivést* és *Szt.-Antal kísértését*, melyet egy Michel Angelo tartott méltónak arra, hogy másolja. Hogy Sch.-t teljesen megismerhessük, jó volna őt még mint profán tárgyak feldolgozóját bemutatni, teszem humorteljes lapjával, a *Verekedő inasokról* és egy-két ornamentális rajzával az ötvösök számára készített mintái közül. A kötet rendkívül sokat nyerne és pótolhatná az összes metszetek kiadását, ha Kurz a legközelebbi alkalommal a kívánt dolgokkal, ha mindjárt más metszésben is, bővítené, mert akkor belőle teljes képet szerezhetnénk magunknak Sch.-ról ; bár be kell vallanunk, hogy most is kész örömmel fogadtuk a kötetet, mely könnyen hozzáférhetővé tette ismét a mester legbecsesebb lapjait, hisz Durand kiadása áránál fogva nem mindenki által beszerezhető. A regensburgi kiadás metszetei különben tisztábbak, mint a párisi kiadáséi, folio alaku külön kartonlapokon vannak (és ez czélszerűbb a könyvalaknál), ízléses, elegáns kötési táblában elhelyezve. Szívesen láttuk, hogy Durand kiadásának szükszavú bevezetése helyett, Kurz összefoglalta mindazt, a mit a mesterről tudni kívá-

nunk és hogy a mester arczképével is diszítette a kiadást. Ajánljuk beszerzésre úgy gyűjteményeknek, mint a metszetek iránt érdeklődőknek s reméljük, hogy a mű elő fogja segíteni és terjeszteni a nagy mester ismeretét. *Dr. Láng Nándor.*

FOLYÓIRATOK.

Gazette des Beaux-Arts. Courrier Européen de l'Art et de la Curiosité. 1894. julius. Tartalom: Ch. Yriarte, *Les Gonzague dans les fresques de Mantegna au Castello Vecchio de Mantua.* 1-ier art. Kilencz kép. T. de Wyzewa, *Le Salon de 1894.* La Sculpture. Le Dessin. Kilencz kép és két kép a szövegen kívül. A. Marguillier, *Michel Pacher.* 3-ième art. Két kép. Al. Gayet, *Le rôle des faiences dans l'architecture Egyptienne.* Három kép. Louis Dimier, *Reynolds en Italie.* 3-ième art. Három kép. Henri Hymans, *L'Exposition Universelle d'Anvers: le vieil Anvers.* Három kép. Augusztus. Tartalom: Paul Mantz, *J.-M. Nattier.* Tíz kép. Ch. Yriarte, *Les Gonzague dans les fresques de Mantegna* etc. (2-ième et dernier art.) Öt kép. Edmond Bonaffé, *Études sur la Renaissance.* Voyage et Voyageurs. (3-ième et dernier art.) Öt kép. Henri Lachat. *Documents nouveaux sur Clodion.* Projet de monument à Condé et a Turenne. Egy kép. Henri Hymans, *Notes sur quelques oeuvres d'Art conservé en Espagne.* Egy kép. S. Scheikevitch, *Correspondance de Russie.* Négy kép. — Szeptember. Tartalom: Léopold Mabilleau, *Les Dessins d'Ingres au Musée de Montauban.* Hat kép. Comte Robert Montesquiou Fezensac, *Jean Carriès.* Három kép. Salomon Reinach, *Courrier de l'Art antique.* (11-ième art.) Tizenegy kép. Alfred de Lostalot. *Le Musée de Prado.* L'école Espagnole. Hat kép. Georges Bénédite. *La statuette de la prêtresse Toui.* Két kép. — Október. Tartalom: Aug. Marguillier, *Michel Pacher.* (4-ième et dernier art.) Két kép. Leon Palustre, *Germain Pilon.* (3-ième art.) Két kép. Gustave Gruyer, *Vittore Pisano.* (4-ième art.) Három kép. Maurice Maindron, *Collections d'armes du Musée d'Artillerie.* (4-ième et dernier art.) Tizenegy kép. Georges Gronau, *Notes sur les dessins de Giorgione et des Campagnola.* Három kép. A. de Champeaux, *L'Art décoratif dans le vieux Paris.* (17-ième art.) Négy kép. Henry de Geymüller, *Les manuscrist de Léonard de Vinci.*

Zeitschrift des bayerischen Kunst-Gewerbe-Vereins in München. 1894. 6-ik szám. Tartalom: H. E. v. Berlepsch, *Kunstgewerbliches aus Dalmatien.* Öt kép. Heinrich Glücksmann, *Des Handwerks gute alte Zeit.* (Schluss.) Képek a szövegen kívül: *Hochaltar in der St. Anna-Kirche zu München* von Gabr. Seidl. *Schmuckbehälter* (Straussenei mit Silberfassung) von Aug. Glaser. *Dalmatinische Stickereien. Möbelbeschläge* von P. Palme. — 7-ik szám. Tartalom: H. E. v. Berlepsch, *Kunstgewerbliches aus Dalmatien.* (Schluss.) Kilencz kép. *Wohnung und Heim.* Képek a szövegen kívül: *Dalmatinische Schmucksachen. Kopfleiste und Kinderfries* von Jul. Dietz. *Parkthor* von Dietr. Bussmann. *Glaspokal* von J. Dietz. — 8-ik szám. Tartalom: Fr. Bock, «*Pallium litteratum*» *mit Stephantenmuster im Reliquienschreine Karls des Grossen des Aachener Münsters.* Két kép. Képek a szövegen kívül: *St. Antoniusaltar in der St. Anna-Kirche zu München. Seidenstoff im Reliquien-Schreine Karls des Grossen. Gravirte Zinnkanne* von Aug. Glaser. — 9-ik szám. Tartalom: Wolfgang Schmid, *Hans Muelich,* Miniaturmaler am Hofe Albrechts V. von Bayern. Hat kép. A. Schr. *Keramisches.* G. *Eine Geschichte der Ornamentik.* Képek a szövegen kívül: *Vase* aus der Steingutfabrik von Villeroy u. Doch. *Glasgemälde* aus St. Ulrich in Augsburg. *Decke* im Speisesaal des

Oesterr. Kaiserzuges. *Stuckdekoration* von M. Schultze. — 10-ik szám. Tartalom : Wolfg. Schmid, *H. Muelich*, Miniaturmaler. Tizenkét kép. Pieter d'Houdt, *Flandrische Teppiche. Der Neubau des bayer. Nationalmuseums zu München.* Két kép. Képek a szövegen kivül: *Deckelkrone eines Ehrenhumpens* von Fritz Müller. *Spanische Casette. Italienisch-Orientalischer Seidenstoff.* XVI. Jahrh.

MITTHEILUNGEN DES K. K. OESTERR. MUSEUMS FÜR KUNST UND INDUSTRIE. Új folyam, 9-ik év. VII—X. füzet. 1894. julius—október. Tartalom : Hans Macht, *Ueber Zeichenfertigkeit und ihre Anwendung in der Praxis.* H. Herdtle, *Die galizische Landes-Ausstellung in Lemberg 1894.* Ed. Leisching, *Die Weltausstellung in Antwerpen.* Alois Riegl, *Zur Frage der Polenteppiche.* Angelegenheiten des Oesterr. Museums. Litteratur-Bericht. Bibliographie des Kuntsgewerbes.

L'ART, revue bi-mensuelle illustrée, 1894. julius 1. és 15., augusztus 1. és 15., szeptember 1. és 15., október 1. és 15. Nro 723—730 Tartalom : E. de Bricqueville, *L'iconographie instrumentale au Musée de Louvre.* H. Lechat, *La Grèce préhellenique.* P. Leroi, *Salon de 1894.* J. J. Guiffrey, *François-Thomas Germain, sculpteur et orfévre du roi.* H. Fierens-Gevaert, *Albrecht Dürer au Musée du Louvre.* G. Grandin, *Les Lenains.* G. Sanchez, *Courrier de Chili.* M. Bengesco, *Carpeaux.* H. de Chenneviéres, *Les artistes français pendant la révolution.* P. Leroi, *Vandalisme.* P. Paris, *Les ruines du Parthenon.* J. Mommeja, *Les tableaux du château d'Aiguillonet, le Musée d'Agen.* E. Molinier, *Un buste Italien du XV-iéme siècle conservé au Louvre.* P. Leroi, *Le Sisyphe de Pedro Lira et les peintures décoratives.* G. Noël, *Le portrait d'Innocent X. par Velasquez.* F. Henrich, *La comte Nieuwerkerke.* N. Gehuzac, *Jean Achard.* F. Lhomme, *La comédie d'aujourd'hui.* L. A. Bosseboeuf, *Un portrait de Henri II. par Fr. Clouet.* E. Molinier, *Benvenuto Cellini.* P. Leroi, *Musées en plein vent.* H. Fierens-Gevaert, *Jean Steen au Louvre* R. Takels, *Napoleon III. et Carpeaux.* I. Guiffray, *Sambat, peintre de miniatures et sa fille Agathis Sambat.* Paul Leroi, *London Season.* Paul Leroi, *Pierre Victor Galland.* G. Migeon, *L'art japonais au Musée du Louvre.* A. de Latour, *Lettres inédits de David d'Angers.*

ZEITSCHRIFT FÜR BILDENDE KUNST. Uj folyam. V. évf. 11-ik szám. 1894. augusztus. Tartalom : E. Lehmann, *Goethe's Bildnisse und die Zarncke'sche Sammlung I.* Kilencz kép. A. R. *Hermann und Otto Baisch.* Négy kép. Friedrich Schlie, *Ein holländisches Regentenbild von Allart van Loeninga.* Képpel. C. v. L. *Die Holzbaukunst Norwegens in Vergangenheit und Gegenwart.* Négy kép. Hermann Ullmann, *Führer durch römische Gemäldesammlungen.* Kleine Mittheilungen. Képek a szövegen kívül : *Frühling*, Originalradirung von H. Baisch. *Am häuslichen Herd,* Originalradirung von J. Damberger. — 12. szám. 1894. szeptember. Tartalom : G. Dehio, *Die Triangulatur in der antiken Baukunst.* Négy kép. E. Lehmann, *Goethe's Bildnisse und die Zarncke'sche Sammlung II.* Tíz kép. *K. Woermann, Ismael und Anton Rafael Mengs.* Öt kép. C. v. L. *Marien-Legenden von österreichischen Gnadeorten.* Képpel. Kleine Mittheilungen. Képek a szövegen kívül : *Die Verkündigung,* Ölbild von A. R. Mengs. (Heliogravüre von R. Paulussen). *Die Windmühle,* Gemälde von A. Holmberg. (Radirt von W. Wömle). — Új folyam. VI. évf. 1. szám. 1894. október. Tartalom : H. E. von Berlepsch, *Gottfried Keller als Maler.* Hat kép. W. Bode, *Alte Kunstwerke in den Sammlungen der Vereinigten Staaten.* Három kép. C. v. Lützow, *Franz Stuck.* Hat kép. Rob. Stiassny, *Zwei Werke Michael Pacher's.* Képpel. Kleine Mittheilungen. Képek a szövegen kívül : *Elefanten in ihren Element.* Ölgemälde von W. Kuhnert. (Radirung von Fr. Krostewitz). *Landschaft.* Ölgemälde von Gottfried Keller. (Lichtdruck von A. Fisch). *Franz Stuck.* Ölgemälde von F. v. Lenbach. — 2. szám. 1894. november. Tartalom : C. Justi, *Spanische Miscellen. Der königliche Palast der Habsburger zu Madrid.* Két kép. P. Wolters, *Karyatiden.* Öt kép.

H. E. von Berlepsch, *Gottfried Keller als Maler II.* Két kép. Fr. Carstanjen, *Das Problem der Form in der bildenden Kunst.* Kleine Mittheilungen. Képek a szövegen kívül: *Zigeunerknabe.* Malerradirung von E. Klotz.

KUNSTGEWERBEBLATT. Új folyam. V. évf. 11-ik szám. 1894. augusztus. Tartalom: A. Hausding, *Über echte Bronzen und Patina.* Hat kép. Friedrich Schlie, *Das hamburgische Museum für Kunst und Gewerbe.* Tizenhét kép. Bücherschau. Schulen und Museen. Képpel. Ausstellungen, Vereine. Aus Werkstätten. Kleine Mittheilungen. — 12. szám. 1894. szeptember. Tartalom: E. v. Ubisch, *Die Porzellanfabrik zu Kopenhagen während des 18. Jahrhunderts.* Tizenhat kép. Kleine Mittheilungen. Három kép. Kép a szövegen kívül: *Tischplatte mit Boulle Arbeit* von J. S. Fritzsche. — VI. évf. 1. szám. 1894. október. Tartalom: J. Lessing, *Neue Wege.* Chr. Scherer, *Studien zur Elfenbeinplastik des 18. Jahrhunderts. I. Der Elfenbeinbildner Ignaz Elhafen.* Három kép. Bücherschau. Három kép. Vereine. Kép a szövegen kívül: *Grabkreuz*, Entwurf von Ernst Heinrich. — 2. szám. 1894. november. Tartalom: E. Doepler d. j., *Schrift und Zeichnung im Buchgewerbe.* Öt kép. P. Jessen, *Josef Sattler, ein deutscher Zeichner.* Hét kép. Bücherschau. Három kép. Ausstellungen. Museen. Képek a szövegen kívül: *Meisterbrief der Innung* von A. Glaser. *Adresse des Kreises Oberbayern* von F. H. Weinzierl.

KÜLÖNFÉLÉK.

A valódi bronz és a patina. A fönti czímen a *Kunstgewerbeblatt* f. év augusztusi számában egy tanulmány jelent meg A. Hausding tollából. A *Művészi Ipar* már több ízben foglalkozott evvel a tárgygyal, nem lesz tehát érdektelen, ha, e czikkely tartalmát ismertetjük.

Hogy milyen fontos szerepe van mai nap a valódi bronznak, mint szobadísznek, ismeretes. Csakhogy úgy a bronzról, mint a czizellálásról és a patináról igen elterjedtek a téves nézetek. Az alábbiakban összefoglaljuk a helyes eljárást a bronznál.

A bronz vörös rézből, ónból és horganyból álló ötvény. A két utóbbi elemek hozzájárulása okozza, hogy a bronz öntött állapotban sokkal hígabb, mint a réz és így könnyebben önthető formába. Ha azonban kihűlt, akkor szívós lesz. Igy a bronznak két előnye van : a formákat bronzban igen finoman lehet kimunkálni és a tárgyak igen nagy szilárdsággal bírnak.

Hogy azonban a bronz tárgy értékes legyen, annak két előföltétele van : 1. a modellnek, a mely után öntötték a tárgyat, művészi becscsel kell bírnia : 2. a modellt híven, művészileg kell visszaadni.

Az első föltétel magyarázatra nem szorúl. Természetes, hogy még a legjobb bronzöntvénynek sincs semmi értéke, ha a modell, a mely után megöntetik, nem művészi kezektől származik.

A mi pedig a modell visszaadását, az öntést illeti, az kétféle lehet. Rendesen homokba formálják a modellt és ebbe a homokformába öntik a bronzot. Ha finomabb kimunkálású tárgyra van szükségünk, akkor a viaszba öntést használjuk.

Az utóbbi esetben a modellt (rendesen gipsz minta után) viaszba formálják és egy szorosan a viaszhoz símuló burokkal veszik körül. Ezt a külső burkot újabban finom agyagból készítik. Ha az agyag megszáradt, a viaszt a két modell közül kiolvasztják és helyébe a híg bronzot öntik.

A bronzöntésnek az lenne a legnagyobb elérhető czélja, ha minden utólagos munka nélkül oly tisztán és hűen kapnók az alakot bronzban, mint a milyen volt a modell. Mert hiszen a bronzöntés tulajdonképen nem más, mint anyagcsere : a mulandó agyag, gipsz, vagy viasz helyett, szívós, állandó bronzban kapjuk a tárgyat.

Ma azonban a bronzöntés nincsen ezen a magas fokon : a kész öntvényen még utólag egyet-mást javítani, finomítani kell ; sajnos a szobrászok nagy része kényelemszeretetből ezt a javító munkát átengedi a bronzművesnek, pedig ezáltal a kiváló bronz is elveszti művészi értékét.

A bronz munkásnak nem lehet más föladata, mint az öntvényt a ráragadt piszoktól, homoktól megtisztítani, ez azonban nem terjedhet addig, hogy a bronzot csiszolja, vagy mint

mondani szokták, «szépen czizellálja». Az olyan szépen czizellált bronzok, a milyeneket p. a párisi piaczon olcsón kaphatni, művészi értékkel nem bírnak, mert ezeknél a hiányos öntést akarják eltakarni a símára csiszoltság által, pedig így a bronzöntvénynek még az a kis finomsága is elvész, a mi az öntés után megmaradt.

A kiváló mesterek bronzai soha sincsenek lecsiszolva. A figyelmes, művészi öntés folytán az öntvény fölszinén nem kell semmit sem változtatniok, mert a lehető híven fogja mutatni a modellt, melyről öntötték. Sőt maga a fölszín is jellemző lesz az öntő művészre, ez is magán fogja viselni a művész egyéniségének bélyegét.

Már magának a tiszta, természetes bronznak is igen kellemes, a szemre jól ható színe van, kezdve a meleg aranysárgától egészen vörös barnáig. Ez a természetes szín, a levegő okszidáló behatása alatt patinát, vagy nemes rozsdát kap. Ez a csillámló, áttetsző patina fölület nem a csiszolásnak vagy a bronz fölszíne símaságainak az eredménye, hanem azt a levegő okszidácziója okozza, a mely csak a tiszta, természetes bronz felületen megy végbe. A patina lassan, de folytonosan nő és nemcsak zöldszínű patina van, mint sokan hiszik, hanem van sárga és barna is, sőt talán a modern szobroknál ezt a patinát szeretik legjobban.

A szabadban álló szobrok patinaképződésére igen káros hatással van a füst. Igy a nagy városok szobrainak fölszínére finom korom, meg piszok rétegek rakodnak le. és megakadályozzák, hogy a levegő hozzáférjen a bronz fölszínéhez, és a patina helyett a szobor homályos, majdnem sötétes színt kap.

Sokat kisérleteztek azon, hogy mi mozdítaná elő a patina képződést? Pozitiv eredményre még eddig nem jutottak, csak annyit tudunk, hogy a szabadban álló bronz öntvényeknél a horgany egyenesen megakadályozza a patina képződést, ezért ilyenkor nem is használnak horganyt, hanem 90 vagy 95% rezet és 10—5% ónt. Kisebb szobai művekre a horgany semmi rossz hatással nincs, így a könnyebb önthetőség végett mindenütt használják.

A patina képződés azonban csak lassan halad és századok is kellenek, míg egy bronzöntvény igazi szép patinára tesz szert. A kisebb tárgyaknál ezért segíteni iparkodnak a természet lassuságán, különféle sókkal és savakkal páczolják. Ez az eljárás mindaddig menthető, míg a patinaképződést a bronz fölszínének khemiai változására alapítjuk, ha azonban festik a bronzot, ha zöld vagy barna festéket visznek rá, akkor már művészeti termékről nem lehet szó. Az a bronzöntvény, amely festéknek köszönheti a patináját, illetőleg a zöld vagy a barna színét az hazugság, csalás, hiszen ily jogon akár horganyt is be lehetne festeni zöldre és készen van a «bronzöntvény».

Az ilyen festett tárgyaknál a patinának az a folytonos növekedése, a mi értőnek olyan nagy élvezetet szerez, természetesen lehetetlen. A természetes bronz szobroknál, öntvényeknél a patinának ezt a növekedését előmozdíthatni azáltal, ha szappannal és vízzel letisztítjuk a piszkot és azután a fölszínét olajjal kenjük be, kisebb tárgyaknál ha kezünkkel végigsimítjuk. Ennélfogva bronz tárgyaknál a kiállításokon divó fölirat «A kiállított tárgyakhoz nyúlni tilos» czéltalan, sőt ellenkezőleg, mennél többen érnek hozzá a kezükkel, annál inkább növekszik a patina.

A nagyobb szobroknál azonban mindenesetre legjobb, ha a természet áldásos működésére bízzuk a patina képzését és ha olyan helyre tudjuk állitani a bronz szobrot, a hol füst nem igen éri, akkor majd elvégzi a természet azt, a mit mesterséggel nem tudnánk elérni.

*

A müncheni kiállítás érmei A müncheni Glaspalast díjait nemrég osztotta szét az V. évi kiállítás zsürije. A díszérmet a Flórenczben élő nagy német festőnek Böcklin Arnoldnak itélte oda a biráló bizottság, az első díjra pedig Henry Scott Tuke angol festőt és Mariano Bennliure olasz szobrászt érdeme-

sítették. Azonkívül odaitéltek még 26 második díjat.

*

Képtár. Az Uffizi képtárt Flórenczben egy melléképülettel nagyobbítják. Ez az épület egy egész sor termet foglal magában, melyek mind a XV—XVI. század modorában lesznek dekorálva és a világosságot fölülről kapják. Az előmunkálatok már annyira haladtak, hogy remélhetőleg egy pár hónap mulva készen lesznek vele.

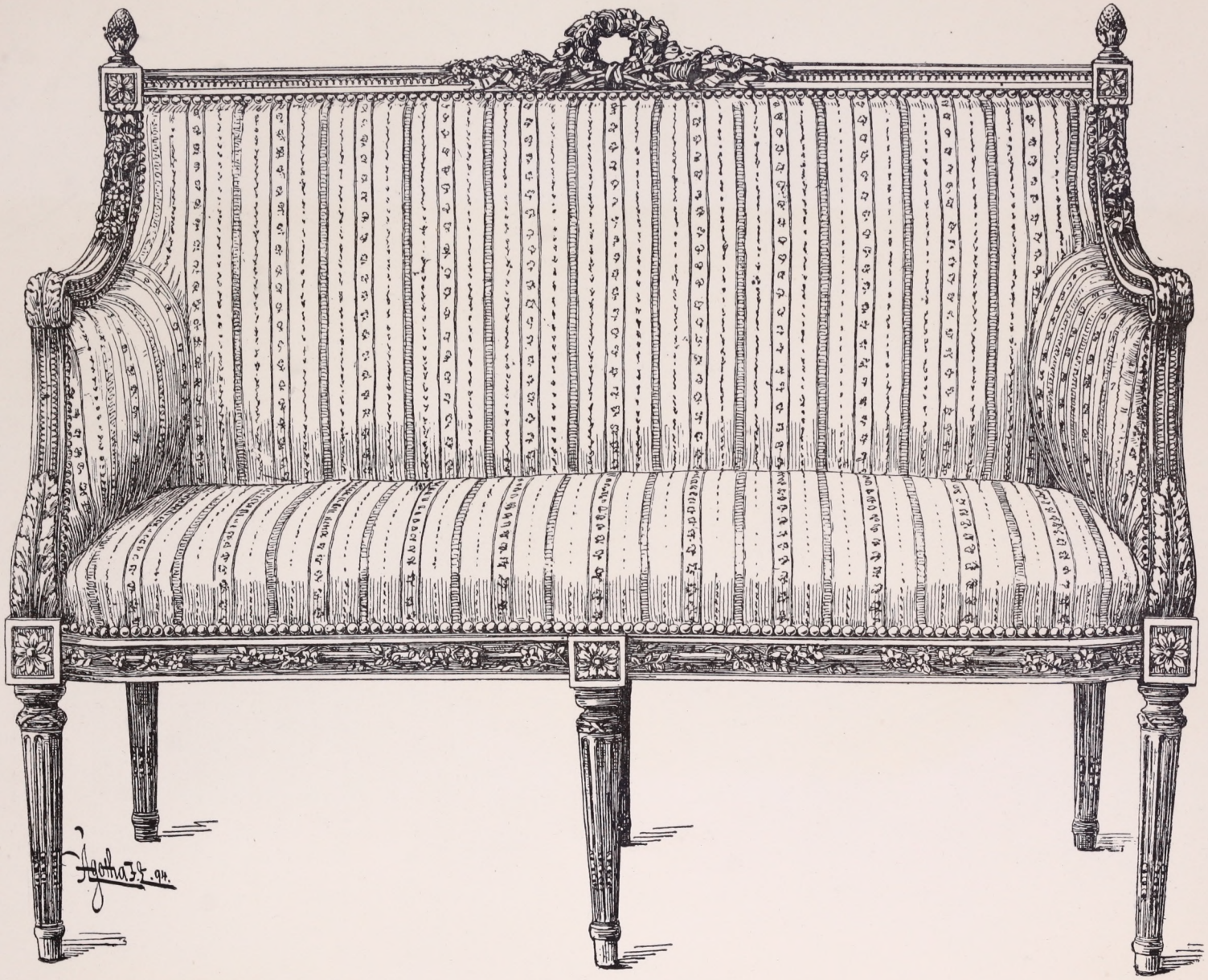
*

Ásatások. A delfii ásatások, melyekről már mult számunkban is megemlékeztünk, ismét egy új műremeket hoztak a napvilágra, ez a Siphnosiak kincses házának a frize. Számos alak képezi a frizt és az egészet össze lehetett állítani. Ugy a kompoziczió, mint a finom arkaikus stil a maga nemében páratlanná teszi a leletet. Hozzá vehetjük azt is, hogy az alakokon a festéknek némi nyoma látszik. Remélhetőleg a franczia iskola (a mely tudvalevőleg az ásatásokat vezeti) gondoskodni fog arról, hogy az értékes leletekről megfelelő publikáczióket tegyen közre.

*

Az ungvári áll. agyagipari szakiskola jelenleg egy igen érdekes, az országos közegészség- és tanügy érdekében igen fontos agyagipari tárgysorozat elkészítésével foglalkozik.

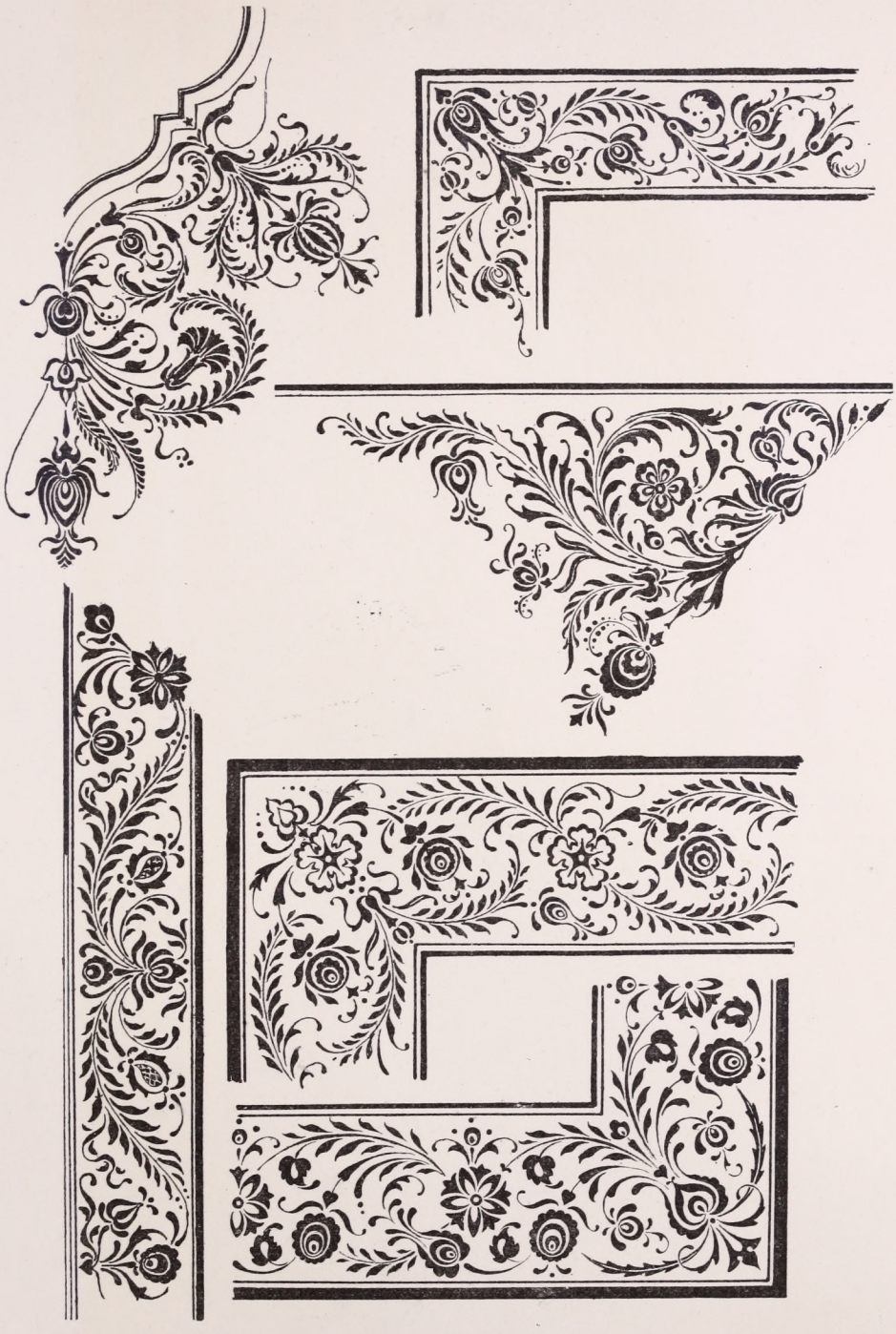
Dr. Kanitz Ágost kolozsvári egyet. tanár, jeles botanikus, kezdeményezése folytán u. is közép- és elemi iskolákban a növénytani szemléltető oktatás megkönnyítése czéljából az ungvári agyagipari szakiskola égetett és színezett agyagból (cserép) egy iskolaszer gyűjteményt készít, és a sorozatot a hazánkban termő ehető és mérges gombák jellemző példányainak mintáival kezdi meg. E gombaminták megállapítását s azoknak természetes hű utánzására dr. Istvánffi Gyula magy. nemzeti muzeumi őr, egyet. m. tanár ügyel; ő adja a rajzokat, szerzi és küldi Ungvárra a szárított, eredeti és gipsz mintákat s szükség esetén időről időre a szakiskolát is látogatja. Jelenleg vagy 20 faj (species) készült el. Minden egyes faj több darabból: fiatal, idősb, esetleg csonka vagy rosszul fejlődött és egy átmetszett példányból áll s ebben fog ezen első magyar gombaminta-gyűjtemény a hasonló külföldi termékektől különbözni, valamint abban is, hogy nem gipszből, hanem sokkal erősebb cserépből készülnek azok, no meg abban is, hogy jelentékenyen olcsóbbak lesznek, mert a szakiskola tanulóival nagyon olcsón sokszorosíthatja e mintákat, úgy hogy azokat az elemi népiskolák is minden megerőltetés nélkül megszerezhetik. Az első sorozat (körülbelül 15 faj) már a jelen tanévben rendelkezésére fog állani az iskoláknak, városi tiszti orvosoknak és gyógyszerészeknek a kik mind igen jól fogják használhatni e mintákat. Az első sorozatot egy második (szintén 15 fajból álló) gombasorozat követi. Ezt pedig dr. Kanitz Ágost közvetlen felügyelete s utasításai szerint készülő növényfejlődési és jellemző tropikus vagy nálunk nem termő virágminták sorozata fogja követni. Mi érdekkel nézünk ezen munka elé és ismerve a szakiskola munkaképességét, valamint ezen életre való vállalkozás élén álló szakerőket, bizton reméljük, hogy valami kiváló hasznos dolgot kapunk, melylyel a szakiskola mint úttörő (hazánkban u. is ily minták még idáig nem készültek) ugy az orsz. tanügy-, mint az egészségügynek kiváló szolgálatot fog tenni.

PAMLAG.

Franczia, XVIII. század vége.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

MAGYAR DISZÍTMÉNYEK.

Tervezte Zsitvay János tanár.

HAZAI JELESEK BRONZ MELLSZOBRAI.

A Magyar Iparművészeti Társulat a nemzeti nevelés nagy érdekén kívül ama törekvés által vezettetve, hogy egyrészt a bronzöntés előmozdíttassék, másrészt, hogy a nagyon elterjedt idegen termékek lassankint kiszoríttassanak, 1886-ik évben tartott első közgyűlésén elhatározta, hogy hazai jeleseinket ábrázoló mellszobrokat első sorban bronzöntés útján való sokszorosítás czéljából elkészítteti.

A társulatot a tetemes költséggel járó eredeti minták megszerzésében hathatósan támogatta a főváros képzőművészeti bizottsága és a magyar képzőművészeti társulat. Az előbbi három mellszobor mintáját elkészítteté és sokszorosítás végett átengedé. Az utóbbi pedig a társulat által mellszobrokra kitűzött díjak nagyobb részét szíves készséggel vállalta magára és résztvett a pályázó mellszobrok birálatában.

A mellszobrok első sorozatát képező hét minta elkészülvén, az iparművészeti társulat ezeknek bronzban való sokszorosításával Tourbain Károly bronzöntőt bízta meg, a ki minden tekintetben kielégítő öntvényeket állított elő.

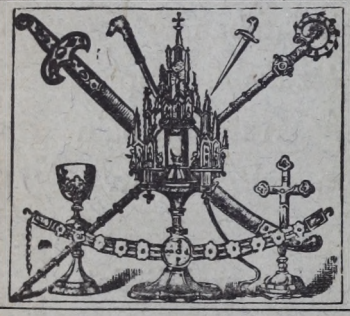
Midőn ekként a Magyar Iparművészeti Társulat kiváló hazai férfiak mellszobrainak oly bronzöntvényeit nyujtja, melyek művészi és technikai tekintetben a külföldi termékkel bátran kiállják a versenyt és bármely hivatal, közintézet, társulat helyiségének, nemkülönben lakásnak méltó és becses díszét képezhetik, azzal a reménynyel kecsegteti magát, hogy a magyar művelt közönség a fontos mű tovább folytatását és fejlődését számos megrendeléssel elő fogja mozdítani.

A mellszobrok a következők:

Ő Felsége I. Ferencz József király Strobl Alajostól,
Ő Felsége Erzsébet királyné Bezerédi Gyulától,
József nádor Strobl Alajostól,
Gróf Széchenyi István ugyanattól,
Hunyadi Mátyás Bezerédi Gyulától,
Liszt Ferencz ugyanattól,
Gróf Andrássy Gyula Róna Józseftől,
Arany János Senyei Károlytól.

Mindegyik 28—30 centimeter magas. — Darabjának ára, csupán az öntés költségeit számítva 50 forint.

Megrendelések a Magyar Iparművészeti Társulat titkári hivatalához intézendők: Budapest, Andrássy-út 67. sz. a.

LINK FÜLÖP

ékszerész Budapesten

készit művészi kivitelű ékszereket, egyházi és egyéb disztárgyakat, mentekötőket és öveket diszöltözetekhez aranyból, ezüstből, zománczczal és drágakövekkel diszitve akár régi minták, akár új tervek szerint, régi ezüst és arany tárgyakat eredeti állapotukhoz hűen helyreállit.

Műhely: IV. váczi-utcza.

Az Országos Magyar Iparművészeti Muzeum
GALVANOPLASTIKAI INTÉZETE

ajánlja a közönség figyelmébe

régibb, kivált magyar ötvöstárgyak másolatainak gyüjteményét.

A 154 darabból álló gyüjteményben megvan a **nagyszent-miklósi lelet teljesen,** azonkivül **kelyhek,** szobák diszitésére különösen alkalmas **serlegek, poharak, csészék,** stb.

Minden egyes tárgy másolata az eredetihez hű és készités tekintetében is művészi becscsel bir. — *Az intézet képes lajstromot kivánatra ingyen és bérmentve küld.*

Budapest, Andrássy-út 67. sz.

VANDRÁK LÁSZLÓ

bronzműves és öntő

készít megrendelésre finomabb ajtó- és ablak-kilincseket, butordiszitményeket, gyertyatartókat, légszesz- és kőolajcsillárokat, szobrokat, czimereket, egyházi szereket, villámháritókat stb., galvanoplastikai tárgyakat, galvanizál minden színben stb. s elfogad ilynemű tárgyakat és régiségeket javitásra.

Budapet, VIII. ker. Mária-utcza 16. szám alatt.

DWORZAK FERENCZ

VÉSNÖK

BUDAPEST, IX., PIPA-UTCZA 14.

AZ UDVARBAN BALRA.

KÉSZIT MINDENNEMŰ VÉSNÖKI MUNKÁT ARANYBÓL, EZÜSTBŐL ÉS BRONZBÓL.

Franklin-Társulat nyomdája.

MŰVÉSZI IPAR

AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI MUZEUM
ÉS
A M. IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MAGYAR KIR. MINISTERIUM

MEGBIZÁSÁBÓL

PASTEINER GYULA

SZERKESZTŐ TÁRS:

RADISICS JENŐ

IX. ÉVFOLYAM. 1894. V. ÉS VI. SZÁM.

BUDAPEST

KIADJA A SZERKESZTŐ

1894

BUDAPESTEN

MŰVÉSZI IPAR

KILENCZEDIK ÉVFOLYAM. 1894. V. ÉS VI. SZÁM.

TARTALOM.

SZÖVEG: Oldal

Esterháza kastély. Pasteiner Gyulától ... 147
Kammerer Ernő képviselőházi beszéde ... 175
A pirosculptura. Báró Weissenbach Jánostól ... 181
A stukko-diszítmény régi és új technikái ... 190
A muzeumok ügye Francziaországban. Dr. Láng Nándortól ... 192
A diszítő művészetek kongresszusa Párisban ... 195

Irodalom:
Könyvismertetés: Huszka József, *A Székely ház*. Cs. E.-től ... 198
Folyóiratok ... 201
A magyar iparművészeti társulat ügyei ... 204
Különfélék: Szerkesztői nyilatkozat a *Művészi Ipar* tárgyában. Művészettörténeti kongresszus Kölnben. Iparművészeti pályázatok Párisban. Ó kori művészet ... 206

KÉPEK A SZÖVEGBEN:
Esterháza kastély az országútról tekintve ... 149
Esterháza kastély parkja, balfelől mesterséges vízesés ... 151
Esterháza kastély déli homloka ... 153
Esterháza kastély. — A kapu középső része ... 155
Esterháza kastély. — A középső szárny éjszaki homloka ... 157
Esterháza kastély. — A földszinti terem ... 159
Esterháza kastély. — A diszterem ... 161
Esterháza kastély. — Hálószoba ... 163
Esterháza kastély. — Konzolasztal ... 165
Esterháza kastély. — Bronzzal diszített fiókos szekrény ... 167
Esterháza kastély. — Fali karos gyertyatartó bronzból ... 169
Esterháza kastély. — Karos gyertyatartó bronzból ... 171
Esterháza kastély. — Kék diszítményű porczellan vázák ... 173
Izzó tűvel vésett diszítmények. Báró Weissenbach Jánostól ... 182, 183, 186, 187

MAGY. AKADEMIA KÖNYVTÁRA

*

Szerkesztőség és kiadó-hivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utcza 16. szám.

*

Az első évfolyam teljes példányai kaphatók a Franklin-Társulat kiadó-hivatalában: IV., Egyetem-utcza 4. sz. Ára 6 frt.

*

A többi évfolyam 5 frtért kapható a kiadónál.

MŰVÉSZI IPAR

ESTERHÁZA KASTÉLY.

Az építményt az anyag és a szerkesztés fizikai törvényeiből származó bizonyos szabályosság jellemzi. Az építész nem játszhatja ki e törvényeket; midőn az épület szerkezetét megalkotja, arra van utalva, hogy azokat tanulmányozza, minél mélyebben beléjük hatoljon, hogy ekként minél inkább, minél ügyesebben alkalmazkodhassék hozzájuk, hogy általuk föladatát minél gazdaságosabban, minél nagyszerűbben, minél czélszerűbben megoldhassa. Nem lehet sem ama törvényeket, sem a szabályosságot megváltoztatni, az építész legfölebb annak látszatát rejtheti el, többé vagy kevésbbé. Az építészetnek vannak korszakai, melyek a szabályosság kiemelésére fektetik a súlyt, azt tartják művészetük legnagyobb dicsőségének, mások ellenben a szabályosság rejtegetésében lelik örömüket.

E fő ismertető jegyet tartva szem előtt, hajlandók vagyunk azt hinni, hogy az ember építészeti tevékenységét is bizonyos szabályosság jellemzi, t. i. hogy csak akkor épít, midőn annak szüksége elő áll, hogy építményét a szükséghez szabja, hogy zsinórmértéke a czélszerűség, hogy kerüli a fölöslegeset, hogy a pompát alárendeli a használhatóságnak. Ellenkezőleg. Az ember e tevékenysége kigúnyolja a szabályosságot, nincs benne ekonomia, sem következetes egymásután, hanem azt ugrás, ötlet, szertelenkedő szeszély jellemzi. Bizonyos korszakok társadalmát és egyes embereit, ha kedvezők a körülmények, megszállja az építési szenvedély és építenek, építenek. Az építészek szinte alárendelt szerepet visznek; ritka eset, hogy építész adná meg a lökést a tevékenységnek. Ilyen szertelen építkező volt Keopsz fárao, kinek gúláját ma is rejtélyként bámuljuk, s a kinek példáját aztán a többi fárao követte. Milyen találó e tekintetben a bibliai mese a bábeli toronyról. Ez magában rejti az ember építési tevékenységének lélektani motivumát. Világosan mondja, hogy az ember építkezési nagyravágyásában sokszor szertelenkedik, megkísérli daczolni a külső körülményekkel, olyasmire törekszik, a mi lehetetlen. Csakugyan ilyen építkezők voltak a régi Kaldea és Asziria fejedelmei. Hellas görögjei sokáig megtartották az ekonomiát, mérsékelték magukat. A nagy-görögországi görögséget előbb ragadta el a szenvedély. Ezután következik Perikles jellemző példája. E nagy államférfiú építkezői kedvével elszigetelten áll, magára marad, kortársai gúnyolják, vádolják, üldözik, de ez nem használ; semmi sem akadályozza, hogy a kezében levő hatalmat szenvedélye kielégítésére fordítsa. Ilyen építkezők voltak a római császárok, utóbb e szenvedély átszállott az államra és a társada-

lomra. Ilyen építkező volt Justinianus császár is. Milyen építési láz szállta meg a nyugati világot a csúcsíves építés korában! Egyik szerzetről a másikra, egyik apátról vagy püspökről a másikra, egyik városról a másikra, egyik nemzetről a másikra származott át e ragályos láz. A cisztercziták, majd a prémontréiek rendjének szigorú egyszerűségre törekvő szabályai hatás nélkül maradtak. Így keletkeztek a csodálatos székesegyházak és kolostor-templomok. A florenczi posztósok szerződésileg kikötik, hogy városuk számára olyan templomot akarnak, a milyen még nincs a világon. Nem arról van szó, hogy ki az építész és az mit tud; az a törvény, a mit a posztósok akarnak. A renaissanceban a kezdeményezést, legalább részben, magukhoz ragadták az építészek, de végre is föléjük kerekedtek a rettenthetetlen építkezők: II. Gyula pápa, Pitti, Medici, Sforza stb. I. Mátyás magyar király is e fajtából való, meg I. Ferencz franczia király. A XVII. és a XVIII. században is szép számmal voltak az ily szabású építkezők, közéjük tartozik I. Frigyes Ágost szász király, Csehországban Wallenstein, a nagy hadvezér, továbbá a Michna grófi család, mely a harmincz éves háború viszontagságai közt szerzett roppant vagyonát szertelen építkezéseivel két nemzedék alatt pusztította el, végül közéjük tartozik az Esterházy család több tagja. Az újabb időben az építési szenvedély egyik legjellemzőbb példája II. Lajos bajor király.

*

Az Esterházy család emelkedése a XVI. század közepén kezdődik; nagyságának, fényének első hírnöke Esterházy Ferencz pozsonyi alispán, a ki anyja, galanthai Bessenyei Ilona öröksége révén használta először a galanthai előnevet. Hitvese, Illésházy Zsófia 1567-től 1590-ig tizenhárom gyermekkel ajándékozta meg. A tizedik gyermek, Miklós, a család tüneményszerű gazdagságának tulajdonképeni megalapítója, 1582-ben született, 1625-ben Magyarország nádorává lett, nádori minőségében kieszközölte az Ausztriánál zálogban volt Borostyánkő, Kabold, Kőszeg, Szarvkő, Kis-Marton és Fraknó várak és a hozzájuk tartozó területek visszacsatolását, a minek elismeréséül II. Ferdinánd király 1626-ban fraknói grófi czímmel tűntette ki. Fraknó vár már korábban birtokát képezte. Húsz évig viselte a nádori méltóságot, s midőn 1645-ben meghalt, az Esterházy család volt az ország leggazdagabb, leghatalmasabb családja. Fia Pál (1635—1712), a fényes katona, 1681-től az ország nádora volt, 1687-ben pedig I. Lipóttól a herczegi czímet nyerte, s ezzel mintegy betetőzte a család nagyságát. Ezután következtek: Esterházy József (1655—1721) az előbbinek fia, majd ennek fia Pál Antal (1711—1762) és az utóbbinak fivére Miklós, Esterháza kastély építője, kinek kortársai a «pompás» melléknevet adták.

A közpályán kifejtett buzgó tevékenység mellett, a család mindhárom tagja, Ferencz, Miklós és Pál egyenlően élénk érzékkel bírt saját érdekük iránt. Meggaz-

Esterháza kastély az ország útról tekintve.
XVIII. századbeli festmény után.

dagodásuk öröklés, királyi adományozás, tizedek bérlete, és szerzés útján történt. Az ország kétszáz évig tartó válságos körűlményei, az általános pusztulás, számos gazdag család kiveszte bő alkalmat nyujtott a meggazdagodásnak úgy egyik, mint másik módjára. A nyugati szomszédságban ugyan ez időtájban hasonló körűlmények közt, többé-kevésbbé hasonló módon, szintén keletkeztek gyorsan és mesés mértékben meggazdagodott családok.

A család meggazdagodásával karöltve mutatkozott annak építkezési hajlama. A gazdagság és az építési szenvedély öt ivadékon át két fő jellemző vonása a családnak; az építkezés terén az országban vezérszerepet visz; a XVII. és XVIII. században keletkezett legkiválóbb művek e névhez fűződnek. Az Esterházy-féle építkezések sorát Lakompak várkastély nyitja meg, melyet Miklós nádor Sopron megyében még 1618-ban épített, midőn a megye e területe még Ausztriánál volt zálogban. Ezt követte Lánzsér várkastély, Sopron megyének szintén Ausztriával határos területén, majd Fraknó vára, melyet a visszacsatolás után 1637-ben alapjából újjá építtetett. A ma is fönálló kastély 1683-ban épűlt és Pál herczeg nádornak köszöni létét. Miklós nádor építészei közűl csak Spaz Péternek, az akkori nagyszombati egyetemi templom építőjének a nevét ismerjük. E templom arányainak nagyszerűségén és belső díszének pazar gazdagságán fölismerjük a nagy szabású építkezésre való hajlamot. Az építész a templom sekrestyéjében levő arczképen olvasható fölírás szerint 30 éves korában, 1637-ben halt meg. A hagyomány azt tartja, hogy öngyilkossá lett a fölött való aggodalmában, hogy az építmény nagy arányaihoz mérten nem elég szilárd.

Kis-Marton várat és uradalmat Miklós nádor II. Ferdinándtól kapta 1622-ben. Pál herczeg, nádor 1683-ban a nagy-martoni grófok XIII. századbeli e vára helyén, részben annak alapjaira építteté Kis-Marton kastélyt. A kis-martoni kastély tervét Pál nádor számára Sebastiano Bartoletto és Antonio Carletto építészek készítették de úgy látszik, hogy alsóbb rendű, vagy legalább csekély hitelnek örvendő művészek lehettek, mert érettük korábban, 1663-ban, Carlo Martino Carlon bécsi építész vállalt kezességet. A négyszögű udvart körűl záró, nagy arányainál és erős kiszökellésű párkányainál fogva tekintélyes, hatalmas, barokk ízlésű kastély, mely ezentúl a család fő tartózkodási helye volt, nem maradt meg eredeti állapotában. Pál Antal herczeg (1711—1762) vörös márványnyal burkolt, gazdag aranyozású kápolnáját megújíttatá. Ekkor Donner Ráfael György volt a család építési igazgatója. Később Antal herczeg (1738—1794) a déli homlokzat előtti tért szabályozta és 1793-ban Hering bécsi építészszel a tér végében, a kastélylyal szemben, a fő őrség épületét és az istállókat építteté. Végűl Miklós hg. (1765—1833) 1805-től kezdve Moreau építész terve szerint részben átalakítá, jelesűl a parkra néző éjszaki oldalán tíz korinthusi oszlopból két emeletnyi magas, klasszikuskodó oszlopcsarnokot emelt és föléje harmadik emeletűl terászt épített, a négy sarkon a födélszékből kiemel-

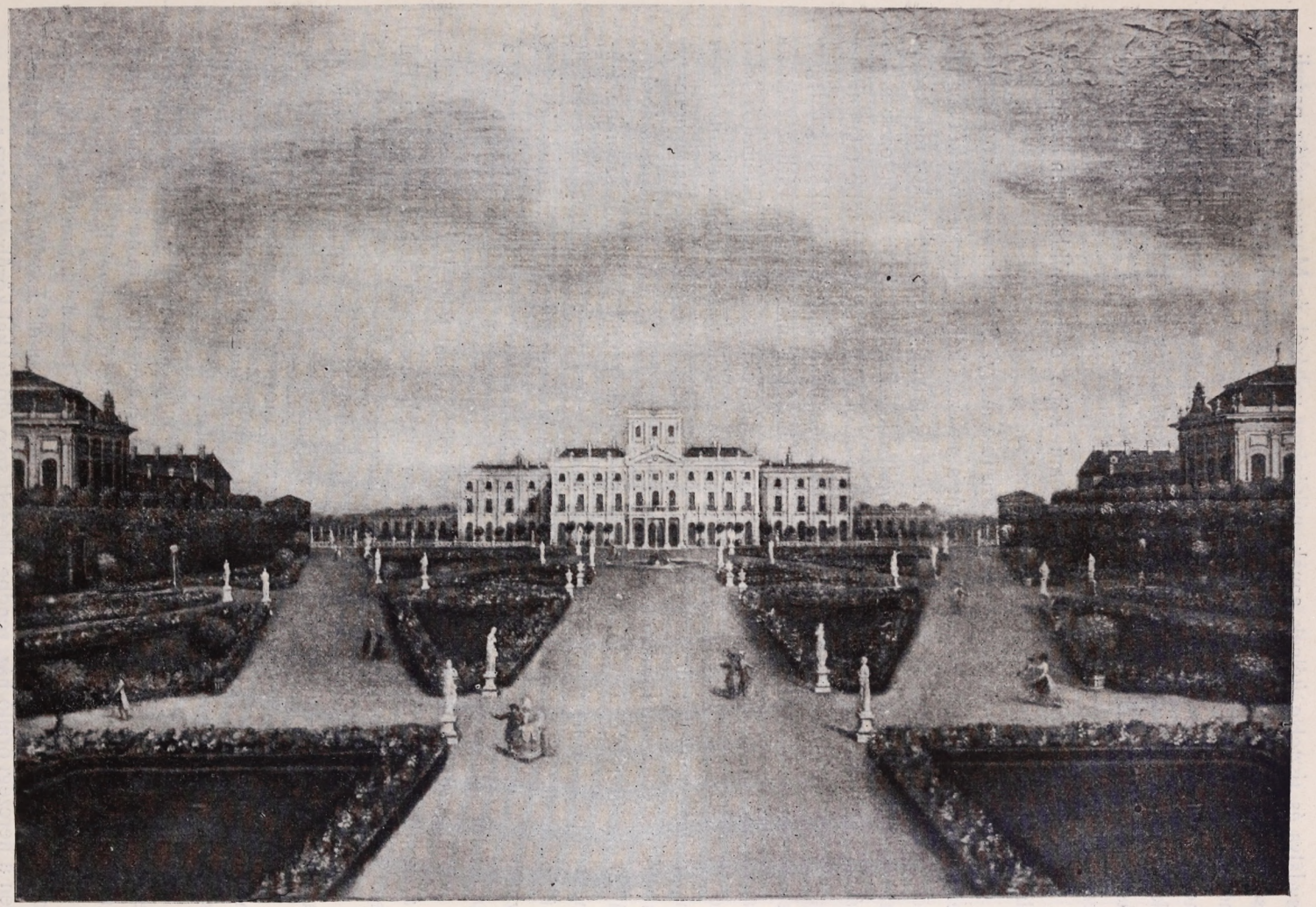
Esterháza kastély parkja, balfelől mesterséges vízesés.
XVIII. századbeli festmény után.

kedő, hagymaalakú födelű négy tornyot eltávolította és helyükbe sátorfödelű négyszögletes tornyot épített.

A XVIII. században a család grófi ágának egyik tagja, Esterházy Károly (1725—1799) előbb váczi püspök, majd egri érsek, szintén nem közönséges építkező volt. Eger felé közeledve, a városnak alacsonyan elterülő, jobbára alházai fölött uralkodó épület vonja magára figyelmünket, tömege a magaslaton álló székesegyházzal is győzelmesen kiállja a versenyt, hatalmas méretei, tömegének nagyszerűsége nagy szabású egyéniség sejtelmét keltik föl bennünk. Az épület a liceum, az egyéniség gróf Esterházy Károly, a ki azt 1765-től 1785-ig építteté. Az építész neve ismeretlen. Ugyan e gróf Esterházy kezdé építtetni a váczi székesegyházat, s egyházmegyéjében negyven templomot emelt. A monda pedig azt beszéli róla, hogy az országban száz templomot építtetett, de csak 99-et fejezett be, a 100-iknak építése közben meghalt. Vajjon ez a monda nem-e szakasztott mása a bábeli torony történetének? Az építési nagyravágyást ott a nyelvek zavara, itt a halál szégyeníti meg.

De herczeg Esterházy Miklós a család valamennyi tagján túltett Esterháza kastély nagyszerűségével és a lázas gyorsasággal, melylyel a Fertő posványos szomszédságában e káprázatos alkotást létre hozta. 1764-ben a versaillesi kastély hatása alatt elhatározta, hogy ahhoz hasonló kastélyt épít és két év alatt megvalósította tervét; 1766-ban készen volt a nagy terjedelmű kastély. Hihetetlen mesének is beválik. Az építész neve ismeretlen. Azt elképzeljük, hogy itthon kellő számú avatott kéz nem kínálkozott, tehát a legkülönfélébb munkások: kőmívesek, kőfaragók, asztalosok, lakatosok, mázolók, stukko-készítők, aranyozók, festők, szobrászok, díszítők, kertészek stb. százait kellett külföldről hozatni. E munkások állították elő az épületnek ingatlan részeit. De azt sem tudni, ki, vagy kik állottak a munka élén? Ily mesésen jött létre ez épület, mely a múlt században európai hírnevességű volt. Hogy mily bámulatra ragadta az akkor élőket, annak számos bizonysága van. Vályi András *Magyarországnak leírása* czímű, 1796-ban megjelent két kötetes munkája a legkiválóbb. Szerző, midőn Esterházára kerül a sor, szakít a szótári rövidséggel és részletesen, nagy gonddal írja le a kastélyt, minden során meglátszik az a meggyőződés, hogy ez méltó tárgy tollára, s a kastélyt ismertetve, egyszersmind érdekes irodalmi művet alkot.

«Eszterháza — így szól Vályi András — a legékesebb, s legméltóságosabb lakóvára Eszterházy Miklós uraságnak, Sopron vármegyében. Épült Sarod (Srollen) és Széplak, Sôjtîr (Süttern) és Sz.-Miklós között, Sopronhoz három, Pozsonyhoz pedig hat mértföldnyire. Építette néhai Eszterházy Miklós Uraság, azon a helyen holott ez előtt a Sarodi vadászati váracska vala, és emlékezetét általa halhatatlanná tette; elváltóztatván e lakóvárnak új méltóságos voltához képest a helynek régi Saród nevezését is, s Eszterházának neveztetett. A kik e várnak belső herczegi épületeit a nagy kertekkel, s különféle válogatott ízlésű alkotásait szemlélhették, mind

Esterháza kastély déli homlokzata, balra az operaház, jobbra az udvari személyzet háza.
XVIII. századbeli festmény után.

csudálva és tisztelve ítélnek annak méltóságos voltáról, és Magyarország paradicsomának, vagy a magyar hírmondónak mondása szerint Magyar Verszáliának méltán nevezik. Különféle nyelveken leírták immár e herczegi szép lakóhelyet, még az idegenek is, és a hazában is sokkal ismeretesebb, mint sem annak ritka ékességeit ez irat nyilváníthatná. Bővebb leírását és az épületek rajzolatjait is, lásd e munkában: *Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Eszterház im Königreiche Ungarn. Pressburg 1784 in 4°.*»

«Rövideden mindazáltal íme néminemű képe e hasonlíthatatlan szépségű, olasz ízlés szerint épült herczegi lakóvárnak.»

«A mint az utazó Sopronból Eszterháza felé megy, Széplaknál egy 500 ölnyire terjedő két sor élő fák között vezet az út a nevezett helyre, közelebb a két sor fák között pedig gyönyörűen épült alházak között, melyek a herczegi várhoz megkivántató különféle mesteremberekнek számokra készittettek. Jobb felől ezek a kis házak a nagy vendégfogadóig terjednek, melyben húsz szobánál több találtatik az utazóknak számokra, istálókkal és minden megkivántató eszközökkel gazdagon felkészíttetve. E vendégfogadóval által ellenben van már, egy a várhoz tartozó nagy épület, melynek hossza 80 öl és 250 személyekre szolgálhat alkalmatos lakó helyet. Itt laknak a herczegi orvoson kívül az éneklő játszó személyek, itt van a muzsikálásra rendelt palota és egy patika is. Ez után következik a nagy herczegi istálló, melyben 100 lovakra készíttetett alkalmatos hely, s kívülről is jeles ábrázolással ékesíttetett és egy ló fővel, mely az ajtó felett tűnik a nézőnek szemébe. Bémenvén pedig a drága kocsiknak és lovaknak ékesítéseire és a lovaglásra rendelt különféle drága eszközöknek megszemlélésekre, csudálkozásba merűlve jő el a szemlélő azoknak helyeiről. Az itt levő udvarban egy verő óra van, tovább pedig a futtató lóiskola és egy kovácsház.»

«E nagy épületnek szegletein vagynak jobb és bal felől az utczára két őr álló házak, közelebb pedig a várban a herczegi uraságnak drága szobái és palotái. Bal felől van a szép vár, jobb felől pedig a nagy kert.»

«Tovább az országútjában Sőjtőr felé jobb felől vagynak ismét az udvariaknak lakásai, melyek között két őr álló házak vagynak.»

«Ezután van a kaszárnya, melyben a herczegi testőrző katonáknak egy része van; más része pedig Kis-Martonban szokott tartózkodni. Ruházatjuk kék és sárga színű, s egy kapitány, egy fő- és alhadnagy által vezéreltetik.»

«E kaszárnyától kezdődvén ismét alházak vannak Sőjtőr felé olasz ízléssel építtetve, melyek mint egy két száz ölnyire terjednek. A várnak mind két oldala felől őrházaknál, szép rendbe ültetett élő fák és kerti ékesítések szemléltetnek.»

«A herczegi várnak fő kapuja a Fertő felől való részen van, mely egy nagy vas rostélyos kapuból és két mellette levő kisebb kapuból áll. Ez előtt van két épületben a herczegi őrálló ház, rendbe ültetett szép élő fákkal körűlvétettetve.»

«A várnak udvarában belépvén, azonnal szemébe tűnik a nézőnek mint egy hatvan ölnyi távolságban a herczegi várnak homloka, ékes czímerével egyetemben,

Esterháza kastély. — A kapu középső része.

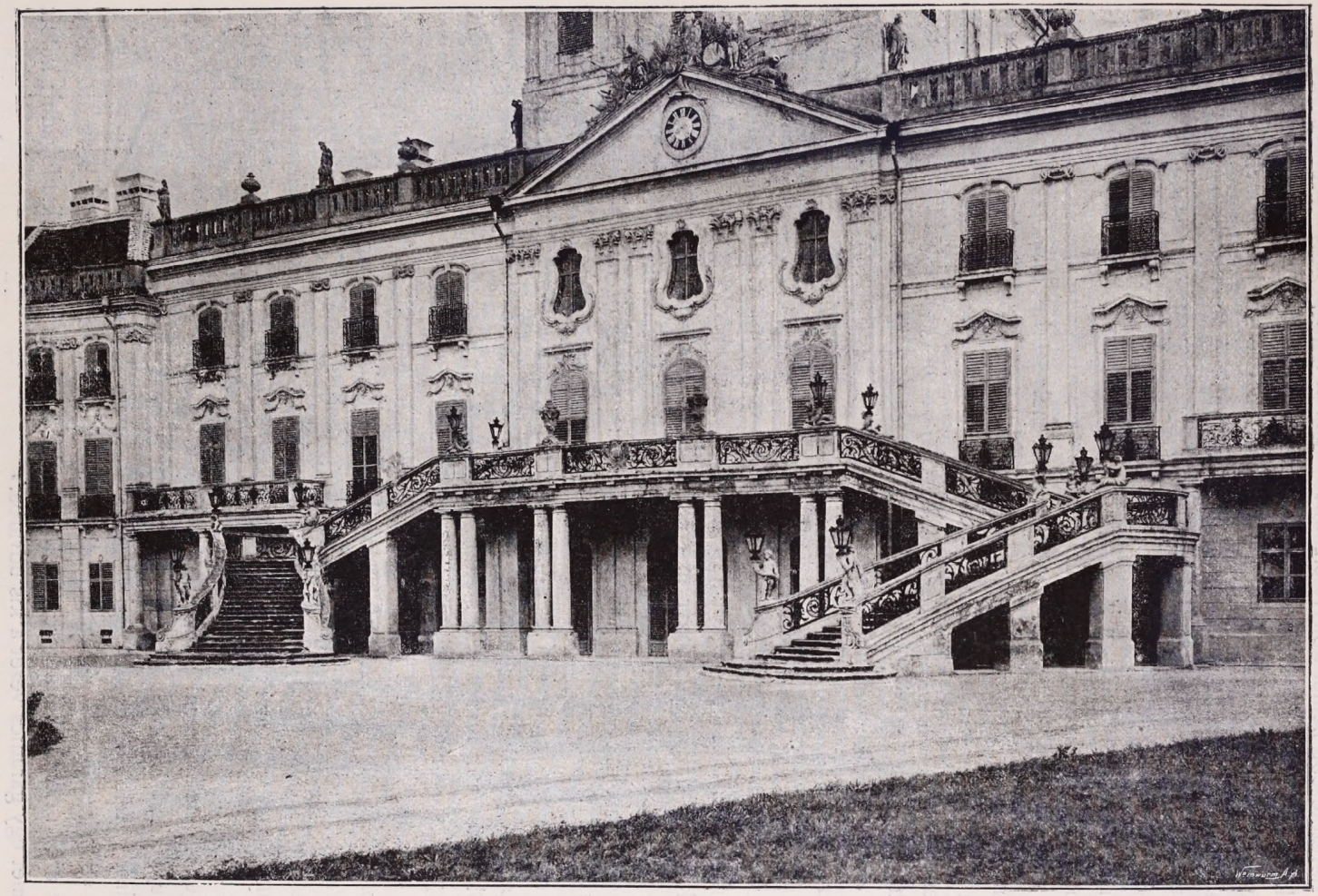
valamint a falból kiálló méltóságos rostélyzat is, melyre négy nagy garádicsok vezetik a szemlélőt. Itt van a Belveder is, mely a várnak tetőjéig méltóságosan látszatik. Aztán vagynak jobb és bal felől az oldalépületek és a tornyocskával megkülön-

böztetett kápolna, melyhez hasonlító bal felől is építtettetett az épületi egyenlőség végett.»

«Mintegy hat ölnyire látszatik az említett nagy felvezető garadicstól a kapu felé egy tavas kút, az udvarnak közepén, mind a két felől az épületeknek falai felé szökő kutakkal ékesíttetve.»

«Az egész vár olasz ízléssel építtetett, s tetője nem látszatik, kívül pedig minden felől, nagyobb és kisebb faragott álló képekkel ékeskedik. Az udvarnak szélessége, mely tojás görbeségű formán hajlik öszve, mintegy 42 ölnyi. Herczegi épületeiben a szálák és Belvederen, vagy képes palotán kívül száz huszonhat úri szobák vannak, az egész épület pedig két részre osztattathatik, egy része a vár, másik része pedig az oldalépületek. A vár pedig ismét a nagy épületekből és az oldal vagy szárnyas épületeiből áll, jobb és bal felől vagynak a nagy kapunál a földön épült szobák, melyek mindöszve 46, egy részen pedig 23, zöld színű rostélyozattal ékesíttetik. Jobb felől a nagy kapunál vagynak azok a szobák, melyekben a házi eszközök, ritkaságok, mesteri remek darabok, drágaságok tartattatnak. Az után vannak a szobákra vigyázónak lakására rendelt alkalmatosságok, e mellett pedig a porczellánház, melyben 14 álló ládák, és asztalok gazdagon megrakattattak, a különféle chinai, japponiai, németországi drága porczellánokkal, egyéb sokféle ritka alkotmányokkal, apróbb festésekkel és mindenféle kigondolható herczegi asztali készülethez megkivántató eszközökkel és különféle figurákkal vagy képezetekkel. A többek közt egy mesterségesen készült feszület vagyon itten, fejér porczellánból alkotva. Ezenkívül két mellig lerajzolt képek, melyek Mária Terézia és II-ik József császárt példázolják (ábrázolják). Van egy nagy kalitka is porczellánból, különféle jeles virágokkal körül vétetve. A porczellánházból a könyvtárba van a bemenetel, mely három szobákra osztatott, mindöszve 28 álló ládákban vagynak a különféle és jeles számú könyvek, Báder volt herczegi könyv őrzőnek intézete szerint. Mellette van egy szegelet forma kabinet, a melynél vagyon a várnak épületén kívül éjszak felé egy menedék (folyosó) a képes palotába, itten pedig 348 különféle válogatott és némely remek képek is vagynak, melyek rész szerint eredeti külső országokban készültek, rész szerint pedig a herczegi képírónak munkái, s mind gyönyörködtető érzettel legelik a nézőket; kivált pedig azokat, a kik az ily jeles munkáknak belső érdemeit megfoghatják. Némely darabokat kivált igen természetesen eltalálták azoknak jeles készítői.»

«A képtár mellett van a nagy vár két emeletre, melynek jobb felől való részén három különféle nagy uraságoknak rendelt uri lakások vannak. Ezeknek közepén vagyon a falból, egy reá kiállható rostélyozat, mely a várnak udvarába szolgáltat kilátást. E mellett van pedig a herczegnek kis könyvtára, a vár oldalépületének egy szegletében. E kisebb könyvtárban kilencz igen szép, diófából készült és megaranyozott álló könyves ládák vagynak és a külföldi gyönyörködtető angol, franczia

Esterháza kastély. — A középső szárny éjszaki homloka.

és nevezetesebb német könyvszerzőknek munkáit foglalja magában, mely szerzőknek munkái a nemzeteknek különbségeik szerint a beköttetés által is megkülönböztettek. A könyvtartó ládák felett hét különféle metszett és három mellképek és két alabastromból készült rajzolatok (szobrok) vagynak. A mellette levő szobában pedig két csigákból készült igen drága rajzok, melyek egyike egy olasz halászt, másika pedig ugyan olyan halásznét képzeltet, magosságok egy ölnyi és 3000 forintba kerültek. Ezeken kívül van itten egy muzsikáló óra, mely tánczoló személyeket is mutat, mellette két nagy és 68 drága képek.»

«Nem messze van ide a várbeli kápolna, mely szürke forma színű márványozást mutat, díszesen megaranyozva, s boltozati fedezete gyönyörű festéssel ékesíttetik. Az oltár felett van egy olasz képíró által készítve Boldogságos Szűz Máriának menybe menetele. E mellett vannak a kabinetok indiai falakkal bevonattatva, mellette ismét a herczegi hálószoba.»

«Itt kezdődik a várnak valóságos épülete (a kastély középső szárnya), mely a kert felé 12 ölnyire terjed, szélessége pedig 27 ölnyire és e vala a régi Saród mulató várnak a régi szélessége. Ebben az épületben vannak az említett kabinetok mellett a társasági szálák és egy bévezető szoba, holott a garádics a kisebb udvarba vezet. Közepén vagyon a fő garádics felé az ebédlő szála, a kert felől pedig a herczegi drága szála fehér márvány színben és gazdagon megaranyozva, ékesítései hadi készületeket és különféle dolgokat példáznak. E szálának közepén függenek öt nagy kristályból készült gyertyatartók és tizenkét kisebb, melyekben mindöszve száz gyertyák égnek; négy szegleteiben vagynak az időnek négy részei (a négy évszak szobrai) rózsa színű márványból készült tartalékokon. Ezeken kívül szembe tünők még négy képek, hat nagy tükrök, két tüzelő helyek (kandalló), különféle órák, drága ülő székek és egyebek, melyek a nézést valóban eléggé legelik és gyönyörködtetik.»

«E szála alatt van a régi mulató várnak maradékából az úgynevezett szála terrena, melyet 8 négy szegletű oszlopok tartanak, közöttük vagynak ékességül négy faragott képek alabastromból függő virágokkal fölczifrázva. E szála fehér falainak beszegése zöld színű, festett fedezete pedig különféle költeményi alkotásokat mutogat. A falakon 15 nagy tükrök függenek, holott a sárkányok, a csiga, a hattyú és a gólya vizet eresztenek, melyeknek szemlélése eléggé mulattatja a nézőket. Itten szoktak játszani nyárban a herczegek, az előtte levő szálában pedig 36 herczegi muzsikusok játszanak, hogy az uraságokat gyönyörködtessék. Ezekből áll mintegy fele a híres herczegi várnak.»

«Sőjtőr felé való részében pedig a gyönyörű szálán kívül van a bevezető szoba és azok az előszobái a herczegnek, melyekben uri vendégeit szokta fogadni; holott ismét egy garádics vezet a kis udvarba.»

«Eddig tart a várnak épülete, mely a régi Sárod várra építtetett, s terjed a kert

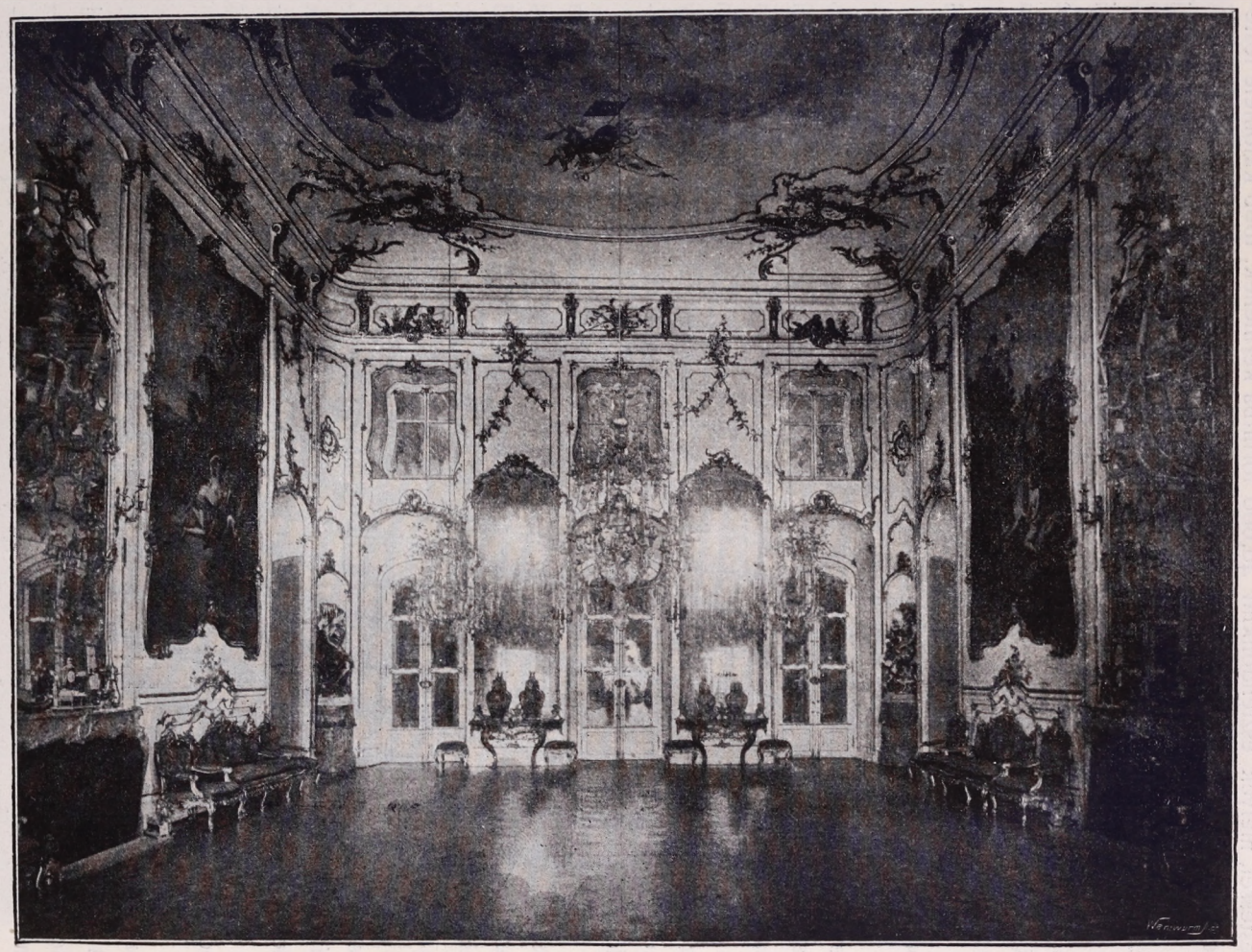
Esterháza kastély. — A földszínti terem (Sala terrena).

felől 12 ölnyire és két szegletet formál. E szegletekről kezdvén terjed az oldal épület a kertnek homloka felé 15 ölnyire. A vár épületének egész külső szélessége pedig 54 ölnyi. A kis garádics mellett által ellenben a kápolnával vagynak a ruháknak tartására rendeltetett szobák, a billiárd ház, az ezüstöt tartó szoba, melyben csudálkozásra méltó mindenféle asztali készületekhez tartozó eszközök és ékességek nagy bővséggel tartatnak. E részen is három különféle uraságoknak rendelt lakó alkalmatosságok vagynak. Ezeknek végénél pedig Sőjtőr felé van egy kimenetel a téli kertbe. Azután következnek a föld szinén épűlt szobák és egymás mellett számos nagy konyhák, majd az udvari tiszteknek szobái és a tészta mívház a nagy kapunak bal felől való oldalában.»

«Mind ezeknek az említett herczegi lakásoknak, száláknak és egyéb féle szobáknak belső készületei, alabastrommal, márványnyal és festésekkel és egyéb drága készületekkel telt ékességei és azoknak tartó alapjai a legméltóbb és lehetőbb ékességgel és nagy gazdagsággal és ízléssel intéztettek, úgy hogy belső ékességei e várnak külső igen jeles formájához nem csak hasonlítanak: hanem ahhoz valóban eléggé méltók, ha felűl nem hagyák (mulják).»

«Magának a herczegnek számára készült szobák közt, kettőben fekete színnel fényezett japponiai táblázatok vagynak (japáni lakk), melyek aranyos virágokkal meggazdagítva és különféle festéseket mutató ékességekkel vagynak készítve és egynek a táblázatok közűl ezer forint vala az ára, egy szobában pedig tíz ilyen forma japponiai festésű táblak is vagynak. Az ilyen legdrágább és legmegválogatottabb ritkaságú ékességeken kívül álmélkodást indítanak még a nézőben a drága fedezetű (mennyezetes) ágyak, a mindenféle ritka és becses házi eszközök, a drága kövekkel kirakott ékességek, a sok tükrök, sőt még a szobáknak alsó padolatjai is. A több házi ékességek közt, melyeknek magyarul való megnevezése, annyival inkább előszámlálása sokra vezetne célunktól. Nevezetesebb az az ezüst és gazdagon megaranyozott, és éjjelre rendelt arany készületek, melyekkel élt vala itten néhai Felséges Mária Terézia 1775-ik esztendőben. Egy nevezetes arany óra is vagyon itten, melyen tiszta aranyból készűlt feszület van és egy szív napkeleti jóféle gyöngyből. Egy ezüstből készűlt és megaranyozott lovon levő képezet (szobor). Egy tengeri csigából készűlt hegedű, melynek lassú és kellemetes hangzatja vagyon. Egy ülő szék, mely a flautához hasonló kedves hangzású muzsika szót ad, mihelyt valaki reá ül. Egy hegyes magosságú (gúlaalakú) óra, melynek az ára Párisban 100 Louis d'or vala. Egy nagy zsebóra, mely flautázási hangzatú muzsikálást tesz. Egy más magas tetejű óra, mely biborból készűlt világnak példázati gömbölyűségét tartja (a földgömböt tartó Atlasz). Egy fonó guzsaly vagy rokka, mely mihelyt forgattatik, azonnal gyönyörű muzsikálást tesz.»

«Ezeken kívül szemlélhetők négy római császároknak mellképei bronzból, megaranyozott különféle ritka képzetek (szobrok), és koronás felkent személyeknek

Esterháza kastélv. — A díszterem.

arczulatjai; Főherczeg Krisztina asszonynak és főherczegi férjének képei, egy szobában pedig néhai herczeg Eszterházy Antal uraságnak tartott vadászatjai, drága festéssel, melyek esztendőnkint 40,000 forintba kerülének, több különféle festésekkel és drága rajzolatokkal egyetemben.»

«Kívülről szemléltetik a verő óra, a herczegi czímerek és némely jeles épületi czifraságok és ékesítések.»

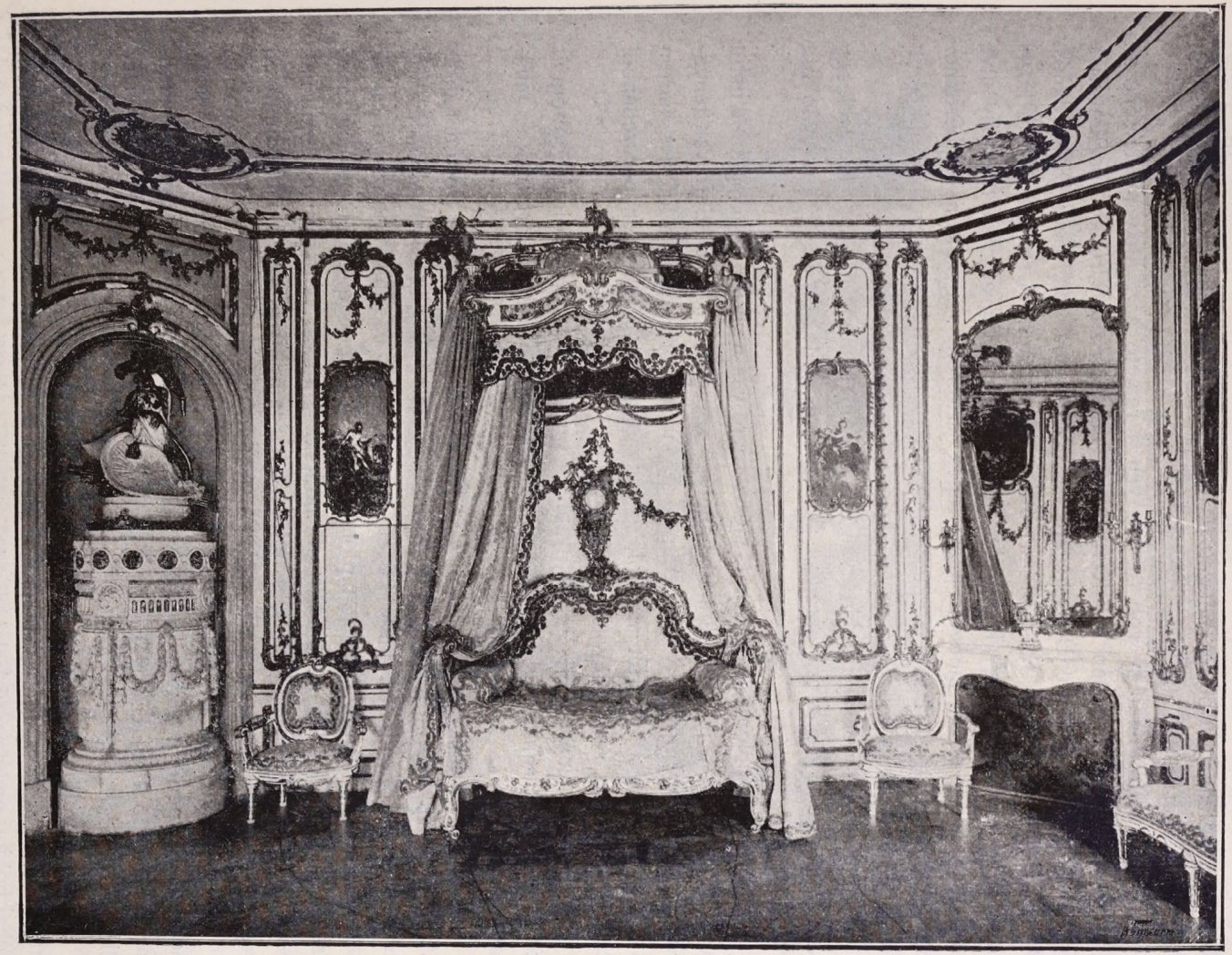
«Nevezetes épületek továbbá ez osztályban a komédia ház, melyben a herczegi ülő hely (páholy) és a gavallérok, vagy más uraságok helyei kiváltképen szembe tünők. Alól pedig 24 széken 100 személyre való hely van készítve. Nevezetes vala a khinai tánczház is, mely 1781-ben történt tűz által emésztete meg.»

«A kávéház is jeles, mind szépen és csinosan elintézett épületére nézve, mind pedig a vendégeknek méltóképen való fogadtatásokért.»

«Annak utána van az úgynevezett marionette színház a kertben, melynek épülete valamint költséges vala, úgy jeles és gyönyörű is; a benne levő ékesítések és rajzok oly mesterséggel intéztettek Paversbach föltalálója által, hogy hirtelenséggel harminczhatszor változtathatik és jelesebb és tökéletesebb is vala, mint Párisban a híres Nikolaié. A játékdaraboknak általváltozásait többnyire maga Paversbach szerzette, a muzsikát pedig hozzá Haydn alkalmaztatta. A nézőknek helye egy kellemetes üreg alkotmányt (barlang) mutat, melyben a vízugrások azonnal elkezdődtek, mihelyt az Uraságok jelen valának.»

«A várnak mind két oldalán kis kertek és virágos szép ágyazatok vannak. Itten és az egész vár körül vagynak a gyönyörű és mintegy 164 pomarancs fák jeles terméseikkel díszesítve. A kert nagy osztályának hossza mintegy 200 ölnyire terjed és húsz fehér márvány színű vagy alabastrom és 32 faragott képek, 5 vízállások, 4 zöld virágos ágyazatok és számos kisebbek vagynak. A kertnek ez osztályában a legszebb virágok vagynak és minden hónapban mást mást virágoztatnak. Végezeténél van egy fél hosszas kerekdedségű hely, 34 kerekre nyirott hársfákkal ékesítve és hat faragott nagy képekkel (szoborral), melyek kőszirt darabokra vagynak helyheztetve. A kertnek kezdeténél vagynak az ugró kutak, melyekben a víz 35 ölnyire emeltetik és tíz emeleteken omlik a víztartóba. Minden ilyen ugró kút 60,000 forintra becsültetik.»

«A mulató erdőn által vagynak három szélesebb hosszú csinált utak, s mindenik ezer és egynehány száz ölnyire terjed, s nagy faragott képekkel ékesíttettek. A középső nagy úton jobb és bal felől tizenkét rostélyajtók vagynak, melyek mind hosszú, angol ízlés szerint készült görbés utakra vezetnek, azután pedig igen jeles mulatozó helyekre. A vártól mintegy 400 ölnyire van a nagy közép úton a Bagatella, vagy chinai fa ház, mely két emeletre épült, s igen jeles nyári mulató ház, belső alkotmányai oly díszesek, hogy alig tudja a néző hirtelen, mire tekintsen. Ez épületecskéhez bal felől egy nyolcz szögletű helyen, öt mesterséges kutak vagynak.»

Esterháza kastély. — Háló szoba.

«A napnak temploma pedig mintegy 250 ölnyire van a vártól, holott három nap szemléltetik, egy az épületnek tetőjén, másik az órán, harmadik pedig az épületnek alapján. E templomnak közepén van egy különféle kövekből kirakott, régi ízléssel készült asztal agát kőből és metszett lávából, falai öt egészen megaranyozott táblázatokkal ékesíttettek.»

«E templomtól mintegy 100 ölnyire van a remete ház, mely mesterségesen tövissel békerített erdőben áll. Kívülről látszatik Krisztus Urunk képe keresztre feszítve, egy felől mellette Boldogságos Szűz Mária, más felől pedig Szent János. Az ajtónál áll egy koldús, kalapját tartván az alamizsnáért. A remete házhoz közel imádkozik egy remete egy könyvből, nem messze pedig egy fehérszemély űlve olvasgat, s imitt amott metszett jeles képek (szobrok) vagynak, az emberekhez hasonlító nagyságban. Belűl az épületben van egy szép fehér porczellánból készült feszület az oltáron.»

«Mintegy húsz lépésnyire ehhez van egy fa épület szalmával fedve, melynek egy kis tornyocskája van és egy harangja, belűl szépen kifestett és egy orgonáló óra van benne.»

«Diánának temploma is oly forma messzeségre van a vártól, nem messze a balra lévő csinált úttól a nap templomától mintegy 200 ölnyire. Zöld színre van fényesítve és gazdagon megaranyozott. Alapján Diánának története van lefestve, három karrarai márványból készült asztalok is vagynak benne, melyeken porczellánból csinált állatoknak részei vagynak.»

«A középső csinált úton vannak továbbá a vártól mintegy 500 ölnyire jobbra és balra a kisebb csinált utak, holott különféle mulatsági játékok tartatnak és találtatnak.»

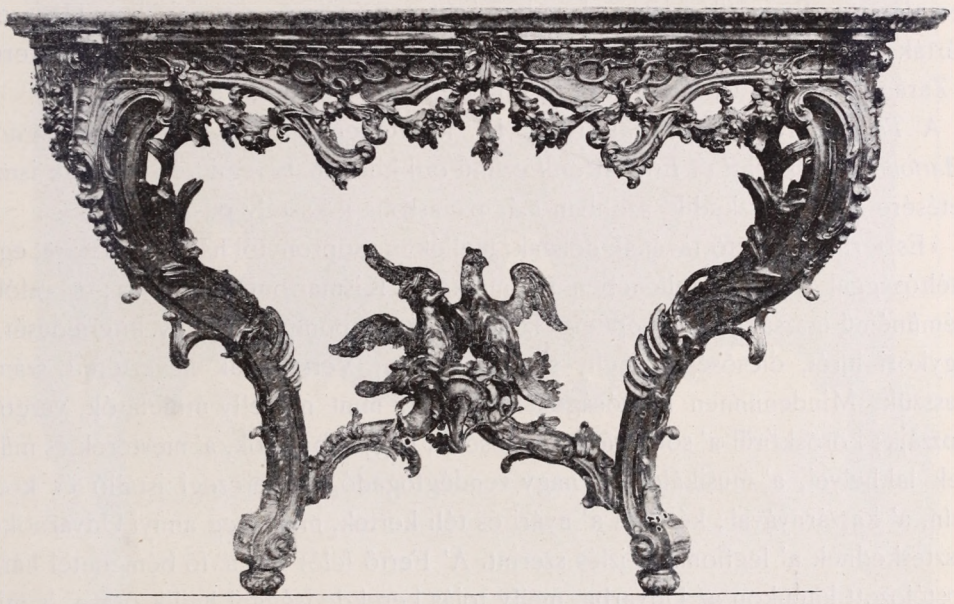
«A mulató erdőnek szélénél van a várhoz mintegy 800 ölnyire Fortunának és Venusnak templomok, mind a két helyek 38 zöld rostély ajtókkal vagynak körűl vétetve, azután pedig különféle képek (szobrok), ülő és pihenő helyek és rajzok szemléltetnek. A szerencsének templomán Fortuna képe szemléltetik és más metszett képek, belűl pedig a chinaiaknak módjukhoz képest van kifestve. Venusnak templomán pedig ugyan Venusnak képe és hat faragott rajzok (domború művek) vagynak, belűl az isteneknek történetei a felületre vagynak festve.»

«Nem messze van ez épülettől a vadas és fáczán kertbe vezető ajtó, mintegy 600 ölnyire pedig tovább a második ajtó, mely Szent-Miklósra vezet rövid úton, mintegy 1800 ölnyire; egész Esterházának kerülete 6000 és egynehány száz ölnyire terjed.»

«Nevezetesebb vígasságok valának Esterházán 1773-ik esztendőben, midőn a franczia követ, herczeg Rohan jelen vala. Ennél nevezetesebb pedig 1775-ben, néhai boldog emlékezetű Felséges Mária Terézia királyi udvarának nagy részével és sok idegenek is jelen valának itten és a kertet leábrázoló árnyék tartók (nap-

ernyők) osztogattattak ki, a kertbéli utaknak könnyebben lehető megtarthatásokra. Minő herczegi és ritkán szemlélhető mulatság vala ez, megtetszik abból a leírásból, mely e czím alatt nyomtatásban nyilvánittatott: *Esterházy vígasságok*. Nevezetes vala továbbá 1790-ik esztendőben herczeg Esterházy Antal uraságnak főispáni méltóságba lett beigtatásakor tartatott örvendező pompa, melynek leírását lásd a *Hadi és más nevezetes történetek* V-ik szakaszának 177-ik laptól 184-ig lapig.»

«Jeles és nagy mester itten ő herczegségének könyvőrzője és udvari papja, tiszt. Niemetz Primitiv úr, a ki oly nevezetes muzsikáló órákat készít, melyeket a híresebb bécsi nagy mesterek is csudálnak és nem követhetik mindenben. Még külső országokban is esmérik és nagyra becsülik e szép tehetségeit.»

Esterháza kastély. — Konzolasztal.

A *Mindenes Gyűjtemény* 1790-ik évi IV-ik füzete szintén az elragadtatás hangján ír a kastélyról, de nem ismerteti azt oly részletesen:

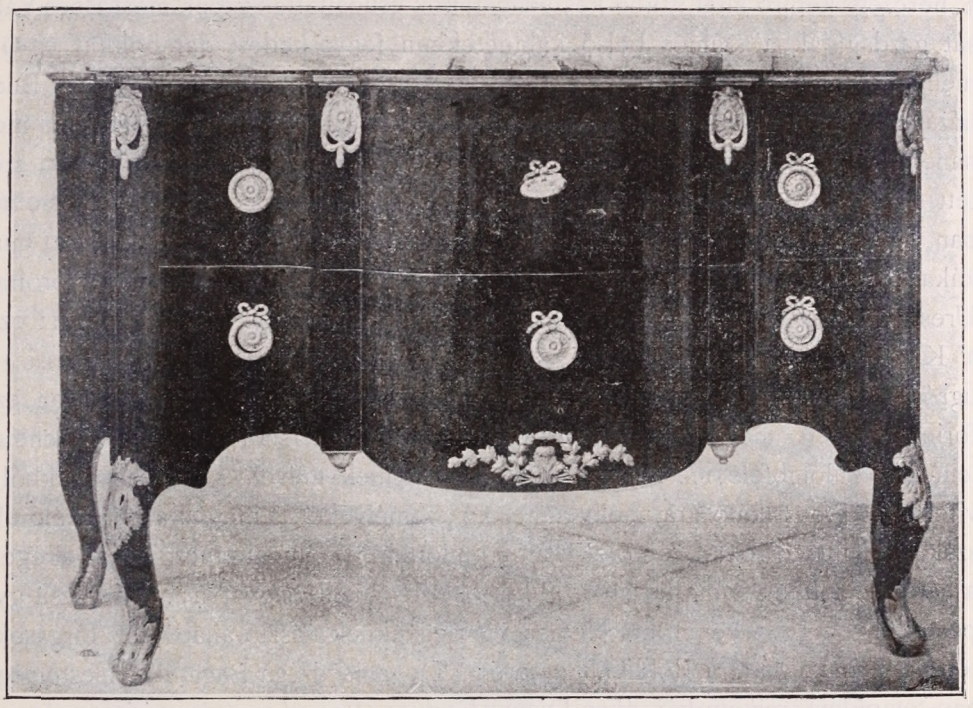
«A kik ezt az igen pompás kastélyt és messzire kiterjedő gyönyörűséges kertjét minden benne valókkal együtt meg-megnézegették, nem tudnak elegendő szókat találni annak szépségének illendőképen való lerajzolására. Hajdan az Esterházi Familiának csak egy közönséges vára volt itt, mely Schrollennek neveztetett: de a mostani herczeg igen dicsőségesen megépítette azt, s a maga nevéről Esterházának nevezte, úgy hogy már a régi nevéről emlékezet nincsen. Mikor valamely felső vendégek jelennek meg Esterházán, azoknak mulatságokra olyan készületeket tétet a herczeg, melyek Párisba is oda illenének. Mária Terézia is némely nap

gyönyörűségesen mulatott itt. Princ Rohan meg-meglátogatta Esterházát 1773-ban, a mikor itt igen nagy öröm és vígasság tartatott, melyet örökké emlékezetessé tett Bessenyei György ama szép magyar versei által, melyek Esterházy Vígasságoknak neveztetnek. 1775-ben meglátogatta ezt a herczegi kastélyt Erz Herzog Ferdinánd a maga feleségével Beatrix Fonesetivel. (Estei B.) Az egész kastély ugyan igen pompás, de fő képen bámulásra méltók ebben az alsó ebédlő szoba és a felső, mely Belvederének neveztetik, a Salaterrena és a Bibliotheca, melyben huszonkét ezer darab könyvek találtatnak. Megjegyzést érdemel a komédia-ház is, mely egy a legpompásabbak közűl Európában s egyéb ékességei közt, valamint az ebédlő szobában, úgy ebben is a kő falak mellett szökőkutak kezdenek ugrándozni. A kertben nevezetes épületek a Diana temploma, a Nap temploma, a Szeretet és Szerencse temploma, a Bagatell, mely csak akkor építtetett, mikor a russziai Nagy Herczeget várták volt ide és noha csak fából építtetett, még is száz ezer forintokba kerűlt; a Zarándokság és a Márk-piazza, a hol a mesterséges tüzek égettetnek el.»

A *Tudományos Gyűjtemény* 1824. III. kötetében *Utazásbeli jegyzetek Óvárról, Martonról, Fraknóról és Esterházáról* című czikkben a berendezési tárgyak ismertetésére is kiterjeszkedik, azonban már panaszolja a kastély pusztulását:

«Eszterháza, Fertő tavának délszaki mellékén, Sopronytól három orányira, egész méltósággal néz az átellenében fölemelkedő Kismartoni Kastélyra; 's valóban néműnémű igazsággal: ha építése ízlését, fényes pompáját, nagy kiterjedését, és egykori hírét, dicsőségét, melly szerint Magyar Versáliának neveztetett, számba vesszük. Mindenünnen méltóságos fás sorok, mint némelly útmutatók, vezetnek hozzája; köröskörűl a' sok őrállások, kisebb, nagyobb házok, a' mesterek és művesek lakhelyei, a' musikáló ház, nagy vendégfogadó, a' herczegi istálló és kocsiszín, a' kaszárnyával; kétfelől a' nyári és téli kertek, mint meg annyi Udvarnokok, tiszteskednek a' legfíomabb izlés szerint. A' Fertő felől van a' fő bémenetel három rostélozott kapukon az Udvarba, melly tojás kerekdedséggel hajlik öszve, 's mintegy negyven ölnyi; a' kapu' vas-rostélozata remek munka, mellyhez hasonló az, melly annak közép falaiból az első emeletnél kiáll, s mellyre négy nagy grádicsok visznek. Itt a' Belveder is, a' vár' tetejéig méltóságosan fölemelkedve, melly nem látszatik, Olasz ízlés szerint. Herczeg Eszterházy Miklós' nevével czímeres homlokát délre fordítja, karjai az udvart ölelik; mellyekkel egyesülnek jobbról is balról is a' földszint való épületek; és így Eszterház vára két fő részekre van el osztva: a' föl, és al épületekre. A' fölépület, vagy tulajdonkép való kastély, köröskörül faragott képekkel párkányoztatik. Egész szélessége kivülről 54 ölnyi; szárnyai 25 ölnyi szélessek, 's 12. hosszak. A' Kastélyban 126. szobák vannak, ékesen kifestve, bőven megaranyozva, szépen kipallatolva, és drágán el készíttetve; a' különféle szálákon, és a' pompás palotán kívül. Ez a' közép grádicsnál a' várnak azon részében, melly a' Saródi váracska helyén fekszik, valóban fejedelmi:

bő tágosságára, nagy magasságára, ékes festésére, drága készületére, hasonlíthatatlan padlatjára, és külső tornáczára nézve; magok az itt útazott Angol Herczegek nála drágábbat, s' pompásabbat nem tudtak. Alatta van a' régi váracska maradékából a' földszint való Szála, mellyet nyolcz négy szögletű oszlopok tartanak; alabastromból faragott képek, függő virágok, zöld színű bészegések, festett födezet 's t. e' f. ékesítenek. Ide járulnak a' társasági, Vendég el fogadó, ebédlő szálák; a' háló Herczegi szobák, a' belső könyvtár; három fő vendégi szobák, az udvari Kápolna, az indiai kabinetek, 's t. m. f. Az al épületekben kétfelől 46. szo-

Esterháza kastély. — Bronzzal diszített fiókos szekrény.

bák számláltatnak: az udvari Játékszínen kívül. Nevezetes itt az udvarnak balfelén a' Porczellán-ház, melyben 14 almariumok és asztalok megvannak rakva külömbféle Chinai, Japóniai, és más Külföldi mindennémű porczellán edényekkel; tele ritka alkotásokkal, apróbb képekkel, és más jelességekkel; illyen: egy különös porczellán-feszület, és egész kalitka; egészen tengeri csigából készült hegedű; F. M. Theresia és Jósef Cs. melyképeik; azon M. Theresiának drága ülő-széke 's t. e' f. Ide tartoznak még: a' külső Könyv-tár, billiárd szoba, kép-galleria, a' konyha, minden hozzá tartozó alkalmatosságokkal együtt. Ezen fényes épületben, 's ennek remek műveiben, és ritka jelességiben említésre méltó az, hogy azok többnyire hazánkbeli művészek által, vagy legalább a' Hazánkban készíttet-

tek; úgy a' remek rostélozatok, fényes padlatok; a' palotának és száláknak alabastrommal, márványal, aranyozással, festésekkel, tükrökkel, díszes készületi; a' Herczeg' lakó szobájinak japóniai táblázati; mellynek mind eggyike ezer forintokba tellett, és a' t. Többnyire azon igasság szeretet, melly minden útazónak tudósítását czimerezi, kéntelenit engem' e' vallástételre, hogy, ha valaki Eszterházának 1784-ben Pozsonyban kijött leírásánál fogva teszi visgálását, sok jelességeket, drágaságokat, gyűjteményeket többé nem lel abban; sok készületeket lerontva, sok alkotásokat el hagyatva talál. Igy üres mindenekelőtt a' kép-galeria, mellyben 348. külömbféle válogatott remek, részszerint Külföldön, részszerint a' herczegi képiró által itthon készült darabok csudáltattak; ezek most Bécs Városát gazdagítják a' számos belső kabinetekben fényeskedett darabokkal együtt; mellyeket, ha a' N. M. Herczeg a' Nemzeti Museumunkkal egyesített, vagy Budai házában telepített volna le; nem csak magas rendeltetésének felelt volna meg, hanem nevét is a' Széchényiével halhatatlanította, 's a' Nemzet hálaadására szert tett volna. Igy üresek a' külső és belső Könyv-tárok is: a' külső három szobákban, 28. a' belső, a' várnak oldal szegletében, 9. almáriomokban, válogatott munkákat foglaltak egybe T. Bader' fölvigyázása alatt; ezek is Bécsbe vándoroltak. Ures a' ritkaságok és drágaságok' kabinétje is a' porczellán-ház mellett: ezek a' Kismartoni és Pottendorfi kastélyokat ékesítik. A nagy víztartók (Bassin) és ugró-kútak, az udvarban, Vár mellett, 's a' kertben, hol eggyike hatvan ezer forintba tellett, megszüntek lenni; köveik máshová el hordattak haszonvehetetlenül. A külömbféle mesterségű ritka órák, remek művek, a' belső szobákból el vitettek. A' muzsikáló óra, melly tánczoló személyeket is mutat; a' musikáló ülőszék; a' flautázó rokka, 's m. e' f. megromlottak. A' Chinai tánczoló-ház el égett; a' játék-színekben széna tartatik; a' kertek el vannak hagyatva; ama pázsit-gyepen, mellyen 1791-ben több Nemes Vármegyéknek zászló-aljai vitéz forgásokat tettek szemem' láttára, földi alma terem. De ama drága Bagatelle, mesterséges nap-temploma, remete-ház, ékes Diana, Fortuna, Venus' templomai is, 's a' t. oda vannak a' Sz. Miklós mellett fekvő mulató kertben. Igy ha a fényes Eszterházy Dinastiának eredeti lakó helye Fraknó vára téli csendességben nyugszik; a' mostani Kismartoni lakó Kastély nyári diszlésben fénylik; az egykori Eszterháza, Oszi szomorúságra jutott; de azzal bíztatja magát, hogy még hatalmas Urainak gondviselése által tavaszi vidámságra éled».

Magyarország földrajz-történelmi lexikona szintén részletesebben írja le a kastélyt. Szerinte a marionette színház a maga nemében páratlan gépezettel volt ellátva, nézőtere barlangot képezett, melyet vízesések és szökőkutak élénkitettek. A kertben két kútból 35 ölnyi magasságra szökött a víz és tíz lépcsőn zuhogott le a medenczébe. E két kút 120 ezer forintba került volna. A Bagatelle épületet pedig azért nevezték így, mert Mária Terézia csodálatát fejezvén ki az épület pompája

Esterháza kastély. – Fali karos gyertyatartó bronzból.

és gyors elkészülte fölött, a herczeg így válaszolt: «Ez csak bagatelle.» Az épület 80 ezer forintba került.

Bessenyei György gárdahadnagy *Az Esterházi Vigasságok* című költeményben írja le Rohan herczeg franczia követ ottani mulatását 1772-ben és a költemény elé írt *Tudósításban* így szól: «Meg kellett mutatni, hogy Párisban és Londonban nevekedett franczia kívánság Magyarországban gyönyörűségét feltalálhatja.» A herczeg czélját el is érte, a mennyiben Rohan herczeg állítólag úgy nyilatkozott volna, hogy Esterházán Versaillest újra megtalálta. Hogy ebben nincs nagyítás, arra van más egykorú tanú is. Risbeck *Briefe eines reisenden Franzosen* című könyvében így szól: «Versailleson kívül talán nincs egész Francziaországban hely, mely pompa tekintetében Esterházával összehasonlítható.» Esterházának itthon általán «Magyar Versailles», Bécsben és a külföldön «Deliciæ Hungarorum» volt a neve.

A *Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Esterház im Königreich Ungarn*, mely Pozsonyban 1784-ben jelent meg, s melyet Vályi András is idéz, a kastélynak és a többi épületnek tárgyi leírását nyújtja, keletkezésének részleteiről nem szól, nem említi az építésznek a nevét sem. A Bevezetés első soraiban nagy szerénységgel azt mondja: «Esterház, az építészet e szép műve, létre jöttét egészen emelkedett szellemű építtetőjének, a most uralkodó herczeg Esterházy Miklósnak köszöni.» A könyvet nyolcz rézmetszet kíséri; közülök az első a parknak és valamennyi épületnek alaprajzát, a második egyedül a kastélynak alaprajzát, öt kép a kastély külsejét különböző oldalról, végül a nyolczadik az operaházat több fölvételben mutatja. Az első alaprajz jobb sarkában ez áll: «Jacoby del.», a másodiknak, a kastély alaprajzának bal sarkában meg ez áll: «Jacoby del. et aedif». E szerint a kastély építésze Jacoby lenne, a ki úgy látszik egyszersmind szerzője a szóban levő könyvnek is, s a ki a szövegben szerénységből nem nevezte meg magát. A park, az operaház és a többi épület más mesterek műve lehet. A Jacoby név a XVIII. századi építészetben egészen ismeretlen. Kik lehettek a park, a többi épület mesterei, kik faragták azt a számos márvány szobrot, melyek a parknak a kastély déli homloka előtt elterülő részét benépesítették, kik rajzolták és kik állították elő a kastély belsejének stukko-díszítményeit, melyek nem clichék szerint készültek, ki kovácsolta a gyönyörű kapút? E kérdésekre nem találunk választ a család levéltárában sem. A Miklós herczeg idejebeli számadási könyvekben százával vannak az udvari muzsikusok, tekintélyes számmal a lakájok, étekfogók, stb., de csak egyetlen egy egészen ismeretlen nevű festő fordul elő. J. Pohl *Josef Haydn* című könyvéhez szintén átkutatta a levéltár okmányait, azonban az Esterházán elfoglalt művészek közül csak Grundmann festőt említi, a kinek műve a nagy terem menynyezetét díszítő festmény, Apollon napisten négy fehér ló által vont szekéren. Arról azonban nem nyujt fölvilágosítást, vajjon irott kútfőből, vagy pedig hagyományból merité e nevet. Kétségtelen, hogy szerző, a ki a legaprólékosabb körül-

ményekre is kiterjeszkedik, nem hallgatta volna el a kastélyon dolgozott művészek nevét, ha azokra ráakadt volna olyan okiratokban, melyekhez e sorok írója netalán nem férhetett. Mindebből azt kell következtetnünk, hogy a kastély építésének számadásai vagy elvesztek, vagy egyáltalán nem hozzáférhetők. Az utóbbi azonban épen nem valószínű.

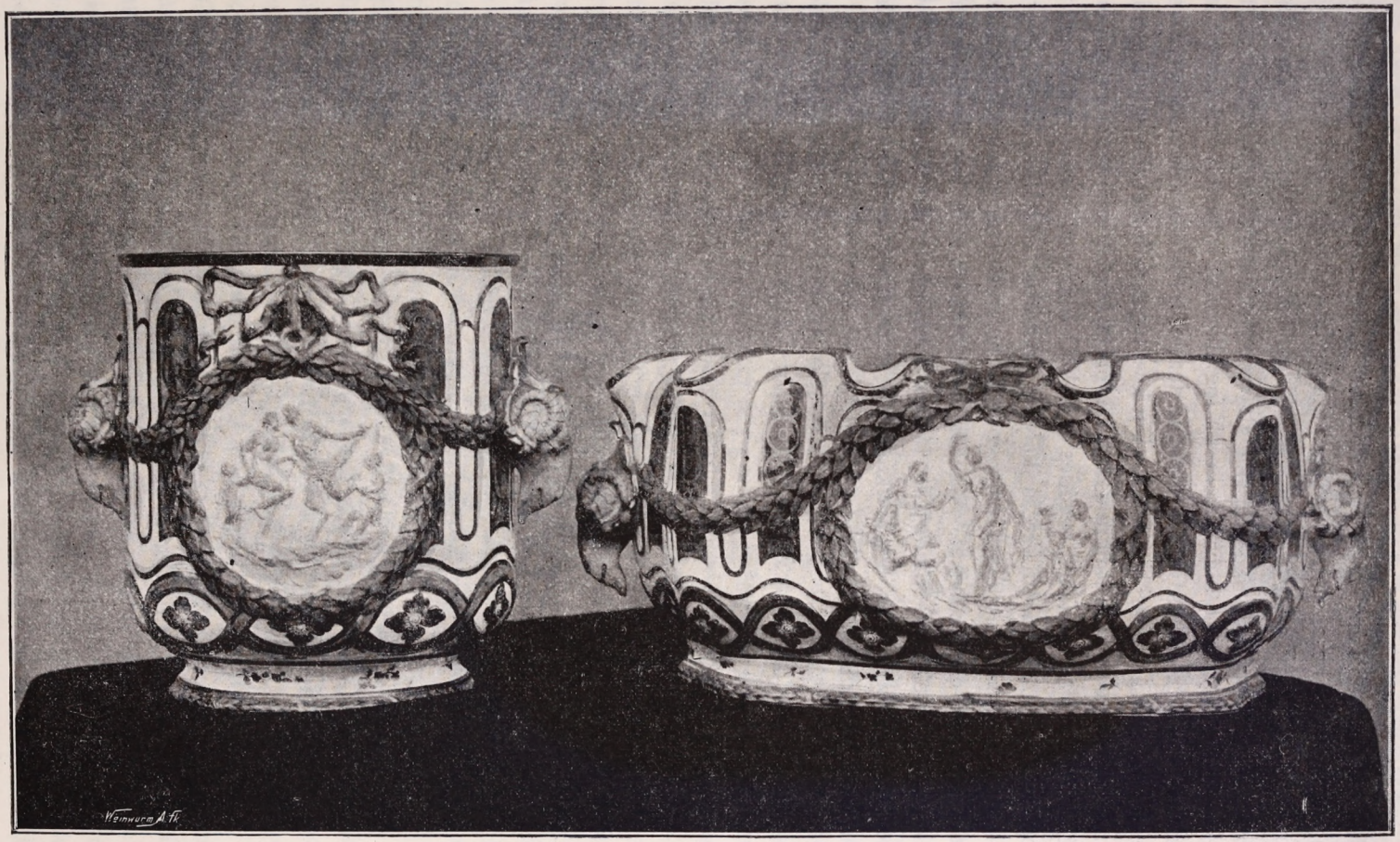
Esterháza kastély. — Karos gyertyatartó bronzból.

Újabb időben csak elvétve történik említés Esterházáról, napi lapok tárczái a régebbi leírások nyomán fölújítják az egykori fényes ünnepségek egyikének vagy másikának emlékét. Így többek közt a *Fővárosi Lapok* 1868. évi folyamának 251. számában olvasunk egy tárczát, mely *Egy darab Versailles hazánkban* czím alatt leírja Mária Terézia 1773. szeptember 5-ikén tett látogatásának ünnepségeit.

A kastély 370 szobája nem volt elegendő a vendégek befogadására. Egy külön ház 80 lakásában a zenekar tagjai laktak. Az operai előadásokat és a hangversenyeket Haydn igazgatta, a kivel a királynő tréfásan beszélgetett. E közlemény szerint Esterháza 14 millió forintba került, a mi a múlt század pénzviszonyaihoz képest mesés, de a kastély pompájához mérten, nem hihetetlen összeg.

Szintén a *Fővárosi Lapok* 1875. évi 33-ik számának *Esterháza fénykorából* című tárczája a *Hadi és más nevezetes történetek* V-ik kötetében olvasható leírás nyomán fölújítja azon ünnepségek emlékeit, melyek 1791-ben augusztus 2-ikától 5-ikéig herczeg Esterházy Antalnak Sopronmegye főispánjává való beigtatása alkalmával tartattak. A beigtató Sándor Lipót főherczeg, nádor volt, a ki aug. 2-ikán Ferencz és Károly főherczegek kíséretében indult el Bécsből. Széplaknál a főispán, az ifjú herczeg Esterházy Miklós, gróf Festetics Ignácz, a koronaőrök és lovas nemesség fogadták és banderiumot képezve, kísérték a főherczegeket Esterházára. Megérkeztük után a színházba mentek, a hol *Venere ed Adone* olasz operát adták. Az opera után ballet következett. Színház után kivilágítás volt; 80 ezer mécses világában úszott a kastély és a kert. Augusztus 3-ikán a képtár nagy termében volt a beigtatás. Jelen voltak: a spanyol, a velenczei és a nápolyi követek, a primás, számos tábornok, gróf stb. A vendégek száma 800-ra rúgott. Az nap estve ismét opera és ballet és utána három bál volt. Ezek közül az, melyet az operában tartottak, álarczos volt, de ide csak válogatva bocsátották be a vendégeket; a másik kettőbe bárki mehetett. A két színházi előadás 40 ezer, az ünnepségek 300 ezer forintba kerültek, 30 szakács főzött, mégis sokan éhesen távoztak.

A kastély akkor kezdett elhagyatottá lenni, midőn e század húszas éveiben a képtárt a család bécsi palotájába szállították át, a mit a *Tudományos Gyűjtemény* is keserűséggel panaszol föl. A képtárt számos más készlet is követte, úgy hogy a kastély egykori ragyogó pompájából sokat veszített, lassanként pedig félig kifosztogatott állapotba jutott. A mint elhagyatottsága nagyobb és tartósabb lett, azon arányban mind kevesebb gondot fordítottak a föntartásra. Ekként az elhagyatottság a romlásba, pusztulásba csapott át; a gyönyörű franczia kert útait és gyepes tábláit kiverte és egymással egyenlővé tette a gaz; az útakat szegélyező márvány szobrok nem tudni hová lettek, talapzataikat a közeli falú lakói hordták el és a mestergerendát támasztó ágas aljául használták föl; az ötvenes években az épületek már düledezni kezdtek, s nem sokára valamennyit lehordták, úgy hogy már egyiknek sincs nyoma. A kastély letarlott, félig vadon liget előtt egymaga áll. Építészetileg nem remekmű, olyan mint a XVIII. század második felében, az építés elernyedtsége korában keletkezett építmények, de azok közül a legjobbakkal is kiállja a versenyt. Külseje erélyesebb és változatosabb formák, határozottabb tagoltság híján egyhangú, élettelen; összhatása előkelően rideg. Ez a kor az épület belsejének pompájára fektette a súlyt, ezt művelte nagy kedvteléssel. És e tekintetben a kastély hazánk-

Esterháza kastély. — Porczellán vázák kék diszitménynyel.

ban legtökéletesebb képviselője a XVIII. század művészetének. Már ezt is érintette a pusztulás hideg keze, s társainak sorsát alig kerüli vala el, ha a családi vagyon zárgondnoka Bubics Zsigmond püspök közbe nem lép, s művelt ízlésének és a múltak emlékei iránt való kegyeletének sugallatát követve, útját nem állja a romlásnak. Intézkedésére már évek óta avatott kezek foglalkoznak a kastély belsejének javítgatásával és helyre állításával. A földszínti terem, e fölött a két emeletnyi magas előterem, melyhez az udvari homlokzat előtt levő tágas nyílt lépcsőn jutunk, továbbá a díszterem, valamint attól jobbra és balra több lakosztály falai ismét a régi pompa fényében ragyognak, a falak negédes rokoko czikornyái visszanyerték aranyos csillogásukat; gazdag díszű karcsú kályhák, bútorok, csillárok, karos gyertyatartók, órák és egyéb készületek nagy gonddal helyreállítva, kijavítva népesítik be ismét a termeket és a szobákat. Nem oly számosak, mint a kastély fénykorában voltak, — becsesebb és érdekesebb társaik hiányzanak, mindazáltal a mi megmaradt, az elégséges arra, hogy elképzeljük a gazdag és a mellett összhangzatos hatású belső elrendezést.

Pasteiner Gyula.

KAMMERER ERNŐNEK

a képviselőház január 28-iki ülésén tartott beszéde.

Ha bátorságot veszek magamnak, hogy a múzsa és némely kulturális irányok érdekében szót emeljek, ez ne tulságos optimizmusnak bizonyuljon, — hanem annak, hogy a ködök daczára érezni vélem, hogy apad az áradat, hogy feltünik az új alakulások biztos talajú szárazföldje és hogy elindulhat végre a galamb a jobb jövő és a béke reményének olajágával. A nyugodt, békés fejlődés reményében emelek tehát szót némely képzőművészeti érdekekben és kérem a tárgy fontosságánál fogva a t. ház és miniszter úr figyelmét igénytelen megjegyzéseimre.

Jogos büszkeségemet képezi azon páratlan fejlődés, melyet a magyar képzőművészet tanusít. A mi más nemzeteknél csak generácziók munkája révén sikerült, az nálunk rövid, alig egy-két évtized alatt eléretett, hogy van önálló, változatos irányú festészeti iskolánk, nagy számu, tehetség és tudásban gazdag mesterrel. A magyar géniusnak ez egy páratlan megnyilatkozása... mert haladásunk egy irányában sem érezzük oly közvetlenül az eredetit, a magyart. De az eredmények vakká, elfogulttá nem szabad hogy tegyenek bennünket. A növés annyira gyors volt, hogy ma sínyli ezt az egész organizmus, művészetünk fájában nem elég a nedvkeringés, az nem bírja táplálni virágait.

Ezen eredmény elérésében az állam közreműködésének kétségtelenül nagy befolyása volt és «a szellemektől, melyeket idézett, ma már nem szabadulhat», tehát felelőssége egész súlyával kezébe kell vennie a további irányítást is, mert az ezer színben csillogó derült vásznak mögött, melyek gyönyörrel töltenek el, az élet komor ridegsége van s a nyomorral teljes jelen, a reménytelen jövő.

Okát az állapotnak könnyen megtalálhatjuk, mert egyes, igen tehetséges művészek behatása következtében nagy gyorsasággal fejlődött a művészet és ezzel nem tartott lépést a közönség eszthetikai műveltsége; nem vált életszükségletté a szép, és kevés kivétellel áldozatszámba megy, ha valaki egy műtárgyat vesz, és nem a mű által nyújtott élvezetben nyerjük a jutalmat, hanem rendszerint melléktekinteteket keresünk. Művészi termelésünk azért már is messze túlszárnyalta a szükségletet és azért túltermelés mutatkozik, ennek minden bajával és minden veszélyével. A baj orvoslására itt elhangzott kevés felszólalásban — Andrássy Tivadar gróf,

Fenyvessy Ferencz t. képviselőtársaink részéről — az a mindig hangoztatott kívánalom emelkedett ki, hogy emeljük az állami subvenciót. De ez szerintem, még ha teljesen kielégítené is a várakozást, az abnormis viszonyokat gyökeresen orvosolni nem fogja. A baj okát én abban látom, hogy művészeti irányunkat nem fejlesztettük organikusan; a fő súlyt arra fektettük, a mi minden körülmények között csak befejezés, a korona lehet: fejlesztettük a képzőművészetünket és nem helyeztünk elég súlyt műiparunk fejlesztésére. A bajt gyökeresen csak úgy tudjuk orvosolni, ha végre ma áttérünk egész erélylyel arra, hogy a képzőművészetek mellett minél intensivebben a műipart fejlesztjük, egész igyekezetünket a műipar ápolására fordítjuk. Mert tévesztett dolog a közönségtől egyszerre a nagyszabású és költséges művészi termékek kultiválását várni; a közönséggel meg kell ismertetni és meg kell szerettetni előbb azon formákat és technikákat, melyeket a művészet nemesít és csak akkor, ha életszükségletté tettük mindazt, a mi szép, akkor fogjuk, nem affektaczióból és melléktekintetekből, hanem életszükséglet gyanánt támogatni a művészeteket.

Tehát ez idő szerint fő feladatunkat a műipar fejlesztésének kell képeznie. És e tekintetben bocsánatot kérek, ha túlmesszire fogok kitérni, de egy pillantást akarok vetni a japán ipari viszonyokra. (Halljuk!)

Ismeretes dolog, hogy talán egy nép se gyakorolja a műipart annyi ízléssel, annyi eredetiséggel és oly olcsón, mint a japánok s épen azért a japán iparczikkeknek piacza ma már az egész világ. Ők ezt a rajzolásban való készültségnek köszönhetik. A hogy nálunk minden ember, még az írni és olvasni nem tudó is, meg fogja rajzolni az A vagy Z betüt, úgy képes a japán ember lerajzolni a természetnek őt környező mindama tárgyait, melyeket műiparában alkalmaz, mint a chrizantemumot, madarat, halat vagy emberi alakokat. És ezért természetesen nincs utalva sablonszerű felfogásra, hanem minden készítményben teljes individualitását és a saját eredetiségét érvényesíti. Nálunk is egyik fő dolog tehát a rajztanításnak mentül intenzivebbé tétele, már a népoktatási intézetekben, de mindenesetre az ipar- és középiskolákban. És itt engedje meg a t. miniszter úr, hogy figyelmét felhívjam az úgynevezett görögpótló tanfolyamra. Ne engedje meg, hogy néhány, a grammatika formalizmusában megcsontosodott filologus képes legyen ellenirányú működésével ezen egyik igazán nagy, lényeges reformunk hatását paralizálni. (Helyeslés és tetszés.) Mert a rajzolás, műtörténet, főkép építészet története több idealis irányt fog adni a fejlődő kedélynek, mint a grammatika formalizmusa, nehány kínnal fordított, meg nem értett irodalmi szemelvény.

További követelmény lesz a minél gyakorlatibb ipari szakoktatás, a melynek ügye nálunk még kellőleg felkarolva nincs. Két kézbe van az letéve: a kereskedelmi és a kultuszminiszterébe, a mint a pédagogiai vagy a gyakorlati irány predominál. Szerintem már a megkülönböztetés is téves, mert hisz az intézeteknek

csak egy czélja lehet: a minél gyakorlatibb oktatás. Elismerem, sok jeles szakerő van alkalmazva ezen intézeteknél, olyan, ki az elméletben igen képzett. Nem akarom mondani, hogy a theoriára az iparosnak nincs szüksége, hanem az elmélet legyen közvetlen vonatkozásban az illető iparág gyakorlásával, abban erőkül alkalmaztassanak oly egyének, a kik nem csak a theoriáról tudnak szólani, hanem az elméletet a gyakorlatban is tudják alkalmazni. Nagyon kérem tehát úgy a kereskedelmi, mint a kultuszminiszter urat, hogy ez intézményekre, mint a jövő gazdasági fejlődés egyik sarkkövére, a legnagyobb figyelmet fordítsák. Intézetünk aránylag elég van, de azokat szaporítani is szükséges, és a mi a fő, valamennyit minél gyakorlatibb irányban kell fejleszteni.

További fontos intézmények a technologiai muzeumok. Ily intézmény van a fővárosban s itt a kultuszminiszter felügyelete alatt áll, és van négy a vidéken, a kereskedelmi miniszter vezetése alatt. Hogy miért vannak ezek igy megkülönböztetve, azt nem akarom most kutatni. A technologiai muzeum czélja az, hogy az iparos megtalálja bennük mindazon nyers anyagokat, melyekre ipara gyakorlásában szüksége van, és megtalálja mindazon eszközöket, a technika legújabb vívmányait is, a melyeket az anyaggal való nehéz küzdelmében érvényesíthet. Képessé kell tenni a konkurrencziára minden irányban az által, hogy nyomban megismertetjük vele szakelőadások, kiállítások útján mindazt, a mivel olcsóbban és jobban produkálhat. Hogy a technologiai iparmuzeumok e czélnak megfeleljenek, kívánni sem lehet, mert nagyon rosszul vannak dotálva. A budapesti alig kap többet 3000 frtnál e czélokra, a vidékiek 2—300 frtot; van olyan is, mely egyáltalában nem kap állami dotácziót. Erre is tehát kiváló figyelmet kell fordítanunk, mert ez is feltétele az egészséges alapon való ipari életnek.

De tovább kell mennünk és minél szélesebb körben fejlesztenünk kell a *műipart*. A magyar genius erre is annyira rátermett, hogy kellő irányítás mellett e téren is nagy fejlődést várhatunk. Erre sehol sem oly kedvező a talaj, mint nálunk. Hisz minden pásztorgyerek ornamentumokat farag, minden falunak megvan a maga művésze, a ki bicsakkal, fából, agyagból, pecsétviaszszal meglepő dolgokat produkál. Ezen emberanyaggal meg lehet alkotni rövid idő alatt az önálló magyar műipart is. S erre első sorban az *iparművészeti múzeum* és a *műipari szakoktatás* vannak hivatva. Jól tudta ezt az iparművészeti muzeum nagynevű megalkotója, Trefort Ágoston és a kapcsolatot is műipar és művészet között, és ezt már az iparművészeti muzeum elhelyezésében is kifejezésre juttatta, egy fedél alá hozva azon csarnokkal, melyben a képzőművészeti kiállítás van. De már az elhelyezés mutatta, hogy a sorrendre nem fektetünk kellő súlyt, mert míg a képzőművészeti termékek kiállítására az akkori viszonyokhoz képest fényes termek rendeztettek be, addig az iparművészeti muzeum egy-két földszinti, hogy úgy mondjam szobában és pinczehelyiségben nyert helyet.

A legnagyobb elismerés illeti e téren Csáky Albin gr., volt vallás- és közoktatásügyi miniszter urat, mert ő az ez irányban szükséges annyi teendő közt elsőnek ép az iparművészeti muzeum építését ismerte el. Az építés szépen halad és nagyon kérem a jelenlegi t. miniszter urat, hogy minden akadályt hárítson el, mely az épület befejezését vagy az intézetnek mielőbbi megnyitását akadályozná; mert az iparművészeti muzeum megnyitásától egy új aera fog számíttatni, ha az kellő alakban és irányban eszközöltetik.

Meglesznek tehát immár a keretek és csak a kellő anyagi eszközök kellenek, hogy e keretek méltóan betöltessenek. Ez intézetnek is a gyakorlati élettel a legbensőbb érintkezésben kell lennie, érintkezésbe kell lépnie az iparos világgal, át kell hatnia az ipar minden ágát, irányításával és utbaigazítással ellátni minden formát és ízlést kereső iparost, a kiállítások és nyilvános előadások útján mennél élénkebb érintkezésben legyen a közönséggel is, hogy ezt is áthathassa a műszeretet és a műipari termékek kedvelése. Az iparosokkal való benső érintkezés milyen eredményeket idézhet elő, erre nézve a szomszéd bécsi viszonyokra utalok.

Ezen ügy martirja, Eitelberger megalkotta a bécsi iparművészeti muzeumot oly szándékkal, hogy a műipart emelje s az eredmény, mely néki köszönhető, az, hogy a bécsi műipar ma a legfejlettebb és minden irányban megbírja a versenyt.

Az iparművészeti muzeummal kapcsolatban a *műipari tanfolyamokat* kell irányítani.

Erre nézve megvannak már az alapok, a működés teljesen kielégítő, hanem azt hiszem, hogy ez csak embriója annak, a mit e téren eszközölni kell és azért úgy a fővárosban, mint a nevezetesebb vidéki városokban ez irányban nagyon sok tennivaló van. De, ha egy-két évtized alatt fejleszthettük a képzőművészeteket, nem kétlem, hogy a legrövidebb idő alatt czélt fogunk érni a műipar fejlesztése körül is, a mi által széles rétegeket juttatunk biztos keresethez, milliókat fogunk az országban visszatartani, a melyek most külföldre vándorolnak, és egyuttal oly széles alapokra fektetjük a műszeretet, hogy a képzőművészetek jövője iránt nem lesz szükséges többé aggódni.

De mit tegyünk addig is művészetünkkel, és mit tegyenek művészeink addig, a míg ez megvalósúl? Megkisérlem ezen kérdésekre is megadni a nehéz és nem népszerű válaszokat. (Halljuk!)

Az állam óvakodjék mindenek előtt bármely mesterkélt eszközökkel is szaporítani azok számát, a kik a művészeti pályára lépnek. A festészeti iskola felső tanfolyamaira csak a leghivatottabbakat bocsássa, kiknek kiváló tehetsége kétségen felül áll, a többiek tereltessenek gyakorlati pályára, addig a míg tehetségükkel arányban nem álló ambiciójuk túlságosan fel nem támad. Az oktatásügy s ipar terén találhatnak jövedelmező foglalkozást.

Egy további, nehezemre eső megjegyzés az, hogy a női festészeti tanfolyam he-

lyeztessék a halálra itéltek közé. Anachronizmusban van ez mostani esztetikai és kulturális fejlettségünkkel, és az államnak nem lehet hivatása, hogy oly pályára képezzen, melyen eredmény és siker nem kecsegtet. Tartsa fenn az állam ez intézetet mindaddig, míg az ott képzettek vezetésre szorulnak, de azután egyelőre legalább szüntesse meg. Egyesek műtermeiben vagy a mesteriskolában is nyerhet a tehetséges nőnövendék kiképzést.

A mi azokat illeti, kik ezen pályára neveltetnek, azokat támogassa az állam két kézzel, kevesebbet, de hathatósabban, mint eddig tette, nagy és hosszú időre adandó ösztöndíjakkal, hogy minden irányban teljes és alapos kiképeztetést nyerhessenek. Külföldön élő művészeink közül ne hivassék haza senki. A borzalom egy nemével értesültem a lapokból arról, hogy az előző kultuszminiszter úr külföldön élő művészeink hazatelepítésére nem tudom milyen lépéseket tett és atelierek építését tervezte. Ez a lehető legszerencsétlenebb dolog. Ha itt élő művészeink közül valaki netalán külföldön nyerhet elhelyezést, azt támogassa két kézzel a miniszter úr.

A mi itt élő művészeinket illeti, azokat az eddigi mértéknél nagyobbal kell segélyezni. Nem szabad elfelejteni, hogy a legműveltebb nemzeteknél is a festészet és szobrászat bizonyos nagyobb szabású irányai: a történeti, egyházi festészet, monumentális szobrászat, csak állami támogatással tarthatják fenn magukat és fejlődhetnek, De, hogy egyedül az állam segélyezése az egész vonalon nem segíthet, erre eklatans példaként hivatkozom egy szakkörökből számazó és a múlt év elején itt is széjjel osztott iratra, melynek címe «A magyar művészet válságos helyzete». Ez fölszámította, hogy mindössze 50,000 frttal a mutatkozó bajok gyökeresen orvosolhatók. A költségvetés különféle címei alatt szétszórtan ez évben ezen összegnél már is körülbelül nagyobb segély van a művészetnek nyujtva s nem hiszem, hogy ennek daczára a helyzet egy hajszálnyival is javulhatna.

A mi végül művészeinket illeti, azoknak is számolniok kell az élettel, és támogatniok kell az állami törekvést. Nagy problemákkal Magyarországon csak kiváló tehetségnek szabad foglalkozni, ki nagyot tud alkotni és e réven igényt is támaszthat arra, hogy alkotásai, mint a magyar kultura kiváló műve, közalapból megszereztessenek. A többi, kinek ez nehéz, szálljon alá a mindennapi élet prózai körülményei közé, és szolgáljon neki vigaszul, hogy Rafael akkor is nagyot alkotott, mikor dekorativ festészettel foglalkozott, hogy Benvenuto Cellini, Dürer Albert művészit alkottak akkor is, mikor gyertyatartót és sótartót formáltak vagy egyszerű rajzok sokszorosítása körül működtek közre. Művészeinknek a műiparral kell kapcsolatot keresniök. A gyorsan épülő főváros és vidéki városaink, a társas élet találkozási helyei bőséges alkalmat kinálnak a dekorativ festészet és szobrászat gyakorlására. Művészeti korszak indulhat meg nálunk, ha a kellő, mérsékelt igényű munkaerő rendelkezésre áll, a sok hamis márvány, barbár aranyozás helyett a különböző dekorativ festészeti és szobrászati termékeket fogjuk láthatni, feltá-

madhat mindenütt a magyar ízlés és eredetiség. (Helyeslés.) Tisztességes jövedelemre tesznek ez által szert művészeink s ne feledjék el, hogy egyuttal fontos kulturmissziót is végeznek, mert fejlesztik a közönség ízlését, műszeretetét s nagyobb alkotásaik megértésére teszik a közönséget fogékonynyá. Ne feledjék azt sem, hogy ha az antik vagy középkori művészetek bármely góczpontját nézik, az ipari és művészeti termékek közt a legteljesebb harmoniát fogják találni és azt, hogy a művészet egyszerre készen elő nem állott, mint Minerva Jupiter fejéből, hanem meg kellett előbb teremteni a művészet előföltételeit és hogy mint például Velenczében is megszületett előbb a monumentális építészet, fejlődött a műipar és csak legutóbb, a XVI. században jelentkeznek a képzőművészeti ágak nagy arányokban. Ne az állam segélyezéséből, alamizsnáitól várjuk tehát kizárólag az életet, a fejlődést, hanem fogjunk kezet mindenkivel, a ki a műipari ízlés minél szélesebbkörü meghonosításán fáradozik. (Helyeslés a jobboldalon.)

S ez nálunk annál szükségesebb, mert sajnos, hagyományokra mi ez irányban nem támaszkodhatunk. (Ugy van! jobbfelől.)

Nagyon köszönöm a t. ház figyelmét, melylyel felszólalásomat szives volt végig hallgatni és kijelentem, hogy a költségvetést elfogadom. (Helyeslés a jobboldalon.)

A PIROSCULPTURA.

Ismét az izzó tűvel égetett diszítményeimről szólok. Bizonyára tartózkodnám az ismétléstől, ha azóta e téren tett jelentékeny haladásról be nem számolhatnék. Mert épen nem tekinthető hiábavaló kedvtelésnek, midőn azon buzgólkodom, hogy eljárásomnak minél többféle anyagot, különösen fanemeket alávethessek.

Gyűjtési szenvedélyemnek az a gyakorlati végczélja, hogy a művészi ipar fölhasználja az eddigelé teljesen értéktelen fákat. Gondoljunk a jövőre! A fehér jávorfa már most is majdnem megfizethetetlen; más részt egész sorozatát ismerjük azon fáknak, melyeket még a «konvencziós béres» sem fogadna el, és a melyek gyönyörű fehér színűek, jól égethetők, színes betétre, táblázatra kiválóan alkalmasak. Fehér fára különösen tiszta kék szín alkalmazásánál van szükségünk, mert a színnek világító erejét az áttetsző fa még fokozza. Ide tartoznak a fűz- és nyárfa, melyek eddig legfeljebb kóbor czigányokban találtak kész vevőkre, továbbá a nedves helyeken tenyésző fák jelentékeny részének belseje, a melyből legalább két deszkát nyerünk, ilyen a galagonya, a mogyoró stb. Miután a legtöbb butorbetéteknél a diszítmény nem szélesebb 24 centiméternél, kisebb darabok is jól használhatók. Ha tehát a diszítmények egyszínűek, nem kell a fának szükségképen fehérnek lennie és így a jövőben nem leszünk a drága dió- és körtefákra utalva. Számtalan más, pompás szinű és alkatú fák állnak erdeinkben rendelkezésünkre. A kecskerágó az elefántcsontnak hasonmása, némely fűznek béle rózsaszínű, az eczetfáé fehér, fekete erekkel stb.

A lemezek csak úgy nyernek ellenálló képességet, ha az égetés után megolajozzuk és meglakkozzuk. Természetesen ez által a fa jobbára megsötétül és elveszti eredeti szép színét. A legtöbb esetben elejét vehetjük e bajnak, úgy, hogy az olajozás előtt forró gelatinoldattal mázoljuk be a diszítményt. Némely fa, így pld. a corobola, nem bírja el az ily óvintézkedést, de miután ezen fa azonkívül mérges is, könnyen vigasztalódunk. Tudvalevő, hogy rendesen a lépcsőn

lejövet, támadnak jó gondolataink. Így én kiállításaim révén jutottam ama következtetésre, hogy a lemezek hátlapját is meg kell olajozni, nehogy a lemezek ott nedvességet felszíván, megvetemedjenek. Különben a vetemedés sem oly veszedelmes valami, mert a megvetemedett lap nedves papirlemezek közé helyezve, ismét könnyen kiegyenesíthető — föltéve, hogy minden fa földolgoztatása előtt teljesen száraz; ellenkező esetben nem segít semmiféle orvosság, a lemez megvetemedik, vagy a mi még rosszabb, megreped. A természet törvényei változhatatlanok. Legczélszerűbb, ha a fornérokat mellőzzük és inkább $^1/_2$ centiméter vastagságú lemezeket használunk. Az intarziának fő baja abban rejlik, hogy a lemez egységét megszüntetvén, azt töméntelen apró részre osztja, a melyek csak az összetartó enyv kötőereje által tartatnak együtt. Egy fornérlemez égetése által, tehát

Izzó tűvel vésett diszitmény. Báró Weissenbach Jánostól.

technikánknak egyik legnagyobb előnyét, az egységes alkatot kell föláldoznunk, mivel az égetett vonal mélyebb, mint a fornér-lemeznek vastagsága. És ez igen gyarló alkotmány is volna, mert az enyv összetartó ereje a nagy hőség hatása alatt mindenesetre szenvedett.

Gyakran intézik hozzám azt a kérdést, hogy mi a tulajdonképeni czélja, eddigelé mintegy 850 lemezt magában foglaló gyűjteményemnek? A válasz igen egyszerű. E gyűjtemény eljárásomnak eszthetikai és technikai vizsgáját képezi. Világosan dokumentálja annak előnyeit, úgyszintén azt is, hogy miként használhatjuk. Bizonyítja, hogy eljárásom mindennemű butor, mennyezet, ajtó stb. diszítésére, templomban és iskolában bármely ízlésnek, de különösen a magyar ízlésnek jól megfelel. Az összes lemezek első

Izzó tűvel vésett diszítmény. Báró Weissenbach Jánostól.

próbabizonyítékai az illető fa alkalmazhatóságának, sőt még balul kiütött ilyen próbák termékeit is magában foglalja a gyűjtemény. Minden lemez és előállítása pontos könyvelés és számadás tárgyát képezi, esetleg azon körülmény megjelölésével, hogy a szokott eljárás mért nem vezetett egyik, vagy másik fából készült lemezen a várt eredményre.

Rendeltetésük az, hogy majdan egy teljes, mindenki által könnyen érthető tan- és szemléltető-anyag-gyűjteményül szolgáljanak. De a szakembernek is megmutatja, hogy ezt az eljárást még terjeszteni és javítani lehet. Sajnos, én sem fizikus, sem vegyész, de még gépész sem vagyok, a minthogy rajzoktatásban sem részesültem. Szakavatott kezekben a dolog egész más fejlődésnek indulhatna. Mint találmányt szabadalmaztatni és eljárásom kihasználására zsiros osztalékkal járó égetési részvénytársulatot alakítani nem érzem magam hivatottnak. Ily utakon végczélomhoz, mely a műkedvelőség, különösen a házi-ipar emelésében áll — nem igen juthatnék. Eljárásomat nem akarom az államnak eladni. Összes szerszámaim, fogásaim, a különféle eljárási módok és egyéb manipulácziók, melyek együttvéve az eddig elő nem állított mély és tiszta körvonalakat a legkülönfélébb anyagokban lehetővé teszik és a melyek a hátterekben és keretekben végtelen változatosságot engednek — mindez oly egyszerű és természetes, hogy mindenki azt fogja mondani: ezt én is tudtam volna; tényleg azonban ez oly egyszerű eljárás a lefolyt 1894. évben épen nem alkalmaztatott. Akár csak a Columbus tojása. Egy évvel ezelőtt a kormánynak tett ajánlatomban hajlandónak jelentettem ki magamat az akkoriban kész volt 700 lemezt egy szakértők által megállapítandó árért átengedni. Az ekként megállapított vételárral a dolog pénzügyi oldala végleges elintézést nyert volna, mely után még csak ama kellemes kötelességet és jogot akartam föntartani magamnak, hogy a tengerentúli levelezőimtől még beérkező mintegy 150 lemezt díjtalanúl utánszállíthassam. S a mi a fő dolog, elvállaltam volna azon kötelezettséget, hogy a megjelölendő városokban lemezgyűjteményemet kiállítsam, úgyszintén az egész eljárást coram publico megmagyarázzam és a kivitelt gyakorlatilag is bemutassam. Ezen magyarázatok összegyűjtetvén, a katalogus jegyzeteivel kiegészítve, alkalmas kézi könyvet nyujtanának. Az eljárást bárki elsajátithatta volna szakférfiak és műkedvelők számára tartott előadásokon. Ezt rövid idő mulva egy ismétlő tanfolyam követte volna és én jótállást vállaltam volna, hogy a millenniumig ezen eljárás alapján egy egész kisipar, különösen, háziipar keletkezett volna. Ép az utóbbi számára különösen alkalmas az égetett diszítmények előállítása, mivel nemcsak a berendezés, de maga az üzem is csak csekély költséggel jár. Ha vízvezeték áll rendelkezésünkre, vagy akár egy kis patak, melyet vizi kos segélyével czéljainkra felhasználhatunk,

akkor a motor nem kerül többe 11 frtnál, az ónok 5 frttól egész 250 frtig. Közgazdasági szempontból nem lehet közönyös, hogy az ügyes munkás, mint pld. nálunk Somogyban, naponként legfeljebb 30 krt keres, vagy pedig ugyanannyit, mint aratás idején. Ezen foglalkozás nem tartja őt távol házától és a mezőgazdaságtól sem kell elvonnia a szükséges erőt. Sajnos, a kereskedelmi minister által megbizott szakértő oly kedvezőtlen véleményt nyilvánított, hogy akkoriban a tárgyalások egyszerre abbanmaradtak. És kiderült, hogy a próféta második hazájában sem talál hivőkre.

Egész sorozata a legkiválóbb hazai eszthetikusoknak és technikusoknak eljárásomról úgy nyilatkoztak, hogy az sok esetben teljesen pótolja az eddigi felette költséges intarzia-munkákat, a technologiai iparmúzeum szerint pedig a magyar diszítő ízlésnek különösen megfelel. A fölhozottak, azt hiszem, eléggé rehabilitálnak.

Ez által természetesen egy év veszendőbe ment és terveim most már a jelzett terjedelemben a millenniumig nem valósíthatók meg, a mi annál sajnálatosabb, mivel a kiállítás megtekintésére Európa minden részéből a jövő évben ideözönlők túlnyomóan a vagyonos osztályhoz tartoznak, a kik viszont legbiztosabb vevői minden újnak és eredetinek, a mit másutt még nem láttak.

Alig egy éve, hogy egyik szaktekintélyünk eljárásom szempontjából magukra a képkeretekre irányította figyelmemet, mint a melyek ily módon szintén elő volnának állíthatók. Én ezt azonnal átláttam. Most csak arról volt szó, hogy az eddigi készülékeket kellően nagyobbítsuk. Ilyesmit azonban könnyebb volt mondani, mint megcselekedni. A tanult gépészek tervemet kivihetetlennek találták. Így nem maradt, nékem a Dr. jur.-nak egyéb hátra, mint elejétől-végig mindent magamnak csinálni. Ez a szó: «nem lehet» egyáltalában hiányzik szótáramból, hanem ott áll helyében: «kell lenni». Azt hiszem immár a problema meg van oldva és mi sem akadályozza a keretgyártás lendületes tovább fejlesztését. A keretek égetése nem új dolog. A Bernhard-féle eljárás Bécsben azonban egészen más valami. Ez eljárás szerint a keretek stb. légszeszszel hevített sárgaréz czilinderek fölhengerítése által készíttetnek, úgy, hogy a sárgaréz czilinderekbe az illető rajzok előbb bevésetnek.

Minden mintához egy új henger! E mellett a vonalak mentén a fa tulajdonképen nem is ég el, azaz nem távolíttatik el, mint az én eljárásom szerint, hanem a rajzok csak bepréseltetnek és a hőség által színkopást szenvednek. Az én mintáim ellenben a permutatio törvényei szerint kimeríthetetlenek. Minden kézi munkáért — ha mint ilyen felismerhető — szivesen fizetünk nagyobb árt, mint a közönséges tömegtermelés áruiért. És ha az égetett diszítményeknél egy-egy oldalpárkányzat méterje 1 krajczárért nem is állítható elő, $^1/_2$—1 órai munkánál több időt az még sem vesz igénybe, holott faragás-

sal ugyanaz két napi munkába kerül! De van még más alkalmazása is eljárásomnak.

Akárhány képhez, de különösen a templomok részére középkori ízlésben festett képekhez igen jól illik a mintázott háttér, mely eddig krétaalapon utólagos aranyozással állíttatott elő. A tapasztalat megtanított rá, hogy az ilyen háttér nagyon is gyorsan lepattan. Sokkal egyszerűbb, tartósabb a fa lemezbe eltörölhetlenül beégetett alap. Így könnyű szerrel csodálatos eredményeket érhetünk el, ha t. i. a mintázatot a kép sajátosságának megfelelően konczentráljuk. Nagy előny az is, hogy a festő a képkeretet saját ízlésének megfelelően maga készítheti.

Izzó tűvel vésett diszítmény. Báró Weissenbach Jánostól.

Az égetett diszítmények súlypontja

ama könnyedségben van, melylyel nagyobb területeket is képesek vagyunk gyorsan jellegzetes mintával ellátni, hozzájárul a vonások tisztasága és mélymélysége. Ha az eddigi eljárás diszítési czélokra nagyobb terjedelemben alkalmaztatott, s újabb időben, pl. az erzsébetvárosi plébániának különben jeles kivitelű ebédlője, ott nem maradt más hátra, mint a diszítményt elmázoló, piszkos vonásokat fedőszínekkel befösteni. Ez azonban contradictio in adjecto. Mert vagy síkdiszítményeknek tekintjük az illető motivumokat, akkor az anyag, a fa mint ilyen, annak finomabb erű alkata, áttetsző világító ereje egészen veszendőbe megy, és a hatás sem fog felülemelkedni a közönséges szoba festészeten. Vagy pedig áttérünk a naturálizmushoz, de akkor meg mi értelme sincs a mélyen égetett szegélyeknek. Hisz ép abban fekszik technikámnak legegyénibb sajátossága, hogy az sem

Izzó tűvel vésett diszítmény. Báró Weissenbach Jánostól.

fafestészet, sem fabetét, hanem épen: égetett diszítmény.

Eljárásomat csakis a síkdiszítmények törvényei szabályozzák, különben szabadon mozoghat. Benne az élcz, az ötlet korlátlanúl érvényre jut, a minthogy határozott ellensége vagyok a szellem és gondolat nélkül szükölködő, úgyszólván holt diszítéseknek. Az oly diszítmény, melyben nincs valamely gondolat, eszme megtestesülve, szóval, melyből a szellemi tartalom hiányzik és nem tünteti föl az életnek akár tréfás, akár komoly oldalát, sem a tulajdonos egéniségét, sem az illető helyet nem juttatja jellemzetes kifejezésre, az végtelen szellemi szegénységről, művészi deficzitről tanúskodik. A nagy közönség az ilyen «czikkek»-től szilárdan tartózkodik.

A ki diszítményt tervez, előbb az iránt kell tisztába jönnie, mily rendeltetéssel bír az, mely tárgyat, helyet kell majdan diszítnie. Természetesen Flöttner-féle arabeszkek akárhova illenek, vagy még jobban mondva nem illenek sehova. Már ezen oknál fogva is az egyházi tárgyakra szánt diszítmény tervezésénél egész más szempontok irányadók, mint a profán művészetnél, egész más művészi elvek jutnak érvényre a gyóntatószéken- vagy ostyaszelenczén, mint a sótartón vagy támlásszéken. De itt is a haladásnak vagyok barátja. Mi akadályozna bennünket abban, hogy egy egész csomó növényt, melyet a középkori művészet nem ismert, mint pl. a sárga kikericset, harangvirágot, s a melyek már nevüknél fogva is legkedvesebb jelképnek ajánlkoznak, ép úgy ne alkalmazzuk az egyház szolgálatában akár a villamos világítást.

Ha vizsgáljuk, hogy az imént fejtegetett alapelv mennyire érvényesült a modern lakásokban, úgy azt találjuk, hogy egyes lakosztályokban így pl. az ebédlőkben, a zenetermekben az kétségkívül érvényesült. Akárhányan vagyunk, a kik az ebédlő-terem rendeltetését nem tartjuk összeegyeztethetőnek az állati hullákkal s egyéb hasonló motivumokkal. És valjon szükséges-e, hogy az ebédlő diszítésénél épen csak a vad-kereskedőnél leterített nyulra szorítkozzunk, mintha bizony ez volna legtalálóbb jelképe az asztalunkra kerülő pecsenyének. Miért ne hozhatnók be ide is az élet derűjét minden csintalanságával. Egy olyan szobában, a hol az ornamentika minden válfaja helyet foglalhat, kezdve az amorettektől a bortól ittas kandurig, majomig, tücsökig, ezek példája nem talál követőkre, sőt inkább intő például szolgálnak a mulatozóknak.

Bármily pajzánság nyilvánul koncepciónkban, egyben meg kell zabolázni fantáziánkat. Összhangzatban kell maradnunk a szerkezettel és szemünk előtt kell tartani a diszítendő tárgyat, úgyszintén a helyzetet, melyben a diszítményt alkalmazzuk.

Az asztallapon, melyet négy oldalról egyformán látunk, természetszerűleg csakis rácsozatos diszítmény helyes.

A függőleges helyzetben álló szekrény diszítményének alul kell kezdőd-

nie és fölfelé haladva kiterjeszkedni vagy pedig megfordítva mintegy lefelé csüngni. Sajnos, ezen szabályt nagyon is sokszor megsértik. A boltozatnak hivatása a védelem egyrészt, másrészt a tér elzárása fölülről. A rokoko idejében e rendeltetést kevés figyelemre méltatták. Igy aztán festettek és festenek mosolygó kék eget (tudvalevőleg csak Itáliára nevet), a melytől aztán akár havazhatna és eső is eshetne a szobában.

Szőnyegre a házajtó elébe igen alkalmas a «Tessék», azaz tessék belépni. Más jelmondatok az ajtókra illenek, így pl. az én házamban «Salve hospes!» (Üdvözlégy vendég!), «Intranti salutem» (Üdv a belépőnek!). Vagy például a műgyűjteményekhez vezető ajtókra: «Religioni, scientiis, artibus, amicis» (A vallásnak, tudománynak, művészeteknek és embertársainknak). A ruhafogasok, asztalok, ágyak, de még az éjjeli szekrények is oly diszítménynyel bírnak, a melyek szoros vonatkozásban állanak az illető butornak a háztartásban kijelölt rendeltetésével. Például az ágyakon az éji nyugalom, az alvás (vadászkutya és nyúl, macska és egér, e halálos ellenségek is jól megférnek egymás mellett), vagy akár a megzavart éji nyugalom van jelképezve. (Pajzán koboldok a kinzó férgek egész raját ürítik a gyanutlanul szendergőre stb.) Sőt isten bocsá'! Egy ízben az éjjeli ing váltását használtam föl a diszítmény motivumául, mindenesetre elkerülvén, hogy bárki is azon megütközhessék. Egy-egy ily fajta bohókás tárgyú diszítmény a műkedvelésnek, a melynek talajában viszont az olyannyira fontos mecenások teremnek, leghathatósabb ösztönzéséül szolgálhat. A divatlapok, előminták, humor, szellem tekintetében a kétségbeesésig szegények, pedig a műkedvelők túlnyomólag innét veszik tárgyaikat. Szinte hihetetlen, hogy mily rossz rajzok reprodukáltatnak a lapokban és a mellett jobbára el is vannak mosódva. Ily körülmények közt aztán ne csodáljuk, ha a rajzot a másolópapirra, innét pedig a lemezre továbbvive, monstrumot nyerünk. Ez késztetett engem azon vállalkozásra, hogy a művészetek minden ága, de még az úgynevezett, «kis művészetek» számára is mintaszerű előrajzokból nagyobb szabású gyűjteményt létesítsek. Hogy rendeltetésének e gyűjtemény minél jobban megfelelhessen, könnyen áttekinthetőleg motivumok szerint 100—100 tagból álló csoportokra osztottam. Ennélfogva bárki azonnal megtalálhatja, a mire épen szüksége van. Talál ott pl. Szűz-Mária, franczia-román templomot, szószéket, rokoko széket, indiai vázát, étlapot, fekvő női alakot (ruhával vagy a nélkül), virágcsokrot, japáni ernyőt, lovasszobrot, a tavaszt, czímlapot a német renaissancehoz, egy rokoko vignettet, ex librist. Egy-egy mappa áll az illetőnek rendelkezésére, a mely mást sem tartalmaz, mint szószékeket, lovasszobrokat, étlapokat stb. A dolog természetéből következik, hogy némely csoport teljesebb, másik kevésbbé teljes. Különösen gazdag az ornamentika. Ennek

első mesterei kétségkívül a japánok, a kiknél a természetnek éles megfigyelése pompás szerkesztéssel párosúl. Velük egyenrangúak az olaszok és pedig a XIV. és XV. században. Innét van, hogy japáni gyűjteményem maga 3000 ornamentális mintát ölel fel. Ezért tartottam életem egyik fő föladatának az olaszországi chorusi székek másolatait összegyűjteni, mert ezeken mintegy megkristályosult az ornamentika.

Báró Weissenbach János.

A STUKKO RÉGI ÉS ÚJ TECHNIKÁI.

A *Kunstgewerbliche Rundschau* 1894. évi folyamának két számában dr. Back Frigyes tanulmányt közölt, melyben a stukko technikájának történetét tárgyalja és Walter Crane újabb technikáit ismerteti. Tekintettel arra a körülményre, hogy a magyarországi, kivált a fővárosi építészet szinte rajong a stukko diszítményért, azt az épület belsejében pazarúl alkalmazza, sőt az épület külsejétől sem tagadja meg ; továbbá tekintettel arra, hogy e stukko diszítmények legnagyobb része minta segítségével előállított fösz öntvény a szabad kézzel mintázott diszítmény padig a legnagyobb ritkaságok közé tartozik : helyén levőnek tartottam ama czikksorozat tartalmát e folyóirat olvasóival megismertetni.

Bevezetésül megemlítem, a miről a czikksorozat írója megfeledkezett, hogy az egyiptomi sírokból újabb időben kerültek elő szobrok és domború művek, melyeknek magja nagyoltan kifaragott fa volt, e fa formát finom tüll-féle kelmével burkoltak, arra stukkot raktak és abból szabad kézzel mintázták a megszólalásig élethű képmás szobrot vagy domború művet. Ebből következik, hogy az egyiptomiak nagy járatossággal birtak e technikában, de azt nem diszítmény, hanem képmások előállítására alkalmazták.

A stukko a római művészetben, mint az építmények belsejének dísze nagy szerepet vitt ; belőle állitották elő a gyöngysort, a fogsort, a tojásfüzért és efféle ékítményeket, melyek sík fölszín vegyes mezőinek keretéül szolgálnak ; belőle állították elő a domború művű ábrázolásokat, melyek a fal festett diszét élénkebbé teszik ; végűl stukko volt amaz úgynevezett groteszk diszítmény is, mely a falak fölső részét, sokszor az egész mennyezetet elborították. A diszítés e módjának igen szép példái maradtak fönn Pompéjiben a Faun házában és Róma környékén számos földalatti épített sírban, kivált pedig ama régi római házban, (Villa Farnesina) mely 1878-ban került napvilágra (*Wand und Deckenschmuck eines römischen Hauses aus der Zeit des Augustus* von Jul. Lessing und Mau, Berlin, 1891.)

A stukkóból készített diszítmények kecsességének fő tényezője kétségen kivűl az antik művészet finom formaérzéke, mely a folyondárok könnyedén, lendületesen hajlított vonalaiban épen úgy érvényre jut, mint a sík fölszín tagolásában, a mennyiben csodálatosan helyes ösztönnel tartja meg a közép útat a merev szimmetria és a szabálytalanság, a törvény és a változatos élénkség között. A formaérzékben rejlő előnyökhöz hozzá járul a föladat mivoltának, valamint annak a biztos fölismerése, hogy a technika természeténél fogva mire alkalmas és mire nem. A síkdiszítmény jellegét mindig megőrzik, ragaszkodnak az egészen lapos domború műhöz, mely csak is az alakok ábrázolásánál válik testesebbé ; azonban a domború diszítményt mindig szinesre festik. Utolsó, de nem jelentéktelen tényezőa kimunkálásnak a módja. Mi volt a stukko anyaga ? Vitruvius azt tanácsolja, hogy a domború művű párkányokat semmi

esetre se gipszből, hanem márvány porából (finom mész habarcscsal keverve) készítsék, Plinius ellenben ugyan e párkányok készítésére határozottan a gipszet ajánlja. Bizonyos, hogy az ó korban is vidékek, műhelyek és korszakok szerint különböző anyagot használtak. Overbeck és Mau *Pompéji* című munkájukban megállapítják azt a tényt, hogy a város régebbi építkezésének idejéből való stukko keményebb és finomabb a későbinél, azonban ez utóbbiak is jóval fölülmulják a modern stukkót. A kimunkálás módját határozottabban ismerjük, mint az anyagot. Vitruv tanácsa szerint a munkát egy folytában, megszakítás nélkül kell végrehajtani, s pedig azért, hogy a száradás egyenletesen menjen végbe. Ez olyan szabály, mely ma is érvényben van, mivel nem is lehet megszegni. Nem áll az a vélemény, mintha az efajta diszítményeket a rómaiak minta segélyével formálták vagy öntötték volna. A gyöngysort, tojás-fűzért, efféle egyenletes ékítményeket készülék segélyével állították elő, de e mellett általánosan dívott a változatosabb formájú diszítménynek szabad kézzel való mintázása. A Faun házának régebbi diszítményei közt egy sincs, mely gépi módon készült volna. A későbbi időben azonban általánossá vált a diszítmény préselése és öntése. Lessing idézett munkájában így nyilatkozik a Farnesina mellett kiásott stukko diszítményekről: «Mesteri biztossággal, a formálás minimumával, többnyire könnyebb vonallal állíttatik elő az alak. A nagy gonddal részletesen mintázott alak, ha magasra helyezzük, elmosódik, ellenben az ilyen nagyolva mintázott alak azért érdekes, mert a szem kutatja, keresi ama részleteket, melyeket a művész nem dolgozott ki, hanem csak jelzett.»

Az olasz renaissance mesterei szeretettel művelték a diszítő művészet ez ágát, tanulmányozták a klasszikus kor e fajta emlékeit, melyeknek száma akkoriban nagyobb volt, mint ma. Elég Donatello, Giovanni da Udine és Giulio Romano nevét említeni. A stukko anyaga, miként az ó korban, úgy a renaissanceban is különféle volt, a miről L. B. Alberti, Scamozzi és Vasari (Introduzione dell'architeetura) iratai tanuskodnak. Az ismétlődő elemekből (gyöngy, levél, rózsa) álló, szimmetrikus ékítményeket fa minta segítségével préselték. Vasari (Introduzione della scultura) részletesen leírja miként kell az alakos diszítményhez való stukkót készíteni, szabad kézzel való mintázásról nem beszél ugyan, de az szinte magától érthető, s kétségtelen bizonyítékok e tekintetben Ráfael loggiái a Vatikánban, a Madama villa, a Spada palota. A XVII. és a XVIII. században az éjszaki országokban is majdnem általánosan szabad kézzel mintázták az alakos diszítményeket. Úgylátszik azonban, hogy a falból jobban kiszökellő, barokk ízlésű alakokat minta segélyével öntötték és a kész alakot illesztették a falba. Diderot Encyclopädiája és Daviler építész *Architecture de Vignole* című munkája bizonyítják, hogy a stukko anyaga, például Franciaországban is különféle volt. Eleinte inkább márvány porból és efféléből készítették, utóbb a gipsz uralkodott. Hasonlóképen volt Németországban is, a mely vidéken az olasz hatás volt irányadó, ott olasz, a hol meg a franczia művészet hatása uralkodott, ott franczia reczept szerint készítették a stukko anyagát.

A tanulmánynak ez első fejezetét különösen annak második felét a föntiek sommásan összefoglalva ismertetik; a tanulmány részleteire kiterjeszkedni azért nem látszik szükségesnek, a mennyiben szerző nem mindenben jutott határozott eredményre, a stukko művekről nem mindig saját megfigyelése alapján beszél, hanem részint irott kútfőkre, részint mások állítására hivatkozik, a XVII. és XVIII. századbeli műveket nem jellemzi sem művészeti, sem technikai szempontból. Pedig épen a barokk és a rokoko ízlés korszaka volt, a melyben a stukko legnagyobb diadalait aratta, mind a két művészeti iránynak, kivált a rokokónak oly lényeges segédeszközét, oly irtegrans részét képezi, hogy nélküle azt képzelni sem lehet.

II.

A tanulmány második fejezete Walter Crane angol művésznek a *Studio* című folyóiratban megjelent és a «gesso»-munkákról szóló czikkét ismerteti. Crane a «Gesso«-munka alatt gipszféle anyagból részint ecset, részint mintázó vessző segélyével készült lapos domború műveket ért, melyek egyaránt alkalmasak kép- és tükörkeretek, betétek, sőt a fal diszítésére is.

A diszítés e módja közeli rokonságban van a stukkóval, mindazáltal megtarthatjuk a «gesso» elnevezést. Tulajdonkép nem is a mintázásból, hanem inkább a festészetből indul ki, a minthogy Crane a czikke elé bocsájtott történeti visszapillantásban a xv. századi és korábbi eljárásra utal, a mely abból állott, hogy a fresko festményeken és a fára festett képeken egyes részleteket stukkóval domborúan állítottak elő a czélból, hogy a színek hatását fokozzák.

Crane a szóban levő diszítmények különféle előállítási módját részletesen ismerteti. Ha egészen alacsony domború művekkel akar valamely tárgyat, péld. keretet, szekrénykét, stb. diszíteni, akkor iszapolt kréta, enyv, még nem tisztított enyv, kevés lenmag és gyanta keverékét hideg vízben föloldja, majd melegíti, a mi által e keverék megsürüsödik. Ez a kemény «gesso». A diszítményt vele úgy állítja elő, hogy a fa keretet előbb firniszszel bekeni, nehogy a fa a nedvességet beszívja és megrepedezzék, majd a diszítmény vonalait a fára rajzolja és a gessot hosszú szőrű czobolyecsettel rakja föl, de úgy, hogy e művelet közben az ecset lehetőleg merőleges helyzetben legyen a fa fölszínével. A fölrakott anyag lassan szárad ugyan, de aztán igen keménynyé válik. A műveletet megszakítani nem szabad; a diszítményt kiigazítani nem tanácsos.

Könnyedebb kimunkáltságú, kecses diszítmények előállítására alkalmas a «denoline» nevű finom por, melyet szintén vízben oldanak föl és keveréssel megsürüsítenek. Ezt az anyagot szabad kézzel rakják föl és mintázó vesszővel formálják; szükség esetén a részleteket kiigazítani is lehet.

A nagyobb domborúságú diszítmények előállításánál használt anyag finom habarcs, párisi gipsz és föloldott enyv keverékéből áll. Terjedelmesebb művek tartósságát gyapot rostok hozzáadása által fokozzák. Ha az ilyen domború diszítményt falba kell illeszteni, akkor nem deszkán, hanem rostokkal kevert gipsz táblán állítják elő. A munkának ennél is gyors menetűnek és biztosnak kell lenni; az anyag nagyobb tömegeit kezdetben kanállal rakják föl és csak azután formálják az alakok mezítelen tagjait újjal és vesszővel, a ruházatot és a többi részletet ecset vonásokkal munkálják ki. Minél nyírkosabb az alapréteg, annál jobban tapadnak az utóbb fölrakott részletek. Minthogy az anyag a széleken könnyen szétfolyik, azért a test izmait úgy kell formálni, hogy egymástól élesen elváljanak. *B. G.*

A MUZEUMOK KÉRDÉSE FRANCZIAORSZÁGBAN.

A párisi ujságokban rendesen ismétlődik a panasz a múzeumok igazgatása ellen. Sehogy sincsenek avval megelégedve. Ha ma vásárolnak valami képet a Louvre számára, holnap bizonyosan felzúdulnak a lapok s azt találják, hogy ez a vétel felesleges volt; ha meg valamely árverés elmúlik a nélkül, hogy a múzeum abban részt vett volna, másnap szemrehányással illetik annak az igazgatóját, a miért elmulasztotta a kitünő alkalmat, mikor ezt vagy amazt az iskolát ki lehetett volna egészíteni. Féltékenyek különben a külföldi múzeumokra, kik újabb időben nagy vásárlásokat tettek és versenyre kelnek a franczia gyűjteményekkel. Mind élénkebb lett az óhaj, hogy a múzeumok javadalmazását emeljék és leg-

újabban hirlapírók mozgalmat indítottak egy múzeumi alap létesítése érdekében, melynek főjövedelmét az ezentúl szedendő belépti díjak képeznék.

Maga a ministerium is foglalkozott a kérdéssel és néhány nappal bukása előtt nagyérdekű törvényjavaslatot terjesztett a kamara elé, melyet a «közoktatás és szépművészetek ministere» a pénzügyministerrel együtt dolgozott ki. Miután mind a kettő megmaradt az új Ribot-féle kormányban, biztosra vehetjük, hogy a múzeumokat illető törvényjavaslat nemsokára tárgyalás alá kerül.

Az indokolás kiemeli azt a szoros kapcsot, mely Francziaországban összeköti a művészetet az iparral, és hogy épen a művészetnek az iparra gyakorolt nagy hatásának köszönhető, hogy a franczia ipar az első helyet foglalja el a világpiaczon, mert termékei minden más ország hasonló czikkeit felülmúlják nemcsak gazdagságuknál fogva, hanem mindenekfelett változatos, kecses formáik, előkelő nemes izlésük, stiljük által. A franczia ipart tárgyak ezen fensőbbségét, melylyel versenyeznek ugyan, de melyet eddig felül nem múltak, biztosítani kell az által, hogy művészeti gyűjteményeinket tovább fejlesztjük és gazdagítjuk, hogy nemcsak a nagy közönségnek, de különösen a munkásoknak alkalom adassék, hogy ízlésüket ott képezhessék, munkájukhoz pedig ösztönzést és példákat találjanak. A szép ízlés ily úton való fejlesztése által nemcsak a nép erkölcsi niveauját emeljük, hanem elősegítjük az ország anyagi jólétét is. — Más tekintetben pedig nem nézhetjük tétlenül, hogy a külföldi múzeumok az utolsó években aggasztó mérvben gazdagodtak és ha azt akarjuk, hogy Berlin és London nagy vásárlásaival szemben múzeumaink a versenyben megtartsák az első helyet, a melyet most elfoglalnak, új jövedelmi forrásokat kell nyitni számukra.

Ennyit az indokolásból ; a törvényjavaslat maga oly rövid, hogy teljesen egészében közölhetjük.

1. §. A Louvre, Luxembourg, Versaillesi és St. Germaini múzeumok «Nemzeti múzeumok» czím alatt egyesíttetnek és felruháztatnak avval a joggal, hogy ajándékokat és hagyatékokat fogadhassanak el.

2. A nemzeti múzeumokat képviseli egy tanács, mely áll :

1° tizenegy a köztársaság elnöke által három év tartamára kinevezett tagból, és pedig 2 senator, 2 képviselő, egy államtanácsos és egy főszámvevőszéki tanácsosból, azon kivül 5, a múzeumok igazgatásában nem részes oly tagból, kik munkásságuk és külön ismereteik révén alkalmasak e tisztségre ;

2° hivataluknál fogja tagjai : a ministerium szépművészeti osztályának igazgatója, a nemzeti múzeumok igazgatója és a képzőművészeti akadémia örökös titkárja.

3. §. A nemzeti múzeumok jövedelmi forrásait képezik :

1° ajándékok és hagyatékok ;

2° egyesek és társaságok által nyújtott segélyezés ;

3° az állam által műtárgyak és régiségek vásárlására engedélyezett javadalmazás ;

4° a metszetek, gipszöntvények és mindennemű sokszorosítások eladásából származó jövedelem ;

5° minden egyéb a törvény szerint megengedett bevétel.

4. §. A nemzeti múzeumok ezen jövedelmei kizárólag csak műtárgyak és régiségek vásárlására fordíthatók.

5. §. Külön igazgatási szabályzat fogja meghatározni a jelen törvény végrehajtási módozatait, valamint a múzeumokban szedendő belépti díjak nagyságát.

6. §. Jelen törvény 1896 jan. 1-én lép életbe.

A törvény tehát két irányban intézkedik. Egyesíti a múzeumokat és egy tanács felügyelete alá helyezi, másodszor pedig múzeum alapot, pénztárt létesít.

A múzeumok egyesítését és a tanácsnak összeállítását nem tartják alkalmasnak, felhozzák ez ellen, hogy ez által meg van nehezítve, hogy magánemberek *egyes* múzeumnak

hagyományozhassanak műtárgyakat vagy évi járadékot. De ennél sokkal fontosabb, hogy ily soktagú tanács nem hogy megkönnyítené a vásárlásokat, de egyenesen megnehezíti; mert 14 ember összehívása egyrészt időveszteséggel jár, pedig vásárlásoknál sokszor nagyon is gyorsan kell határozni, hogy mások meg ne előzzenek, másrészt tiltakoznak, hogy senatorok és képviselők határozzanak tisztán művészeti érdekű ügyekben, sőt egyenesen attól tartanak — mint nekem egy múzeumi őr mondta — hogy Panama-féle történetek fogják magukat előadni. A tanács összeállítása sem szerencsés, mert kizárja a legilletékesebb tényezőket, a múzeumi őröket. Művészi körökben azt óhajtják, hogy a műtárgyak vásárlásában a múzeumok igazgatóinak és őreinek szabad rendelkezési jogot adjanak.

Hiányosnak tartják a törvényjavaslatot azért, mert nem törüli el a múzeumnak tett ajándékok és hagyatékokkal szemben a megadóztatást. Ez t. i. igen magas Franczia országban, $11^1/_4\%$-ot tesz ki, úgy hogy ha valaki 10,000 frc évi járadékot akar pl. a Louvrenak biztosítani, közel 40,000 frcnyi adót kell előre lefizetnie.

A törvény 3. §-a által tervezett *caisse des musée* létesítését egyértelműleg helyeslik, erre nagy szükség is van. Most ugyanis a párizsi négy nagy múzeum és az összes departementbeli művészeti gyűjtemények állami javadalmazása 162,000 frc, a mi édes kevés, Angliában és Németországban ez összeg 3- és 4-szeresát fordítják műtárgyak vásárlására. Hozzá kell venni, hogy a franczia törvény értelmében a következő évi hitel terhére nem szabad kiadásokat eszközölni, erre nézve külön törvényt kell hozni, míg azt megszavazzák, addig régen megvették mások az alkuban levő műtárgyat. Igaz, hogy ez a 162,000 frcos dotáczió nem elegendő arra, hogy árverésekнél versenyezhessenek a párizsi múzeumok az angol és német kormány megbizottjaival, de viszont meg kell jegyeznünk, hogy Franczia-országban rendkivül sokat és sokszor hagyományoznak a múzeumoknak, nemcsak egyes képeket és szobrokat, hanem egész gyűjteményeket, miről meggyőződhetünk, ha a kiállított tárgyak jelző táblácskáin minduntalan szemünkbe ötlő «don»- vagy «leg. di M.» felirásokat elolvassuk. (Mikor kelnek majd a mi gazdag főuraink ily nemes versenyre egymással?) Sokszor el sem fogadhatják ezeket az ajándékokat, mint most legutóbb is visszautasítottak egy a Luxembourgnak hagyományozott képciklust pusztán csak azért, mert a végrendelkező kikötötte, hogy ez a sorozat együtt állíttassék ki s nekik külön terem nem állott rendelkezésre. — A fényképek és másolatok eladása egész tekintélyes összeget eredményezett, évenként körülbelül 50,000 frcot, eddigelé azonban ebből fizetéseket és másnemű kiadásokat is fedeztek, azért a törvény világos intézkedése a 4. §-ban.

Hatalmasan fogja gyarapítani ezt a létesítendő múzeumi alapot a koronagyémántok eladási ára. A kormánynak ugyanis határozott szándéka, hogy ezeket a kincseket érő drágaköveket eladja; a törvényjavaslat, mely ehhez felhatalmazást kér, úgy szól, hogy a begyűlt összeg fele a nemzeti gyűjtemények pénztáráé legyen. Legtöbb vitára azonban bizonyosan az az intézkedés fog alkalmat adni, mely a múzeumokba való szabad belépést megszünteti. Eddig Párizs minden nyilvános állami gyűjteménye teljesen ingyen volt látogatható, még a botok, esernyők stb. letevéseért sem kellett a portásnak fizetni semmit. A tervezett törvény nem határoz a belépti díjakra vonatkozólag, hanem a múzeumok személyzete által kidolgozandó szabályzatra hagyja ezen díjak megállapítását. A képzőművészeti tanács előre tiltakozott a belépti díjak eszméje ellen. A múzeumok, a melyekhez a miniszter kérdést intézett, még nem adtak választ. Volt alkalmam néhány tekintélyes állású múzeumi tisztviselővel beszélni s meggyőződtem arról, hogy e pontra nézve nagyon is elágazók a vélemények. Vannak kik a leghatározottabban ellenzik a mostan fennálló szokás megváltoztatását, visszaesésnek nevezik, aristokratikus irányzatot látnak benne, mely a szegény embert és munkást ki akarja zárni és joggal

utalnak arra, hogy Francziaország óriási budgetje mellett könnyen emelheti a múzeumok dotációját ; miért nem juttathatna az állam, mely 870 milliót költ hadseregére, egy milliót a szépművészeteknek. Az ellenkező véleményen levők tagadják, hogy ez az intézkedés a szegények ellen irányulna, mert a szabályzat terve szerint vasár- és ünnepnapokon szabad lesz a belépés, azonkivül pedig ingyen látogató jegyet kapnának az összes művészek, művészi növendékek, főiskolai hallgatók és az iparosok, kiknek erre szükségük van. Ők jogosnak tartják, hogy a számos idegen járuljon hozzá nehány sous-val a múzeumok fentartásához és remélik, hogy ezentúl nem fogják Páris összes hajléktalanjai ellepni a Louvre vagy Luxembourg fényes termeit, hogy ott melegedjenek vagy hűsüljenek és hogy akadályozzák a tanulni vágyó látogatókat. Igaz, hogy most hideg napon alig lehet mozogni némely múzeumban ; ha a templomok úgy védekeznek ezen kellemetlen látogatók ellen, miért nem lehetne ezt, bizonyosan több jogosultsággal a képtáraknak tenniök ? No meg a rendez-vous-k száma is apadna az ilyen helyeken, ez utóbbiak azért kellemetlenek, mert éppen a legjobb, legismeretesebb képeket jelölik ki találkozási helyül, Joconda vagy a belle Jardinière előtt mindig álldogál nehány személy, kiket ez a kép épenséggel nem érdekel, de a kik akadályozzák azt kitanulni vagy gyönyörködni jön ide.

A törvényjavaslat, különösen pedig a belépti díjak kérdése heves és hosszú vitákra fog alkalmat adni nemcsak a kamarában, de a múzeumok igazgató testületeiben is. Mi lesz e viták eredménye s mily alakot fog ölteni a törvényjavaslat, melyről szólottunk, arról majd annak idején fogunk ugyan e helyen beszámolni. *Dr. Láng Nándor.*

A DISZÍTŐ MŰVÉSZETEK KONGRESSZUSA PÁRISBAN.

A mult év május havában 18—25-ig a diszítő művészetek képviselői kongresszust tartottak Párizsban. A kongresszus három osztályra oszolt : az első Larroumet vezetése alatt azon módokról tanácskozott, miként lehetne emelni a diszítő művészetet ; a második, melynek elnöke Barboux volt, a műiparról szóló törvények tanulmányozásával foglalkozott ; a harmadik az akadémia rektora elnöklete alatt főkép a művészettörténet tanítását tárgyalta.

A kongresszus eredményei a következők :

Az első osztály mindenekelőtt kimondta, hogy a műipar terén önálló alkotásokat kell létrehozni, az utánzást és plágiumot el kell nyomni. Ez természetesen nem a mestereknek szól, hogy tanítványaikat ebben az irányban vezessék, mert ezek magától érthetőleg az egyéniség fejlesztésére törekednek, hanem az egyesületeknek és társaságoknak, hogy vásárlásaikat, jutalmaikat e szerint rendezzék be.

Azután azt határozták, hogy az ipariskolákban a tanításnál megint érvényre jusson az építészet. Mert jelenleg ott, a hol az iskola élén festők állanak, az építészeti elemet háttérbe szorítják. Ennek a javaslatnak megint nem az a czélja, hogy a szobrászatot és festészetet kizárja, hanem az, hogy a három művészet összehasson a műipar tanítására.

A harmadik határozat arra vonatkozik, hogy a gyűjtemények csak olyan munkákat fogadjanak be, a melyeknek művészi értékük van és a mellett még tanulni is lehet róluk. A kiváncsiság kielégítésére szolgáló u. n. érdekes darabokat ki kell zárni. A helyesen megválasztott darabokat azután tudományosan, szakszerűen kell csoportosítani.

A művészet tanításával foglalkoznak a L. Falize-től eredő javaslatok. Az antik művészet és az idegen nemzetek stiljeinek tanulmányozása után vissza kell menni a tanításnak a nemzeti művészet legkiválóbb tipusaira és így megujítani a kiváló franczia ízlés traditióját. Azt óhajtja tovább, hogy a nagy műipar-

telepek vezetői törekedjenek arra, hogy a publikum ízlését fejleszszék. Továbbá kurzusokat kellene megindítani, a melyeken dekorativ szempontokból tanítsák a compozitió alapelveit és ezeknek practikus alkalmazását a műipar terén.

Roty is, a kiváló medaillör, részt vett a javaslatok beterjesztésében. A publikum mostani ízlése mellett lehetetlen zárt, diszítő csoportokat készíteni ; hasson tehát oda az állam, hogy könnyebbé tétessék új műtermékek készítése. A kongresszus hívja föl a kormányt, hogy az vegyen föl a budgetjébe egy bizonyos összeget a nyilvános épületek egy vagy több termének bebútorozására. A termekben lévő esetleg értékes bútordarabokat a Garde-Meuble-ben kell elhelyezni. Ezt a Garde-Meublet múzeummá kell alakítani, a melyben a műiparosok tanulmányozhassák a kiállított tárgyakat. Végül leltárt kellene készíteni a Francziaország összes nyilvános épületeiben elhelyezett dekorativ tárgyakról.

Destignières műépítő azt ajánlja az Union centrale-nak, hogy rendezzen időszaki szalonokat, hogy meglássék, mennyi befolyása volt a művészetnek az iparra.

Ezeken kívül a következő hat pontban állapodtak meg.

1. A vidéki múzeumok igazgatóit figyelmeztetik, hogy a műiparnak ép annyi teret adjanak, mint a nagy művészeteknek ; az ipar fejlődésével szorosan összefügg a dekorativ művészetek fejlődése.

2. Madame Pejard ajánlatára a művészi oktatást úgy kellene rendezni, hogy nők is részt vehessenek benne, így kellene kibővíteni az «Ecole des arts décoratifs»-t. A műipariskolákban ép úgy, mint az atelier-kben egyforma oktatásban részesüljenek a nők és férfiak. Az Union centrale alakítson egy olyan társaságot, mely a női műiparczikkek terjesztésével foglalkozzék. Továbbá hívjon össze egy bizottságot, mely avval foglalkozzék, hogy a decorativ művészetek milyen ágában használható a nő. Ezekből következik az is, hogy az olyan pályázatoknál és kiállításoknál, a hol női kézi munka is helyet talál, a jury valamint a jutalmak egy része a nőket illesse meg.

3. A Champs-Elyséen lévő iparcsarnok ujjá építése miatt a Musée des arts décoratifs-et a Pavillon de Marsanba kellene elhelyezni ; ha pedig egy önálló épületet kapna, akkor a Musée du Garde-Meuble-nek egyesülni kellene vele.

4. A kongresszus meghívja az Union centrale-t, hogy fejleszsze tovább is a szövetgyűjteményt (Stoffsammlung). Elhatározták, hogy az ország minden kereskedelmi kamarájához kérdő íveket küldenek. Ezeket a kérdő íveket az Union centrale fogalmazza meg, s az legyen a czéljuk, hogy a gyári munkákról a leghelyesebb szempontból szerezzenek ismereteket, a melyek szerint majd a központi mintagyűjteményt meg lehessen alapítani.

5. A kongresszus ajánlja az Union centrale-nak, hogy lépjen összeköttetésbe a különböző — hivatásos és műkedvelő — fotografus egyletekkel és ez által bővítse a dekorativ értékkel biró tárgyak fotografia-gyűjteményét.

6. Végül, hogy a művészi törekvésekkel a műipar terén is emeljék, és hogy a magántársulatok működésére is gyakoroltassék befolyás, azt kivánták, hogy a szépművészetek igazgatóságában egy külön állást teremtsenek a műipar érdekében ; ez a hivatalnok a kongresszus határozatait tanácskozás tárgyává tegye.

A második osztály azokról a reformokról, melyeket a diszítő műveket illetőleg a törvényhozásban életbe akarnak léptetni, a következőket határozta :

1. A műipari alkotásoknak, tehát a modelleknek és terveknek tulajdonjogát illetőleg az 1793 julius 19—24. törvényt minden olyan műre ki kell terjeszteni, a melyek a rajzoló (festészet, vésés, épitészet) és mintázó (szobrok és diszítések) művészek kezétől erednek, tekintet nélkül arra, van-e a műnek érdeme, jelentősége és értéke.

2. A műiparosoknak a katonai szolgálattól való fölmentése ügyében megállapítja a kon-

gresszus, hogy az a törvény, mely szerint a jelöltek megvizsgálására vidéki bizottságok vannak hivatva, nem éri el azt a czélt, a mi a törvényhozó szeme előtt lebegett. Azt kívánják tehát, hogy a jelöltek minden departementban tegyenek először vizsgálatot, s ennek a vizsgának a követelményei mindenütt egyformák legyenek. Ezen vizsga letételével a «műiparos» czím jár, és azok, a kik a vizsgálatnál legalább 20 egységet tudnak fölmutatni, azok folyamodhatnak a katonai szolgálattól való fölmentésért. A folyamodványok fölött egy jury dönt, mely felerészben műiparosokból, felerészben munkaadókból áll. A jury tagjait a kereskedelmi miniszter nevezi ki.

A harmadik osztály a perspektivával foglalkozott, azután bővebben tárgyalta a művészettörténet tanítását a gimnáziumokban és liceumokban. Ebben a kérdésben a következő határozatokat hozták :

1. A művészettörténetnek nagyobb tért kell adni az általános történelem tanításánál.

2. A történelem tanítását a felsőbb osztályokban művészettörténeti előadásokkal kell befejezni és a mennyire a gyűjtemény megengedi, a művészet remekeit képekben is be kell mutatni.

3. A rajztanárokat utasítani kell arra, hogy ha modell vagy minta után rajzoltatnak, magyarázzák meg előbb a tanulónak, hogy milyen korból való a modell vagy a minta és hogy mi teszi őket széppé.

4. Minél sűrűbben látogassák a tanulók a történet- vagy rajztanár vezetése alatt a műemlékeket (szobrokat stb.) és múzeumokat.

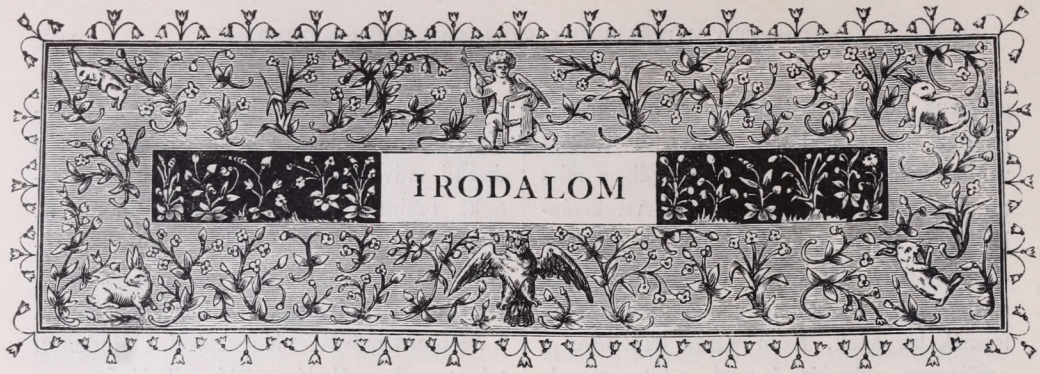
5. Ne téveszszék szem elől, hogy az iskola képei és az iskolakönyvek ábrái a fiúk esthetikai nevelését igen nagy mértékben mozdítják elő ; ezért jól meg kell választani a könyvek illusztrációit.

Látni való, hogy a kongresszus igen tág téren munkálkodott. Ezen kívül fontosabb határozatai a következők :

Kívánatos volna, hogy azok az egyesületek, a melyek a kongresszuson részt vettek, csatlakozzanak az «Union centrale des arts decoratifs«-hoz. Az Union centrale igazgatóságát olyan tagokból állítsák össze, a kik a diszítő művészet különféle ágaiban működnek, tekintettel legyenek arra, hogy az illetők önállóan dolgoznak-e vagy csak segédek, azon kívül vigyázzanak arra is, hogy a társadalom folytonos érintkezésben legyen a decorativ művészet lényezőivel, s mindenütt tekintsenek az általános ízlés fejlődésére.

Ezek azok az eredmények, a mikre a franczia kongresszus eljutott. Nekünk ehhez nincs sok hozzá tenni valónk. Sajnos, nálunk a diszítő művészetek annyira elmaradnak a francziától — különösen a mi a társulási, egyesülési életüket illeti — hogy a kongresszus eredményeit bizony magyar viszonyokra nem igen alkalmazhatnók. Itt csak egy megjegyzést kívánunk tenni, meg akarunk emlékezni arról, hogy egy téren már némileg megelőztük a francziákat. A művészettörténet tanítását értem a gimnáziumokban, a mivel a kongresszus harmadik osztálya foglalkozott. Nálunk azokban a gimnáziumokban, a hol görögpótlót tanítanak, a heti négy órából legalább egyet művészettörténet tanítására fordítanak. Igaz, hogy legföljebb az egyiptomi és görög építészetet magyarázzák, de mégis valamit. Az a mód pedig, a mit a kongresszus ajánl a művészettörténet tanítására, nem hiszem, hogy czélhoz vezetne. Ismerjük jó azokat az általános összefoglalásokat, a mik egy tárgy körében történni szoktak ! Annyi idővel sokkal czélravezetőbben lehetne a kérdést megoldani, ha hetenként egy vagy két órát rászánnának és függetlenül tanítanák a művészettörténetet a négy felső osztályban. A fejlődés nagyjából való ismertetése mellett a művészeteken igazi képviselőik méltathatnák : ez lenne a leghelyesebb mód. A kérdés bővebb fejtegetése azonban nem tartozik ide.

Egyebekben nem marad számunkra egyéb hátra, mint a párizsi kongresszus eredményeit elfogadni és olyan czélúl tűzni ki a határozatait, a melyeket idővel — ha a körülmények és diszítő művészeteink szerencsésen alakulnak — mi is elérhetünk.

KÖNYVISMERTETÉS.

HUSZKA JÓZSEF, *A székely ház* 96. l. 85 szövegközi ábrával, 37 fénynyomatú képpel és 3 színes ábrával. Szerző sajátja. Budapest, 1895.

Mikor Huszka József úr hírt adott arról, hogy a «székely ház»-ról könyvet akar írni, a *Művészi Ipar* fölhítta az olvasók figyelmét és közölte a prospektust. Ezt két okból tette. Ismerte azt a fáradhatatlan szorgalmat, a melylyel a kitűzött anyagot összegyűjteni szokta és hogy — különösen akkor, mikor székely dolgokról van szó — mennyire megfeszíti minden erejét, hogy minél alaposabbat produkáljon, de másrészt e folyóirat közölt már azelőtt s nehány czikket a szerzőtől és így szilárd volt a reménye, hogy a megirandó székely házban egy jeles monografiát nyerünk.

A könyv megjelent, és a ki csupán átlapozza, a képek sokasága azt is meggyőzheti arról, hogy az valóban szorgalmas buzgóságnak az eredménye, s így sejtelmünk alapos volt. A ki azonban tüzetesebben áttanulmányozza, az viszont kénytelen lesz bevallani, hogy a munkának jelentékeny fogyatkozásai vannak.

A Bevezetés olyan, hogy az olvasó szinte belebotlik és kénytelen kifogást tenni ellene, s pedig tartalma és czélja ellen egyaránt.

El van itt mondva, mit látott Priskos Rhetor Attila palotáján, hogy fa háza miként volt épitve, milyen volt a többi húnok lakása.

Ámde annak, hogy Priskos leírt egy pár hun házat, elmondván róluk, hogy fából vannak épitve, hogy udvarral körítve, sőt talán még kapujuk is van: igen kevés vagy éppen semmi köze sincs a székely házhoz. Én legalább a kapcsolatot nem értem. A szerző lehet nincs egy véleményben velem, mert ő abból az ősrégi véleményből indul ki, hogy a székelyek a világverő húnoknak a maradékai. Ez a nézet már lejárta magát egy kissé, s ma már a székelyeket akárminek tarthatjuk inkább, mint hunoknak. Már pedig nincsen nagyobb átka a tudományos vizsgálatnak, mint ha valaki egy a priori fölállított tételből indul ki és ebből vezeti le a konzekvenciákat.

A Bevezetésnek megfelel a Függelék, mely a könyvet befejezi. De minthogy ez tartalmánál fogva a nyelv tudomány körébe tartozik, nem foglalkozunk vele.

A dolgozat teste három részből áll: *A kapu*, *A ház*, *Eredet*. A kapuról szóló részben a kapuk különböző alakjairól, szerkezetéről, diszítéséről szól; az első hiba mindjárt az osztályozásnál van. Van a logikának egy követelménye, hogy a fölosztás alapjának egységesnek kell lennie. Ezt a követelményt azonban a szerző nem tartja szem előtt, a székely kapukat alak, dísz, a kiskapu fölötti ablaknyílás és a geográfiai fekvés szerint osztja 4 csoportra. A logikán elkövetett sérelem itt azonban megboszulja magát, a rosz osztályozásnak az lesz az eredménye, hogy a kapuknak ez a 4 osztálya nem különül el egész pontosan, egyik rész átcsap a másikba, a másik az egyikbe, úgy hogy a kapuk tárgyalásában igen kevés

rend nyilvánul. De már maguk a nagy fejezetczímek, a kapu, a ház, eredet szintén hibás fölosztáson épülnek. Nincs az a szempont, a melyikből a székely házat kapura, házra és eredetre lehetne fölosztani. És hogy a szerző mégis így járt el, annak az az eredménye, hogy már az első két részben is nem egyszer tárgyalja a formák eredetét s a harmadik részben tulajdonképen nem tehetne egyebet, mint összefoglalni a már talált nyomokat, vagyis ismételhetné az elmondottakat.

Maradjunk egyelőre a kapunál és a háznál. Mind a kettőt, de különösen a kaput igen részletesen tárgyalja. A székelyföldön található érdekesebb és szebb kapukat mind összegyűjtötte, gonddal készült képekben bemutatja és a szövegben le is írja. Elkezdve a kapu lábától, föl egészen a galambbúgig mindent ismertet, a mi csak a kapun látható. Bő részletességgel tárgyalja a diszítési formákat, elmondja milyen alakúak, milyen színűek, domboruművek-e vagy vésve vannak a fába, ha a kis kapu fölött nyilások vannak, illően beszámol, hogy 4-e a nyílás vagy 6? Elmondja ki, mikor és kinek a segedelmével építette a kaput, sőt még arról a jámbor mondásról is értesülünk, a mit a kapu gazdája a gerendára vésetett. Már most tessék meggondolni, hogy ez a leírás körülbelől 60—70-szer fordul elő (ennyi ugyanis az ismertetett kapuk száma) és tessék elgondolni azt a magas fokú élvezetet, a mit az ember az utolsó kapu leírások olvasásánál élvez!

De hát ha valaki többet tesz, mint kellene, azért ne hibáztassuk. Csakhogy a miért szerző a kérdés egyik oldalának tárgyalásánál plusban van, azért a másik oldalnál nem szabadna minusban lennie.

Nem tudom, hogy vélekedik szerző a kérdésről, de én azt hiszem, hogy a székely ház és kapu fölépítésében nyilatkozik egy kis művészet. Vagy ha már olyan mereven elválasztjuk egymástól a nagy és a kis művészeteket legalább a művességet nem lehet ezektől az épitményektől megtagadnunk. Megvan bizony bennük az iparnak a művészi része, legalább annyira mindenesetre, mint egy szépen kifestett tulipános ládán, vagy egy faragott asztalon. Azt szerettem volna, ha szerző könyvéből megérthettem volna, mennyire és miként nyilvánul ez a művészi elem a székelyek alkotásain, melyik részei viselik magukon a művesség nyomait, mi által emelkedik ki a kapu például a közönséges mesterség köréből a művességébe. Szóval egy kis művészettörténet jól esett volna a sok száraz leírás között, egy kis magyarázás a művészet szempontjából, talán helyreütötte volna a nagyon a minusz felé hajló bilánczot.

Gondoljunk arra az esetre, hogy egy külföldi, a ki érdeklődik irántunk, kezébe kapja ezt a könyvet és olvasni kezd belőle, föltéve, hogy tud magyarul. Mi fog neki föltünni? Székely ház, székely kapu, mindenütt csak székely meg székely. Hátha valami székely, szeretné az illető külföldi, de meg én is, tudni, mért székely a székely, vagyis mi teszi székelylyé a székely házat meg a székely kaput? Mi különbözteti meg a magyartól meg a más kapuktól, van-e egyáltalában ily megkülönböztető vonás? Ha van, lássuk, de így beszélni székelyről és megint székelyről, a nélkül, hogy tudnók miért, az kissé izgató az olvasóra.

A könyv magja a ház tárgyalása lenne, csakhogy ez szerényen meghuzódik a 96 oldalból 15-ön, és részben leírás, részben eredet-kutatás.

Eredet-kutatás! Itt az idő, hogy erről is szoljunk valamit. A szerző — úgy látszik — mint mások is, a «fokozatos haladás elvének» barátja. Eleinte nem szól semmit a formák eredetéről, azután itt-ott elejt egy szót, később czélozgat is, végre nyiltan beszél és utoljára egy egész fejezetet szentel ennek a kérdésnek. Itt megint a priori indul ki a szerző. A székelyek, hogy hogy nem, a szaszanidáktól tanulták az építészetet. Ezt az építészetet hozta már magával Attila, azután Árpád (?) és ez maradt meg a székelyeknél úgy 2—3 ezreden keresztül. Hiszen ez igen szép, de ha legalább megelégednék vele a szerző. A mennyire vissza-

emlékszem, idézni fogom azokat a nemzeteket, a melyek összehatásának eredménye a székely építkezés : Assziria (lásd az egész könyvben), Közép-India (5. oldal), perzsa (52), Svájcz (55), Nepál (Indiában) (61), Mezopotámia (66), Kina (66—68), török-tatár (72), Fönikia (75), szemiták (75). Hogy valakiben ennyi fantázia lakozzék, az már igazán bámulatos és a rendestől elütő. Irígység szállja meg boldogult Horvát Istvánt a túlvilágon, a kinek emléke itt a földön a nagy pietás daczára is a tréfásba csapott át. Hogy azonban a fantázia ne csak engem gyönyörködtessen, hanem mások is részesüljenek ebben az élvezetben, idézek egy pár mondatot.

«Talán említésre méltó alak még kapunkon a kétoldali növénydísz fölső végei között ábrázolt patkó-szerű alak is, melyet ép úgy nézhetünk barokk kagylónak, mint egészen antik, talán asszir vagy főniki formának.» 45. lap.

«A székely ház ezen magában álló sajátságal (az eresz) a régi háremrendszerre vezethető vissza.» 76. l.

«Ezen diszítési elem lehet görög is, lehet renesszansz is. Alkalmazását tekintve mását csak Nepálban találjuk.» 51. l.

«A mi udvaraink nagykapúi s a mohamedán nagykapú nem arab, talán nem is perzsa, de kizárólag szkíta-török-tatár eredetű. Ennek az építészeti alaknak, mely Kinától Pozsonyig többé-kevésbbé hasonló alakban még ma is él, kifejlődésében a mezopotámiai művészetnek is hozzá kellett járulnia.» 72. l.

Ime a szabatosság mintaképei! Vannak azonban a könyvben ékes szóvirágok is, ezek közül egy rózsaszálat bemutatunk.

«Díszes kapuink szokásos változatainak leírása után, azt hiszem, beléphetünk rajtuk, hogy szemügyre vegyük azt a házat is, melyhez ilyen ősrégi eredetű, ezredéveket élt divat erőteljes, még mindig nem satnyuló nemzeti művészet árnyékában juthatunk csak el.» 49. l.

Evvel bezárhatjuk idézeteinket, a ki több hasonlót akar, azt kénytelenek vagyunk a könyvre magára utalni.

Annyit tehát megtanulunk a szerzőtől, hogy a székely ház eredetileg asszir, a melyhez azután számos egyéb hatás is járult. Hogy mire alapítja a szerző az asszir és a székely épületek rokonságát, arról csak annyit mondok, hogy a székely ereszt egynek veszi a perzsa kapunyilással. Be is mutatja a ktezifoni palotát. Ez az épület négy-öt emeletes és a kapu helyén olyan magas félköríves nyilás van, hogy fölér egészen a negyedik emelet tetejéig, a szélessége pedig az egész palotának a harmadrésze és keresztűl nyulik az egész épületen. Ehhez az óriási térséghez, melyben még az odarajzolt lovasok is egészen eltünnek kicsinységüknél fogva, hasonlítja a kis arányu székely ereszt. Evvel a kérdéssel érdemesebb bőven foglalkozni. Az első, a mivel nem vagyunk tisztában, az az eresz. Szerző szerint az eresz magának a házak egy része, olyan pitvarféle, mely a tornáczról (gangról) nyilik és mintegy előszobát képez, a fő jellemvonása, hogy az ajtó helyett a fal egészen el van távolítva, úgy hogy ez az «eresz» az egyik oldalról nyílt.

Fogadjuk el, hogy ezt a helyiséget székelyül eresznek hívják, de hogy ez a perzsa építkezési módnak a maradványa, azt tagadjuk. Sokáig az a nézet volt elterjedve, hogy Perzsiában a legrégibb épületek lapos födelüek voltak, s a boltozatos befödés újabb keletű. Dieulafoy, Flandin és Coste tanulmányai azonban bebizonyították, hogy éppen ez a félkörives födés eredeti perzsa sajátság, s a lapos födés idegen hatásnak az eredménye. Így az a Takti-Kosrú-féle palota is régi maradvány. Hogy ettől mennyire különbözik a székely ház, arról már szóltunk. A két építésmódnak a teljes, homlokegyenest való ellenkezése még jobban kitűnt volna, ha szerző az igazi boltozatos perzsa épületekre hivatkozik. Mert bármilyen lényeges legyen is a ktezifoni palotán az az óriási félköríves nyílás, a boltozat mint igazi szerkezeti elem egyéb épületeken nyilvánúl, és ezek az épületek a tipusai az igazi perzsa épületnek. Miért nem idézte szerző Flandin és Coste-ból a firúz-abadi, szarvisztani, feras-abadi kupolás épületeket, hadd látta volna mindenki, milyen óriási az eltérés a szé-

TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

kely eresz, meg a perzsa kapunyiás között. Ha egy kissé figyelmesebben olvasta volna akár Flandin és Coste «Perse ancienne»-jét, akár Perrot és Chipiez «Histoire de l'Art»-jának V. kötetét, nem jutott volna ilyen lehetetlen következtetésekre.

És a többi hasonlítás is ilyen gyönge alapon nyugszik, különösen mikor a kinai házzal való rokonságot fejtegeti. Nem találok szavakat, hogy méltóan írjam le azt a bámulatot, a mi elfogott, mikor a könyvnek ezt a részét olvastam.

Kutatásainak végeredményét összefoglalja szerző a következő szavakban :

« . . . . Kina, India és Perzsia között Turkesztan vagy az ős Baktria tájain — időre nézve a Szászánida perzsák uralkodása alatt általánosan használt lehetett az a háztípus, melynek ma már igazában csak a székely ház a képviselője. » 79. l.

Hogy ezt az eredményt, meg merész röptű, semmivel sem bizonyított többi állításait így hamarosan és könnyelműen el nem lehet fogadni, az kétségen kívüli. Van azonban egy kisebb igényű mondása, a mely igazán találó és helyeselhető :

«Ugy látszik az Attila-korabeli saroksast ma nem találjuk.» 51. l.

Mindamellett nem lehet egy nagy érdemét megtagadnunk : a rajzokat. Ezekért igazán a legnagyobb elismeréssel kell adóznunk a szerzőnek, mert olyan ügyesen megrajzolt képekben mutatja be a székely házakat és kapukat, hogy ezekből a képekből teljes képet nyerünk a székely építészetről, a mely ethnologiai szempontból igen érdekes, de a melynek multját és művészeti mivoltát szerző nem tárta föl. A multját föltárni megkisérlette ugyan, de az nem sikerült, művészeti mivoltát föltárni pedig meg sem kisérlette. Az előbbi föladat tudományos természetű. Úgy látszik szerzőnek ilyesféle készültsége nincs. A második föladathoz művészeti érzék, értelem kivántatik. Kár, hogy szerző e készültségének nem vette hasznát, noha az alkalom csábító volt.

Még egyszer dicséret és elismerés a képeknek, a melyekért szerző megérdemelte Háromszék és Csík megyéknek, a Székely egyesületnek és a kereskedelmi miniszternek a segítését.

Cs. E.

FOLYÓIRATOK.

L'Art, revue bi-mensuelle illustrée. 1894. november 1. Nr. 731. Tartalom : A. Mary, *L'hôtel Soubise et les archives de France.* E. Bricon. *Les statues du jardin des Tuileries.* M. Brenet, *Quatre femmes musiciennes.* A. de Latour, *Charles Jaque.* C. Gabillot, *Le musée Guimet et les réligions de l'Extrême-Orient* (Fin.) — 1894. nov. 15. Nr. 732. Tartalom : M. Brenet, *Quatre femmes musiciennes.* L. Bosseboeuf, *Apropos du portrait de Henry II. à Azay-le-Rideau.* C. Gabillot, *Hubert Robert.* E. Chesneau, *Peintres anglais contemporains : Dante Gabriel Rosetti, John Everett Millais.* F. Bé, *Une lettre de Cham.* — 1894. decz. 1. Nr. 733. Tartalom : P. Paris, *Souvenirs d'Athénes.* 2. Chesneau, *Peintres anglais contemporains : Holman Hunt.* M. Tourneux, *Charles Méryon et Philippe Burty.* — 1894. decz. 15. Nr. 734. Tartalom : J. Robie, *De l'importance du paysage dans l'art moderne.* F. Lhomme, *La comédie d'aujourd'hui.* G. Dargenty, *Le Baron Gros et la «Bataille des Pyramides.»* E. Chesneau, *Peintres anglais contemporains : Les alliés du préraphaélisme et son évolution.* A. Valabrégue, *Un portrait d'Algarotti de J. E. Liotard.*

Gazette des Beaux-Arts. Courrier Européen de l'Art et de la Curiosité. 1894. november. Tartalom : E. Müntz, *La propagande de la renaissance en Orient pendant le XV. siècle : La Hongrie* I. L. Mabilleau, *Le dessins d'Ingres au musée de Montauban* (Fin.) M.

Lefort, *La sculpture florentine au XV. siècle.* I. P. Lefort, *La musée du Prado : L'écolo espagnole.* I. G. Schéfer, *Deux critiques d'art au XVIII. siècle : Montesquieu et le président de Brosses.* G. Gronau, *Notes complémentaires sur Domenico Campagnola.* — 1894. deczember. Tartalom : Th. Homolle, *Découvertes de Delphes.* P. Mantz, *Louis Tocqué.* P. Lepricur, *Charles Jacque.* H. Bouchot, *Le portrait miniature en France.* III. G. Gruyer, *VittorePisano appelé aussi le Pisanello.* L. Dimier, *Les fresques de Simon Vouet à Wideville.* Ary Renan, *Léon Palustre.* E. Müntz, *Le commandeur Jean-Baptiste de Rossi.*

Zeitschrift für bildende Kunst. Uj folyam. VI. évf. 3-ik szám. 1894. deczember. Tartalom : A. Rosenberg, *Peter Paul Rubens.* Három kép. W. Bode. *Alte Kunstwerke in den Sammlungen der Vereinigten Staaten.* Négy kép. H. E. v. Berlepsch, *Gottfried Keller als Maler.* (Schluss.) Négy kép. Kleine Mittheilungen. Képek a szövegen kívül. *Die Taufe Christi.* Zeichnung von P. P. Rubens im Louvre zu Paris. *Die Geburt Christi.* Originalradirung von K. Jahnek.

Kunstgewerbeblatt. Uj folyam. VI. évf. 3-ik szám. 1894. deczember. Tartalom: V. M. *Die Festgabe badischer Städte und Gemeinden* zum *Regierungsjubileum des Grossherzogs Friedrich von Baden.* Nyolcz kép. P. Jessen, *Pierre-Victor Galland.* Négy kép. Vereine. Schulen. Ausstellungen. Képek a szövegen kívül: *Lüsterweibchen für elektrisches Licht. Lüsterweibchen für Zimmerschmuck.* Bronze und Kupferarbeit von F. v. Miller. *Der heilige Martin.* Glasgemälde aus dem Atelier von Carl Ulc.

Repertorium für Kunstwissenschaft. 1894. évf. XVII-ik kötet. Tartalom : H. v. Tschudi, *Hubert Janitschek.* P. Seidel, *Robert Dohme.* F. Wickhoff, *Das Speisezimmer des Bischofs Neon zu Ravenna.* A. G. Meyer, *Studien zur Geschichte der oberitalienischen Plastik im Trecento.* H. Ulmann, *Fresken des Antonio Pollajuolo im Palazzo Venezia zu Rom.* W. Schmidt, *Zur Kenntniss H. Springlee's.* M. Lehrs, *Wann war der Meister E. S. in den Niederlanden.* W. Bode, *Julius Meyer,* H. Ulmann, *Raffaelino del Garbo.* W. v. Seidlitz, *Rembrandt's Zeichnungen.* H. Graf, *Herr Prof. Dehio und meine «Neuen Beiträge zur Enstehungsgeschichte der kreuzförmigen Basilika.»* F. J. Schmidt, *Giotto's Glockenturm in Florenz.* E. Steinmann, *Der Jeremias des Michelangelo.* C. Hofstede de Groot, *Kritische Bemerkungen zu einigen Niederländern in der Schweriner Galerie.* M. Lehrs, *Der deutsche und niederländische Kupferstich des 15. Jahrhunderts in den kleinen Sammlungen.* G. Galland, *Einiges über Jacob Jordaens.* E. Jacobson, *Die Bildergalerie im Museo Correr.* M. J. Friedländer, *Zum Meister des Amsterdamer Kabinetts.* W. v. Seidlitz, *Ein Memling!* O. Frh. Lochner von Hüttenbach, *Bayerische Wandgemälde des 14. und 15. Jahrhunderts.* Wilh. Schmidt. *Über Brenner's «Kriegsvölker.»* Fr. J. Schmitt, *Abtei Schönau bei Heidelberg.* G. Bauch, *Zur Cranachforschung.* Atz, *Tiroler Hausmalerei.* F. J. Schmitt, *Die Bauthätigkeit der ehemaligen Prämonstatenser-Abtei Allerheiligen auf dem Schwarzwalde.* G. v. Térey, *Ein wieder gefundenes Altarwerk Hans Baldungs.*

Mittheilungen des k. k. Oesterreichischen Museums für Kunst und Industrie. Uj folyam. 9-ik évf. 1894. XI. XII. nov. és decz. Tartalom : Jos. Folucsics, *Die Buch-Ausstellung in Paris.* Hans Macht, *Ueber Zeichenfertigkeit und ihre Anwendung in der Praxis* (Fortsetzung und Schluss.) Angelegenheiten des Oesterr. Museums. Litteraturbericht. Bibliographie des Kunstgewerbes. Notizen.

Zeitschrift des bayerischen Kunstgewerbevereins in München. 1894. év, 11-ik szám. Tartalom: Marc Rosenberg, *Hans Lencher ein Zeitgenosse Wenzel Jamnitzer's.* Hat kép. I. Stockbauer, *Das Holz im ländlichen Kunstgewerbe.* Képek a szövegen kívül: *Tischkarte* von J. Dietz. *Bordüren.* Im Stile ungarischer Bauernstickereien von Béla Benczur, *Antike Bronzen. Bucheinband aus emaillirtem Silber* von Hans Lencher, *Ehrenpreis*

für einen Schachspieler von J. Dietz. — 1894. 12-ik szám. Tartalom: Ernst Zais, *Die frankenthaler Porzellanfabrik*. Öt kép. Képek a szövegen kívül: *Silberne Milchkanne* von A. Varnesi. *Italienische Bronze-Candelaber. Grabmal* von Ferd. Miller. *Repräsentationsbau des deutschen Kunstgewerbes auf der Weltausstellung in Chicago* von Gabr. Seidel.

JAHRBUCH DER KÖNIGLICH PREUSSISCHEN KUNSTSAMMLUNGEN. 1894-ik évi folyam. Tartalom: A. G. Meyer, *Die Colleoni-Kapelle zu Bergamo*. W. Seidlitz, *Ein neues Selbstbildniss Dürer's*. R. Förster, *Die Verleumdung des Apelles in der Renaissance*. III. O. v. Falke, *Eine Majolikamalerei des Quatrocento*. P. Seidel, *Friedrich der Grosse als Sammler*. V. Lega, *Der Triumph des Jacobus Castricus*. E. Dobbert, *Die Wandgemälde von Sant Angelo in Formis*. C. Justi, *Tizian und Alphons von Esta*. P. Kristeller, *Die italienischen Niellodrucke und der Kupferstich des 15. Jahrhunderts*. W. v. Seidlitz, *Die Radirungen der Schüler Rembrandt's*. P. Seidel, *Pastellbildniss des Grafen Algarotti von J. E. Liotard*. C. Justi, *Das Tizianbildniss der königlichen Galerie zu Kassel*. C. Hofstede de Groot, *Entlehungen Rembrandt's*. R. Förster, *Die Hochzeit des Alexander und der Roxane in der Renaissance*. E. His, *Holbein's Bergwerkzeichnungen im Britischen Museum*. H. Ulmann, *Bilder und Zeichnungen der Brüder Pollajuoli*. H. v. Geymüller, *Die architektonische Entwickelung Michelozzos und sein Zusammenwirken mit Donatello*. Campbell Dogdson, *Ein Studienblatt des Vittore Pisano zu dem Fresko in St. Anastasio zu Verona*. G. Voss, *Die neuentdeckten Wandgemälde zu Dahlen*. W. Bode, *Die Marmorbüste des Alesso di Luca Mini von Mino da Fiesola*.

A MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT ÜGYEI.

A m. iparművészeti társulat választmánya 1894 nov. 22-ikén ülést tartott Ráth Gy. másodelnök elnöklete alatt. Jelen voltak: Szalay Imre, Gerlóczy Károly, Radisics Jenő, Rauscher Lajos, Giergl Ernő, Nádler Róbert, Bachruch Károly, Forster Gyula, Thék Endre, Benczúr Béla, Czobor Béla, Czigler Győző, Jakabffy Ferencz, Beck Dénes, Keleti Gusztáv, Kiss István, Fittler Kamill, Marton Alajos, Lipthay Béla báró.

Elnök az ülést megnyitván a jegyzőkönyv vezetésére Jakabffy Ferencz, a jegyzőkönyv hitelesítésére pedig Radisics Jenő tagot kéri föl. Jegyző fölolvassa a f. é. junius hó 28-án tartott legutóbbi ülés jegyzőkönyvét. Észrevétel nélkül jóváhagyatik és hitelesíttetik.

Lipcsey József pénztárnok fölolvassa a társulat vagyoni állapotát és a tagok számát föltüntető kimutatást, továbbá azon tagok jegyzékét, kik tagsági díjaikkal hátralékban vannak.

Tudomásul vétetik.

A társulatnak a milleniumi kiállításon való részvétele tárgyában jegyző fölolvassa a következő átiratokat:

I. A kereskedelmi miniszternek, mint a kiállítás elnökének átiratát, melyben tudatja, hogy hajlandó a társulatnak a kiállítás céljából egy interieurt átengedni, továbbá, hogy 1000 forintot engedélyez e czélra.

II. Keleti Gusztáv igazgatónak a társulati elnök megkeresésére adott válaszát, melyben értesít, hogy az iparművészeti iskola tanári testülete hajlandó a maga szakértelmét a millenium alkalmával közszemlére teendő haza műipar rendelkezésére bocsátani, a részletek megvitatása végett azonban egy közös értekezlet tartását óhajtja.

III. Gerlóczy Károly, mint a milleniumi kiállítás székes fővárosi bizottsága elnökének válaszát a társulat azon átiratára, melyben javaslatok tétettek arra nézve, mikép lehetne esetleg támogatásra szoruló képzett iparosoknak a kiállításban való részvétét előmozdítani.

Ezen válaszirat kapcsában elnök jelenti, hogy a társulat kiállítási bizottsága az iparművészeti iskola és a főváros részéről kivánt vegyes értekezletekbe a maga részéről kívüle még Bachruch Károly, Marton Alajos és Thék Endre tagjait küldte ki.

A választmány a felolvasott válasziratok tartalmát örvendetes tudomásul veszi, s egyszersmind Gerlóczy Károly bizottsági tagnak a társulat czéljai iránt már más alkalmakkor, úgy

a fölolvasott átiratából kitűnőleg ezúttal is tanusított sikeres érdeklődéseért köszönetet szavaz.

Szalay Imre másodelnök a milleniumi kiállítási bizottságból kilépését bejelenti.

Sajnálattal tudomásul vétetik és helyébe, a mennyiben egyházi természetű ipartárgyakról leend szó, a kiállítási bizottság tagjául Czobor Béla kéretik föl.

Jegyző fölolvassa a vallás- és közoktatásügyi miniszternek leiratát, melyben értesíti a társulatot, hogy a tankerületi főigazgatók és tanfelügyelők utján a «Művészi Ipart» az összes hazai középiskolák, tanító- és tanítónőképezdék, polgári és felső népiskolák, ipariskolák és felsőbb leányiskolák könyvtárai részére leendő megszerzésre újból ajánlotta.

Ennek kapcsában elnök felemlíti, hogy czélszerű volna a felhozott iskoláknak mutatványkép az említett lap egy példányát előzetesen megküldeni.

A leirat tudomásul vétetik s az elnök által megpendített eszmére a végrehajtó bizottság figyelme felhivatik.

Elnök javaslatára a karácsonyi kiállítás rendező-bizottság tagjaiul fölkéretnek: Czigler Győző, Jakabffy Ferencz, Braun Arnold, Thék Endre, Francsek Imre, Benczúr Béla, Kiss István, Radisics Jenő, Fittler Kamill, és Nádler Róbert, továbbá a pályadíjak odaitélésére és a sorsolásra vásárlandó tárgyak kiválasztására fölkéretnek: Ráth György másodelnök elnöklete alatt, Szalay Imre, Czigler Győző, Fittler Kamill, Jakabffy Ferencz és Radisics Jenő.

Elnök bemutatja Aufrecht és Goldschmid könyvkereskedők által kiírt két rendű pályázatot, a melynek egyike a «Magyar Nemzet Története» című munka kötése rajzának beszerzését, a másika könyvkötési lemezek hazánkban való előállítását, illetve ezen iparág meghonosítását czélozza. Mivel e pályázatok a társulat czéljait előmozditják: elnök elvállalta az egyiknél a pályabiróságnál való közreműködését és megengedte, hogy a pályamunkák és ajánlatok a társulat titkári hivatalánál nyujtassanak be.

A bejelentett intézkedés helyeslőleg tudomásul vétetik.

Felolvastatik Altlechner Károly helybeli vésnök kérvénye, melyben 1000 frtnyi kölcsönt kér a végből, hogy a könyvtábláknál alkalmazandó lemezek előállítására szükséges gépeket beszerezhesse.

E kérvény elintézése az előző pontban említett pályázat lejártáig függőben hagyatik.

Jegyző fölolvassa Pasteiner Gyula társulati ideiglenes titkár levelét, melyben az a titkári tisztről lemond.

A választmány Pasteiner Gyulának azon bejelentését, mely szerint személyi körülményeinél fogva a társulat ideiglenes titkári tisztéről lemond, sajnálattal veszi tudomásul és egyszersmind a titkári minőségben a társulat javára kilencz éven át kifejtett tevékenységéért hálás elismerését nyilvánítja.

Egyúttal a választmány a végrehajtó-bizottságot az ezen lemondás folytán szükségessé vált további intézkedések megtételére utasítja.

Elnök az ülést berekeszti.

*

A magyar iparművészeti társulattól az 1894-ik évi karácsonyi kiállítás alkalmából kitűzött pályadíjak oda itélésére kiküldött bizottságnak 1894. évi deczember hó 16-ik napján hozott határozatairól. — Jelen vannak Ráth György elnöklete alatt Szalay Imre, Czigler Győző, Radisics Jenő és Fittler Kamill bizottsági tagok. A jegyzőkönyv vezetésével Fittler Kamill bizatik meg.

A biráló-bizottság tagjai a kiállítás helyiségeiben megjelenvén, az elnök fölhívására a jegyző fölolvassa a pályadíjakra vonatkozó választmányi határozatokat.

A bizottság a kiállított tárgyaknak alapos megszemlélése és beható eszmecsere után egyhangú határozattal a következőkép itél:

A társulati elismerő oklevél kitüntetésében részesíti:

1. Az ungvári porczellán- és agyagipar részvénytársulatot a porczellán-festésben szín és gondos kivitel tekintetében mutatott jelentékeny haladás miatt.

2. Fischer Emilt szintén a porczellán-festésben elért szép eredményekért.

3. Farkas Gizellát a népies himzésnek gyakorlati czélokra való eredményes felkarolása, a felhasznált mintáknak megfelelő megválasztása és a tárgyak árának jutányossága miatt.

4. Báró Weissenbach Jánost azért, mert az általa mutatványkép kiállított falemezek egy saját találmányát képező új technika útján izzó tűvel vésett oly diszítményekkel vannak ellátva, a melyek bizonyos esetekben a sokkal költségesb intarsiát pótolhatják.

A bizottság a társulati 100 frtos első díjat nem találja kiadhatónak, különösen miután Zsolnay Vilmos és Jaiser Gyula, kik kiváló tárgyakat állítottak ki, már ily díjat nyertek, s így ezúttal e részben figyelembe nem vehetők.

Az 50 frtos második díjat Komáry Erzsébetnek ítéli a bőrmetszési technika helyes kezelésért.

Az 50 frtos harmadik díjat szintén nem találja kiadhatónak.

Elnök az ülést berekeszti.

*

Az 1896-iki ezredéves kiállítás orsz. bizottság elnökének átirata az iparművészeti társulathoz. A t. elnökségnek folyó évi október hó 10-én 29/1894 sz. a. kelt újabb előterjesztésére vonatkozólag, melyben a műipari gyüjteményes kiállítás létesitése érdekében fordúlt hozzám, értesítem a t. társulatot, hogy az e tárgyban, az érdekelt műipari csoportok képviselőinek részvétele mellett tartott értekezlet javaslata alapján — folyó évi május hó 19-én 1434 sz. a. kelt leiratomban jelzett elvi álláspont teljes épségben tartása mellett — készséggel járulok hozzá, hogy a t. társulat által tervezett gyűjteményes műipari kiállítás, mely úgyis túlnyomólag lakber endezési tárgyakat kiván felölelni, a XII. csoportba beillesztessék, s hogy e czélra a t. Elnökségnek egy megfelelő interieur bocsájtassék rendelkezésére. Felkérem a t. Elnökséget, hogy ismert ügybuzgalmával odahatni sziveskedjék, hogy ezen interieurban műiparunk fejlettségét minél igazabban mutassa be, s hogy a további részletekre nézve a kiállítás igazgatóságával és a XII. csoport elnökségével érintkezése lépjen.

Megelégedéssel vettem tudomásul, hogy a jelzett czél előmozdítására a t. társulat nem jelentéktelen áldozatot kiván hozni, és az erre nézve hozzám intézett megkeresés alapján értesítem a t. társulatot, hogy a magam részéről is hajlandó vagyok e gyűjteményes kiállítás sikerének előmozdítására a kiállítási alapból 1000, azaz egyezer forintot engedélyezni. — Budapesten 1894. évi november hó 1-én. — Az 1896-iki ezredéves kiállítás országos bizottságának elnöke: *Lukács*, kereskedelemügyi m. kir. miniszter.

KÜLÖNFÉLÉK.

Nyilatkozat. A *Művészi Ipar* folyóiratot b. e. Trefort Ágoston alapította 1885-ben és alulirtat bízta meg annak szerkesztésével. A szerkesztés költségeit az oktatásügyi tárcza födözte; a kiadásra az előfizetési díjak fejében a Franklin-Társulat vállalkozott. A folyóirat 1885. év október havában indult meg és az országos magyar iparművészeti múzeum és az iparművészeti társulat közlönyeül szolgált, de a társulat tagjai azt nem kapták tagsági illetményül. Az oktatásügyi tárcza 1887-ik évi költségvetéséből a pénzügyi bizottság törölte a folyóirat költségeire fölvett összeget, a minek következtében az egy évi fönnállás után, 1886-ik évi szeptember havában megszünt. Trefort Ágoston fölhivására alulírt a folyóiratot más alapon újból szerveztem. E szerint a nyomtatási költséget az oktatásügyi tárcza fedezte, az iparművészeti társulat pedig kötelezte magát, hogy 2 forintjával előfizet annyi példányra, a hány tagja van és miután a Franklin-Társulat vonakodott a kiadást elvállalni, alulírt a szerkesztésen kívül saját koczkázatommal vállalkoztam a kiadásra is. Ez időtől, vagyis az 1887-ik év márczius havában megindult második évfolyamtól kezdve kapták az iparművészeti társulat tagjai a folyóiratot tagsági illetményként. Ilyen föltételek mellett jelent meg a *Művészi Ipar* a 2-ik évi folyamtól a 9-ik évi folyamig, azaz 1887-től 1894-ig.

A múlt télen félévnél tovább tartó betegeskedésem akadályozott a munkában és késleltette az 1894-ik évi 4-ik szám megjelenését. Midőn akközben lemondtam az iparművészeti társulat titkári tisztjéről, a társulat elnöksége úgy vélekedett, hogy ennek következtében szükségessé vált a folyóiratot új alapokra fektetni. E szerint azt a társulat vette volna tulajdonába és engem alkalmazott volna szerkesztőnek. Nézetem szerint nem volt semmiféle ok a folyóirat eddigi körülményeinek megváltoztatására, azért a fönti értelemben tett ajánlatot hallgatással mellőztem. Minthogy azonban a társulat előfizetése képezi a folyóirat fönnállásának egyik fő föltételét, vártam, vajjon a társulat elnöksége eláll-e szándékától, mert ha ahhoz ragasz-

kodik és e szándék ellenében is föntartani akarom a folyóiratot, akkor más eszközökről kell gondoskodnom. Egyfelől ez okból késleltettem az 1894-ik évi két utolsó szám kiadását, másfelől meg azért is, mert reméltem, hogy a folyóirat szerkesztésével tett szolgálataim elismerése fejében legilletékesebb helyen támogatásra találok. Junius havában nyilvánvalóvá lett a remény hiú volta. Mindazáltal kötelességemnek tartottam újabb kisérletet tenni. Végre e hó elején meggyőződtem, hogy a legilletékesebb helyen nincs meg a hajlandóság álláspontomat és abból kifolyó törekvéseimet támogatásban részesíteni. Ilyen körülmények közt elhatároztam, hogy a folyóirat 1894-ik évi két utolsó számát kiadom.

A kényszerű önvédelemből származó késlekedésért a T. olvasók szíves elnézését kérem.

Egyébként pedig föntartom jogaimat, mert reménylem, hogy törekvéseimnek meg lesz a kivánt sikerük, s hogy rövid szünetelés után a folyóiratot újból megindíthatom.

1895. november. *A szerkesztő.*

*

Művészet történeti kongreszszus Kölnben. 1893-ban Nürnbergben hozott határozat szerint a művészet történeti kongreszszus 1894. október 1-től október 3-áig Kölnben ülésezett. 94-en vettek részt benne, tehát a nürnberginél jóval látogatottabb volt.

A kongreszszus nem német nemzeti, de czíme nem mondja, hogy nemzetközi volna. A részt vevők szerint a szó szoros értelmében német nemzeti volt. A névsorból a franczia, az olasz, az orosz, az angol művészet történészek egészen hiányzanak, hacsak J. Pau Richtert nem tekintjük angolnak. Krisztiania (2), Bergen (Norvégia), Amsterdam, Brüszszel, Budapest (2) képviselték a külföldet. A névsorból továbbá arról is meggyőződünk, hogy három-négy kivételével a nevesebb német művészet történészek is hiányzottak. A jelen volt érdekesebb személyek: Max Jordan a berlini nemz. képtár igazgatója, W. Seidlitz fő kormánytanácsos, Karl Woermann a drezdai képtár igazgatója, Fr. Schlie a schwerini muzeum igazgatója, Aug. Schmarzow a műv. tört. tanára a lipcsei egyetemen. Fölös számban egyfelől a kölni polgárok, másfelől a még egészen fiatal emberek, a kik majd csak ezután tesznek számot a tudományban.

Október 1-jén reggel 9 órakor A. Becker kölni főpolgármester lelkes beszéddel üdvözölte a tanácsház hanza termében összegyülekezett tagokat. Egyuttal a kongreszszus első ülését tartotta Lützow Károly elnöklete alatt. Ez ülés első tárgya volt a következő kongreszszus helyének megállapítása. Elnök utalt a Nürnbergben tavaly egyhangúlag hozott határozatra, a mely szerint Köln után a legközelebbi, az 1896-ik évi kongreszszus helyéül Budapest ajánltatott. A gyűlés egyhangúlag ily értelemben határozott. Pulszky Károly, a ki a magyar kormányt hivatalosan képviselte a kongreszszuson, megköszönte, hogy Budapest választatott a legközelebbi kongreszszus helyéül, s örömét fejezte ki, hogy a kongreszszus ideje 1896-ra esik, a midőn a magyarok a honfoglalás ezer éves fordulóját ünneplik és a mely alkalommal rendezendő történeti kiállításon sok érdekes tárgyat találnak majd a művészet történészek.

Az ülésnek során C. Aldenhoven a kölni Wallraf-Richarts múzeum igazgatója tanulságos előadásban összefoglalta «Meister Wilhelm» állítólagos kölni festőnek személyére és művészetére vonatkozó eddigi kutatások eredményét. E szerint el kell fogadnunk az 1380-ból való krónikai följegyzést és annak alapján el kel hinnünk, hogy a XIV. században Kölnben működött a rejtélyes mester, vagy

vagy pedig a Vilmos mester nevével kapcsolatba hozott festményeket Wilhelm von Herle (meghalt 1377-ben Kölnben) műveinek kell tekintenünk.

Az ülés után Heimann kölni építészeti tanácsos bemutatta a tanácsházat és ismertette annak történetét.

Majd Schnütgen kanonok kalauzolása mellett a Sz. Apostolok, Mária am Kapitol és Sz. Márton templomokat tekintették meg a kongresszus tagjai.

A délutáni ülésen Carstanjen müncheni tanár a művészet történetről és az új esztétikáról tartott előadásában Avenarius Richard «Kritik der reinen Erfahrung» című iratára utalva természet tudományi alapokon nyugvó újabb esztétika szükségességét vitatta, a mely mellőzve az elméleti szabályokat megfigyeli az agy működésének ama mozzanatait, melyekből az esztétikai érzék keletkezik.

Az október 2-iki délelőtti ülésen Schmarzow A. lipcsei tanár jelentést tett a fényképeket kiadó társulatról, mely a mult évi kongresszuson alapíttatott. Utána Oechelhäuser stuttgarti tanuár ismertette a heidelbergi kastély történetét és mai állapotát, végül pedig ama nézetet vitatta, hogy a német renaissance építészet e remekét nem volna helyes sem egészen, sem részben helyreállítani, hanem iparkodni kell azt a mai állapotában föntartani. Végül Heinmann építészeti tanácsos ismertette a kölni székesegyház építésének történetét az utóbbi 50 év alatt.

Az ülés után a tagok megtekintették Schnütgen kanonok kalauzolása mellett a székesegyház kincstárát és könyvtárát, majd a Sz. Gereon, a Sz. Orsolya és a jézsuita templomot.

A délutáni ülésen Schmarzow A. jelentést tett a Florenczben alapítandó művészet történeti intézetről. Ezzel kapcsolatban Oechelhäuser stuttgarti tanár és Pulszky Károly bejelentették, hogy a bádeni és a magyar kormány készek helyek alapítása által az intézet létrejöttét előmozdítani.

Haendke B. jénai tanár által művészet történeti tudományos bibliografia alapítása tárgyában előterjesztett javaslat hosszabb vita után az állandó bizottsághoz utasíttatott.

Harmadik nap (okt. 3.) Zimmermann M. G. fölolvasást tartott ily czímen: «A longobardok nyomai az első ezer évbeli olasz szobrászatban». Utalt arra, hogy a longobardok hatalmas birodalmában lassankint sajátos művészet fejlődött ki, mely ó keresztény, bizanczi és germán elemekből állt, a melyeknek fő ismertető jelei a tisztán ornamentalis, nem jelképi jelentőségű madarak és négylábúak, továbbá a három rétű fonatos díszítmény. E sajátos formák fönmaradtak számos emléken Friaulban, Assisiben, Spoletóban, Viterbóban, Veronában és egyebütt. Rómában nem volt otthonos a longobard művészet, noha egyes nyomokat ott is hagyott maga után. Pávia egyik fő helye volt a longobard művészetnek, azonban emlékeinek még nyomát is eltörülték a későbbi idők pusztításai. A Monzában őrzött kincsek, melyek a longobard művészetre emlékeztetnek, fölolvasó nézete szerint későbbi időkből valók. Midőn Nagy Károly éjszakon az antik művészetet fölújítá, az általa leigázott longobard birodalomban, Fölső-Olaszországban lényegileg germán jellegű művészet virágzott. A longobard művészet késő termékeit leszoríták a román szobrászat előhírnökei.

Utána Dietrichson krisztianiai tanár ismertette a drontheimi székesegyházat, majd Schmied M. értekezett a képvetítő készülék használhatóságáról a művészet történeti tanításnál. Végül Savels építész fejtegette az anyag hatását a formákra.

Az elnök köszönetet szavazva a kongresszus előmozdítóinak bezárta az utolsó ülést.

*

Iparművészeti pályázatok Párisban.

A párisi *Union Centrale des arts decoratifs* a franczia iparművészeti törekvéseknek a középpontja. Föladatául nemcsak azt tűzte ki, hogy múzeumait minél inkább tökéletesítse, hanem azt is, hogy a művészi ipart fejleszsze és annak kedvező jövőt biztosítson. Mert

már a chicagoi világkiállítás, de még inkább az antwerpeni megmutatta, hogy a német művészi ipar az utóbbi időben hatalmasan föllendült és különösen Belgiumra nézve Francziaország könnyen elveszthetí befolyását Németországgal szemben. Azok a pályázatok azonban, a melyekről most van szó, nem ennek a hatásnak az eredményei, a mennyiben az alapjukat még 1893-ban megvetették. A művészi ipar fejlesztése czéljából egynehány nagylelkű pártfogó támogatásával az *Union centrale* 10,125 frk jutalmat tűzött ki, még pedig oly formán, hogy az önálló mesterek számára kitűzött jutalmak 7125 frkot, a tanulóké pedig (a kik 25. évüket még nem töltötték be) 3000 frkot tett ki. A pályázat fő czélja új alkotások teremtése, fő elve pedig az volt, hogy az ékítményeket természet után mintázzák és ezt azután a föladat czéljához képest módosítsák.

Három föladatot tűztek ki, az *Union* elvéhez képest — a szépet egyesíteni a hasznossal — a következőket: 1. bronzöntés köréből öntvény: elektromos lüszter; 2. ötvösség köréből: ivókehely érczből; 3. könyvkötészet terén: három meghatározott könyv számára tábla. A pályaművek elkészítésére hat hónapot engedtek. A három pályázatra 340 darab — részint rajz, részint modell — érkezett be, ezek közül a *Revue des arts décoratifs* 44-et közölt, melyek közül alig van egy is, mely tudatosan régi művészetű lenne, a mi megfelelt a pályázat szellemének, mert a tradiciót mindenáron ki akarták írtani, úgy, hogy a föltételek közt az is megvolt, hogy minden oly könyvtábla, a mely utánzásnak vagy egy régebbi mű másolatának látszhatik, ki van zárva. Innen van, hogy valamennyi pályamunkán észrevehetjük a törekvést valami új, eredeti után, a mi sok pályázót rossz útra is vezetett, de még a leggyöngébb alkotáson is megvan az a bizonyos elegánczia a kimunkálásban, a mi a franczia művészi ipart különben is jellemzi.

A hivatalos jelentés az első föladat eredményéről — az elektromos lüszterről, melyben 26 mester vett részt, némelyek két vagy három tervvel is — sajnálattal konstatálja az ízlés bizonytalanságát és a nehézkességet, mely a legtöbb munkát jellemzi. Azonkívül azon is panaszkodnak, hogy nem követték a a pályázók a nekik adott tanácsot: tanúlmányozzák a világítás technikájának gyakorlati követelményeit.

Ennélfogva a bizottság nem adta ki az első díjat (1500 frk), hanem a mesterek buzdítására három terv szerzőjét 200—200 frkkal jutalmazta meg és a díj újra kitűzését javasolta. Első sorban Kreyenbielh R. terve nyert dícséretet főkép egészen új alapgondolatáért: felhők között van egy kristály üvegből készült földgömb, a melyet belűlről izzó lángok világítanak. Másodsorban Flament lüszterét emelték ki: csiszolt kristályüvegből egy 12 részű, széles csésze, a melyet ágak és virágok vesznek körűl, a csésze közepén egy kristály váza emelkedik, ezt a csővel, a melyen a lüszter csüng, csinos bronz foglalat kapcsolja össze. Az izzó lángok részint a kristály részekben, részint a virágokban és az ágakban vannak elhelyezve. A harmadik megdícsért terv, Henrytől, a kristályüvegharangokat szintén ágak közé helyezi; az ágak egyes részeikben egészen a természet után vannak formálva, de egészében szimmetrikusan van elrendezve, az izzó lángokat madarak röpködik körűl.

A tanítványok munkái közűl szintén három nyert kitüntetést. Az első díjat Selmersheym Tony nyerte, művének a motivumai: töviskoszorún egy korona, a koronán is kissé szigorú rendben vannak elhelyezve az erősen naturális törekvésekre valló tövislevelek és virágok. A másik kettő inkább ragaszkodik a megszokott stilekhez.

A második föladat tárgya egy ezüst kehely volt. A *Revue des arts décoratifs*-ben közölt tervek között a lábatlan, hengerhez közeledő alak az uralkodó, némelyik román kehelyre, másik pezsgőboros pohárra, ismét másik háromlábú antik vázára emlékeztet. Majdnem mindegyiket az a törekvés jellemzi, hogy

a mi égaljunknak növényeit használja díszítésül, részint régi római ötvösmunkák mintájára, részint japán motivumokkal, részint szigorúan a szimmetria szabályai szerint. A mesterek első díját (1500 frk) Mouchon pohara nyerte : hengeralakú kehely kissé kifelé gömbölyödve és öt vízszintesen futó szalag által több mezőre osztva. A síma fölületen legalúl káka és más vízi növények vannak ábrázolva, közöttük mocsári madarak, fölyebb virágok ágaznak szét, legfölül, közel a kehely szájához kettős zsinór övezi, melyen kerek medajjónok csüngenek (mindez reliefben). Magassága kétszer akkora, mint az alapjának átmérője. A tanítványok munkái elhagyják a szokásos kehely-alakot ; föltűnő, hogy a fogantyús kehely ismételten fordúl elő. A díszítésben az a törekvésük, a mi a mestereknek, de a szigorú iskolai hagyományok még lenyügözik őket.

A könyvkötési táblák tetszés szerint alkalmazhatók : 1. díszkönyvet marokénbe díszítéssel ; 2. Flaubert *Salammboját* bőrmozaikban és 3. az *Union centrale* publikációit, de itt ki volt kötve, hogy a terv különböző alakokhoz és méretekhez egyaránt illjék. Az eredmény annyiban is érdekes volt, hogy a tanítványok munkái legalább olyan jók voltak, mint a mesterekéi. Az első kötésű művek közűl elvetették azokat, a melyek más, már ismert, jó munkáknak az utánzatai voltak, a többieket pedig a bizottság nem találta kielégítőnek. Némileg ellentétbe helyezkedett evvel a véleménynyel a mesterek munkái fölött ítélő bizottság, és nézetének a hivatalos jelentésben kifejezést is adott : «a könyvtáblát nem szabad festeni, mint egy képet vagy egy hirdetést ; vannak az ízlésnek bizonyos hagyományai, a melyeket megsérteni nem szabad ; a bőrnek geometriai alakokkal, aranyozott vagy préselt ékítményekkel való díszítését mozaik műben ugyanazon színnel is meg lehet csinálni, a nélkül, hogy a könyv tartalmát a könyv hátára és födelére rányomják ; a kötésből címlapot vagy valami fantasztikus és tolakodó parádét csinálni — mint az albumoknál szokás — veszélyes». Az első számú föladathoz közölt könyvmintákon csakugyan észrevehetjük az eredetiséget, de ez az eredetiség nem válik a kötés előnyére, az egész a sok arany csillag, raketa, villám miatt inkább tűzjátéknak tetszik. A bőrmozaik munkák ezt a sajátos tehnikát jól érvényre juttatják, de abban a beteges kísérletezésben sínylenek, hogy új utat akarnak törni a növényi ornamentikának. Az első díjat (1000 frk) Rudnizki nyerte. Figyelmet érdemel Desancourt terve. A könyv hátáról, a hol a könyv címe van nyomva, egy egyenes széles szalag huzódik át a födélre, a melyen ismét rajta van a czím, ez a szalag a középen három lebegő szalagra válik. Jobbra, a födél sarkában, egészen külön a többitől egy hatásos vinnyetta a művészi ipar jelképével és az *Union centrale* névvel, melynek a monogrammja a könyv hátát egészen alúl is díszíti.

A Falize írta végjelentés, mely az egész eredményt összefoglalja, megelégedéssel emeli ki, hogy a pályázatok eredménye igen örvendetes és olyan szorgalomról, iparkodásról és értelemről tanúskodik, a milyen Franciaországon kívül sehol sem található.

*

Ó kori művészet. Az athenei Parthenont a mult év nyarán a földrengés aggasztó módon megrongálta, a minek következtében az ó kor e legremekebb, utólérhetetlen építményének kijavítására és biztosítására széles körű munkálatok váltak szükségesekké. A munkálatok megállapítása czéljából a görög kormány egy bizottságot küldött ki, és abba Durm karlsruhei tanárt is meghívta. Az athenei régészeti társulat abban állapodott meg, hogy évenkint rendezendő sorsjáték utján kisérti meg a tekintélyes összeget megszerezni, a mely a Parthenon és a földrengés által megrongált többi építmény, jelesül a Theseus temploma, Hadrián kapuja, Philopappos emléke föntartásához, illetőleg helyreállításához szükségeltetik.

Delphiben a francziák az 1894-ik évben buzgón folytatták Homolle T. vezetése alatt

az ásatásokat. Fáradozásukat az őszszel egy rendkívül becses lelet jutalmazta. Előkerült ugyanis a Siphnos-beliek kincses házának öve, melyet számos alakból álló domború ábrázolás diszít. Az alakokon számos nyoma van a festésnek. A domború mű a görög szobrászat u. n. archaikus korából való. — A francziák Delos szigeten is folytatták a több évvel ezelőtt megkezdett ásatást, melynek fő czélja volt nehány magánház maradványait napvilágra hozni. A mellett két érdekes szobor-töredéket is találtak, s pedig egy ruházott női szobrot, melynek igen finoman formált feje van, egy ifju szobrát, a ki fejére győzelmi övet köt, s állítólag Poliklet ismert szobrának kitünő másolata.

Az Egyesült Államok által Atheneben föntartott régészeti intézet nehány év előtt Argosban ásatni kezdett és azt 1894-ben is folytatta Waldstein Ch. vezetése alatt. Az 1894-iki ásatás különösen a 423 körül Kr. e. épült ujabb Hera-templom fölkutatására irányult. Az ásatás alkalmával számos fogadalmi ajándék: égetett agyag bálványok, állati alakok, bronz szobrok, gyürük, gyöngyök, borostyán pecsétnyomók, üveg és agyag edények nagy számban kerültek elő. Ezeken kívül a görög szobrászat virágzási idejéből való szobrok töredékei jutalmazták a fáradságot. Találtak egy szép Hera-fejet, három harczosnak szép kimunkáltságú törzsökét, frigiai sipkával födött fejet, két oroszlánfejet, egy női törzsöket, egy remek ifjú-fejet, mely Poliklet művészetére vall.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10171/1951. sz.

HAZAI JELESEK BRONZ MELLSZOBRAI.

A Magyar Iparművészeti Társulat a nemzeti nevelés nagy érdekén kívül ama törekvés által vezettetve, hogy egyrészt a bronzöntés előmozdíttassék, másrészt, hogy a nagyon elterjedt idegen termékek lassankint kiszoríttassanak, 1886-ik évben tartott első közgyűlésén elhatározta, hogy hazai jeleseinket ábrázoló mellszobrokat első sorban bronzöntés útján való sokszorosítás czéljából elkészítteti.

A társulatot a tetemes költséggel járó eredeti minták megszerzésében hathatósan támogatta a főváros képzőművészeti bizottsága és a magyar képzőművészeti társulat. Az előbbi három mellszobor mintáját elkészítteté és sokszorosítás végett átengedé. Az utóbbi pedig a társulat által mellszobrokra kitűzött díjak nagyobb részét szíves készséggel vállalta magára és résztvett a pályázó mellszobrok birálatában.

A mellszobrok első sorozatát képező hét minta elkészülvén, az iparművészeti társulat ezeknek bronzban való sokszorosításával Tourbain Károly bronzöntőt bízta meg, a ki minden tekintetben kielégítő öntvényeket állított elő.

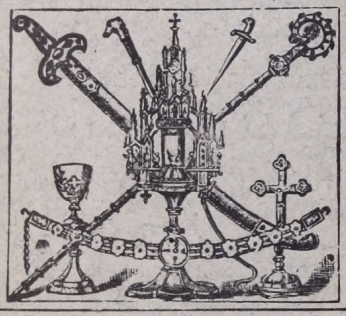
Midőn ekként a Magyar Iparművészeti Társulat kiváló hazai férfiak mellszobrainak oly bronzöntvényeit nyujtja, melyek művészi és technikai tekintetben a külföldi termékkel bátran kiállják a versenyt és bármely hivatal, közintézet, társulat helyiségének, nemkülönben lakásnak méltó és becses díszét képezhetik, azzal a reménynyel kecsegteti magát, hogy a magyar művelt közönség a fontos mű tovább folytatását és fejlődését számos megrendeléssel elő fogja mozdítani.

A mellszobrok a következők:

Ő Felsége I. Ferencz József király Strobl Alajostól,
Ő Felsége Erzsébet királyné Bezerédi Gyulától,
József nádor Strobl Alajostól,
Gróf Széchenyi István ugyanattól,
Hunyadi Mátyás Bezerédi Gyulától,
Liszt Ferencz ugyanattól,
Gróf Andrássy Gyula Róna Józseftől,
Arany János Senyei Károlytól.

Mindegyik 28—30 centimeter magas. — Darabjának ára, csupán az öntés költségeit számítva 50 forint.

Megrendelések a Magyar Iparművészeti Társulat titkári hivatalához intézendők: Budapest, Andrássy-út 67. sz. a.

LINK FÜLÖP

ékszerész Budapesten

készít művészi kivitelű ékszereket, egyházi és egyéb disztárgyakat, mentekötőket és öveket díszöltözetekhez aranyból, ezüstből, zománczczal és drágakövekkel díszítve akár régi minták, akár új tervek szerint, régi ezüst és arany tárgyakat eredeti állapotukhoz hűen helyreállít.

Műhely: IV. váczi-utcza.

WEINWURM ANTAL

fényképész

az Angerer-féle sokszorosító eljárásnak Magyarországon egyedül jogosított tulajdonosa,

készít mindennemű fényképet és horganyedzésű duczokat, rajzok, iratok, érmek, czímlapok hirdetések, árjegyzékek stb sokszorosítására ajánlkozik.

Budapest, IV., Károly-utcza 3. szám.

Az Országos Magyar Iparművészeti Muzeum
GALVANOPLASTIKAI INTÉZETE

ajánlja a közönség figyelmébe

régibb, kivált magyar ötvöstárgyak másolatainak gyüjteményét.

A 154 darabból álló gyüjteményben megvan a **nagyszent-miklósi lelet teljesen,** azonkivül **kelyhek,** szobák diszitésére különösen alkalmas **serlegek, poharak, csészék,** stb.

Minden egyes tárgy másolata az eredetihez hű és készités tekintetében is művészi becscsel bir. — *Az intézet képes lajstromot kivánatra ingyen és bérmentve küld.*

Budapest, Andrássy-út 67. sz.

VANDRÁK LÁSZLÓ

bronzműves és öntő

készít megrendelésre finomabb ajtó- és ablak-kilincseket, butordiszítményeket, gyertyatartókat, légszesz- és kőolajcsillárokat, szobrokat, czimereket, egyházi szereket, villámháritókat stb., galvanoplastikai tárgyakat, galvanizál minden színben stb. s elfogad ilynemű tárgyakat és régiségeket javításra.

Budapest, VIII. ker. Mária-utcza 16. szám alatt.

DWORZAK FERENCZ

VÉSNÖK

BUDAPEST, IX., PIPA-UTCZA 14.

AZ UDVARBAN BALRA.

KÉSZIT MINDENNEMŰ VÉSNÖKI MUNKÁT ARANYBÓL, EZÜSTBŐL ÉS BRONZBÓL.

Franklin-Társulat nyomdája.